

नेपाल कानून पत्रिका

भाग - ५७

२०७२ भदौ

अङ्क - ५

ने
का
प

२
०
७
२

भ
दौ

अ
ङ्क

५

प्रकाशक

सर्वोच्च अदालत

रामशाहपथ, काठमाडौं

फोन नं. ४२५०७४२, ४२६२३९७, ४२६२३९८, ४२६२८०९, ४२५८९२२ Ext. २५९२ (सम्पादन), २५९९ (छापाखाना), २९३९ (विक्री)

फ्याक्स: ४२६२८७८, पो.ब.नं. २०४३८

Email: info@supremecourt.gov.np, Web: www.supremecourt.gov.np

प्रकाशन, सञ्चार तथा सम्पादन समिति

माननीय न्यायाधीश श्री बैघनाथ उपाध्याय, सर्वोच्च अदालत	- अध्यक्ष
माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी, सर्वोच्च अदालत	- सदस्य
नायब महान्यायाधिवक्ता श्री ठोकप्रसाद सिवाकोटी, प्रतिनिधि, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	- सदस्य
अधिवक्ता श्री लक्ष्मीदेवी दाहाल (रावल) प्रतिनिधि, नेपाल बार एसोसिएसन	- सदस्य
वरिष्ठ अधिवक्ता श्री नरहरि आचार्य, अध्यक्ष, सर्वोच्च अदालत बार एसोसिएसन	- सदस्य
सहरजिस्ट्रार श्री नहकुल सुवेदी, सर्वोच्च अदालत	- सदस्य सचिव

सम्पादन शाखामा कार्यरत कर्मचारीहरू

शाखा अधिकृत श्री राजन बास्तोला
शाखा अधिकृत श्री मिनबहादुर कुँवर
ना.सु.श्री सरस्वती खड्का
ना.सु.श्री अमृत विश्वकर्मा
ना.सु.श्री लक्ष्मण बि.क.
सि.क.श्री ध्रुव सापकोटा
कम्प्युटर अपरेटर श्री अर्जुन सुवेदी
बुक बाइन्डर श्री मीरा वारले
कार्यालय सहयोगी श्री कृष्णबहादुर श्रेष्ठ
कार्यालय सहयोगी श्री प्रेमलाल महर्जन

सुपरभाइजर : श्री कान्छा श्रेष्ठ

भाषाविद् : उप.प्रा.श्री रामचन्द्र फुयाल

विक्री शाखामा कार्यरत कर्मचारी

डि.श्री नरबहादुर खत्री
कार्यालय सहयोगी श्री मोतिलाल चौधरी

प्रकाशित सङ्ख्या : २००० प्रति

नेपाल कानून पत्रिकाको उद्धरण गर्नु पर्दा
निम्नानुसार गर्नु पर्नेछ :

नेकाप, २०७२... .. , नि.नं. ... , पृष्ठ ...
(साल) (महिना)

उदाहरणार्थ : नेकाप २०७२, भदौ, नि.नं.९३९१, पृष्ठ ७५९

सर्वोच्च अदालत बुलेटिनको उद्धरण गर्नु पर्दा
निम्नानुसार गर्नु पर्नेछ :

सअ बुलेटिन २०७२ ... .. १ वा २, पृष्ठ ...
(साल) (महिना)

उदाहरणार्थ : सअ बुलेटिन, २०७२, भदौ - १, पृष्ठ १

नेपाल कानून पत्रिका तथा सर्वोच्च अदालत बुलेटिन
अब हाम्रो वेभसाइटमा उपलब्ध छन्

ठेगाना

www.supremecourt.gov.np

- यो वेभसाइट खोलेपछि बायाँतर्फ नेपाल कानून पत्रिका तथा त्यसको तल सर्वोच्च अदालत बुलेटिनमा क्लिक गर्नुहोस् ।
- २०६५ साल वैशाखदेखिका यी पत्रिकामा समाविष्ट निर्णयहरू पढ्न र हाल निःशुल्क डाउनलोड गर्न सकिनेछ ।

नेपाल कानून आयोगको वेभसाइटमा संविधानसमेत हालसम्म प्रकाशित अधिकांश ऐन र नियमावलीहरू नेपाली तथा अङ्ग्रेजीमा र १९१० सालको मुलुकी ऐन, न्याय विकासिनी एवम् विभिन्न ऐतिहासिक दस्तावेजहरू निःशुल्क पढ्न र डाउनलोड गर्न सकिनेछ ।

ठेगाना

www.lawcommission.gov.np

मूल्य रु.३०।-

मुद्रक :

विषय सूची

क्र. स.	नि.नं./इजलास/विवरण	पक्ष / विपक्ष	विषयको सारसङ्क्षेप	पृष्ठ
१.	९३९१ विशेष उत्प्रेषण / परमादेश	धर्मेन्द्र सिंह विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> अदालतले कुनै पनि ऐन वा नियम जहिले पनि वैध र अधिकारक्षेत्रभित्र रही निर्माण गरिएको छ, संविधानसम्मत रहेको छ भन्ने अनुमान गर्ने हुनाले कुनै ऐन वा नियम बाझिएको छ भनी दाबी गर्ने पक्षले दाबी गरेअनुसारको कानूनी व्यवस्था के कसरी संविधानसँग बाझिएको हो भन्ने कुरा प्रमाणित गरी अदालतलाई विश्वास दिलाउन सक्नुपर्ने। 	७५९
२.	९३९२ पूर्ण जालसाजी	खैतुन तेसा विरुद्ध तेतरी मियाइनीसमेत	<ul style="list-style-type: none"> एउटै लिखत विरुद्ध दुई विषयमा छुट्टाछुट्टै मुद्दा गर्न पाउने गरी कानूनले दुई बाटो प्रदान गरेकामा कुनै एक वा दुवै बाटो रोज्ने अधिकार वादीको हुन्छ। प्रस्तुत मुद्दाको विवादित लिखतका आधारमा वादीले देवानीतर्फ लिखत बदर र फौजदारीतर्फ जालसाजी मुद्दा लिई आएको देखियो। यसरी दुई विषयमा नालेस परेको अवस्थामा अदालतले निर्णय गर्दा मुद्दामा भएको तथ्य, उपचारको प्रकृति, हानी नोक्सानीको परिपूरण हुन सक्ने नसक्ने अवस्था र दुईमध्ये मूलभूत उपचार के हुन सक्छ जस्ता यावत् कुरामा दृष्टि पुऱ्याई निर्णय गर्नु न्यायोचित हुने। 	७६५
३.	९३९३ संयुक्त जबर्जस्ती करणी	धनराज खड्का विरुद्ध नेपाल सरका	<ul style="list-style-type: none"> मौकामा गरेको साबिती बयानलाई अन्य प्रमाणबाट समर्थित भएको तथ्यगत अवस्था मिसिल संलग्न प्रमाणहरूबाट स्पष्टरूपमा पुष्टि भएको अवस्थामा अदालतको इन्कारी बयानबाटमात्र प्रतिवादी बेकसुर रहेको मान्न नहुने। 	७७२

४.	१३९४ संयुक्त कर्तव्य ज्यान	धनबहादुर नाथ विरुद्ध नेपार सरकार	<ul style="list-style-type: none"> पुनरावेदकले पुनरावेदन पत्रमा जिकिर लिएजस्तो तथ्यको एकप्रकारको साबितीमात्र नभै कसुरको सम्बन्धमा पूर्ण साबिती नै भएको र निजको सो साबिती अन्य स्वतन्त्र प्रमाणहरूबाट समर्थित भएको अवस्थामा केवल पुनरावेदनमा लिएको जिकिर कै आधारमा मात्र निर्दोष रहेछन् भनी मान्न मिल्ने नदेखिने । 	७७९
५.	१३९५ संयुक्त अंश नामसारी	जोगेन्द्र अहिरसमेत विरुद्ध रवडी अहिरनीसमेत	<ul style="list-style-type: none"> पत्नीले पतिबाट अंश पाउन त्यस्तो महिला पतिको सत्यमा रहेको हुनुपर्ने र छोरा छोरीले पिताबाट अंश पाउनका लागि निज आफ्नो आमाबाबुबाट जन्मेको जैविक सन्तान हुनुपर्ने वा कानूनबमोजिम धर्मपुत्र वा धर्मपुत्री राखेको हुनुपर्दछ । सोबाहेक अन्य अवस्थाका कुनै व्यक्तिले पत्नी र छोरा छोरीको रूपमा अंशमा दाबी गर्न सक्ने अवस्था रहँदैन । विधिवत् पतिपत्नी नरहेको अवस्था र जैविक सन्तान नदेखिएको अवस्थामा त्यस्ता व्यक्तिलाई अदालतले अंश दिलाउनु कानूनविपरीत हुन जाने । 	७८५
६.	१३९६ संयुक्त उत्प्रेषण	रामलखन यादव विरुद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत, बबरमहल, काठमाडौंसमेत	<ul style="list-style-type: none"> वस्तुतः लेनदेन मुद्दाको सम्बन्धमा पेस भएको कपाली तमसुकमा उल्लेख भएको ऋणीको वतनमा नै म्याद जारी गरी तामेल हुनुपर्दछ । सो वतनभन्दा फरक वतनमा म्याद तामेल गरिएको अवस्थामा त्यस्तो तामेलीलाई रीतपूर्वक तामेल भएको भन्न नमिल्ने । 	७९५
७.	१३९७ संयुक्त उत्प्रेषण / परमादेश	बसन्त रायमाझी विरुद्ध मन्त्रिपरिषद्, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, काठमाडौंसमेत	<ul style="list-style-type: none"> काम गरी खाईपाई आएको तलब, भत्तालगायतका सुविधा फिर्ता दिनुपर्ने भन्नु न्यायसङ्गत हुँदैन । निजामती किताबखाना वा आफू कार्यरत कार्यालयमा जानकारी नदिई वा आफूलाई अवकाश मिति थाहा हुँदाहुँदै बढी अवधि 	८०२

			जानाजान सेवा गरेको अवस्थामा बदनियतपूर्वक वा छल गरी सेवा गरेको देखिए पृथक अवस्था हुनसक्छ । परन्तु प्रस्तुत विवादमा निवेदकले आफू अवकाश हुने मिति सम्बन्धमा कुनै प्रकारको छलकपट गरेको वा बदनियतपूर्वक गलत मनसाय लिई बढी अवधि सेवा गरी तलब भत्ता सुविधा प्राप्त गरेको भन्ने देखिन नआउने ।	
८.	९३९८ संयुक्त कर्तव्य ज्यान	धनबहादुर राईसमेत विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> ■ आत्मरक्षाको लागि चाहिनेभन्दा बढी बल प्रयोग हुनुहुँदैन । प्रतिवादीबाट भएको बल प्रहारको मात्राले निजको नियत वा मनसाय के कस्तो छ भन्ने इङ्गित गर्दछ । मृतक बलहीन रहेको स्थितिमा समेत प्रतिवादीले टाउको अनुहार, घाँटी जस्ता संवेदनशील अङ्गमा खुकुरी प्रहार गरी मृतकलाई नियतवश मारेको प्रमाणित हुँदा प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिरसँग सहमत हुन नसकिने । 	८१३
९.	९३९९ संयुक्त जबर्जस्ती करणी	नेपाल सरकार विरुद्ध सेतु भन्ने साबुद्धिन मिया	<ul style="list-style-type: none"> ■ फौजदारी कसुरमा संलग्न हुने कसुरदारले एउटै व्यक्तिउपर एकै बखत विभिन्न प्रकारका कसुर गरेको खण्डमा सो प्रतिवादीउपर एउटै वारदातबाट सृजित परिणामलाई लिएर कसुरअनुसारको सजाय माग गरी एउटै मुद्दा चलाउन सक्ने भए पनि प्रस्तुत वारदात फरक फरक मितिमा भै फरक फरक नाबालिकाउपर जबर्जस्ती करणी भएको भनी स्वयम् अभियोजन गर्ने निकायले अभियोग दाबीमा माग गरेको देखिँदा अलग अलगरूपमा अभियोजन गरी मुद्दा दायर गर्नुपर्नेमा सो नगरी एउटै वारदात जस्तो रूपमा बुझी अभियोग पत्र दायर भएको देखिएको र यस्तो संवेदनशील विषयमा 	८२७

			<p>अभियोजनको जिम्मेवारी निर्वहन गर्ने निकायको रूपमा रहेको महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयले मातहतका कार्यालयलाई थप निर्देशन दिई अभियोजनको विषयलाई थप प्रभावकारी बनाउनुपर्ने हुँदा अब आइन्दा यस्तो प्रकारको त्रुटि हुन नदिन र अभियोजनको प्रभावकारितामा जोड दिन तालुक कार्यालयले विशेष ध्यान दिनु भनी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयका नाउँमा ध्यानाकर्षण गराउने ।</p>	
१०.	९४०० संयुक्त लागु औषध सेतो हेरोइन	ओबुनमी माइकल ओजोर विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> विदेशी नागरिकका हकमा भाषागत कठिनाइका कारण हुन सक्ने कठिनाइले न्यायिक प्रक्रियालाई नै कमजोर गराउन सक्ने हुन्छ । न्यायिक प्रक्रियाभित्र ल्याउन यस्ता विदेशी नागरिकलाई पक्राउ गर्दा, अभियोजन गर्दा तथा निज विरुद्ध भएको जुनसुकै न्यायिक कारवाहीमा निजलाई सोधपुछ, निजको बयान तथा निजउपरको न्यायिक दायित्व वहन गराउनसमेतका लागि निजले बुझ्न सक्ने दोभाषेसमेतको व्यवस्था गर्न अनुसन्धान निकाय अभियोजनको निकाय एवम् यस अदालत र मातहतका सबै अदालतहरूमा यथासम्भव प्रतिवादीले बुझ्न वा बोल्न सक्ने भाषा जान्ने व्यक्तिहरूको सूची तयार पारी नियमित वा पटके जुनरूपमा व्यवस्था गर्न व्यावहारिक र सम्भव हुन्छ सोहीरूपमा आवश्यकताअनुसार सेवा लिने र सेवा उपलब्ध गराउने नीतिगत र कार्यगतरूपमा निश्चित व्यवस्था अविलम्ब गराउनु, भाषागत एवम् भाषा जान्ने व्यक्तिको सेवा लिनुपर्ने स्थानको क्षेत्रगत आधारमा दोभाषेहरूको सूची तयार गरी 	८३८

			<p>राख्ने व्यवस्था गर्नु, दोभाषेको सेवा लिने गर्दा त्यस्तो दोभाषे छनौट गर्ने, सेवा लिए बापतको शुल्क वा पारिश्रमिक दिने व्यवस्था, दोभाषेको जवाफदेहिताको अतिरिक्त दोभाषेको सेवालाई नियमित बनाउन आवश्यक निर्देशिकासहितको व्यवस्था गर्नु र तत्कालको लागि कम्तिमा अङ्ग्रेजी विषयमा स्नातक उत्तीर्ण गरेको दोभाषेसमेत नियुक्त गर्न जो चाहिने आवश्यक प्रबन्ध गर्नु भनी प्रहरी प्रधान कार्यालय, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय एवम् यस अदालतका रजिस्ट्रारको नाउँमा निर्देशनसमेत जारी हुने ।</p>	
११.	१४०१ संयुक्त उत्प्रेषण	विरादत्त बडुसमेत विरुद्ध सुन्तली धामीसमेत	<ul style="list-style-type: none"> रिट अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत यसै अदालतबाट एकपटक आदेश भई सो आदेश अन्तिम भएर रहिरहेको अवस्थामा हालसम्म त्यस्तो आदेशलाई चुनौती दिई अर्को रिट निवेदन दिन पाउने हक स्वीकार गरिएको छैन र त्यस्तो परम्परा स्थापित भएको अवस्था नहुँदा अन्तिम तहको न्यायिक निकायबाट निर्णय भै सो निर्णय अभिलेखको रूपमा रहेको अवस्थामा सोही विषयलाई उही निकायको समान तहको इजलासबाट त्यस्तो निर्णय बदर गर्न सक्ने अवस्था पनि नरहने । 	८४६
१२.	१४०२ संयुक्त उत्प्रेषण	केशव दुवाडी विरुद्ध श्रम अदालत, अनामनगर, काठमाडौंसमेत	<ul style="list-style-type: none"> अमूक कम्पनी वा प्रतिष्ठानको नाफा निर्धारण गर्दा कम्पनी वा प्रतिष्ठानले प्राप्त गरेको समष्टिगत नाफा त्यसमा पनि खास गरी राजस्व तिर्नुपर्ने रकम र पुँजीगत आयलाई मानिने भएपनि लगानीका कम्पनीहरूमा यसको प्रयोग हुन सक्दैन । कम्पनीको चालु आर्थिक वर्षको अवस्थाबाट यसलाई अलग-अलग गर्न पनि नमिल्ने । 	८५६

१३.	९४०३ संयुक्त भ्रष्टाचार	नेपाल सरकार विरुद्ध दिलीपकुमार मल्ल ठकुरी	<ul style="list-style-type: none"> विद्यालयको सम्पत्तिको सुरक्षा गर्नु सबैको जिम्मेवारी हो भन्दैमा कसैको जिम्मेवारीमा नपर्ने गरी अर्थ गर्नु युक्तिसङ्गत हुँदैन । दायित्व सबैको आआफ्नो हुन्छ । आरोप को कसलाई लगाउने हो भन्ने विषय आरोपपत्र प्रस्तुतकर्ताको हुन्छ तर निर्णयको रोहमा अरुको पनि सम्पत्तिको रेखदेख गर्ने जिम्मेवारी छ भन्दैमा आरोपित व्यक्तिउपर लागेको कसुरको गाम्भीर्यमा कमीचाहिँ आउँदैन । प्रधानाध्यापक विद्यालयको प्रशासकीय प्रमुख भई निजको जिम्मेवारीमा छोडिएको विषयमा आफ्नो जिम्माको होइन भन्न नमिल्ने । 	८७९
१४.	९४०४ संयुक्त उत्प्रेषण	रामप्रसाद सापकोटा विरुद्ध विद्यालय शिक्षक किताबखाना, छाउनीमार्ग, काठमाडौंसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ऐन र नियममा भएको कुनै पनि व्यवस्थाहरू निरपेक्ष नभई सापेक्षरूपमा प्रयोग भएका हुन्छन् । समयमै पूर्व जानकारी नगराई अवकाश नदिई निरन्तर काममा लगाई सेवा लिई रहेको विद्यालयले सेवा गरेबापत निजलाई उपलब्ध गराएको तलब भत्ता फिर्ता गर्नु वा कट्टा गर्नु भन्ने निर्णय काम गरे बापत उचित ज्याला पाउने भन्ने श्रमसम्बन्धी विधिशास्त्रीय अवधारणाको विपरीतसमेत हुने देखिने । 	८८२
१५.	९४०५ संयुक्त उत्प्रेषण	नवराज चापागाईं विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> एउटै निर्णयउपर असाधारण अधिकार क्षेत्र र साधारण अधिकार क्षेत्रबाट मुद्दा परेको छ भने साधारण अधिकार क्षेत्र नै आकर्षित हुन आउने । 	८९०

१६.	१४०६ संयुक्त सम्पत्ति शुद्धीकरण	माधवकुमार भगत विरूद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> ■ अपहरण, भ्रष्टाचार, आतङ्कवाद, राजस्वको छली आदि गैरकानूनी कार्यबाट आर्जित सम्पत्ति भूमिगत रूपमा पुनः त्यस्तै गैरकानूनी कार्यमा लगानी हुने र शुद्धीकरण गर्ने चक्रहरू चलिरहने हुँदा पुनः त्यो गैरकानूनी कार्यबाट आर्जित सम्पत्ति आपराधिक कार्यमा प्रयोग नहोस् आपराधिक कार्य रोकियोस् भनी निवारणात्मक व्यवस्था (Preventive Measures) को प्रयोजनार्थ सम्पत्ति शुद्धीकरण ऐन आएको हो । सम्पत्ति शुद्धीकरण आफैँमा सम्बद्ध कसुर (Predicate offence) होइन अपितु मूल कसुरको सह उत्पादन (By Product) को रूपमा सह अपराध (Secondary Offence) हो । मूल कसुरलाई लुकाई छिपाई त्यसबाट आर्जित सम्पत्तिलाई लुकाउन शुद्धीकरण गरिएको कसुर यस ऐनअन्तर्गत पर्ने । 	१००
१७.	१४०७ संयुक्त उत्प्रेषण / परमादेश	खुसवुकुमारी व्यारसमेत विरूद्ध पुनरावेदन अदालत, जनकपुरसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ■ नाबालकको वास्तविक संरक्षक भनेका आमा र बाबु नै हुन् । बाबु आमा छँदा छँदै कुनै खास कारणबाहेक नाबालकहरूको संरक्षक अरु हुन सक्ने अवस्था हुँदैन । एउटै परिवारकी आमाले व्यवहार गरी मुद्दा हार जित भएपछि सम्पत्ति जान लाग्यो भनी बाबुले निवेदन गरी आफ्नो भाग छुट्याई लिई सकेपश्चात् पुनः नाबालकहरूको बाबु आमा छँदा छँदै मावली हजुरबुवाले नाति नातिनीको हकमा निवेदन गर्ने र बाबु आमाको लिखितजवाफसमेतको व्यहोरा हेर्दा पनि रिट निवेदकलाई सघाउ पुग्ने खालको देखिएको अवस्थामा प्रथम दृष्टि मै निवेदक सफा हात लिई आएको देखिन नआउने । 	११०

१८.	१४०८ संयुक्त लेनदेन	शान्तबहादुर शाही (खड्गे) विरुद्ध भाजुरत्न महर्जनसमेत	<ul style="list-style-type: none"> लिखत परीक्षणमा दक्षता हासिल गरेका विशेषज्ञहरूको राय न्याय सम्पादनको सहजताको लागि भएको तथ्यमा विवाद छैन । लिखत परीक्षण वैज्ञानिक कार्य हो । वैज्ञानिक तरिकाले विवादित लिखतको परीक्षण हुने हुँदा विशेषज्ञको राय विश्वास नगर्ने मनासिब आधार र कारण भएमाबाहेक निजले व्यक्त गरेको रायलाई अस्वीकार गर्न नमिल्ने । 	११४
१९.	१४०९ संयुक्त दर्ता फोड गरी दर्ता गरिपाउँ	बिर्जु महतो विरुद्ध बेचन महतो	<ul style="list-style-type: none"> अपुतालीको विवादलाई संयुक्त दर्ताले टुङ्ग्याई सकेको छ । संयुक्त दर्ताभन्दा पहिलेको अपुताली हक हिस्साको कुरालाई फेरी ब्युँताउनका लागि विबन्धन, समर्पण, व्यवहार तथा कारोबारको निश्चितता (certainty of transactions), असल नियत, सदाचार र नैतिकता सबै कुराले प्रतिवादीलाई छेकेको छ । ती छेकबारहरू निरर्थक हुने गरी अपुतालीको महल लगायतका कानूनले प्रतिवादीलाई मद्दत गरेको र प्रतिवादीले ती कानूनको आधार लिन सकेको देखिँदैन । उल्टो यसमा अपुतालीको महलको २० नं. को हदम्यादको छेकबारसमेत लाग्ने अवस्था रहने । 	१२३
२०.	१४१० संयुक्त उत्प्रेषण	शोभाचन्द्र मिश्र विरुद्ध स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय, रामशाहपथ, काठमाडौंसमेत	<ul style="list-style-type: none"> कानूनद्वारा तोकिएको निकाय वा पदाधिकारीलाई भएको सरुवा गर्ने अधिकार तल्लो निकायलाई भएकामा माथिल्लो निकायले प्रयोग गर्ने नमिल्ने भनी व्याख्या गर्न नमिल्ने । 	१२८

यी सारसङ्क्षेप नैकाय प्रयोगकर्ताको सुविधाका लागि मात्र हुन्, उद्धरण गर्नका लागि होइनन् ।

– सम्पादक

निर्णय नं. १३११

सर्वोच्च अदालत, विशेष इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री रामकुमार प्रसाद शाह
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री जगदीश शर्मा पौडेल
आदेश मिति : २०७१।२।२९।५
०६९-WS-००७५

विषय : उत्प्रेषण/परमादेश ।

निवेदक : सर्लाही जिल्ला, सुदामा गा.वि.स. वडा नं. ३
बस्ने धर्मेन्द्र सिंह

विरुद्ध

प्रत्यर्थी : नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्, प्रधानमन्त्री
तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबार,
काठमाडौंसमेत

- अदालतले कुनै पनि ऐन वा नियम जहिले पनि वैध र अधिकारक्षेत्रभित्र रही निर्माण गरिएको छ, संविधानसम्मत रहेको छ भन्ने अनुमान गर्ने हुनाले कुनै ऐन वा नियम बाझिएको छ भनी दाबी गर्ने पक्षले दाबी गरेअनुसारको कानूनी व्यवस्था के कसरी संविधानसँग बाझिएको हो भन्ने कुरा प्रमाणित गरी अदालतलाई विश्वास दिलाउन सक्नुपर्ने ।

(प्रकरण नं. ४)

- प्रहरी ऐन नियमको व्यवस्थाअनुसार निवेदकलाई गरिएको विभागीय कारबाहीको कुरालाई फौजदारी कसुरको अपराधमा गरिने न्याय प्रशासनसँग सम्बन्धित

कारबाही तथा सुनुवाइको सन्दर्भमा आकर्षित हुने नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २४ को संविधानप्रदत्त अधिकारसँग जोडी हेर्न मिल्ने हुँदैन । यी निवेदकले आफ्नो निवेदनमा सोकुराको दाबी लिँदैमा मात्र पुग्दैन । कानूनमा भएको यो व्यवस्था यसकारण संविधानको यो प्रावधानसँग यसरी बाझियो भनी स्पष्टरूपमा पुष्टि गर्न सक्नुपर्ने हुन्छ । तर यी निवेदकले आफ्नो निवेदनमा आफूलाई गरिएको विभागीय कारबाहीबाट के कस्तो हक हनन् भएको छ वा त्यस्तो व्यवस्था कुन धारासँग बाझिएको हो भन्ने कुरा पुष्टि गर्न सकेको नदेखिने ।

(प्रकरण नं. ५)

- प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८९ मा सजायसम्बन्धी कार्यविधि तोकिएको र सोही कार्यविधिअनुसार नै निज धर्मेन्द्र सिंहलाई मिति २०६९।१।१६ गतेको पत्रमा निजमाथि लगाइएको आरोप र त्यस्तो आरोपको आधारका साथै निजलाई गर्न लागिएको कारबाही र हुन सक्ने सजायसमेतको उल्लेख गरी स्पष्टीकरण सोधिएको देखिँदा सफाइको मौका प्रदान नगरिएको अर्थात् स्पष्टीकरणको मौका नै नदिएको भन्ने निवेदक भनाइसँग सहमत हुन नसकिने ।

(प्रकरण नं. ६)

निवेदकको तर्फबाट :

प्रत्यर्थीको तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता
रेवतीराज त्रिपाठी

अवलम्बित नजिर :

- नेकाप २०६२ पहिलो भाग क्र.सं. १४ पृ. १३८
- नेकाप २०५७ अड्क ३ नि. नं. ६८७९ पृ. २४७

सम्बद्ध कानून :

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २४ को उपधारा (५), (८), (९)
- प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा १० उपदफा १ खण्ड (ग)
- प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८४ को देहाय (ज) र ८९ उपनियम २ को खण्ड (ग)

आदेश

न्या. रामकुमार प्रसाद शाह : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(१)(२) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्र रही दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार छ :

म रिट निवेदक नेपाल प्रहरीको प्रहरी जवान पदमा मिति २०५५।१०।१ नियुक्त भै २०६६।१।२ गते प्रहरी हवलदार पदमा बढुवा भई कामकाज गरी आएका मिति २०६९।१।१४ गते धनुषा जिल्लाको बेलापुल भन्ने ठाउँमा ड्युटीमा कार्यरत रहेको अवस्थामा एकजना अपरिचित शङ्कास्पद व्यक्तिले आफ्नो साथमा लुकाई छिपाई लिई आएको रु.५००।- दरको भा.रु.१९,५००।- अवैध रकम खानतलासी गर्दा फेला परेकामा उक्त व्यक्ति फरार भएकाले अँध्यारोको कारण पक्राउ गर्न नसकेकाले उक्त रकम प्रहरी चौकी जिरोमाइल धनुषाका इन्चार्ज प्रा.ना.नि. लाई भोलिपल्ट बुझाई सोको भरपाईसमेत दिएका थिए । सोही रकमको विषयलाई लिएर सोही साँझ जि.प्र.का. धनुषाका प्रमुखको निर्देशनमा मलाई

हिरासतमा लिई शारीरिक र मानसिक यातना दिई, मउपर अनुसन्धान थाली मसँग २४ घण्टे लिखित स्पष्टीकरण सोधिएकामा आफ्नो स्वेच्छाले कुनै स्पष्टीकरण दिन पाइन । पहिले नै तयार गरेका विभिन्न कागजातहरूमा मलाई हेर्ने र पढ्ने अवसरसमेत नदिई प्रहरी नियमावली, २०४९को परिच्छेद ९ को नियम ८९ को देहाय (२)(ग) बमोजिम निर्णय पर्चा गरी मिति २०६९।१।१७ गते प्रहरी सेवाबाट बर्खास्त गरिएको निर्णयसहितको पत्र थमाउने कार्य गरियो ।

उक्त निर्णय बदर गरी पुनर्बहाली गरिपाउँ भनी सम्पूर्ण व्यहोरा खुलाई मध्य क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय हेटौँडामा पुनरावेदन गरेकामा मेरो पुनरावेदन जिकिर पुग्न नसकी खारेज ठहर गरी मिति २०६९।१।२० गते निर्णय भयो । सोउपर पुनरावेदन गर्ने कानूनी प्रावधान नभएकाले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(२)(च), धारा १३(१), धारा १८(२) र धारा २४ द्वारा प्रत्याभूत मेरो संवैधानिक हकमा असर परेकाले यो निवेदन लिई आएको छु । प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा १० उपदफा १ खण्ड (ग), प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८९ उपनियम २ को खण्ड (ग) नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २४ को उपधारा (५), (८), (९) सँग प्रत्यक्षरूपमा बाझिएको सो कानूनी व्यवस्था बदर गरिपाउँ । साथै बाझिएको कानूनी व्यवस्थालाई दुरुपयोग गरी सोको आधारमा मउपर अभियोग लगाई स्वच्छ सुनुवाइको मौकासमेत नदिई मलाई प्रहरी सेवाबाट बर्खास्त गरिएकाले जि.प्र.का. धनुषाको मिति २०६९।१।१७ को फैसला र सो फैसला सदर गर्ने गरेको मध्ये क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय, हेटौँडाको मिति २०६९।१।२० को फैसलालाई उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी मलाई प्रहरी सेवामा यथावत् बहाल गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदकको

मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? आदेश जारी हुन नपर्ने कानूनबमोजिमको कुनै आधार र कारण भए यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाको म्यादबाहेक १५दिनभित्र लिखित जवाफ पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।२।७ को आदेश ।

मन्त्रिपरिषद्लाई विपक्षी बनाउन पर्नाको कुनै कारण र आधार निवेदनमा उल्लेख छैन । के कुन दायित्व पूरा नगरेको कारण विपक्षी बनाउनु परेको हो भन्ने आधारभूत तथ्य नै स्थापित हुन नसकेको प्रस्तुत निवेदन प्रथम दृष्टिमा नै खारेज भागी छ । विपक्षी निवेदकलाई भएको विभागीय कारबाही प्रहरी ऐन, २०१२ एवम् नियमावली, २०४९ मा भएको व्यवस्थाअनुसार नै हुने हो । विपक्षीलाई भएको कारबाहीउपर कानूनबमोजिम पुनरावेदन परी निर्णय भइसकेको भन्ने कुरा स्वयं निवेदकले नै स्विकारेको हुँदा सम्मानित अदालतमा रिट निवेदन दिने हकद्वैता छैन ।

प्रहरी नियमावलीको नियम ८९ उपनियम २ को खण्ड (ग) को व्यवस्था बाझिएको भन्ने दाबी हेर्दा ऐनको दफा १० उपदफा १ खण्ड (ग) को व्यवस्थालाई समग्रमा हेरिनुपर्छ अलग राखी व्याख्या गर्न सकिँदैन । यसैगरी नियम ८९ उपनियम २ खण्ड (ग) को व्यवस्थालाई उपनियम २ सँगै राखेर हेर्नुपर्दछ । किनकी उपनियम २ को व्यवस्था सामान्य व्यवस्था हुन जसको अनिवार्य पालना गर्नुपर्दछ भने उपनियम २ को खण्ड (क), (ख), (ग) का व्यवस्थाहरू असामान्य र विशेष व्यवस्थाहरू हुन् । तसर्थ उक्त व्यवस्था संविधानको धारा २४(१)(५)(८) र (९) सँग बाझिएको भन्ने दाबीलाई सही र वस्तुनिष्ठ मान्न नसकिने हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने मन्त्रिपरिषद्को लिखित जवाफ ।

मन्त्रालयको के कुन काम कारबाहीबाट निवेदकलाई मर्का परेको हो स्पष्ट छैन । जहाँसम्म

सेवाबाट बर्खास्त गर्ने गरी भएको निर्णयहरू उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरिपाउँ भन्ने दाबी छ, सोसम्बन्धमा नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०६९ बमोजिम नेपाल प्रहरीसम्बन्धी विषय यस मन्त्रालयको कार्य क्षेत्रभित्रको विषय नभएको हुँदा बिना कारण यस मन्त्रालयलाई विपक्षी बनाई दायर गरिएको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत कानून मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

विधायिकाले संविधानबमोजिम प्राप्त विधायिकी अधिकारको प्रयोग गरी कानून निर्माण गरेको हुन्छ । अमूक कानूनको व्यवस्था संविधानसँग बाझिएको छ भनी दाबी लिई दायर गरिने यस्ता निवेदनहरूमा व्यवस्थापिका संसद्लाई विपक्षी बनाउनु पर्ने आवश्यकता छैन । ऐन निर्माण गर्नुको उद्देश्य र कारण सम्बन्धित ऐनमा नै प्रस्ट हुने हुँदा लिखित जवाफले स्पष्ट गर्ने अवस्था रहँदैन । न्यायिक पुनरावलोकनको निवेदनमा यस सचिवालयलाई विपक्षी बनाउनु पर्ने आवश्यकता नै नभएको हुँदा हाम्रो हकमा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने व्यवस्थापिका-संसद् सचिवालयको लिखित जवाफ ।

यी विपक्षी रिट निवेदकले हजरत अन्सारीबाट फेला पारेको रु.२,५०,०००।- भा.रु. मध्ये डर, त्रास देखाई रु.२०,०००।- भा.रु. लिई छाडेको भन्ने जानकारी पाई निजको शरीर तलासी लिँदा रु. ५०० दरका ३९ थान नोटहरू बरामद भएकाले निजलाई प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८८ को देहाय (ड) र (छ) कसुरमा ऐ. नियम ९३ को ३(ख) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी ऐ. नियम ८४(ज) अनुसार प्रहरी हवलदार पदको नोकरीबाट बर्खास्त गरिएको हो । सोउपर निजले गरेको पुनरावेदनमा आफूउपरको अभियोगलाई स्वीकार गरी आफ्नो काम कर्तव्यप्रति अनभिज्ञता प्रकट गरेको देखिन्छ । घुस खाई भ्रष्टाचार र आफ्नो पदअनुसारको आचरण बहन नगरेको भनी

नोकरीबाट बर्खास्त गर्ने गरी प्रहरी उपरीक्षकले खडा गरेको निर्णय पर्चा र सो निर्णयलाई सदर गर्ने गरी यस कार्यालयका प्रमुख प्रहरी नायब महानिरीक्षक यादव अधिकारीबाट मिति २०६९।१।१२० मा भएको निर्णय कानूनसम्मत हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रहरी नायब महानिरीक्षक, मध्य क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय, हेटौँडाको लिखित जवाफ।

सर्वसाधारणबाट घुस लिएको रकमसहित पक्राउ परेका विपक्षी निवेदकलाई प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ९३(३)(ख) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी ऐ. नियम ८४(ज) बमोजिम कारबाही गरिने भनी स्पष्ट जानकारी गराई सफाइ पेस गर्न मौका दिएकामा काल्पनिक व्यहोरा राखी जवाफ पेस गरेको देखिँदा ऐ. नियम ८९(२)(ग) बमोजिम सफाइ पेस गर्न मौका दिनु नपर्ने गरी मिति २०६९।१।१७ गतेको निर्णय पर्चासहित नोकरीबाट बर्खास्त गर्ने गरी निर्णय भएको हुँदा झुट्टा निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने प्रहरी उपरीक्षक, जिल्ला प्रहरी कार्यालय, धनुषाको लिखित जवाफ।

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल संलग्न कागजातहरूको अध्ययन गरी प्रत्यर्थी सरकारी निकायको तर्फबाट उपस्थित महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयका विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री रेवतीराज त्रिपाठीले गर्नुभएको बहससमेत सुनी निर्णयतर्फ विचार गर्दा निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा नै निर्णय दिनुपर्ने देखियो।

निवेदकले प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा १० उपदफा १ खण्ड (ग), प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८९ उपनियम २ को खण्ड (ग) नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २४ को उपधारा (५), (८), (९) सँग प्रत्यक्षरूपमा बाझिएको सो कानूनी

व्यवस्था बदर गरिपाउँ । साथै त्यस्तो बाझिएको कानूनी व्यवस्थालाई दुरुपयोग गरी सोको आधारमा मउपर अभियोग लगाई स्वच्छ सुनुवाइको मौकासमेत नदिई मलाई प्रहरी सेवाबाट बर्खास्त गरिएकाले जि.प्र. का. धनुषाको मिति २०६९।१।१७ को फैसला र सो फैसला सदर गर्ने गरेको मध्य क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय, हेटौँडाको मिति २०६९।१।२० को फैसलालाई उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी मलाई प्रहरी सेवामा यथावत् बहाल गरिपाउँ भन्ने मुख्य निवेदन रहेको छ । सर्वसाधारणबाट घुस खाई भ्रष्टाचार गरेको, आफ्नो पदअनुसारको आचरण पालना नगरेको भनी निवेदकलाई नोकरीबाट बर्खास्त गर्ने गरी प्रहरी उपरीक्षकले खडा गरेको निर्णय पर्चा र सो निर्णयलाई सदर गर्ने गरी प्रहरी नायब महानिरीक्षकबाट मिति २०६९।१।२० मा कानूनसम्मत निर्णय भएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको लिखित जवाफ रहेको पाइयो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा निवेदकले प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा १० उपदफा १ खण्ड (ग), प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८९ उपनियम २ को खण्ड (ग) को व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २४ को उपधारा (५), (८), (९) सँग प्रत्यक्षरूपमा बाझिएको हुँदा सो कानूनी व्यवस्था बदर गरिपाउँ भन्ने सम्बन्धमा लिएको दाबीको सम्बन्धमा हेर्दा निवेदकले दाबी लिएको प्रहरी ऐन तथा नियमावलीको व्यवस्था के रहेछ भन्ने सम्बन्धमा नै हेर्नुपर्ने देखियो।

प्रहरी ऐन, २०१२ दफा १०. मनमानी बर्खासी इत्यादिबाट बचाउ : (१) कुनै प्रहरी कर्मचारीलाई बर्खास्त गर्दा, सेवाबाट हटाउँदा, दर्जा वा तलब घटाउँदा देहायको अवस्थामा बाहेक निजलाई सो गर्नु नपर्ने कारण देखाउन मनासिब अवधि तोकी

सफाइको मौका दिनुपर्छ :

(क) नैतिक पतन देखिने फौजदारी अभियोगमा कसुरदार ठहरी अदालतबाट कैदको सजाय पाएकामा,

(ख) यस ऐनअन्तर्गतको अपराध ठहरी कैदको सजाय पाएकामा, वा

(ग) सो सफाइको मौका दिन मनासिब नपर्ने अवस्था देखाई व्यहोरा खोली सजाय दिने अधिकारीले पर्चा खडा गरी राखेकामा ।

३. माथिको व्यवस्थाबाट सफाइको मौका दिन मनासिब नपर्ने अवस्था देखाई व्यहोरा खोली सजाय दिने अधिकारीले पर्चा खडा गरी राख्न सक्ने कानूनी व्यवस्था रहेकामा विवाद भएन । यसै गरी प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८९ को उपनियम २ को देहाय ग मा “सफाइ पेस गर्ने मौका दिँदा मनासिब नपर्ने भएमा सो कुराको पर्चा खडा गरी त्यस्तो प्रहरी कर्मचारीलाई यस उपनियमबमोजिम सफाइ पेस गर्ने मौका दिनुपर्ने छैन” भनी सोही कानूनी व्यवस्थालाई अझ स्पष्ट गरेको देखियो । स्पष्टरूपमा कानूनमा नै भइरहेको व्यवस्थाको प्रतिकूल हुने गरी मनासिब अवधि तोकी सफाइको मौका दिनुपर्ने भन्न मिल्ने देखिएन ।

४. प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा १० उपदफा १ खण्ड (ग), प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८९ उपनियम २ को खण्ड (ग) को व्यवस्था संविधानसँगको धारा २४ को उपधारा (५), (८), (९) सँग बाझिएको भनेर मात्र पुग्दैन । संविधानप्रदत्त हक अधिकारमा यो कारणले उल्लङ्घन भएको छ वा यसरी अनुचित तवरबाट बन्देज लगाइएको छ भन्ने कुरा निवेदकले स्पष्टरूपले आधार प्रमाणसहित प्रमाणित वा पुष्टि गर्न सकेको अवस्थामा मात्र कुनै पनि कानून संविधानविपरीत रहेको भनी लिइएको दाबी विचारणीय हुन सक्ने हुन्छ । अदालतले कुनै पनि ऐन वा नियम

जहिले पनि वैध र अधिकारक्षेत्रभित्र रही निर्माण गरिएको छ, संविधानसम्मत रहेको छ भन्ने अनुमान गर्ने हुनाले कुनै ऐन वा नियम बाझिएको भनी छ भनी दाबी गर्ने पक्षले दाबी गरे अनुसारको कानूनी व्यवस्था के कसरी संविधानसँग बाझिएको हो भन्ने कुरा प्रमाणित गरी अदालतलाई विश्वास दिलाउन सक्नुपर्छ ।

५. प्रहरी ऐन नियमको व्यवस्थाअनुसार निवेदकलाई गरिएको विभागीय कारबाहीको कुरालाई फौजदारी कसुरको अपराधमा गरिने न्याय प्रशासनसँग सम्बन्धित कारबाही तथा सुनुवाइको सन्दर्भमा आकर्षित हुने नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २४ को संविधानप्रदत्त अधिकारसँग जोडी हेर्न मिल्ने हुँदैन । यी निवेदकले आफ्नो निवेदनमा सो कुराको दाबी लिँदैमा मात्र पुग्दैन । कानूनमा भएको यो व्यवस्था यस कारण संविधानको यो प्रावधानसँग यसरी बाझियो भनी स्पष्टरूपमा पुष्टि गर्न सक्नुपर्ने हुन्छ । तर यी निवेदकले आफ्नो निवेदनमा आफूलाई गरिएको विभागीय कारबाहीबाट के कस्तो हक हनन् भएको छ वा त्यस्तो व्यवस्था कुन धारासँग बाझिएको हो भन्ने कुरा पुष्टि गर्न सकेको देखिएन । यसै सन्दर्भमा सविन श्रेष्ठसमेत वि. कानून न्याय तथा संसदीय व्यवस्था मन्त्रालयसमेत (नेकाप२०६२ पहिलो भाग क्र.सं. १४ पृ. १३८) भएको उत्प्रेषण मुद्दामा “कुनै पनि विधायिका वा विधिकर्ताबाट संविधानप्रदत्त अधिकार प्रयोग गरी कुनै पनि कानूनको तर्जुमा भएको छ भने प्रथम दृष्टिमा त्यस्तो कानून संविधानसम्मत नै छ भनी मान्नुपर्ने विधिशास्त्रको सिद्धान्त हो । संविधानसम्मत छ भनी अनुमान गरेका कानूनलाई संविधानसँग बाझिएको छ भन्ने कारणसमेत स्पष्ट उल्लेख नगरेको निवेदनबाट बाझिएका कारण अदालत स्वयम्ले सिर्जना गरी त्यस्तो कानूनलाई अमान्य र बदर घोषित गर्नुपर्ने अवस्था नहुने ।” भनी सिद्धान्तसमेत प्रतिपादन भइसकेको

अवस्थामा यी निवेदकको भनाइकै आधारमा मात्र प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा १० उपदफा १ खण्ड (ग), प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८९ उपनियम २ को खण्ड (ग) को व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २४ को उपधारा (५), (८), (९) सँग बाझिएको मान्न मिलेन।

६. जहाँसम्म निवेदकलाई सफाइको मौका प्रदान भए नभएको के रहेछ भनी हेर्दा, निजलाई सेवाबाट हटाउँदा सर्वसाधारणबाट घुस लिएको रकमसहित पक्राउ परेको र सफाइ पेस गर्न मौका दिएकामा काल्पनिक व्यहोरा राखी जबाफ पेस गरेको देखिँदा ऐ. नियम ८९ उपनियम २ को खण्ड (ग) बमोजिम सफाइ पेस गर्न मौका दिनु नपर्ने गरी मिति २०६९।१।१७ गतेको निर्णय पर्चा खडा गरी नोकरीबाट बर्खास्त गर्ने गरी निर्णय भएको देखियो। प्रस्तुत विवादमा निवेदक धर्मेन्द्र सिंहले मिति २०६९।१।१४ गते धनुषा जिल्लाको बेलापुल भन्ने ठाउँमा ड्युटीमा कार्यरत् रहेको अवस्थामा एकजना अपरिचित शङ्कास्पद व्यक्तिले आफ्नो साथमा लुकाई छिपाई लिई आएको ५०० दरको भारतीय रूपैयाँ खानतलासी गर्दा १९,५००।- फेला परेको र सो रकम भोलिपल्ट प्रहरी चौकी जिरोमाइल धनुषाका इन्चार्ज प्रा.ना.नि. लाई बुझाएको भन्ने कुरालाई स्वीकार गरेकै देखिन्छ। यसरी त्यस्तो अवैध रूपैयाँ ल्याउने व्यक्तिलाई पक्राउ नगरी आफूले बरामद गरेको भनेको भारतीय रूपैयाँ र सो घटनासम्बन्धी जानकारी आफूभन्दा माथिल्लो कमाण्डरलाई तत्कालै दिनुपर्नेमा नदिई सो नगद खाने पचाउने नियतले आफ्नो साथमा राखेको भन्ने आरोपमा निज धर्मेन्द्र सिंहसँग मिति २०६९।१।१६ मा दुई पटक स्पष्टीकरण मागिएको देखिन्छ। मिति २०६९।१।१४ गते धनुषा जिल्लाको बेलापुल भन्ने ठाउँमा ड्युटीमा कार्यरत् रहेको अवस्थामा जनकपुरबाट जलेश्वरतर्फ

मोटरसाइकलमा जाँदै गरेको एकजना यात्रुबाट डरधाक देखाइ जबरजस्ती भा.रू.२०,०००।- रकम लिएको भन्ने जानकारी प्राप्त भएको सोसम्बन्धमा छानबिन प्रारम्भ भै खानतलासी लिँदा निजको साथबाट ५०० दरका ३९ थान भारतीय रूपैयाँ बरामद भएको भन्ने कुरा उक्त निर्णय पर्चाबाट देखिएको छ। यस्तो अवस्थामा प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८९ मा सजायसम्बन्धी कार्यविधि तोकिएको र सोही कार्यविधिअनुसार नै निज धर्मेन्द्र सिंहलाई मिति २०६९।१।१६ गतेको पत्रमा निजमाथि लगाइएको आरोप र त्यस्तो आरोपको आधारका साथै निजलाई गर्न लागिएको कारबाही र हुन सक्ने सजायसमेतको उल्लेख गरी स्पष्टीकरण सोधिएको देखिँदा सफाइको मौका प्रदान नगरिएको अर्थात् स्पष्टीकरणको मौका नै नदिएको भन्ने निवेदक भनाइसँग सहमत हुन सकिएन।

७. यसै सन्दर्भमा यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट नेकाप २०५७ अड्क ३ नि.नं. ६८७९ पृष्ठ २४७ (दानबहादुर पाल वि. मध्यक्षेत्र प्रहरी कार्यालय मकवानपुर, हेटौंडासमेत भएको) को उत्प्रेषणयुक्त परमादेश मुद्दामा –“निवेदकलाई सेवाबाट हटाउँदा आफ्नो पदको जिम्मेवारीअनुसार आचरण नगरेको भन्ने आधार लिइएको पाइन्छ। प्रस्तुत विवादमा निवेदक दानबहादुर पालले २०५४।१०।२३ गते नै ३० तोला सुन पक्राउ गरेको र सो सुन २०५४।१०।२८ मा मात्र आफू कार्यरत् प्रहरी चौकीमा दाखिला गरेको भन्ने कुरालाई स्वीकार गरेकै देखिन्छ। यसरी आफूले पक्राउ गरेको सुन र सो घटनासम्बन्धी जानकारी आफूभन्दा माथिल्लो कमाण्डरलाई तत्कालै दिनुपर्नेमा नदिई सो सुन खाने पचाउने नियत राखेको भन्ने आरोपमा निज दानबहादुर पालसँग मिति २०५४।१।१८ मा प्रथम पटक स्पष्टीकरण मागिएको देखिन्छ। मिति २०५४।१०।२५ गते नै भरत अग्रवाल भन्ने व्यक्तिले

राजेश अग्रवालमार्फत विरगञ्ज पठाएको ९० तोला सुन प्रहरी चौकी इनरूवाको प्रहरी हुँ भनी सिभिल कपडा लगाएको व्यक्तिले डरधाक देखाई लिई गएकाले आवश्यक कारबाही गरी उक्त सुन दिलाई भराई पाउँ भन्ने व्यहोराको निवेदन दायर गरेको र सोसम्बन्धमा छानबिन प्रारम्भ भएपछि मात्र निज दानबहादुर पालले ३० तोला सुन दाखिल गरेको भन्ने कुरा पनि निर्णय पर्चाबाट देखिएको छ । प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८९ मा सजायसम्बन्धी कार्यविधि तोकिएको र सोही कार्यविधिअनुसार नै निज दानबहादुर पाललाई सफाइको मौका प्रदान गरिएको हुँदा निज दानबहादुर पालसँग स्पष्टीकरणमाग गरिएकोमिति २०५४।१।१९ गतेको पत्रमा निजमाथि लगाइएको आरोप र त्यस्तो आरोपको आधारका साथै निजलाई गर्न लागिएको कारबाही र हुन सक्ने सजायसमेतको उल्लेख भएको पाइन्छ। यसरी कानूनले तोकेको कार्यविधिको अवलम्बन गरी अधिकारप्राप्त अधिकारीले कानूनबमोजिम गरेको निर्णयलाई अन्यथा भन्न नमिल्ने ।” भनी प्रतिपादन भएको सिद्धान्तसँग यो इजलास असहमत हुनुपर्ने अवस्था नदेखिँदा प्रस्तुत मुद्दामा पनि सोही आधार कारणबाट निज धर्मेन्द्र सिंहसँग स्पष्टीकरण माग गरी यसरी कानूनले तोकेको कार्यविधिको अवलम्बन गरी अधिकारप्राप्त अधिकारीले कानूनबमोजिम गरेको निर्णयलाई अन्यथा भन्न मिलेन ।

८. तसर्थ रिट निवेदक धर्मेन्द्र सिंहलाई आफ्नो पदको जिम्मेवारीअनुसार आचरण नगरेको भन्ने आधारमा जिल्ला प्रहरी कार्यालय, धनुषाले प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८४ को देहाय (ज) बमोजिम भविष्यमा सरकारी नोकरीको लागि सामान्यतः अयोग्य ठहरिने गरी नोकरीबाट बर्खास्त गर्ने गरी गरेको निर्णय र सो लाई सदर गर्ने गरेको मध्यक्षेत्र प्रहरी कार्यालय हेटौँडा, मकवानपुरको निर्णय कानूनअनुरूप नै देखिँदा निवेदन जिकिरसँग

सहमत हुन सक्ने अवस्था रहेन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छौं ।

न्या. कल्याण श्रेष्ठ

न्या. जगदीश शर्मा पौडेल

इति संवत् २०७१ साल जेठ २९ गते रोज ५ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : ईश्वर पराजुली

निर्णय नं. १३९२

सर्वोच्च अदालत, पूर्ण इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री ओमप्रकाश मिश्र
माननीय न्यायाधीश श्री देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ
फैसला मिति : २०७१।१०।१५।५

०६५-NF-०१४

मुद्दा : जालसाजी ।

पुनरावेदक/प्रतिवादी : जिल्ला सुनसरी औरावनी
गा.वि.स. वडा नं. ९ बस्ने पति वंशी मियाँको
मु.स. गर्ने निजको पत्नी ऐ.ऐ. बस्ने खैतुन तेसा

विरुद्ध
विपक्षी/वादी : जिल्ला सुनसरी औरावनी गा.वि.स.
वडा नं. ९ बस्ने तेतरी मियाइनीसमेत
२०६५-NF-००१५

पुनरावेदक/प्रतिवादी : जिल्ला सुनसरी औरावनी
गा.वि.स. वडा नं. २ बस्ने अम्बरलाल माझी

विरुद्ध
प्रत्यर्थी/वादी : जिल्ला सुनसरी औरावनी गा.वि.स.
वडा नं. ९ बस्ने तेतरी मियाइनीसमेत

- एउटै लिखत विरुद्ध दुई विषयमा छुट्टाछुट्टै मुद्दा गर्न पाउने गरी कानूनले दुई बाटो प्रदान गरेकामा कुनै एक वा दुवै बाटो रोज्ने अधिकार वादीको हुन्छ । प्रस्तुत मुद्दाको विवादित लिखतका आधारमा वादीले देवानीतर्फ लिखत बदर र फौजदारीतर्फ जालसाजी मुद्दा लिई आएको देखियो । यसरी दुई विषयमा नालेस परेको अवस्थामा अदालतले निर्णय गर्दा मुद्दामा भएको तथ्य, उपचारको प्रकृति, हानी नोक्सानीको परिपूरण हुन सक्ने नसक्ने अवस्था र दुईमध्ये मूलभूत उपचार के हुन सक्छ जस्ता यावत् कुरामा दृष्टि पुर्याई निर्णय गर्नु न्यायोचित हुने ।
- मुद्दामा जालसाजी घोषित गरी सजायसमेत हुन दाबी गरेको लिखत र लगाउको लिखत बदर मुद्दामा आफ्नो हकसम्म लिखत बदर गर्न दाबी गरेका राजिनामा र बकसपत्रका लिखत उही रहेको र लिखत बदर दर्तासमेतको मुद्दामा भएको फैसलाबाट वादीको हक जति लिखत बदर भई दर्तासमेत हुने गरी वादीले कानूनी उपचार

प्राप्त गरी निजको हक स्थापित भइरहेको र हक मेटिने कार्य नभएको स्थितिमा हक मेटिने कार्य भयो भनी जालसाजीमा सजाय गर्न मनासिब नहुने ।

(प्रकरण नं. ३)

वादीको तर्फबाट :

विपक्षी/वादीको तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, किर्ते कागज महलको ३, १० नं.
- मुलुकी ऐन, अ.बं. ७३ नं.
- प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २५ नं.

सुरु तहमा फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या. श्री इन्द्रमान कर्माचार्य

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री प्रेम शर्मा

मा.न्या. श्री परशुराम झा

यस अदालतमा फैसला गर्ने :

मा.न्या. श्री राम नगिना सिंह

मा.न्या. श्री हरिजंग सिजापति

फैसला

न्या. बैद्यनाथ उपाध्याय : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ११(१)(ख) बमोजिम यस अदालत संयुक्त इजलासबाट मिति २०६५।१।१६ मा भएको फैसला पुनरावलोकन गरी हरिपाउँ भनी निवेदक प्रतिवादीहरूका तर्फबाट निवेदन दर्ता भएकामा यस अदालत पूर्ण इजलासको मिति २०६५।५।२० को आदेशअनुसार पुनरावलोकन गरी हेर्ने निस्सा प्रदान भै पुनरावलोकनतर्फ दर्ता भै पेस हुन आएको प्रस्तुत

मद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार रहेको छ :

स्व. महमद किताब मियाँको पत्नी म तेतरी र छोराहरूमा वादी अब्दुल, प्रतिवादी वंशी, इस्लाम, वादी कलीम र सलीम हौं । विपक्षी खैतुन नेसा वंशीको पत्नी हुन् । हामी वादी र इस्लाम तथा वंशीसमेत ६ अंसियार छौं । हामी वादी र इस्लाम मियाँ तथा विपक्षी वंशी मियाँसमेत सगोलमा रही बसी खती उपती आर्जन गरी आउँदा सगोलको आर्जनबाट विपक्षी वंशी मियाँको नाउँमासमेत जग्गा खरिद गरी सगोलबाटै भोग चलन गरी आएका थियौं । परिवार धेरै भएको कारणले घरमा झैझगडा हुने गरेबाट सगोलमा बस्न नसक्ने अवस्था भई विपक्षी वंशीका नाउँमा दर्ता रहेको जग्गा निज वंशीले अम्बरलाललाई बिक्री गरेको छ भन्ने सुनी सक्कल हेर्दा विपक्षी वंशी मियाँ दर्ता रहेको जिल्ला सुनसरी सिमरिया गा.वि.स. वडा नं. ५(क) कि.नं. १७० को ज.वि. ०-८-० कि.नं. १०८ को ०-१-१८.१/२ ऐ. औरावनी गा.वि.स. वडा नं. ९(ग) कि.नं. ९१ को ०-२-० ऐ. कि.नं. ९३ को ०-०-१० समेत चारै कित्ता जग्गा ज.वि. १-१-८.१/२ जग्गा थैली रू. २४०००।- राखी र. नं. ७४९७ बाट मिति ०५११०११८ मा विपक्षी वंशी मियाँले विपक्षीमध्येका अम्बरलाल माझीलाई राजिनामा पास गराई दिई निज अम्बरलालबाट र.नं. १०५२२ बाट मिति २०५११११३० मा हालैको बकसपत्र लिखत पास गराई विपक्षी वंशी मियाँको श्रीमती खैतुन नेसाले लिई हाम्रो अंश हक मारन जालसाजी गरेको हुँदा कित्ते कागजको १८ नं. को म्यादभिन्न फिराद गर्न आएका छौं । हाम्रो साक्षी प्रमाण बुझी विपक्षीहरूले कित्ते कागजको ३ नं. मा लेखिएबमोजिम जालसाजी कार्य गरेकाले लिखत जालसाजी घोषित गरी निजहरूलाई ऐ. को १० नं. बमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादीहरू तेतरी, अब्दुल रहमान, महमद कलिम मियाँ र महमद सलिम मियाँको मिति २०५२१०८११७ मा दर्ता

भएको फिरादपत्र ।

विपक्षीहरू एकासगोलका अंश लिनुदिनु गर्नुपर्ने अंसियार होइनन् । सगोलबाट जग्गा आर्जन गरेको वादीले कुनै प्रमाण पेस गर्न नसकेको हुँदा सगोलको आर्जनको जग्गा भन्ने वादी दाबी झुठ्ठा हो । वादीले दाबी लिएको जग्गाहरू म प्रतिवादी वंशीले काठ मिस्त्री काम गरी आफ्नो निजी ज्ञानसिपबाट आर्जन गरेको हुँदा विपक्षीहरूको कुनै हकाधिकारको जग्गा होइन । विपक्षीहरूले अंश मुद्दाबाट अंश नपाउने हुँदा विपक्षीहरूको हक गएको नोक्सान परेको कुनै अवस्था छैन । आवश्यक परी व्यवहार चलाउन जग्गा बिक्री गरेको र दाताले आफ्नो हक पुग्ने बकस गरेको सद्दे व्यवहार हुँदा जालसाज गरेको छैन होइन । तसर्थ हाम्रो साक्षी प्रमाण बुझी विपक्षीका झुठ्ठा दाबीबाट अलग फुर्सद गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी वंशी मियाँ र खैतुन नेसाको मिति मिति २०५२१०११५ मा दर्ता भएको संयुक्त प्रतिउत्तरपत्र ।

वादीको हकै नलाग्ने सम्पत्ति जग्गा मैले दिए लिएको कुरामा वादीको फिराद अ.बं. ८२ नं. विपरीत भएको हुँदा खारेज होस् मैले लिखतबमोजिम थैली तिरी खरिद गरेको र मैले आफ्नो सम्पत्ति मेरो सेवा गर्ने मानिसलाई बकस दिँदासमेत मेरो कुनै पनि अंसियार नभएको यी वादीले मसमेतउपर मुद्दा गर्न नपाउने प्रस्टै छ । उक्त कार्यबाट विपक्षीहरूको कुनै हक गएको छैन । अतः मेरा पनि साक्षी प्रमाण बुझी विपक्षीको झुठ्ठा दाबीबाट अलग फुर्सद गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी अम्बरलाल माझीको मिति २०५२१०११५ मा दर्ता भएको प्रतिउत्तरपत्र ।

वादीको दाबी सरासर झुठ्ठा हो । अम्बरलाल धेरै जग्गा भएका मानिस हुन् । खैतुन नेसाले निजको सेवा चाकरी गरेबापत आफ्नो नाउँका जग्गा बकसपत्र गरिदिएका हुन् । जालसाजी गरेको होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीका साक्षी सलामन मियाँले गरेको

बकपत्र ।

प्रतिवादी वंशी मियाँले अम्बरलालबाट रूपियाँ लिएका थिए । सोबापत वंशीले अम्बरलाललाई जग्गा पास गरी दिएँ । वंशीकी श्रीमती अम्बरलालसँग रून् कराउन गएपछि जग्गा दान बकसको रूपमा फिर्ता दिए । यो कुरा वंशीले भनेर सुनेको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादीका साक्षी मंसुर मियाँले गरेको बकपत्र ।

वादी प्रतिवादी अंसियार हुन अंशबन्डा भएको छैन । सबै अंसियारको आर्जनबाट वंशीका नाममा खरिद गरी सबैले भोग चलन गर्दै आएका थिए । अंशसम्बन्धमा वादी प्रतिवादीबीच झैझगडा हुँदा वादीहरूको हक मार्नको लागि वंशीले अम्बरलालका नाउँमा पास गरिदिई आफ्नी श्रीमतीका नाममा बकसपत्र पारित गराएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको वादीका साक्षी कदमलाल खवासले गरेको बकपत्र ।

यसमा वादीमध्येका अब्दुल रहमान र प्रतिवादीका बीच वादी दाबी छोडी छोडाई मिति २०५४।०१।१७ मा भएको आंशिक मिलापत्र ।

यसमा वादीले दाबी लिएको जग्गा प्रतिवादीहरूको आफ्नो निजी आर्जनको भन्ने देखिएबाट विवादित जग्गाको प्रतिवादीहरूको बीचमा भएको लेनदेनबाट वादीहरूको हक हनन् भयो भन्न मिल्ने नदेखिँदा यसमा वादीको दाबी पुग्ने ठहर्दै भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०५४।३।१६ गते सुनसरी जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला ।

सुरूको फैसलाउपर चित्त बुझेन । प्रतिवादीले तायदातीमा देखाएको जग्गा निजी आर्जनको भन्ने खुल्न नसकेको र वादी प्रतिवादीको नाता पुस्तासमेतमा विवाद नभएपछि त्यस्तो लेखतबाट बिक्री गरेको सम्पत्ति हकदार अंसियारको हक लाग्ने भनी अंश पाउने ठहर नगरी जालसाजीतर्फ दाबी नपुग्ने भनी भएको ठहरमा चित्त बुझेन सुरु जिल्ला अदालतको उक्त त्रुटिपूर्ण फैसला बदर गरी वादी दाबीबमोजिम

न्यायोचित इन्साफ गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०५४।८।२५ गते पुनरावेदक वादीहरू तेतरी, महमद कलिम मियाँ र महमद सलिम मियाँले पुनरावेदन अदालत, विराटनगरमा दर्ता गरेको पुनरावेदनपत्र ।

यसमा यसै लगाउको दे.पु.नं. १२६१ को अंश मुद्दामा आज यसै इजलासबाट विपक्षी झिकाउने आदेश भएकाले प्रस्तुत मुद्दामा पनि छलफल निमित्त अ.बं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ बमोजिम विपक्षी झिकाई आएमा वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने मिति २०५४।११।२७ गते पुनरावेदन अदालतबाट भएको आदेश ।

पुनरावेदक महमद कलिम मियाँ र प्रत्यर्थी प्रतिवादी खैतुन नेसा, अम्बरलाल चौधरी र वंशी मियाँको हकमा वादी दाबी र पुनरावेदन जिकिर छोडी छोडाई ०५५।१।३१ को मिलापत्र भै मिसिल सामेल रहेको ।

यसमा वादीसमेतको अंश हक लाग्ने जग्गाहरू वादीको अंश हक मेट्ने मनसायबाट प्रेरित भै प्रतिवादी मध्येको प्रतिवादी अम्बरलाल माझीलाई मिति २०५१।१०।१८ मा राजिनामा पास गरी दिई पुनः प्रतिवादीमध्येको निज अम्बरलाल माझीले मिति २०५१।११।३० मा प्रतिवादीमध्येको वंशी मियाँको श्रीमती खैतुन नेसालाई बकसपत्र व्यहोराबाट पारित गरी दर्ता दा.खा. गराएको कृपाले वादीको अंश हक मेट्नका लागि जालसाज पूर्ण परिबन्द मिलाई जग्गा किनबेच तथा बकसपत्रद्वारा हक हस्तान्तरण गरेको प्रस्ट देखिँदा प्रतिवादीहरूले वादीको अंश हक मेट्न जालसाजी गरेको ठहर्छ । प्रतिवादीहरूलाई कित्तै कागजको १० नं. ले बिगो रु.२४०००।- को सयकडा २५ प्रतिशतले रु. ६०००।- जरिवाना हुन्छ । वादी दाबी पुग्दै भनी सुरु सुनसरी जिल्ला अदालतले मिति २०५४।३।१६।२ मा गरेको फैसला उल्टी हुने

ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, विराटनगरको मिति २०५५।३।२९ को फैसला ।

म वंशी मियाँले आफूले आर्जन गरेका जग्गाहरू प्रतिवादी अम्बरलाललाई बिक्री गरेको हुँ । सोसम्पत्ति विपक्षीहरूको सगोलको नभएको कुरा वादीहरू अब्दुल रहमान र कलिम मियाँले अदालतमा गरेको मिलापत्रले पुष्टि भएको छ । म खैतुन नेसाले अम्बरलालको सेवा चाकरी गरेबापत निजको हक पुग्ने जग्गा बकसपत्र पाएको कार्य जालसाजी अपराध हुन नसक्ने हुँदा पुनरावेदन अदालत, विराटनगरबाट भएको फैसलामा किर्ते कागजको ३ नं. १० नं. अ.बं. १८४(क) समेतको त्रुटि हुँदा उक्त फैसला बदर गरी सफाइ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीहरू वंशी मियाँ र खैतुन नेसासमेतको यस अदालतमा मिति २०५६।०८।०७ मा दर्ता भएको संयुक्त पुनरावेदनपत्र ।

पुनरावेदन तहमा फैसला हुँदासम्म वादी सलिम मियाँको सम्म दाबी बाँकी रहन आएको देखिन्छ । तर फैसला गर्दा दाबीको सम्पूर्ण लिखतलाई जालसाजी ठहर गरेको देखिन्छ । तसर्थ वादीको दाबीभन्दा बाहिर गई पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसलामा किर्ते कागजको ३ नं. प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २५ तथा मुलुकी ऐन, अ.बं. ७३ नं.समेतको त्रुटि हुँदा उक्त फैसला बदर गरी सफाइ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको अम्बरलाल माझीको यस अदालतमा मिति २०५६।०८।०७ मा दर्ता भएको पुनरावेदनपत्र ।

पुनरावेदक प्रतिवादी वंशी मियाको २०५६।०९।२७ मा मृत्यु भई निजकी पत्नी पुनरावेदक खैतुन नेसाले मिति २०५६।१।२७ मा यस अदालतमा मुद्दा सकार गरेको देखिन्छ ।

यसमा यिनै पक्ष विपक्षसमेत भएको यसै लगाउको दे.पु.नं. ५६२४ को अंश चलन मुद्दामा विपक्षी झिकाउने आदेश भएकाले प्रस्तुत मुद्दामा समेत सोही मुद्दाका आधार कारणबाट अ.बं. २०२ नं.बमोजिम

विपक्षी झिकाई आएपछि वा अवधि नाघेपछि पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६०।२।१९ को आदेश ।

यसमा यसै मुद्दासँग लगाउको दे.पु.नं. ५६२४ को अंश मुद्दामा २ भागको १ भाग अंश वादीले पाउने ठहरी आजै यसै इजलासबाट फैसला भएको हुँदा सोही मुद्दामा उल्लेख भएको आधार प्रमाणबाट २ भागको १ भाग लिखत जालसाजी ठहर गर्नु पर्नेमा पुनरावेदन अदालत, विराटनगरले वादी दाबीबमोजिम सम्पूर्ण लिखत जालसाजी ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत, विराटनगरको फैसला सो हदसम्म केही उल्टी हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालत संयुक्त इजलासबाट मिति २०६१।०१।१६ मा भएको फैसला ।

यस मुद्दाको फैसलामा उल्लिखित २०५६ सालको दे.पु.नं. ५६२४ को अंश मुद्दामा आजै पुनरावलोकनको निवेदन दर्ता गरेकाले सोमा उल्लिखित कारण र आधारलाई यस निवेदनको अंश मानी यस मुद्दामा यस अदालतबाट मिति २०६१।०१।१६ मा भएको निर्णय सर्वोच्च अदालतद्वारा नै प्रतिपादित पूर्व नजिरसँग बाझिइ न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ११ को उपदफा १ को खण्ड (ख) को अवस्था विद्यमान भएकाले प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावलोकन गरी हेरिपाउँ भन्ने वंशी मियाको मृत्यु भई निजको मु.स. गर्ने पत्नी खैतुन नेशाको मिति २०६३।०९।२७ मा यस अदालतमा निवेदन दर्ता भएको ।

यस मुद्दाको फैसलामा उल्लिखित २०५६ सालको दे.पु.नं. ५६२४ को अंश मुद्दामा प्रतिवादी खैतुन नेसाले आजै पुनरावलोकनको निवेदन दर्ता गरेकाले सोमा उल्लिखित कारण र आधारलाई यस निवेदनको अंश मानी यस मुद्दामा यस अदालतबाट मिति २०६१।०१।१६ मा भएको निर्णय सर्वोच्च अदालतद्वारा नै प्रतिपादित पूर्व नजिरसँग बाझिइ न्याय

प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ११ को उपदफा १ को खण्ड (ख) को अवस्था विद्यमान भएकाले प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावलोकन गरी हेरिपाउँ भन्ने पुनरावेदक प्रतिवादी अम्बरलाल माझीको मिति २०६३।०९।२७ मा यस अदालतमा निवेदन दर्ता भएको।

यसमा यसै लगाउको पु.नि.नं. १२० को अंशचलन मुद्दामा ने.का.प. २०४३, नि.नं. २८३४, पृष्ठ ८४३ र ने.का.प. २०४५, नि.नं. ३४८०, पृष्ठ ५४८ मा प्रतिपादित सिद्धान्तविपरीत वादीले तीन भागको एक भाग अंश पाउनेमा दुई भागको एक भाग पाउने भनी फैसला भएको हुँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ११(१) को खण्ड (ख) बमोजिम यस इजलासबाट आजै पुनरावलोकन गरी हेर्ने निस्सा प्रदान भएको अवस्था छ। लगाउको अंश मुद्दाको फैसलाको आधारमा प्रस्तुत मुद्दामा पनि दुई भागको एक भाग लिखत जालसाज ठहर भएकामा उक्त अंश मुद्दामा पुनरावलोकनको निस्सा कायम रहने गरी फैसला भएमा अंश भागमा परिवर्तन हुने भई प्रस्तुत मुद्दाको निर्णयसमेत प्रभावित हुने भएकाले विवादित विषयवस्तु र निर्णय दिनुपर्ने प्रश्नसमेत समान रहेको हुँदा लगाउको उक्त मुद्दामा ग्रहण गरिएको आधार बुँदा एवम् नजिर सिद्धान्तसमेतबाट प्रस्तुत मुद्दामा पनि न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ११ को उपदफा (१) को खण्ड (ख) बमोजिम पुनरावलोकन गरी हेर्ने निस्सा प्रदान गरिएको छ भन्ने व्यहोराको दुवै पुनरावेदनमा एकै किसिमको यस अदालत पूर्ण इजलासबाट मिति २०६५।०५।२० मा आदेश भएको।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस भएको प्रस्तुत मुद्दा र लगाउमा रही साथै पेस भएका अंश चलन र लिखत बदर मुद्दाहरूसमेत अध्ययन गरियो।

हाम्रोसमेत अंश हक लाग्ने सगोलको

आर्जनबाट खरिद गरी सगोलमै भोगचलन गरी आएको जिल्ला सुनसरी सिमरिया गा.वि.स. वडा नं. ५(क) कि.नं. १७०, कि.नं. १०८ र ऐ.औरावती गा.वि.स. वडा नं. ९(ग) कि.नं. ९१ र कि.नं. ९३ समेतको जग्गा थैली रु. २४०००।- राखी विपक्षीमध्येका वंशी मियाँले विपक्षीमध्येका अम्बरलाल माझीलाई र.नं. ७४९७ मिति २०५१।१०।१८ मा राजिनामा गरिदिई निज अम्बरलाल र.नं. १०५२२ बाट मिति २०५१।११।३० मा हालैको बकसपत्र लिखत पास गराई विपक्षी खैतुन नेसाले जालसाजपूर्ण तवरले लिई हाम्रो हक मार्न खोजेको हुँदा जालसाजीमा सजाय गरिपाउँ भन्ने वादीहरूको दाबी भएकामा हामीहरूको निजी आर्जनबाट खरिद गरिएका जग्गाहरू आपसी व्यवहार चलाउन बिक्री गरिएको कार्य जालसाजी होइन झुठ्ठा दाबीबाट फुर्सद पाउँ भन्ने प्रतिवादीमध्येको वंशी मिया र खैतुन नेसाको संयुक्त प्रतिउत्तर तथा वादीहरूको हकै नलाग्ने सम्पत्ति मैले लिए दिएको हुँदा जालसाजीमा सजाय हुनुपर्ने होइन भन्ने प्रतिवादी अम्बरलाल माझीको प्रतिउत्तर जिकिर रहेको पाइन्छ। सुरु सुनसरी जिल्ला अदालतबाट वादी दाबी नपुग्ने ठहरी भएको फैसलाउपर वादीहरूको पुनरावेदन अदालतमा पुनरावेदन परेकामा सुरु फैसला उल्टी भै सम्पूर्ण लिखत जालसाजी ठहर गरी लिखतमा उल्लिखित बिगो रु.२४,०००।- को किले कागजको १० नं. अनुसार सयकडा २५ प्रतिशतले हुने रु.६,०००।- जरिवानासमेत हुने ठहरी पुनरावेदन अदालतबाट फैसला भएको देखियो।

पुनरावेदन अदालतको फैसलाउपर निजी आर्जनको जग्गा बिक्री गरेको व्यवहारलाई जालसाजी ठहर गरेको मिलेन भन्ने प्रतिवादी वंशी मिया र खैतुन नेसा तथा पुनरावेदन तहसम्म वादीहरूमध्ये सलिम मियाँको सम्म दाबी बाँकी रहेकामा सम्पूर्ण लिखत

जालसाजी ठहर गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेन भनी प्रतिवादीमध्येको अम्बरलाल माझीले पुनरावेदनमा जिकिर लिएको पाइयो । २ भागको १ भाग लिखतसम्म जालसाजी ठहर गर्नुपर्नेमा पूरै लिखत जालसाजी ठहर गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला सो हदसम्म केही उल्टी हुने ठहरी यस अदालत संयुक्त इजलासबाट फैसला भएको देखिन्छ । यस अदालत संयुक्त इजलासबाट भएको फैसला यस अदालतबाट प्रतिपादित पूर्व नजिरसँग बाझिएको हुँदा लगाउको अंश मुद्दामा लिएका जिकिर आधार प्रमाणका आधारमा पुनरावलोकन गरी हेरिपाउँ भनी प्रतिवादी वंशी मियाको मु.स. गर्ने खैतुन नेसा र अम्बरलाल माझीको छुट्टाछुट्टै निवेदन परेकामा अंश मुद्दामा पुनरावलोकन गरी हेर्ने निस्सा प्रदान भएको र उक्त मुद्दामा पुनरावलोकनको निस्सा कायम रहने गरी फैसला भएमा प्रस्तुत मुद्दाको निर्णयसमेत प्रभावित हुने भएकाले न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ११ को उपदफा १ को खण्ड (ख) बमोजिम यस अदालत पूर्ण इजलासबाट पुनरावलोकन गरी हेर्ने निस्सा प्रदान भएको देखियो ।

प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला केही उल्टी गरी २ भागको १ भागको हदसम्म लिखत जालसाजी ठहर गरी यस अदालत संयुक्त इजलासबाट मिति २०६१।१।१६ मा भएको फैसला मिलेको छ छैन र यस अदालतबाट प्रतिपादन भएका निस्सा प्रदान गर्ने आदेशमा उद्धृत गरिएका नजिरहरूको विपरीत फैसला भएको छ छैन भन्ने सम्बन्धमा नै निर्णय गर्नुपर्ने देखियो ।

२. यसमा निर्णयतर्फ विचार गर्दा पुनरावेदक प्रतिवादीमध्येको वंशी मियाँको मु.स. गर्ने खैतुन नेसा र वादीहरू तेतरी मियायिन महमद कलिम मियाँ र महमद सलिम मियाँबीच एकै परिवारका सासूबहारी र देवर जेठाजु नाता पर्ने कुरामा विवाद छैन । वादी

प्रतिवादीबीचमा विधिवत् अंशबन्डाको लिखत पारित गरी छुट्टि भिन्ने नभएको भन्ने तथ्यमा पनि निजहरूको मुख मिलेकै देखिन्छ । राजिनामा र बकसपत्रको लिखतहरू जालसाजी घोषित गरिपाउँ भनी वादीहरूले दाबी गरेपनि यिनै लिखतहरू बदर गरी आफ्नो हकसम्म दर्तासमेत गरिपाउँ भनी वादीहरूले दाबी लिएको लिखत बदर मुद्दा साथै रही पेस भएकामा लगाउको अंश मुद्दामा फैसला गर्दा लिइएका आधार र कारणसमेतको आधारमा यस अदालत संयुक्त इजलासबाट भएको फैसलामा अंश मुद्दाको प्रतिवादी महमद इस्लाम खाँ छुट हुन गएको देखिई अंशबन्डा हुन बाँकी वादी महमद सलिम मियाँ, वंशी मियाँको मु.स. गर्ने खैतुन नेसा र प्रतिवादी महमद इस्लाम खाँसमेतका तीन अंसियारा कायम हुन आएको पाइन्छ । उक्त लगाउको ०६५-NF-०१६ र ०६५-NF-०१७ को लिखत दर्ता बदर दर्ता कायम मुद्दामा आज यसै इजलासबाट यस अदालत संयुक्त इजलासबाट मिति २०६१।१।१६ र मिति २०६१।८।३० मा भएका फैसला केही उल्टी हुने ठहरी दाबीको राजिनामा र हालैको बकसपत्र लिखतमध्येबाट ३ भागको १ भाग लिखत बदर भै वादीमध्येको महमद सलिम मियाले दर्तासमेत गरी लिन पाउने ठहरी फैसला भई उक्त मुद्दाबाट वादीले उपचार पाइसकेको देखिन्छ ।

३. एउटै लिखत विरुद्ध दुई विषयमा छुट्टाछुट्टै मुद्दा गर्न पाउने गरी कानूनले दुई बाटो प्रदान गरेकामा कुनै एक वा दुवै बाटो रोज्ने अधिकार वादीको हुन्छ । प्रस्तुत मुद्दाको विवादित लिखतका आधारमा वादीले देवानीतर्फ लिखत बदर र फौजदारीतर्फ जालसाजी मुद्दा लिई आएको देखियो । यसरी दुई विषयमा नालेस परेको अवस्थामा अदालतले निर्णय गर्दा मुद्दामा भएको तथ्य, उपचारको प्रकृति, हानि नोक्सानीको परिपूरण हुन सक्ने नसक्ने अवस्था र दुईमध्ये मुलभूत उपचार के हुन सक्छ जस्ता यावत् कुरामा दृष्टि पुर्याई निर्णय

गर्नु न्यायोचित हुन्छ। प्रस्तुत मुद्दामा जालसाजी घोषित गरी सजायसमेत हुन दाबी गरेको लिखत र लगाउको लिखत बदर मुद्दामा आफ्नो हकसम्म लिखत बदर गर्न दाबी गरेका राजिनामा र बकसपत्रका लिखत उही रहेको र लिखत बदर दर्तासमेतको मुद्दामा भएको फैसलाबाट वादीको हकजति लिखत बदर भई दर्तासमेत हुने गरी वादीले कानूनी उपचार प्राप्त गरी निजको हक स्थापित भइरहेको र हक मेटिने कार्य नभएको स्थितिमा हक मेटिने कार्य भयो भनी जालसाजीमा सजाय गर्न मनासिब हुने देखिएन।

४. तसर्थ माथि उल्लिखित आधार र कारणसमेतबाट दाबीमा उल्लिखित लिखतमध्येबाट २ भागमध्येको १ भागको हदसम्म लिखत जालसाजी ठहर गरी यस अदालत संयुक्त इजलासबाट मिति २०६९।१।१६ मा भएको फैसला उल्टी भै जालसाजीतर्फको वादीको दाबी पुन नसक्ने ठहर्छ। अरू तपसिलबमोजिम गर्नु।

तपसिल

माथि इन्साफ उल्लेख भएबमोजिम यस अदालत संयुक्त इजलासबाट मिति २०६९।१।१६ मा भएको फैसला उल्टी भै वादी दाबी नपुग्ने ठहरी फैसला भएकाले उक्त फैसलाबमोजिम जरिवानातर्फ राखेको लगत कट्टा गरिदिनु भनी सुरु सुनसरी जिल्ला अदालतमा लगत दिनु ..... १ पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले पुनरावेदन अदालत, विराटनगरको फैसलाउपर यस अदालतमा पुनरावेदन दर्ता गर्दा पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसलाबमोजिम र.नं. ३२३३, ३२३४ र ३२३५ बाट मिति २०५५।१।२५ मा सुनसरी जिल्ला अदालतमा रु.२।२ हजारका दरले रु.६०००।- जरिवाना बुझाएको र उक्त जरिवाना यस अदालतबाट भएको प्रस्तुत फैसलाअनुसार नलाग्ने हुँदा उक्त रकम दिलाई पाउँ भनी पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले ऐनको म्यादभित्र

दरखास्त दिए कानूनबमोजिम गरी दिलाई दिनु भनी सुरु सुनसरी जिल्ला अदालतमा लगत दिनु ..... २ दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाइदिनु ३

उक्त रायमा सहमत छौं।

ओमप्रकाश मिश्र

न्या. देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ

इति संवत् २०७१ साल माघ १५ गते रोज ५ शुभम्।

इजलास अधिकृत : कपिलमणि गौतम

निर्णय नं. ९३९३

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधानन्यायाधीश श्री रामकुमार प्रसाद शाह
माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी
फैसला मिति : २०७१।८।१७।४

०६९-CR-०२०८

मुद्दा : जबर्जस्ती करणी।

पुनरावेदक/प्रतिवादी : जिल्ला दोलखा, नाम्दु गा.वि.स.
वडा नं. ६ घर भई हाल जिल्ला कारागार

कार्यालय चरिकोट दोलखामा थुनामा रहेको सुब्बा भन्ने धनराज खड्का विरुद्ध प्रत्यर्था/वादी : “ग” कुमारको जाहेरीले नेपाल सरकार

पुनरावेदक / प्रतिवादीको तर्फबाट : प्रत्यर्था / वादीको तर्फबाट : अवलम्बित नजिर : सम्बद्ध कानून :

- मौकामा गरेको साबिती बयानलाई अन्य प्रमाणबाट समर्थित भएको तथ्यगत अवस्था मिसिल संलग्न प्रमाणहरूबाट स्पष्टरूपमा पुष्टि भएको अवस्थामा अदालतको इन्कारी बयानबाटमात्र प्रतिवादी बेकसुर रहेको मान्न नहुने ।
(प्रकरण नं. ६)
- घटनाबाट पीडितले र सो घटना प्रत्यक्ष देख्ने प्रत्यक्षदर्शीले मौकामा घटना भएको तत्कालैपछि यिनै प्रतिवादीले पीडितलाई जबर्जस्ती करणी गरेको भन्ने उल्लेख गरी कागज गरिदिएको अवस्थामा अदालतमा उपस्थित भई बकपत्र गर्दा बनावटी कुरा उल्लेख गरी वास्तविक तथ्यलाई लुकाउने र कसुरदारलाई सजायबाट उन्मुक्ति दिलाउने प्रयत्न गरिन्छ भने त्यस्तो बनावटी कुरालाई सत्य एवम् साँचो मानी कसुरदारलाई उन्मुक्ति प्रदान गर्न नमिल्ने ।
- सङ्कलित सबूद एवम् प्रमाणहरूबाट जबर्जस्ती करणीको वारदात स्थापित भई प्रमाणको शृङ्खलाबद्ध कडीहरूबाट प्रतिवादी कसुरदार देखिएको अवस्थामा मौकामा कागज गर्ने व्यक्तिहरूले आफ्नो पूर्व भनाइ प्रतिकूल हुने गरी अदालतमा गरेको बकपत्र प्रतिवादीलाई उन्मुक्ति दिने आधार हुन नसक्ने ।

(प्रकरण नं. ८)

- जबर्जस्ती करणीको महलको ३(५), ३क नं.
- प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १०(१)(क) र (ख)

सुरु तहमा फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या. श्री रामचन्द्र राई

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या. श्री सुरेन्द्रवीर सिंह बस्न्यात

मा.न्या. श्री रामचन्द्र यादव

फैसला

न्या. दीपकराज जोशी : पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६८।१।२६ को फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन २०४८ को दफा ९(१)(ख) बमोजिम प्रतिवादीतर्फबाट यस अदालतमा पुनरावेदन परेको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार छ :

विशेष प्रकृतिका मुद्दाहरूको कारवाहीमा पक्षको गोपनीयता कायम राख्नेसम्बन्धी कार्यविधि निर्देशिका २०६४ बमोजिम प्रस्तुत मुद्दाको जाहेरवाला, पीडित र पीडितको बाबुको परिचयात्मक विवरण गोप्य राखिएको छ ।

मिति २०६७।६।१९ गते बिहान ९.०० बजेको समयमा मेरी बहिनी कान नसुन्ने, बोल्न नसक्ने वर्ष ४६ की “क” कुमारी (परिवर्तित नाम) लाई घाँस काट्न खेतमा गएको समयमा एकलै पारी सुब्बा भन्ने धनराज खड्काले जबर्जस्ती करणी गरेको कुरा बाबु “ख” कुमार (परिवर्तित नाम) लाई इसारामार्फत भनेकाले निज सुब्बा भन्ने धनराज खड्कालाई कानूनबमोजिम कारवाही गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको “ग” कुमार

(परिवर्तित नाम) को जाहेरी दरखास्त ।

दोलखा जिल्ला, क्षेत्रपा गा.वि.स. वडा नं. १ स्थित दिलबहादुर श्रेष्ठको धानखेतको घाँस लतारपतार भै धानसमेत माडिएको अवस्थामा रहेको र सो स्थानमा “क” कुमारीलाई धनराज खड्काले जबर्जस्ती करणीको भन्नेसमेत व्यहोराको घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का ।

पीडितको मिति २०६७।६।२१ को स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदन पेस भै मिसिल संलग्न रहेको ।

मिति २०६७।६।१९ गते क्षेत्रपाबाट घर फर्कने क्रममा “क” कुमारी एकलै खेतमा घाँस काट्न लागेको देखी मैले जबर्जस्ती समाती लडाईं निजले लगाएको फरिया पेटिकोट माथि सारी आफ्नो पाइन्ट खोली मेरो लिङ्ग निज “क” कुमारीको योनीमा आधा पसाएपछि निज कराएको आवाज सुनी नजिकै घाँस काटिरहेको धनलक्ष्मी श्रेष्ठले मलाई देखेको कारण म भागेको थिएँ । उक्त दिन मैले २ कचौरा जाँड खाएको र सोही जाँडको नशामा निजलाई जबर्जस्ती करणी गर्न पुगेछु भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी सुब्बा भन्ने धनराज खड्काले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

उस्तै अनुहार, उमेर र भेषका ४ जना व्यक्तिहरूलाई एक पङ्क्तिमा उभ्याई मलाई देखाउँदा दायाँबाट दोस्रो व्यक्ति सुब्बा भन्ने धनराज खड्काले नै मलाई जबर्जस्ती करणी गरेका हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको पीडित “क” कुमारीले गरिदिएको कागज ।

मिति २०६७।६।१९ गतेका दिन बिहान अं. ९ बजेको समयमा बोल्न नसक्ने र कान नसुन्ने “क” कुमारीलाई सुब्बा भन्ने धनराज खड्काले घाँस काट्न एकलै खेतमा गएको बखत जबर्जस्ती करणी गरेको भन्ने जानकारी मैले फोनमार्फत पाएको हुँ र निजले यस घटनाभन्दा पहिला पनि यस्ता किसिमका घटनाहरू पटकपटक घटाउने गर्दथ्यो भन्नेसमेत व्यहोराको शिव

भुजेलले गरिदिएको कागज ।

मिति २०६७।६।१९ गतेका दिन बिहान अं. ९ बजेको समयमा म धानखेतमा घाँस काटिरहेको अवस्थामा अचानक मानिस चिच्याएको आवाज सुनी के भएछ भनी यताउता हेर्दा प्रतिवादी सुब्बा भन्ने धनराज खड्काले “क” कुमारीलाई धानखेतमा लडाईं जबर्जस्ती करणी गरिरहेको देखी लाटो मानिसलाई किन यसरी जबर्जस्ती गरेको भन्नासाथ निज सुब्बा भन्ने धनराज खड्का भाग्दै मैले जबर्जस्ती करणी गरेको होइन, लडेको कारण उठाइदिएको हो भनी घटनास्थलबाट फरार भयो र प्रतिवादीले पीडितलाई जबर्जस्ती करणी गरेको खुद मेरो आँखाले देखेको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको धनलक्ष्मी श्रेष्ठको कागज ।

मिति २०६७।६।१९ गतेका दिन बिहान अं. ९ बजेको समयमा मेरो छोरीलाई सुब्बा भन्ने धनराज खड्काले जबर्जस्ती करणी गरेको र मलाई देखेको बित्तिकै प्रतिवादी घटनास्थलबाट भागेको भनी धनलक्ष्मी श्रेष्ठले मलाई भनेपछि छोरीलाई सोधपुछ गर्दा छोरीले इसारा गर्दै मलाई जबर्जस्ती करणी गरेको भनेपछि घटनास्थलमा गई हेर्दा धानखेतमा धान माडिएको अवस्थामा रहेको र निज प्रतिवादीले यसभन्दा अघि पनि गाउँमा यस्ता घटनाहरू घटाइरहेको थियो भन्नेसमेत व्यहोराको दिलबहादुर श्रेष्ठले गरिदिएको कागज ।

प्रतिवादीले मिति २०६७।६।१९ गतेका दिन कान नसुन्ने र बोल्न नसक्ने वर्ष ४६ की अपाङ्ग “क” कुमारीलाई खेतमा घाँस काट्न गएको अवस्थामा एकलो भएको मौकापारी जबर्जस्ती करणी गरेको पुष्टि हुन आएकाले जबर्जस्ती करणी महलको १ नं. बमोजिमको कसुरजन्य कार्य भएको हुँदा निज सुब्बा भन्ने धनराज खड्कालाई सोही जबर्जस्ती करणी महलको ३ नं. को देहाय ५ नं. बमोजिम सजाय गरी सोही महलको ३(क) नं. बमोजिम थप सजायसमेत गरिपाउँ भन्नेसमेत

व्यहोराको अभियोग मागदाबी ।

मैले “क” कुमारीलाई जबर्जस्ती करणी गरेको होइन । प्रहरीमा गरेको बयान मलाई डरत्रास देखाई जबर्जस्ती करणी गरेको हो भन् भनी बयान गराई जबर्जस्ती सही गराएका हुन्, मैले अपराध गरेको छैन । अभियोग माग दाबीअनुसार मलाई सजाय हुनुपर्ने हैन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी सुब्बा भन्ने धनराज खड्काले सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

प्रतिवादीले जबर्जस्ती करणी गरेको हैन, के कस्तो व्यहोरा लेखेँ, मैले भनेको व्यहोरा हैन भन्नेसमेत व्यहोराको पीडित “क” कुमारीले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

रिसइवीको कारणबाट यो झुठ्ठा जाहेरी दिएका हुन् । प्रतिवादी जङ्गलको रेखदेख गर्ने काम गर्दथे र घाँस दाउरा खोसेको कारण दुःख दिने नियतबाट जाहेरी दिएका हुन् । अन्य केही पनि थाहा छैन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीका साक्षी दुर्गाबहादुर खड्कासमेतले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मैले शड्काको भरमा जाहेरी दिएछु । मैले पछि गाउँ घरमा बुझ्दा प्रतिवादीले त्यस्तो कार्य गरेको रहेनछन् भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाला “ग” कुमारले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

त्यो कुरा मलाई केही पनि थाहा छैन प्रहरीमा गरेको कागज र सहिछाप मेरो हो भन्नेसमेत व्यहोराको धनलक्ष्मी श्रेष्ठले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मिति २०६८।१।२५ को स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदन पेस भै मिसिल संलग्न रहेको ।

पीडित “क” कुमारीको शारीरिक परिक्षणबाट कन्याजाली नच्यातिएको, यौनाङ्ग नसुन्निएको, शरीरमा चोटपटक निलडाम नदेखिएको र शुक्रकिट नभेटिएको अवस्था भए तापनि शारीरिक परीक्षणबाट भेस्टिबुलको ७”०” ल्कोकमा खोस्त्रिएको देखिन्छ । उपरोक्त आधारसमेतलाई दृष्टिगत गर्दा अभियुक्तले

पीडितलाई कथित वारदात मिति, समय र स्थानमा जबर्जस्ती करणी गरेको पुष्टि हुन आएकाले निज प्रतिवादी सुब्बा भन्ने धनराज खड्काले अभियोगपत्रबमोजिमको कसुर अपराध गरेको ठहर्छ । सो ठहर्नाले निजलाई जबर्जस्ती करणीको ३(५) नं. बमोजिम ५ वर्ष कैद सजाय हुने र पीडित कान नसुन्ने, बोल्न नसक्ने अपाङ्ग भन्ने देखिँदा ऐ. महलको ३क नं. बमोजिम थप ५ वर्षसमेत कैद सजाय हुने र क्षतिपूर्तिबापत रु २५,०००।- प्रतिवादीबाट पीडितलाई दिलाई भराईदिने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको दोलखा जिल्ला अदालतको मिति २०६८।२।१९ को फैसला ।

म प्रतिवादी धनराज खड्काले कथित पीडित भनिएको व्यक्तिलाई जबर्जस्ती करणी गरे भनिएको ठाउँमा प्रमाणमा लाग्ने मेरो कुनै पनि चिजवस्तु बरामद भएको छैन । पीडित भनिएको व्यक्तिले प्रतिकार गर्दा ममाथि लागेको कुनै घाउचोट, निलडाम, लुगा च्यातिएको अवस्था छैन । डाक्टरी जाँच गर्दासमेत जाहेरीबमोजिमको कुनै प्रमाण चिह्न नपाइएको अवस्थामा सुरु जिल्ला अदालतले मेरो विरुद्धमा गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी म प्रतिवादीलाई पूर्णरूपमा सफाइ दिलाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीको पुनरावेदन अदालत, पाटनमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

पीडित स्वयम् प्रतिवादीले आफूलाई जबर्जस्ती करणी गरेको होइन भनी अदालतमा बकपत्र गरेको अवस्थामा प्रतिवादीले आरोपित कसुर गरेको ठहर गरी सजाय गर्ने गरेको सुरु अदालतको फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ.बं. २०२ नं. बमोजिम प्रत्यर्थी नेपाल सरकारलाई पेसीको सूचना दिनु भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालतको आदेश ।

प्रतिवादी सुब्बा भन्ने धनराज खड्कालाई आरोपित कसुर कायम गरी मुलुकी ऐन जबर्जस्ती करणीको महलको ३(५) नं. बमोजिम ५ वर्ष कैद

सजाय भई पीडित “क” कुमारी अपाङ्ग भएकाले ऐ. महलको ३(क) नं. बमोजिम थप ५ वर्ष कैद सजाय हुने र क्षतिपूर्तिबापत रु २५०००।- प्रतिवादीबाट पीडितलाई दिलाई भराई दिने ठहराएको सुरु दोलखा जिल्ला अदालतको फैसला मिलेकाले सदर हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६८।९।२६ को फैसला ।

पुनरावेदन अदालतको फैसलामा चित्त बुझेन । अनुसन्धानको क्रममा मलाई कुटपिट गरी डरत्रासमा पारी जबर्जस्ती बयान गराई सहिष्णु गराईएको हो । उक्त व्यहोरा मेरो होइन भनी कसुरमा इन्कार रही अदालतमा बयान गरेको छु । अदालतमा जाहेरवाला र पीडित भनिएकी “क” कुमारीसमेतले मैले जबर्जस्ती करणी नगरेको भनी बकपत्र गरेका छन् । “क” कुमारीको शारीरिक परीक्षणबाट पनि जबर्जस्ती करणी भएको नदेखिएको अवस्थामा मलाई आरोपित कसुरबाट सफाई दिनुपर्नेमा कसुरदार ठहराई भएको सुरु फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला त्रुटिपूर्ण भएकाले उल्टी गरी सफाई पाउँ भन्ने प्रतिवादीको यस अदालतमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदनसहितको मिसिल अध्ययन गरियो । प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीलाई कसुरदार ठहराई सजाय गर्ने र पीडितलाई क्षतिपूर्तिसमेत भराईदिने ठहराएको सुरु फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको छ वा छैन र प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्ने हो वा होइन भन्ने निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा प्रतिवादी सुब्बा भन्ने धनराज खड्काले कान नसुन्ने र बोल्न नसक्ने अपाङ्ग “क” कुमारीलाई खेतमा घाँस काट्न गएको अवस्थामा एक्लो भएको मौका पारी जबर्जस्ती करणी गरेको पुष्टि भएकाले प्रतिवादीलाई जबर्जस्ती करणीको

महलको १ नं. विपरीतको कसुरमा सोही महलको ३(५) नं. बमोजिम सजाय गरी अपाङ्गलाई जबर्जस्ती करणी गरेकामा सोही महलको ३क नं. बमोजिम थप सजायसमेत गरी पीडितलाई क्षतिपूर्तिसमेत दिलाई पाउँ भन्ने अभियोजन पक्षको अभियोग दाबी रहेको पाइन्छ । सुरु दोलखा जिल्ला अदालतले प्रतिवादीले पीडितलाई जबर्जस्ती करणी गरेको ठहराई जबर्जस्ती करणीको महलको ३(५) नं. बमोजिम ५ वर्ष कैद सजाय गरी पीडित कान नसुन्ने र बोल्न नसक्ने अपाङ्गसमेत भएकाले सोही महलको ३क नं. बमोजिम थप ५ वर्ष कैद सजाय हुने र पीडितलाई क्षतिपूर्तिबापत रु.२५०००।- प्रतिवादीबाट दिलाई भराई दिने ठहराएको फैसला पुनरावेदन अदालत, पाटनले सदर गरेउपर प्रतिवादीको यस अदालतमा पुनरावेदन परी निर्णयार्थ यस इजलाससमक्ष पेस हुन आएको रहेछ ।

३. यससम्बन्धमा प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल हेर्दा प्रतिवादी सुब्बा भन्ने धनराज खड्काले जाहेरवालाको वर्ष ४६ को कान नसुन्ने र बोल्न नसक्ने अपाङ्गता भएकी बहिना पीडित “क” कुमारी (परिवर्तित नाम) लाई खेतमा घाँस काट्न गएको समयमा जबर्जस्ती करणी गरेको कुरा बाबु “ख” कुमारलाई इशारामार्फत भनेकाले प्रतिवादीलाई कानूनी कारवाही गरिपाउँ भनी जाहेरवाला “ग” कुमारको किटानी जाहेरी दरखास्त परेको देखिन्छ । उक्त वारदात प्रत्यक्षरूपमा देख्ने धनलक्ष्मी श्रेष्ठले अनुसन्धानको क्रममा कागज गर्दा आफू पनि उक्त दिन खेतमा घाँस काट्दै गरेको अवस्थामा मानिस चिच्याएको आवाज सुनी के भएको रहेछ भनी हेर्दा यी प्रतिवादीले पीडित “क” कुमारीलाई धानखेतमा लडाईं जबर्जस्ती करणी गरेको देखी किन लाटी मानिसलाई जबर्जस्ती गरेको भनेपछि निज प्रतिवादी भागेको आफूले आफ्नै आँखाले प्रत्यक्षरूपमा देखेको भन्ने उल्लेख गरेको पाइन्छ । पीडित “क” कुमारीले आफूलाई यिनै प्रतिवादी सुब्बा भन्ने धनराज

खड्काले जबर्जस्ती करणी गरेको भनी कागज गरी प्रतिवादीलाई सनाखतसमेत गरेको पाइन्छ। प्रतिवादीले अनुसन्धानको क्रममा बयान गर्दा वारदात भएको दिन पीडित “क” कुमारी खेतमा घाँस काटिरहेको बेला जबर्जस्ती गरी पीडितलाई करणी गरिरहेको समयमा पीडितले चिच्याउन थालेपछि धनलक्ष्मी श्रेष्ठले थाहा पाएको कारण घटनास्थलबाट भागेको भन्ने उल्लेख गरेको देखिन्छ।

४. पीडित “क” कुमारीलाई यी प्रतिवादीले करणी गरेको कुरा धनलक्ष्मी श्रेष्ठले मलाई भनेपछि छोरीलाई सोधपुछ गर्दा इसाराले आफूलाई जबर्जस्ती करणी गरेको भनेपछि घटनास्थलमा गई हेर्दा धानखेत माडिएको अवस्था रहेको भन्ने पीडितको बाबु “ख” कुमारले मौकामा कागज गर्दा व्यक्त गरेको देखिन्छ। वारदात भएको स्थानमा धानखेतको घाँस लतारपतार भै धानसमेत माडिएको अवस्थामा रहेको भन्ने घटनास्थलको प्रकृति मुचुल्काबाट देखिएको छ।

५. वस्तुतः जाहेरवालाको जाहेरी दरखास्त, पीडितको मौकाको भनाइ, प्रत्यक्षदर्शीको घटना विवरण उल्लेख गरेको कागज, घटनास्थलको प्रकृति मुचुल्का एवम् उल्लिखित घटनालाई प्रतिवादीको मौकाको बयानबाटसमेत स्वीकारोक्ति भएको तथ्य र प्रमाणहरू एक आपसमा शृङ्खलाबद्धरूपमा रहेको देखिएकाले अनुसन्धानको क्रममा तयार भएको उपर्युक्त लिखतहरू प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्न मिल्ने देखिन आउँछ। प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल संलग्न वारदातको उपर्युक्त तथ्यगत अवस्थालाई विश्लेषण गरी हेर्दा यी प्रतिवादीले पीडित “क” कुमारीलाई जबर्जस्ती करणीको वारदात गरेको भन्ने कुरा स्थापित हुन आउँछ।

६. जहाँसम्म प्रतिवादीले अदालतको बयानमा कसुरमा इन्कार रही पीडित एवम् प्रत्यक्षदर्शीले समेत अदालतको बकपत्रमा जबर्जस्ती करणी नगरेको भनी बकपत्र गरेकाले आफूले सफाइ पाउनु पर्ने

भनी प्रतिवादीले पुनरावेदनपत्रमा लिएको जिकिर छ सोसम्बन्धमा विचार गर्दा प्रतिवादीले अदालतको बयानमा पीडितलाई जबर्जस्ती करणी गरेको कुरामा इन्कार रही अनुसन्धानको क्रममा भएको आफ्नो बयान कुटपिट गरी इच्छाविपरीत गराईएको भन्ने जिकिर लिएको देखिए पनि मौकामा भएको निजको बयान निजको इच्छा प्रतिकूल जबर्जस्ती गराईएको भन्ने कुराको कुनै आधार प्रतिवादीले दिन सकेको पाइँदैन। निजले मौकामा गरेको साबिती बयानलाई अन्य प्रमाणबाट समर्थित भएको तथ्यगत अवस्था मिसिल संलग्न प्रमाणहरूबाट स्पष्टरूपमा पुष्टि भएको अवस्थामा अदालतको इन्कारी बयानबाट मात्र प्रतिवादी बेकसुर रहेको मान्न मिल्ने हुँदैन।

७. पीडित र घटना प्रत्यक्ष देख्ने धनलक्ष्मी श्रेष्ठ र जाहेरवाला “ग” कुमारले अदालतमा बकपत्र गर्दा अनुसन्धानको क्रममा व्यक्त गरेको आफ्नो व्यहोराको प्रतिकूल बकपत्र गरेको देखिए पनि प्रमाण ऐन २०३१ को दफा १०(१)(क) र (ख) बमोजिम घटनाको तत्काल अघि वा पछि घटना भएको प्रत्यक्ष देख्ने वा थाहा पाउने वा घटनाबाट पीडित भएको व्यक्तिले घटना सम्बन्धमा व्यक्त गरेको कुरा प्रमाणमा ग्रहण गर्नुपर्ने कानूनी व्यवस्था भएको सन्दर्भमा घटनाको तत्काल पछि पीडित “क” कुमारीले अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष यिनै प्रतिवादीले आफूलाई घाँस काटिरहेको बेला जबर्जस्ती करणी गरेको हो भनी आफ्नो बाबुको रोहवरमा किटानीरूपमा कागज गरी प्रतिवादीलाई सनाखतसमेत गरी दिएको र घटना भएको आफ्नो आँखाले देख्ने प्रत्यक्षदर्शी धनलक्ष्मी श्रेष्ठले पनि मौकामा सो कुरा व्यक्त गरिदिएको अवस्थामा निजहरूको मौकाको उक्त भनाइ प्रमाण ऐन २०३१ को दफा १०(१) बमोजिम प्रमाणमा लिनुपर्ने देखिन आउँछ। अदालतमा बकपत्र गर्दा सो कुरा होइन भनी घटना भएको तथ्यप्रति पीडित र प्रत्यक्षदर्शीले अनभिज्ञता प्रकट गरेको देखिए पनि

उक्त घटना भएको लामो अन्तरालपछि प्रतिवादीलाई सजायबाट उन्मुक्ति दिने मनसायका साथ व्यक्त भएको जाहेरवाला र प्रत्यक्षदर्शीको भनाइ प्रमाणयोग्य नहुन सक्ने हुन्छ । त्यसका अतिरिक्त प्रत्यक्षदर्शी धनलक्ष्मी श्रेष्ठले अदालतमा बकपत्र गर्दा पनि अनुसन्धानको क्रममा भएको कागजमा लागेको सहिछाप आफ्नो भएको भनी स्वीकार गरेको अवस्था विद्यमान भएकाले प्रत्यक्षदर्शीको मौकाको भनाइ प्रमाणयोग्य देखिन आएको छ ।

८. वस्तुतः घटनाबाट पीडितले र सो घटना प्रत्यक्ष देख्ने प्रत्यक्षदर्शीले मौकामा घटना भएको तत्कालैपछि यिनै प्रतिवादीले पीडितलाई जबर्जस्ती करणी गरेको भन्ने उल्लेख गरी कागज गरिदिएको अवस्थामा अदालतमा उपस्थित भई बकपत्र गर्दा बनावटी कुरा उल्लेख गरी वास्तविक तथ्यलाई लुकाउने र कसुरदारलाई सजायबाट उन्मुक्ति दिलाउने प्रयत्न गरिन्छ भने त्यस्तो बनावटी कुरालाई सत्य एवम् साँचो मानी कसुरदारलाई उन्मुक्ति प्रदान गर्न मिल्दैन । सङ्कलित सबुद एवम् प्रमाणहरूबाट जबर्जस्ती करणीको वारदात स्थापित भई प्रमाणको शृङ्खलाबद्ध कडीहरूबाट प्रतिवादी कसुरदार देखिएको अवस्थामा मौकामा कागज गर्ने व्यक्तिहरूले आफ्नो पूर्व भनाइ प्रतिकूल हुने गरी अदालतमा गरेको बकपत्र प्रतिवादीलाई उन्मुक्ति दिने आधार हुन सक्ने । पीडित 'क' कुमारी बोल्न र सुन्न नसक्ने अपाङ्गता भएकी महिला भएको र त्यस्तो अपाङ्गता भएका व्यक्तिले मौकामा भएको सत्य र तथ्य कुरा आफ्नो जन्म दिने बाबुआमासमेतको रोहवरमा इसाराद्वारा व्यक्त गरेको तथा उक्त घटनालाई आफ्नै आँखाले देखेको भनी मौकामा प्रत्यक्षदर्शीले कागज गरेको एवम् उक्त व्यहोरालाई प्रतिवादीले मौकामा स्वीकार गरेकोसमेतका प्रमाणहरूको शृङ्खलाबाट प्रतिवादीले कसुर गरेको भन्ने कुरा वस्तुगत र

सारभूतरूपमा स्थापित भएको देखिएकाले यी प्रतिवादीले आफू बेकसुर रहेको भनी पुनरावेदनपत्रमा लिएको जिकिर मनासिब देखिएन ।

९. तसर्थ उल्लिखित आधार र कारणसमेतबाट यी प्रतिवादीले पीडित "क" कुमारीलाई जबर्जस्ती करणी गरेको भन्ने कुरा पुष्टि हुन आएको निजलाई जबर्जस्ती करणीको महलको ३(५) नं. बमोजिम ५ वर्ष कैद सजाय हुने र पीडित "क" कुमारी अपाङ्गता भएको व्यक्ति भनी ऐ महलको ३क नं. बमोजिम थप ५ वर्ष कैद सजाय हुने र पीडितलाई क्षतिपूर्तिबापत रु.२५,०००।- प्रतिवादीबाट दिलाई भराई दिने ठहराएको सुरु फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०६८।१।२६ को फैसला मिलेको देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । फैसलाको जनाउ थुनामा रहेका प्रतिवादी सुब्बा भन्ने धनराज खड्कालाई दिई प्रस्तुत मुद्दाको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

प्र.न्या.रामकुमार प्रसाद शाह

इति संवत् २०७१ साल मङ्सिर १७ गते रोज ४ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : विश्वनाथ भट्टराई

निर्णय नं. १३९४

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधानन्यायाधीश श्री रामकुमार प्रसाद शाह
माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी
फैसला मिति : २०७१।८।२१।१
०६७-CR-०७६०

मुद्दा : कर्तव्य ज्यान ।

पुनरावेदक/प्रतिवादी : रूकुम जिल्ला, पिपला गा.वि.स.
वडा नं. ७ घर भै कारागार कार्यालय रूकुममा
थुनामा रहेको धनबहादुर नाथ
विरूद्ध
विपक्षी/प्रतिवादी : खुर्कु जैसीको जाहेरीले नेपाल
सरकार

- पुनरावेदकले पुनरावेदन पत्रमा जिकिर लिएजस्तो तथ्यको एकप्रकारको साबितीमात्र नभै कसुरको सम्बन्धमा पूर्ण साबिती नै भएको र निजको सो साबिती अन्य स्वतन्त्र प्रमाणहरूबाट समर्थित भएको अवस्थामा केवल पुनरावेदनमा लिएको जिकिर कै आधारमा मात्र निर्दोष रहेछन् भनी मान्न मिल्ने नदेखिने ।
- मृतकलाई मार्ने पूर्व योजनाअनुसार खुकुरी जस्तो घातक हतियार लिई मृतकलाई रातको समयमा एकान्तस्थलमा लगी टाउकामा खुकुरी प्रहार गरी कर्तव्य गरेको र लासलाई दबाए छिपाएको देखिँदा पक्राउ पछि अनुसन्धान र अदालतमा समेत कसुरमा साबित हुँदा अदालती

प्रक्रियालाई सहयोग पुर्याएको मानी सजायबाट उन्मुक्ति दिन वा छुट दिन मिल्ने नदेखिने ।

(प्रकरण नं. ४)

पुनरावेदक/प्रतिवादीको तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता
तारा खनाल
विपक्षी/प्रतिवादी तर्फबाट :
अवलम्बित नजिर :
सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १ नं. को कसुरमा १३(१)

सुरू तहमा फैसला गर्ने :
मा.जि.न्या. श्री अर्जुन अधिकारी
पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :
मा.मु.न्या. श्री हरिबाबु भट्टराई
मा.न्या. श्री भिमबहादुर बोहरा

फैसला

न्या. दीपकराज जोशी : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्र रही दायर हुन आएको सङ्क्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार छ :

धनबहादुर नाथसँग प्रेम विवाह भएकी मेरी छोरी वर्ष १७ की लालकुमारी जैसीको केही समय पहिलेदेखि प्रेम सम्बन्ध बिग्रेको र मिति २०६५।८।१ गते साँझ खाना खाई आफ्नो कोठामा सुतेकामा भोलिपल्ट बिहान घरमा नभएकाले धनबहादुर नाथसँग सोधपुछ गर्दा निज धनबहादुर नाथले विवाह गरेर लगेको छैन भनेपछि खोजतलास गर्दै जाँदा मिति २०६५।८।१६ गते पिपल गा.वि.स.को दाहा भन्ने स्थानको सालघारीमा मेरी छोरीले लगाउने गरेको

चप्पल भेटिएको, नजिकै रगत जमेको टाटाहरू देखिएको र सोही नजिकै रहेको सुरुङमा झिंगाहरू घुमिरहेको, केही कुहे जस्तो गन्ध आएकाले सुरुङ खनेर हेर्दा मेरी छोरीको लास फेला परेकाले मेरी छोरीलाई निज धनबहादुर नाथले नै कर्तव्य गरी मारेको हुनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६६।८।१६ गतेको खर्कु जैसीको जाहेरी दरखास्त ।

रुकुम जिल्ला, पिपल गा.वि.स. वडा नं. ७ दहडाँडास्थित पूर्वमा साउनेपानी खोला, पश्चिममा दहडाँडाको खरकट्टी पाखो, उत्तरमा लामाचौर गाउँको ढिक, दक्षिणमा पिपलदेखि बाफिकोटतर्फ जाने कच्ची बाटो यति चार किल्लाभित्र सानासाना सालका बुट्यानहरू रहेको, सोही बुट्यान नजिकै दायँ खुट्टामा लगाउने चप्पलमा रगत लागेको निलो रंगको म्याजिक चप्पल थान १ रहेको, सोही स्थानमा महिलाको कपालको रौं र भाँचिएको टुक्रा परेको पारो, काँजोसहितको खुकुरीको बिँड फेला परेको, जमिनमा रगत जमेको टाटा रहेको र सो स्थानदेखि अन्दाजी चौध मिटर उत्तरपूर्वमा रहेको सुरुङमा झिंगाहरू भन्केको तथा गन्ध आएको, सुरुङ खनी हेर्दा सडी गली गएको अवस्थामा मृतक लालकुमारी जैसीको लास रहेको भन्ने मिति २०६५।८।१७ गतेको घटनास्थल तथा लास जाँच मुचुल्का ।

घटनास्थलमा फेला परेको चप्पल कानमा लगाउने सुनको वाली र घटनास्थलमा रहेको लास मेरी छोरी लालकुमारी जैसीको हो भन्नेसमेत व्यहोराको मृतकको आमा छम्की जैसीको मिति २०६५।८।१७ गतेको सनाखत कागज ।

मृतकको निधारको हड्डी धारिलो हतियारले काटिएको र Intracranial Hemorrhage (दिमागमा रक्तस्राव) को कारण मृत्यु भएको भन्ने शव परिक्षण प्रतिवेदन ।

मृतक लालकुमारी जैसीसँग मेरो प्रेम सम्बन्ध

थियो, निजले पनि मलाई मन पराउँथिन् निजको र मेरो प्रेम सम्बन्ध चलिरहेकै अवस्थामा मेरो गाउँका साथी कृष्ण वि.क. ले तिम्पो प्रेमिका रातको समयमा एउटै कोठामा लालबहादुर दाहालसँग सँगै बसेको भन्ने कुरा सुनाएकाले सोही समयदेखि लालकुमारी र मेरो बीचमा मनमुटाव बढेको थियो । सोहि समयदेखि मैले लालकुमारीलाई फेला पारेमा मार्छु भन्ने योजना बनाई मिति २०६५।८।३ गते घरबाट खुकुरी लिएर लालकुमारी फेला पछिन कि भनी पहिले भेट गर्ने सल्लाह भएको स्थान लालकुमारीको घरतर्फ गएँ, निजको घरमा पुग्नु भन्दा केही वर लालकुमारीसँग भेट भयो र हामीहरू दुवैजना मैले पहिले खुकुरी राखेको बाटो हुँदै कुराकानी गर्दै दहडाँडाको लामाचौरको ढिकमुनीको सालेधारी (घटनास्थलमा) पुग्यौं । बाटोमा राखिएको खुकुरी मैले निजले थाहा नपाउने गरी लिइसकेको थिएँ । घटनास्थलमा पुगेपछि निजसँग कुराकानी कै क्रममा निजले मलाई धोका दिएको महसुस भएकाले मैले मेरो साथमा रहेको खुकुरीले निजको टाउकामा प्रहार गर्दा सोही चोटको कारणले उनको मृत्यु भएको हो । निजको मृत्यु भइसकेपछि मैले निजलाई त्यही नजिकै रहेको सुरुङमा लगी छिराई घरतर्फ गएको हुँ । तत्काल निजको शरीर टाउकोदेखि कम्मरसम्मको भाग मात्र सुरुङमा छिरेको थियो । ऐ. ५ गते राति पुनः घटनास्थलमा गई हेर्दा पूरै शरीर सुरुङमा छिरिसकेको हुँदा सुरुङको मुखमा ढुङ्गा राखी घरतर्फ गएको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी धनबहादुर नाथले मिति २०६५।८।२३ मा अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

मेरी छोरी लालकुमारी जैसीको प्रतिवादी धनबहादुर नाथसँग प्रेम सम्बन्ध भएकामा पछि विवाह गर्न नमानेको कुरा छोरी लालकुमारीले भन्ने गर्थिन् तर निज छोरीले धनबहादुर नाथसँग नै विवाह गर्छु भन्थिन । मिति २०६५।८।१ गते छोरी बेलुकाको खाना

खाएर आफ्नो कोठामा सुत्न गएकी र भोलिपल्ट बिहान घरमा नभएको र भित्तामा म विवाह गरेर दाङ गएँ भन्नेसमेत कागजमा लेखि घरको भित्तामा टाँसिएको तलास गर्दै जाँदा मृत अवस्थामा छोरीको लास फेला परेकाले मेरी छोरीलाई प्रेम सम्बन्ध बिग्रेको कारण निज धनबहादुर नाथले कर्तव्य गरी मारेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको मृतककी आमा छम्की जैसीले गरेको घटना विवरण कागज ।

मृतक लालकुमारी र प्रतिवादी धनबहादुर नाथको विचमा प्रेम सम्बन्ध थियो । गत कार्तिक महिनामा म लालकुमारीको घरमा गएको अवस्थामा मलाई कृष्ण वि.क. ले देखेको थियो । निजले सो कुरा धनबहादुर नाथलाई भनेको रहेछ । मृतकलाई धनबहादुर नाथले नै कर्तव्य गरी मारेको हुनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको मौकामा बुझिएका लालबहादुर दाहालको घटना विवरण कागज ।

मलाई यकिन समय थाहा भएन म खलङ्गाबाट आउँदै गर्दा लालबहादुर दाहाललाई लालकुमारीको घरमा देखेकाले मैले सो कुरा मृतकको प्रेमी धनबहादुर नाथलाई भनेको थिएँ, प्रेम सम्बन्ध बिग्रेको कारण मृतक लालकुमारीलाई धनबहादुर नाथले कर्तव्य गरी मारेको हुनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको कृष्ण वि.क. ले गरेको घटना विवरण कागज ।

कृष्ण वि.क. र म खलङ्गाबाट आउँदै गर्दा लालबहादुर दाहाललाई लालकुमारीको घरमा देखेकाले मैले सो कुरा धनबहादुर नाथसँग भनेको थिएँ । हाल बुझ्दा मृतकलाई प्रेम सम्बन्ध बिग्रेको कारण धनबहादुर नाथले कर्तव्य गरी मारेको खुल्न आएकाले निजलाई कानूनबमोजिम सजाय होस् भन्नेसमेत व्यहोराको हरि गौतम र धनबहादुर नाथले गरेको अलगअलग घटना कागज ।

मृतकले म विवाह गरी दाङ गएँ भन्नेसमेत लेखी घरको भित्तामा टाँसेको कुरा मृतकको बाबुले

मसँग भनेकाले मैले सो कुरा मृतकको प्रेमी धनबहादुर नाथलाई भनेको थिएँ । प्रेम सम्बन्ध बिग्रेको कारण धनबहादुर नाथले नै कर्तव्य गरी मारेको हुनुपर्छ भनी तिलुकुमारी नाथले गरेको घटना कागज ।

मिति २०६५।८।१५ गते मलगायत गाउँका मानिसहरू घाँस दाउरा गर्न वारदात भएको भनिएको स्थानमा गएको अवस्थामा घाँस काट्दै जाँदा मेरो हँसियाको टुप्पोमा रगत लागेको चप्पल फेला परेकाले मैले पक्कै लालकुमारीको हुनुपर्छ भनी खर्कु जैसीको घरमा लिएर देखाउँदा मृतकका घरपरिवारले चिनी चप्पल भेटिएको स्थानमा खोजतलास गर्दा मिति २०६५।८।१६ गते सुरुङ्गभिन्न लास फेला परेकाले मृतकलाई धनबहादुर नाथले नै कर्तव्य गरी मारेको हुनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको सविता नाथले गरेको घटना विवरण कागज ।

मेरो बहिनी मृतक लालकुमारी जैसीको धनबहादुर नाथसँगको प्रेम सम्बन्ध बिग्रेको कारण मृतक लालकुमारीलाई धनबहादुर नाथले नै कर्तव्य गरी मारेकामा पूर्ण विश्वास लाग्छ भन्नेसमेत व्यहोराको मौकामा बुझिएका दिपक जैसीले गरेको घटना विवरण कागज ।

मेरी बहिनी मृतक लालकुमारी जैसीको धनबहादुर नाथसँग प्रेम सम्बन्ध रहेको थियो । बहिनीले धनबहादुर नाथसँग नै विवाह गरी जान्छु भन्ने गर्थिन । प्रेम सम्बन्ध चलिरहेकै अवस्थामा निजहरूबीच केही खटपट रहेको थियो । प्रेम सम्बन्ध बिग्रेको कारण मेरी बहिनीलाई धनबहादुर नाथले नै कर्तव्य गरी मारेकामा पूर्ण विश्वास लाग्छ भनी मौकामा बुझिएकी मनिषा जैसीले गरेको घटना विवरण कागज ।

घटना विवरण कागजलगायतका सबुद प्रमाण, घटना प्रकृति तथा तथ्यहरूबाट प्रतिवादी धनबहादुर नाथले आफ्नो प्रेमिका लालकुमारी जैसीले अन्य मानिससँग उठ्बस गर्ने गरेको निजको

महिनावारी रोकिएको सम्बन्धमा चेक जाँच गराउन नमानेको र अन्य मानिससँग विवाह गरेर गई फर्की आएको हुन सक्ने, आशङ्काले मार्ने योजना बनाई विवाद खडा गरी प्रतिवादी धनबहादुर नाथले मिति २०६५।८।३ गते राति खुकुरी प्रहार गरी कर्तव्य गरी मारेको तथ्य पुष्टि भएको र प्रतिवादीको उक्त कार्य मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १ नं. विपरीत १३(१) नं. बमोजिमको कसुर अपराध भएको हुँदा निज प्रतिवादी धनबहादुर नाथलाई सोही महलको १३(१) नं. बमोजिम कारवाही भै सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६५।१।१४ गतेको अभियोगपत्र ।

मेरो र मृतक लालकुमारी जैसीको बीचमा उक्त वारदात मितिभन्दा करिब ५/६ महिना अगाडिदेखि नै प्रेम सम्बन्ध रहेको थियो । हाम्रो उक्त प्रेम ५/६ महिना अगाडिदेखि नै सुरु भएकाले सम्बन्ध राम्रो थियो र विवाह गर्नेसमेत योजना बनाएका थियौं । मिति २०६५ साल कार्तिक २८ गतेका दिन निज मृतकको मेरो महिनावारी रोकिएको करिब ७५ दिन जति भएको छ भन्ने कुरा गरेकी थिइन् । लालबहादुर दाहाल नाम गरेको केटासँग उठ्बस गरेको कुरा र महिनावारी रोकिएको बारेमा कुराकानी गर्दा निजले वास्तविक कुरा नबताएकीले वारदात मितिका राति विवादसमेत भई रिस उठी पूर्व योजनाअनुसार गोजीबाट खुकुरी तानेर टाउकामा हाने । त्यसपछि ऊ टाउको काटिएर ढली फेरी हान्छु भन्दा खुकुरी नै भाँचियो । त्यसपछि म केहिबेर त्यहिनेर उभिँँ । त्यसपछि उक्त लासको लतादैँ १०।१२ मिटर टाढा रहेको सुरुङ प्वालमा लगेर फाले भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी धनबहादुर नाथले अदालतमा गरेको बयान ।

मृतकको मृत्यु के कसरी भएको हो थाहा छैन । सार्वजनिक वनमा घाँस काट्न गएको बेला हँसियामा चप्पल आयो र सो चप्पल कसको होला भनेर मैले भनेपछि मृतकको आमा आएर मेरी छोरीको जस्तो

चप्पल छ भनेर लिएर जानुभयो । त्यसपछि के भयो मलाई थाहा छैन तर चप्पल भने मैले जाहेरवालाको घरमा लगेर दिएको चाहिँ होइन । सोही ठाउँबाट नै मृतकको आमाले चप्पल लगेकी हुन् भन्ने घटना विवरण कागज गर्ने सविता नाथको बकपत्र ।

मृतक लालकुमारी जैसीको मृत्यु धनबहादुर नाथको कर्तव्यबाट भएको हो । मिति २०६५ साल मङ्सिर १६ गते सविता नाथले चप्पल भेटाई दिएपछि मैले सो चप्पल मेरी छोरीको हो भनेर चिनेपछि सोही जङ्गलमा खोज्दै जाँदा छोरीको कर्तव्य भएको ठाउँ पनि भेटाए । सो ठाउँमा खुकुरी, खुकुरी बिड, काँज, पारो सबै त्यही थियो । नजिकै गन्ध आएकाले खोज्दै जाँदा लास ओडारमा राखिएको देखेँ र घरमा गई अरु मान्छेहरूलाई बोलाएर ल्याएँ, त्यसपछि प्रहरीलाई खबर गर्‍यो भन्ने घटना विवरण कागज गर्ने छम्की जैसीको बकपत्र ।

मेरी छोरीको लभ यही प्रतिवादी धनबहादुर नाथसँग थियो भन्ने कुरा मनिषा जैसीबाट सुनेको थिएँ साथै मेरी श्रीमती छम्की जैसीले पनि भनेकी थिइन् । कक्षा १२ मा पढ्ने केटालाई नदिएर कस्तो केटालाई दिन्छौ त भनेर छोरीले भन्छे भन्ने कुरासमेत श्रीमतीबाट सुनेको थिएँ । छोरीले यही केटासँगै विवाह गर्छु भनेकी थिइन् । मिति २०६५।८।१ गतेबाट छोरी हराईसकेपछि सोधपुछ गर्दै जाँदा सार्वजनिक वनमा घाँस काट्न गएको सविता नाथले चप्पल भेट्टाएपछि सोही वनको वरपर खोजतलास गर्दा मेरी श्रीमती छम्की जैसीले लास भेट्टाएपछि हामीहरूले सोही ठाउँमा गएर लास भेट्टाएको खबर प्रहरी चौकीमासमेत गर्‍यो । सो लास मेरी छोरीको रहेछ । यसरी विवाह गर्ने बहानामा मेरी छोरीलाई प्रतिवादीले कर्तव्य गरी मारेको हो । यी प्रतिवादीको कर्तव्यबाट छोरीको मृत्यु भएको हो भन्ने जाहेरवाला खर्कु जैसीको बकपत्र ।

उक्त मितिमा लास जाँच मुचुल्कामा लेखिएको

व्यहोरा मसमेतका मानिसले लेखाइदिएको ठिक साँचो हो । त्यसमा गरिएको ल्याप्चे सहिछाप मेरै हो भन्ने दिपक पौडेलको बकपत्र ।

उक्त मितिमा लास जाँच मुचुल्कामा लेखिएको व्यहोरा मसमेतका मानिसले लेखाइदिएको ठिक साँचो हो त्यसमा गरिएको ल्याप्चे सहिछाप मेरै हो भन्ने मनबहादुर वादीको बकपत्र ।

प्रतिवादी धनबहादुर नाथले अदालत तथा अधिकार प्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको साबिती बयान, किटानी जाहेरी, शव परीक्षण प्रतिवेदन र मिसिल संलग्न अन्य प्रमाणसमेतबाट अभियोग माग दाबीबमोजिम प्रतिवादी धनबहादुर नाथले पूर्व योजना मुताविक खुकुरी प्रहार गरी मृतकलाई कर्तव्य गरी मारेको तथ्य समर्थन भइरहेको हुँदा निज प्रतिवादी धनबहादुर नाथलाई मुलुकी ऐन ज्यानसम्बन्धी महलको १ नं. को कसुरमा ऐ. १३(१) नं. बमोजिम सर्वश्वसहित जन्मकैद हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको रूकुम जिल्ला अदालतको मिति २०६६।१०।१४ को फैसला ।

साबित नभए मेरो परिवारसमेतलाई समाप्त पार्नेसमेतको धम्की जाहेरवालाले दिएको कारण सोहीअनुसार मैले मौकामा तथा अदालतमा साबित भई बयान गरेको र सोही साबिती बयान तथा बेरीतको बरामदी मुचुल्कासमेतलाई आधार लिई घटनाको प्रकृति र वारदातको अवस्थाको विवेचनासमेत नगरी वादी दाबीलाई पूर्णरूपमा स्वीकार नगरेको र अन्य प्रमाणबाट पुष्टि हुन नसकेको एक प्रकारको तथ्यको स्वीकारोक्तिलाई आधार बनाएर सम्बद्ध प्रमाण नबुझी अ.बं. १८४क नं. को गलत व्याख्या गरी मलाई ज्यानसम्बन्धी महलको १३(१) नं. बमोजिम सजाय गर्ने ठहर्‍याई सुरु अदालतबाट भएको फैसला फौजदारी न्यायको सर्वमान्य सिद्धान्तसमेतको प्रतिकूल भई बदरभागी भएकाले बदर उल्टी गरी वास्तविक घटना घट्टाको परिस्थितिसमेतलाई दृष्टिगत गरी इन्साफ

पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर ।

खुकुरी जस्तो घातक हतियारले प्रहार गरी कर्तव्य गरी मारेको भनी प्रतिवादीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष र अदालतमासमेत साबिती बयान दिएका र निजको सो साबिती बयानलाई अन्यथा हो भन्न सकिने कुनै ठोस आधार प्रमाण मिसिलमा रहेको नदेखिएकाले लालकुमारीलाई कर्तव्य गरी ज्यान मारेको कसुरमा निज प्रतिवादी धनबहादुर नाथलाई मुलुकी ऐन ज्यानसम्बन्धी महलको १३(१) नं. बमोजिम सर्वश्वसहित जन्मकैद हुने ठहर्‍याई रूकुम जिल्ला अदालतबाट मिति २०६६।१०।१४ मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुरको मिति २०६७।१२।१२ को फैसला ।

घटनास्थल मुचुल्का र लास जाँच प्रतिवेदन आपसमा विरोधाभाष रहेको, जाहेरी दरखास्त र मौकामा कागज गर्ने व्यक्तिहरूको भनाइमा समेत एकरूपता नभएको, घटनास्थल बरामद भएको भनिएको खुकुरीको बिँडलाई सनाखतसम्म नगराई मैले वारदातको एक प्रकारको तथ्यसम्मको स्वीकारोक्तिलाई अभियोग दाबी पूर्णरूपमा स्वीकार गरेको अर्थ गरी सम्बद्ध प्रमाणसमेत केही नबुझी मुलुकी ऐन अ.बं. १८४क नं.समेतको गलत व्याख्या गरी भएको सुरु तथा पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुरको फैसला नेकाप २०६७ अड्क १ नि.नं. ८२९७ पृष्ठ ८९ मा प्रकाशित नजिर सिद्धान्तसमेतको प्रतिकूल हुँदा बदर भागी छ उक्त फैसला उल्टी गरी झुट्टा अभियोग दाबीबाट फुर्सद दिलाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी धनबहादुर नाथको पुनरावेदनपत्र ।

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सुरु तथा पुनरावेदन मिसिलसमेत अध्ययन गरी पुनरावेदक

प्रतिवादीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री तारा खनालले गर्नुभएको बहससमेत सुनी निर्णयतर्फ विचार गर्दा पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुरको फैसला मिले नमिलेको के रहेछ प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने हो होइन सोही विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा प्रतिवादी धनबहादुर नाथले मिति २०६५।८।३ गते राति खुकुरी प्रहार गरी मृतक लालकुमारी जैसीलाई कर्तव्य गरी मारेको तथ्य पुष्टि भएको र प्रतिवादीको उक्त कार्य मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १ नं. विपरीत १३(१) नं.बमोजिमको कसुर अपराध भएको हुँदा निज प्रतिवादीलाई सोही महलको १३(१) नं.बमोजिम कारवाही भै सजाय गरिपाउँ भन्ने अभियोग दाबी भएकामा सुरु तथा पुनरावेदन अदालतबाट अभियोग दाबीबमोजिम प्रतिवादीलाई मुलुकी ऐन ज्यानसम्बन्धी महलको १ नं. को कसुरमा १३(१) बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने ठहरी फैसला भएको पाइयो।

३. यसमा प्रतिवादीले आफ्नी प्रेमिका लालकुमारी जैसीले अन्य मानिससँग उठबस गर्ने गरेको सम्बन्धमा निज मृतकलाई बोलाई सोध्दा जवाफ नदिएको र महिनावारी रोकिएको सम्बन्धमा चेक जाँच गराउन नमानेको समेतका कारणबाट निजलाई मार्ने योजना बनाई मिति २०६५।८।३ गते राति निजको टाउकामा खुकुरी प्रहार गरी कर्तव्य गरी मारी लासलाई सुरुडमा छिराई पर्सिपल्ट गएर सुरुडको मुखमा ढुङ्गा राखी छोपिदिएको भनी प्रतिवादीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष कसुरमा पूर्ण साबित भै लेखाएको देखिन्छ। निजले अदालतमा गरेको बयानमासमेत कसुरमा पूर्ण साबित भै लेखाएको पाइन्छ। लास जाँच मुचुल्का तथा शव परीक्षण प्रतिवेदनबाट लालकुमारीको मृत्यु कर्तव्यबाट भएको भन्ने पुष्टि भएको छ। जाहेरवाला

खर्कु जैसी तथा बुझिएकी छम्की जैसीले बकपत्र गर्दा प्रतिवादीको कर्तव्यबाट लालकुमारी जैसीको मृत्यु भएको हो भनी लेखाइदिएकोसमेत देखिएको छ। प्रतिवादीको सो साबिती बयानलाई अन्यथा हो भन्न सकिने कुनै ठोस आधार प्रमाण पेस गर्न सकेको पनि देखिँदैन। साथै वारदातमा अन्य व्यक्तिको संलग्नता वा अरु नै कारणले मृतकको मृत्यु भएको हो कि भनी शङ्कासम्म गर्न सकिने अवस्था मिसिल संलग्न प्रमाण कागजसमेतबाट रहेको नदेखिएकाले प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर तथा निजतर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताको बहस जिकिरसमेतसँग सहमत हुन सकिएन।

४. जहाँसम्म यी पुनरावेदकले वारदातको एक प्रकारको तथ्यसम्मको स्वीकारोक्तिलाई अभियोग दाबी पूर्णरूपमा स्वीकार गरेको अर्थ गरी सम्बद्ध प्रमाणसमेत केही नबुझी फैसला गरिएको भन्ने जिकिर छ, सो सम्बन्धमा हेर्दा यी पुनरावेदकले अनुसन्धानको क्रममा तथा अदालतमा भएको बयानमासमेत कसुरमा पूर्ण साबित रही घटनाको सिलसिलेवार वर्णनसहित बयान गरेको देखिन्छ। निजले पुनरावेदनपत्रमा जिकिर लिएजस्तो तथ्यको एकप्रकारको साबिती मात्र नभै कसुरको सम्बन्धमा पूर्ण साबिती नै भएको र निजको सो साबिती अन्य स्वतन्त्र प्रमाणहरूबाट समर्थित भएको अवस्थामा केवल पुनरावेदनमा लिएको जिकिरकै आधारमा मात्र निर्दोष रहेछन् भनी मान्न मिल्ने देखिएन। मृतकलाई मार्ने पूर्व योजनाअनुसार खुकुरी जस्तो घातक हतियार लिई मृतकलाई रातको समयमा एकान्तस्थलमा लगी टाउकामा खुकुरी प्रहार गरी कर्तव्य गरेको र लासलाई दबाए छिपाएको देखिँदा पक्राउ पछि अनुसन्धान र अदालतमासमेत कसुरमा साबित हुँदैमा अदालती प्रक्रियालाई सहयोग पुर्याएको मानी सजायबाट उन्मुक्ति दिन वा छुट दिन मिल्ने देखिँदैन।

५. तसर्थ, लालकुमारीलाई कर्तव्य गरी ज्यान मारेको कसुरमा निज प्रतिवादी धनबहादुर नाथलाई मुलुकी ऐन ज्यानसम्बन्धी महलको १३(१) नं. बमोजिम सर्वश्वसहित जन्मकैद हुने ठहराई पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुरबाट मिति २०६७।२।१२ मा भएको फैसला मनासिब देखिँदा सदर हुने ठहर्छ। फैसलाको जानकारी थुनामा रहेका प्रतिवादी तथा जिल्ला अदालतलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।

प्र.न्या. रामकुमार प्रसाद शाह

इति संवत् २०७१ साल मङ्सिर २१ गते रोज १ शुभम्।
इजलास अधिकृत : ईश्वर पराजुली

निर्णय नं. १३९५

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधानन्यायाधीश श्री रामकुमार प्रसाद शाह
माननीय न्यायाधीश श्री ओम प्रकाश मिश्र
फैसला मिति : २०७१।७।२६।४
२०६२ सालको दे.पु.नं.८३४८

मुद्दा : अंश नामसारी।

पुनरावेदक/प्रतिवादी : रूपन्देही जिल्ला सूर्यपुरा
गा.वि.स. वडा नं. ४ बस्ने जोगेन्द्र अहिरसमेत

विरुद्ध
प्रत्यर्थी/वादी : रूपन्देही जिल्ला सूर्यपुरा गा.वि.स. वडा
नं. ४ बस्ने भन्ने खडी अहिरनीसमेत

- पत्नीले पतिबाट अंश पाउन त्यस्तो महिला पतिको सत्यमा रहेको हुनुपर्ने र छोरा छोरीले पिताबाट अंश पाउनका लागि निज आफ्नो आमाबाबुबाट जन्मेको जैविक सन्तान हुनुपर्ने वा कानूनबमोजिम धर्मपुत्र वा धर्मपुत्री राखेको हुनुपर्दछ। सोबाहेक अन्य अवस्थाका कुनै व्यक्तिले पत्नी र छोरा छोरीको रूपमा अंशमा दाबी गर्न सक्ने अवस्था रहँदैन। विधिवत् पतिपत्नी नरहेको अवस्था र जैविक सन्तान नदेखिएको अवस्थामा त्यस्ता व्यक्तिलाई अदालतले अंश दिलाउनु कानूनविपरीत हुन जाने।

(प्रकरण नं. ७)

- नाता कायम सम्बन्धमा तथ्य स्थापित गराउने अन्य आधिकारिक सम्बद्ध प्रमाणले पुष्टि गरेको छ भने सो अवस्थामा फरक उद्देश्य र प्रयोजनले रेकर्ड भएका त्यस्ता प्रमाण सहायक प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्न सकिने भए पनि नाता कायम गर्ने र अंश दिलाउने प्रयोजनले विवादित भर्ना रेकर्डलाई आधारभूत अकाट्य र निर्णय विन्दुमा पुग्ने निर्णायक प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्न र सो भर्ना रेकर्डलाई आधार मान्न सकिने अवस्था नहुने।

(प्रकरण नं. ८)

पुनरावेदक/प्रतिवादीको तर्फबाट : वरिष्ठ विद्वान्
अधिवक्ता बालकृष्ण न्यौपाने

प्रत्यर्था/वादी तर्फबाट : विद्वान् वैतनिक कानून व्यवसायी हरिशंकर लाल कर्ण
अवलम्बित नजिर :

- नेकाप २०६७, अङ्क १०, नि.नं. ८४८३, पृष्ठ १७२६

सम्बद्ध कानून :

- प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २३ (४), (७)

सुरू तहमा फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या. श्री शिवनारायण यादव

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या. श्री केशवप्रसाद मैनाली

मा.न्या. श्री रामप्रसाद खनाल

फैसला

न्या. ओमप्रकाश मिश्र : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम प्रतिवादीहरूको तर्फबाट पुनरावेदन पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार छ :

स्वर्गीय भजन अहिरको ३ छोराहरू क्रमशः शुकदेव, सहाई र त्रिवेणी हुन् । शुकदेवको सन्तान कोही छैन । त्रिवेणीको छोरा औधराज हुन् । सहाईको २ भाइ छोरामा जेठा वलिराज र कान्छा चनरजित हुन् । चनरजितको पत्नीहरूमा विपक्षी सुरसती र म वादी रवडी हौं । चनरजितको छोरा विपक्षी जोगेन्द्र, म वादी राजेन्द्र र १० वर्षका झिन्कु हौं । भजन, निजको श्रीमती, शुकदेव र निजको श्रीमती, सहाई र निजको श्रीमती, त्रिवेणी र निजको श्रीमती तथा वलिराजको मृत्यु भइसकेको छ । शुकदेवको हक खाने कोही छैन । त्रिवेणीको हक खाने औधराज हुनुहुन्छ । वलिराजको हक खाने कोही छैन । सहाईको हक खाने हामी वादी प्रतिवादीहरू हौं । हामी वादी प्रतिवादी एकासगोलको अंसियार बीच अंशबन्डा भएको छैन ।

हामी बादी प्रतिवादीहरू ठूलो परिवार भएको र सौता-सौता बीच हितचित नमिली हामीलाई खाना खर्च तथा अंशसमेत दिन इन्कार गरेको हुँदा विपक्षीहरूबाट अंशबन्डाको महलको २०, २१, २२, २३ नं. बमोजिम तायदाती फाँटवारी लिई ६ भाग लगाई विपक्षीहरू र नाबालक वर्ष १० को झिन्कुसमेतको ४ भाग परसारी २ भाग अंश हामी वादीहरूलाई दिलाई नामसारीसमेत गराई पाउँ भन्ने वादी दाबी ।

भजनका ३ छोरामा शुकदेव, त्रिवेणी र सहाई हुन् । शुकदेवका कुनै सन्तान छैनन् । त्रिवेणीको दुई छोरामा बलवन्त र औधराज हुन् । साही भन्ने सहाईको २ छोरामा वलिराज र चनरजित हौं । वलिराज र निजको पत्नी रवडीतर्फबाट एकमात्र छोरी मुराति जन्मेपछि कुनै छोराको जन्म नहुँदै वलिराज परलोक भएका र निजकी विधवा पत्नी रवडीले अर्को विवाह गरेको कारण साही भन्ने सहाईको एकमात्र अंसियार छोरा म चनरजित अहिर हुँ । हाम्रो बाबुबाजेको मूल घर भारत जिल्ला बस्ती तहसिल नौगढ मौका टिकापार टोला पर्सामा हो । शुकदेव, त्रिवेणी र सहाई बीच भारतमा अंशबन्डा भएपछि सहाईले रोजगारीको लागि नेपालमा आई निजी तवरबाट उखडा जग्गा कमाई म चनरजितका नाममा दर्ता भएको निजी आर्जनको सम्पत्तिमा त्रिवेणीको छोरा बलवन्तले लालच गरी मिति २०४१।१।१८ मा दे.नं. १०६० को अंश नामसारी मुद्दा गरी तह-तह मुद्दा चली अंश पाउन नसक्ने ठहरी तत्कालीन पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय अदालत, पोखराबाट मिति २०४४।३।११ मा फैसला भएको छ । त्रिवेणीकै छोरा औधराज अहिरले म प्रतिवादी चनरजितउपर यसै अदालतमा मिति २०५५।१०।३ मा दर्ता नं. १८१७ को अंश मुद्दा दायर गरी कारवाही चल्दैछ । वलिराजको मृत्युपछि वादी रवडीले मसँग विवाह गरी छोरा जोगेन्द्र र छोरी मेवालाई जन्म दिएपछि निज रवडीले म चनरजितको सत्य डगाई भारत बस्ने हरिराम भन्ने भेलईसँग अर्को

विवाह गरी निजको सहवासबाट वादी राजेन्द्र अहिरको जन्म भएको छ । हामी चनरजित एवम् सुरसती भन्ने मोटकीतर्फबाट १ छोरी मिरा एवम् छोरा झिन्की भन्ने राम नेवासको जन्म भएको छ । वादी रवडी चनरजितको सत्य डगाई अर्को व्यक्ति हरिराम भन्ने भेलईसँग विवाह गरी राजेन्द्रलाई जन्म दिएको हुँदा म चनरजितको वादीहरू रवडी अहिरनी पत्नी र राजेन्द्र अहिर छोरा नहुँदा वादीहरूले हामी प्रतिवादीहरूबाट अंश पाउने होइनन् भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिउत्तरपत्र ।

औधराजका २ छोरा वलिराज र चनरजित हुन् । वलिराजको श्रीमती र निजहरूबीच एक छोरी मुरातिको जन्म भएको थियो । निजको विवाह भइसकेको छ । वलिराजको मृत्यु भएपछि रवडी चनरजितसँग विवाह गरी आएपछि निजबाट म जोगेन्द्र र बहिनी मेवाको जन्म भएको हो । हाल रवडी देवी हरिराम भन्ने भेलईसँग विवाह गरी गएको हुँदा चनरजितको सत्यमा छैनन् । निज राजेन्द्र अहिर हरिराम भन्ने भेलईका छोरा हुन् । रवडी चनरजितको सत्य डगाई हरिराम भन्ने भेलईसँग विवाह गरी गएको हुँदा हाम्रो कुनै नातासम्बन्ध नभएकाले अंश दिनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको जोगेन्द्र अहिरले नातातर्फ गरेको बयान ।

वलिराजको मृत्युपछि रवडी चनरजितसँग विवाह गरी आएपछि म वादी राजेन्द्रको जन्म भएको हो । औधराजका ३ भाइ छोरा छन् । मेरो बाबु चनरजितका २ श्रीमतीमा आमा रवडी र सुरसती हुन् । सुरसतीतर्फका छोरा झिन्की र जोगेन्द्र हुन् । आमा बाबु दाजुभाइ नाता कायम गरी वादी दाबीबमोजिम अंश पाउनु पर्ने हो भन्नेसमेत वादी राजेन्द्र अहिरले नातातर्फ गरेको बयान ।

आदेशानुसार बुझिएका वादीका साक्षी तुलसीराम एवम् प्रतिवादीका साक्षी चन्द्रदेवसमेतले गरेको बकपत्र ।

यी वादी रवडी अहिरनी चनरजित अहिरको

सत्यमा नरही अन्दाजी २०, २५ वर्ष अगाडिदेखि भारतमा अर्को व्यक्तिसँग विवाह गरी भारतमा बसी आएकी छन् भन्नेसमेत व्यहोराको प्रभुनाथसमेतका व्यक्तिहरूले गरेको सर्जमिन मुचुल्का ।

यी वादी राजेन्द्र चनरजितको छोरा होइनन् । रवडी चनरजितसँग विवाह गरी जोगेन्द्र र मेवाको जन्म भएपछि चनरजितको सत्य डगाई भारतमा हरिराम भन्ने भेलईसँग विवाह गरी गएको हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको मुरातिले गरेको नातातर्फको बयान ।

रवडीले हाम्रो पिता चनरजित र हामी नाबालक छोराछोरीलाई छोडी भारतमा घर भएका हरिराम भन्ने भेलईसँग विवाह गरी वादी राजेन्द्र र अन्य छोरीहरूको जन्म भएको छ भन्नेसमेत व्यहोराको मेवा अहिरले नातातर्फ गरेको बयान ।

प्रतिवादी जोगेन्द्रको जन्म २०२४।८।४ मा भएको देखिएको तथा प्रतिवादी सुरसती भन्ने मोटकी अहिरको जन्म २०१४।१२।६ मा भएको भनी उल्लेख रहेबाट १० वर्षको उमेरमा प्रतिवादी सुरसतीले प्रतिवादी जोगेन्द्रलाई जन्म दिएको मान्ने अवस्था देखिँदैन । वलिराज र रवडीबाट जन्मिएकी छोरी मुरातिलाई अ.बं. १३९ नं. बमोजिम बुझ्दा निजले आमा रवडी र चनरजितबाट प्रतिवादी जोगेन्द्र र छोरी मेवासमेतको जन्म भएपछि रवडी भारततर्फ हरिराम भन्ने भेलईसँग विवाह गरी गएपछि वादी राजेन्द्र अहिरको जन्म भएको र वादी रवडी चनरजितको सत्यमा नरहेकी भनी सर्जमिनका अधिकांश व्यक्तिले आफ्नो व्यहोरा लेखाएको देखिन्छ । वादी रवडीले प्रतिवादी जोगेन्द्र अर्को सौतातर्फबाट जन्मेको भने पनि सुरसती र जोगेन्द्रसमेतको उमेरको अन्तरबाट सो भनाइ उचित देखिएन । वलिराजबाट जन्मेकी छोरी मुरातिलेसमेत प्रतिउत्तर जिकिरलाई समर्थन गरी बयान गरेको देखिन्छ । छोरी मेवालेसमेत आफू वादी रवडीबाट जन्मेपछि आमा अर्को व्यक्तिसँग विवाह

गरी गएको भन्ने लेखाइदिबाट प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २३(४) बमोजिम नाता सम्बन्धको विशेष जानकारी हुन सक्ने छोरीहरूको बयानलाई प्रमाणमा लिन हुने देखियो । साथै वादीहरूले जन्मदर्ताको प्रमाणपत्र र नागरिकताको प्रमाणपत्रसमेत पेस गर्न सकेको नदेखिँदा वादी स्वडीले प्रतिवादी चनरजितको सत्य छोडी भारततिर विवाह गरेपछि वादी राजेन्द्रलाई जन्माएको देखिएकाले अंश पाउँ भन्ने वादी दाबी पुग्न नसक्ने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको रूपन्देही जिल्ला अदालतको २०५९।१०।६ को फैसला ।

राजेन्द्र अहिरले अदालतमा बयान गर्दा म चनरजित र स्वडीको सहवासबाट जन्मेको हुँ भनेका छन् । सुरसतीबाट जन्मेका जोगेन्द्र र झिन्कु हुन् । स्वडी हालसम्म पनि चनरजितकै सत्यमा बसेकी छन् । कर्महवा माध्यमिक विद्यालय रूपन्देहीको स्थानान्तरण प्रमाणपत्रमा म राजेन्द्रको बाबु चनरजित उल्लेख भई जन्म मिति २०३९।१०।५ उल्लेख छ । स्वडीले चनरजितलाई छोडी भारत गएको कुराको सबुद प्रमाण पेस गर्न सकेका छैनन् । सर्जमिनले अनुमान गरेको कुरालाई आधार मानी स्वडीबाट जन्मिएकी छोरीको बयान भन्दै मुरातिको बयानलाई प्रमाणमा ग्राह्य गरी मलाई र छोरा राजेन्द्रलाई नाता तथा अंश हकबाट वञ्चित गर्ने गरेको रूपन्देही जिल्ला अदालतको फैसला नमिलेको हुँदा उक्त फैसला उल्टी गरी वादी दाबीबमोजिम अंश दिलाईपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादीहरूको पुनरावेदन अदालत, बुटवलमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

यसमा कर्महवा माध्यमिक विद्यालयमा २०४५।१०।६ गते भर्ना हुँदा राजेन्द्र अहिरको पिताको नाम चनरजित अहिर उल्लेख भएको देखिँदा सुरुको फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा छलफलको लागि अ.बं. २०२ नं.बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, बुटवलको मिति

२०६१।७।१७ को आदेश ।

वादी प्रतिवादीबाट तायदाती फाँटवारी लिनु भन्ने पुनरावेदन अदालत, बुटवलको मिति २०६१।१२।१५ को आदेश ।

प्रतिवादी चनरजितले वादी स्वडीलाई पत्नी बनाई राखेपछि छोरा जोगेन्द्रसमेतको जन्म भएपश्चात् भारतीय व्यक्तिसँग विवाह गरी भारतीय पतितर्फबाट वादी राजेन्द्रको जन्म भएको भनी नातामा विवाद देखाए पनि विवाह गरेको र लगेको भन्ने कुरा प्रमाणित हुन आएको छैन । वादी राजेन्द्र अहिर कर्महवा माध्यमिक विद्यालयमा भर्ना हुँदा बाबुको नाम चनरजित लेखिएको कुरा प्रमाणमा आएको विद्यालयको रजिस्टर रेकर्डबाट देखिएको छ । वादी स्वडीको पहिलो पति वलिराजतर्फबाट जन्मेकी मुरातिको बयानलाई सुरुले मुख्य आधार लिए पनि आमा स्वडी र प्रतिवादीमध्येका चनरजितको सम्बन्धबाट वादी राजेन्द्रको जन्म भयो भएन भन्ने कुरामा निजको भनाइले स्वाभाविक प्रमाणको स्थान लिन सक्ने देखिएन । बाजे र काका नाता पर्ने नातेदारले वादी स्वडी प्रतिवादी चनरजितको सत्यमा रही छोरा वादी राजेन्द्रको जन्म भएको भनी सर्जमिन मुचुल्कामा उल्लेख गरेको अवस्था देखिँदा उल्लिखित आधार र प्रमाणबाट रूपन्देही जिल्ला अदालतको मिति २०५९।१०।६ को फैसला मिलेको नदेखिँदा उल्टी भई वादी स्वडी र राजेन्द्र प्रतिवादी चनरजितको पत्नी र छोरा नाता कायम भई वादीहरूले प्रतिवादीहरूबाट तायदाती फाँटवारीमा उल्लिखित सम्पत्तिबाट ६ भागको २ भाग अंश पाउने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, बुटवलको मिति २०६२।३।६ को फैसला ।

वलिराज र स्वडीबाट मुराति छोरी जन्मेपछि स्वडीले चनरजितसँग विवाह गरी छोरा जोगेन्द्र र छोरी मेवाको जन्म भएको हो । स्वडीले चनरजितको सत्य डगाई भारतीय व्यक्ति हरिराम भन्ने भेलई अहिरसँग

विवाह गरेपछि राजेन्द्र अहिरलाई जन्माएकी हुँदा चनरजितको पत्नी र छोरा वादीहरू होइनन् । अ.बं. १३९ नं.बमोजिम बुझिएका मुराति र मेवाले रवडी र चनरजितबाट छोरा जोगेन्द्र र छोरी मेवा जन्माएपछि हरिराम भन्ने भेलईसँग विवाह गरी राजेन्द्र अहिरलाई जन्माएको, आमा रवडी चनरजितको सत्यमा नरहेकी भनी निज रवडीको छोरीहरूले गरेको बयानलाई प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २३(४)बमोजिम प्रमाणमा लिइएन । यिनै वादी रवडीले आफ्नो नाम परिवर्तन गरी निर्वाचन आयोग यू.पि. ३५।१७३।४४१३८४ को परिचयपत्रमा नाम बासमति पति भेलई भनी १-१-१९९५ मा परिचयपत्र प्राप्त गरेकी हुँदा निजले हरिराम भन्ने भेलईसँग विवाह गरेको तथ्य स्थापित छ ।

हाम्रो घर बसोबास सुर्यपुरा गा.वि.स.मा छ । हाम्रो बालबालिकाले अध्ययन गर्ने विद्यालय सोही गा.वि.स.को वडा नं. ३ मा छ । तर हाम्रो घरभन्दा टाढा रहेको एकला गा.वि.स.मा अवस्थित कर्महवा माध्यमिक विद्यालयमा २०४५।१०।६ देखि २०४८।१।३ सम्म अध्ययन गरेको र बाबुको नाम चनरजित लेखिएको नै शङ्कास्पद प्रमाणलाई प्रमाणमा लिएको मिलेको छैन । वादीले मिति २०५७।३।२७ मा फिराद गर्दा आफ्नो उमेर २१ वर्ष देखाएका र २०५९।९।२८ मा प्राप्त गरेको स्थानान्तरण प्रमाणपत्रमा विद्यालयको रेकर्डअनुसार राजेन्द्रको जन्म २०३९।१०।१५ भएको भनी उल्लेख गरेका छन् । यसबाट विद्यालयको रेकर्ड र फिराद दाबीमा उल्लेख गरेको उमेरमा ३ वर्ष फरक देखिएको छ । उक्त स्थानान्तरण प्रमाणपत्र र विद्यालयको रेकर्ड अ.बं. ७८ नं. बमोजिम बयान गराउनु पर्नेमा सो प्रक्रियासमेत अवलम्बन गरिएन । यसकारण रवडी चनरजितको सत्य उगाई भारत बस्ने हरिराम भन्ने भेलईसँग विवाह गरी छोरा राजेन्द्र जन्माएको र निज रवडी पत्नी र राजेन्द्र छोरा नाताका व्यक्ति नभएको अवस्थामा पनि नाता कायम गरी वादी दाबीबमोजिम

अंश पाउने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत, बुटवलको फैसला उल्टी गरी वादी दाबीबाट फुर्सद दिलाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीहरूको तर्फबाट यस अदालतमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

यसमा चनरजितको छोरा वादी राजेन्द्र अहिर होइन भनी प्रतिवादी चनरजितको भनाइ रहेकामा DNA जस्तो वैज्ञानिक जाँचबाट यकिन गरी प्रमाणमा लिनुपर्नेमा विद्यालयको प्रमाणलाई मात्र आधार लिई गरेको फैसला प्रमाणको रोहमा फरक पर्न सक्ने हुँदा अ.बं. २०२ नं. बमोजिम प्रत्यर्थीलाई झिकाई पुनरावेदक चनरजितका छोरा राजेन्द्र अहिर हो होइन भनी निकोर्ल गर्न परीक्षण गर्दा लाग्ने खर्च पुनरावेदकबाट दाखिला गराई निज पुनरावेदक चनरजित अहिर, वादी राजेन्द्र अहिर तथा निजको आमा वादी रवडी अहिरको DNA परीक्षण गराई परीक्षण प्रतिवेदन प्राप्त भएपछि विशेषज्ञ परीक्षकलाई प्रमाण ऐन, २०३१ बमोजिम अदालतसमक्ष उपस्थित गराई बकपत्र गराई नियमबमोजिम पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६६।८।१० को आदेश ।

विवादित राजेन्द्र राउत अहिर (नमुना B को रक्तदाता) रवडी अहिर (नमुना A को रक्तदाता) र दाबी गरिएको बाबु चनरजित अहिर (नमुना C को रक्तदाता) को डी.एन.ए. प्रोफाइल तुलना गर्दा आमा रवडी अहिर (नमुना A को रक्तदाता) बाट जन्मेको राजेन्द्र राउत अहिर (नमुना B को रक्तदाता) को जैविक बाबु चनरजित अहिर (नमुना C को रक्तदाता) होइन भन्ने पाइयो भन्नेसमेत व्यहोराको वरिष्ठ वैज्ञानिक अधिकृत दिनेशकुमार झाले मिति २०६८।११।३० मा गरेको डी.एन.ए परीक्षण प्रतिवेदन ।

मिति २०६८।११।३० मा दिएको डी.एन.ए.परीक्षण प्रतिवेदन मबाट दिइएको हो । सो परीक्षणको लागि अपनाइएको नमुना सङ्कलन प्रक्रिया, नमूनाको विवरण, परीक्षण प्रक्रिया र सोबाट प्राप्त

रायसमेत सो प्रतिवेदन तथा प्रतिवेदनसँग डी.एन.ए. प्रोफाइलको लागि विवरण फारममा उल्लेख गरिएको छ । सो परीक्षण ठीक प्रक्रिया प्रयोग गरी गरिएको छ । जसलाई अन्तर्राष्ट्रिय विधि विज्ञान वैज्ञानिक जमातमा समर्थन रहेको छ भन्नेसमेत व्यहोराको विशेषज्ञ दिनेशकुमार झाले यस अदालतमा गरेको बकपत्र ।

डी.एन.ए. प्रोफाइलका लागि विवरण फारम भर्दा राजेन्द्र यादव भनी उल्लेख भइरहेकामा डी.एन.ए. परीक्षण प्रतिवेदनमा राजेन्द्र राउत अहिर भनी उल्लेख भएको देखिँदा किन त्यस्तो हुन गएको हो उक्त प्रतिवेदन र विवरण फारमको प्रतिलिपि साथै राखी राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशालाबाट सोधनी गरी सोको जवाफ मगाउनु र पुनरावेदन अदालत बुटवलको फैसलामा उद्धृत गरिएको प्रत्यर्थी राजेन्द्र अहिरको विद्यालय भर्नासम्बन्धी सक्कल रजिस्टर कर्महवा माध्यमिक विद्यालयबाट झिकाई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६९।३।२४।१ को आदेश ।

राजेन्द्र अहिर (राजेन्द्र राउत अहिर) बाट डी.एन.ए. नमूना सङ्कलन पूर्व व्यक्ति विवरण फारम भर्ने क्रममा निजबाट आफ्नो परिचय खुल्ने कागजातमा निजको नाम राजेन्द्र यादव रहेको र निजको मञ्जुरनामाबाट नै सोही नाम अर्थात् राजेन्द्र यादव विवरण फारमसमेतमा उल्लेख गरिएको कारण सो केसको परीक्षण प्रतिवेदनमा राजेन्द्र राउत अहिर तथा व्यक्तिगत विवरणमा राजेन्द्र यादव उल्लेख भएको हो । निजको नमूना सङ्कलन निजको सहमतिबाट अदालतका कर्मचारी र पुनरावेदक चनरजित अहिरको रोहवरमा गरिएको भन्नेसमेत व्यहोराको राष्ट्रिय विधिविज्ञान प्रयोगशालाको मिति २०६९।४।५ को पत्र ।

नियमबमोजिम पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादीहरूको तर्फबाट वरिष्ठ अधिवक्ता बालकृष्ण न्यौपानेले रवडी, चनरजित र राजेन्द्रको

डी.एन.ए परीक्षण गर्दा चनरजित राजेन्द्रको जैविक बाबु होइन भन्ने उल्लेख भएको हुँदा वैज्ञानिक परीक्षणको आधिकारितालाई अन्यथा भन्न नमिल्ने हुँदा पुनरावेदन अदालतको फैसला उल्टी गरी वादी दाबी पुग्न नसक्ने ठहर गरेको रूपन्देही जिल्ला अदालतको फैसला सदर हुनुपर्दछ भन्नेसमेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

वादीहरूको तर्फबाट वैतनिक कानून व्यवसायी हरिशंकर लाल कर्णले रवडी चनरजितको सत्यमा रही राजेन्द्रको जन्म भएको हो । मुरातिको बयानलाई मात्र आधार मानी नाता कायम नहुने ठहर गर्न मिल्दैन । विज्ञान सधैं सही नहुने हुँदा डी.एन.ए.लाई निरपेक्ष प्रमाण मान्न नमिल्ने हुँदा अंश पाउने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको हुँदा सदर हुनुपर्दछ भन्नेसमेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

दुवै पक्षका कानून व्यवसायीहरूले प्रस्तुत गर्नुभएको बहस सुनी मिसिल संलग्न कागज प्रमाणहरू अध्ययन गरी हेर्दा पुनरावेदन अदालत, बुटवलको फैसला मिलेको छ छैन सोही विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

चनरजित अहिरको दुई पत्नीहरूमा प्रतिवादी सुरसती र वादी आफू रवडी तथा छोराहरू जोगेन्द्र, झिन्कु र वादी आफू राजेन्द्र भएकामा प्रतिवादीहरूले अंश दिन इन्कार गरेको हुँदा ६ अंसियार हुँदा सम्पूर्ण सम्पत्तिलाई ६ भाग लगाई ६ भागको दुई भाग अंश प्रतिवादीहरूबाट दिलाई नामसारीसमेत गराईपाउँ भन्ने वादी दाबी भएकामा वादी रवडीले आफूसँग विवाह गर्नुपूर्व वलिराजको तर्फबाट एक छोरी मुरातिलाई जन्म दिएकी र वलिराजको मृत्युपछि वादी रवडीले आफूसँग विवाह गरी छोरा जोगेन्द्र र छोरी मेवालाई जन्म दिएपछि निज रवडीले म चनरजितको सत्य डगाई भारत बस्ने हरिराम भन्ने भेलईसँग अर्को विवाह गरी निजको सहवासबाट वादी राजेन्द्र अहिरको

जन्म भएको हुँदा चनरजित अहिरको रवडी अहिरनी पत्नी र राजेन्द्र अहिर छोरा नहुँदा वादीहरूले अंश पाउने होइनन् भन्ने प्रतिवादी चनरजित अहिरसमेतको प्रतिउत्तर जिकिर रहेको देखिन्छ । रूपन्देही जिल्ला अदालतले नाता कायमदर्तर्फ बयान गराई वादी रवडी अहिरनी र वादी राजेन्द्र अहिर प्रतिवादीमध्येका चनरजित अहिरको पत्नी र छोरा नाताका नदेखिएकाले वादीहरूले प्रतिवादीहरूबाट अंश नपाउने ठहर गरेकामा पुनरावेदन अदालत, बुटवलबाट उक्त फैसला उल्टी गरी वादी दाबीबमोजिम ६ भागको २ भाग अंश वादीहरूले प्रतिवादीहरूबाट पाउने ठहर गरेको फैसलाउपर प्रतिवादीहरूको प्रस्तुत पुनरावेदन परेको देखिन्छ ।

२. निर्णयदर्तर्फ विचार गर्दा वादी रवडी अहिरनीले आफू प्रतिवादी चनरजित अहिरको पत्नी तथा राजेन्द्र अहिरले आफू छोरा भएको र निज बाबु पति तथा सौता सुरसती अहिरसमेतले खाना खर्चसमेत नदिई अंशभागसमेत दिन इन्कार गरेकाले ६ भागको २ भाग अंश दिलाई पाउँ भनी दाबी गरेकामा वलिराज र रवडीबाट मुराति छोरी जन्मेपछि वलिराजको सत्य डगाई रवडीले चनरजित अहिरसँग विवाह गरी छोरा जोगेन्द्र र छोरी मेवाको जन्म भएपछि रवडीले चनरजित अहिरको सत्य डगाई भारतीय व्यक्ति हरिराम भन्ने भेलई अहिरसँग अर्को विवाह गरी छोरा राजेन्द्र जन्माएकी हुँदा वादीहरू चनरजितको पत्नी र छोरा नभएकाले पत्नी र छोरा नाता कायम गरी अंश दिनु नपर्ने हुँदा पुनरावेदन अदालत बुटवलको फैसला बदर हुनुपर्ने भनी यी पुनरावेदक प्रतिवादीहरूको मुख्य पुनरावेदन जिकिर रहेकाले प्रतिवादी मध्येका चनरजित अहिरको पत्नी वादी रवडी अहिरनी र वादी राजेन्द्र अहिर छोरा नाताका व्यक्ति हुन् होइनन् र निज प्रतिवादीहरूको सम्पत्तिबाट वादीहरूले अंश पाउने हुन् होइनन् भन्ने विवादित विषयमा निर्णय दिनुपर्ने

देखिन आएको छ ।

३. वादीहरूले फिरादपत्रमा आफ्नो पति र पिता प्रतिवादी चनरजित अहिर भएको भनी सोलाई पुष्ट्याई गर्न कर्महवा माध्यमिक विद्यालयमा मिति २०४५।१०।६ मा भर्ना हुँदा राजेन्द्र अहिरको बाबु चनरजित अहिर भनी उल्लेख भएको भनी सोलाई प्रमाणस्वरूप प्रस्तुत गरेको देखिन्छ । उक्त विद्यालयको विद्यार्थी भर्ना रेकर्डलाई पुनरावेदन अदालतले प्रमाणको रूपमा ग्रहण गरी रवडी र निजको पहिलो लग्ने वलिराजबाट जन्मिएकी मुराति तथा दोस्रो लग्ने यिनै प्रतिवादी चनरजित अहिरबाट जन्मिएकी यिनै वादी रवडीकी छोरी मेवाले गरेको नातादर्तर्फको बयानलाई प्रमाणमा ग्रहण नगरी प्रतिवादी चनरजित अहिरको पत्नी रवडी अहिरनी र छोरा राजेन्द्र अहिर रहेको भनी ठहर गरी प्रतिवादीहरूबाट वादीहरूले अंश पाउने ठहर गरेको देखिन्छ ।

४. प्रस्तुत विवादमा वादी रवडी अहिरनीले प्रतिवादी चनरजित अहिर आफ्नो पति भएको भन्ने र प्रतिवादी जोगेन्द्र अहिर आफूबाट जन्मेको नभई सौता सुरसतीबाट जन्मेको र वादी राजेन्द्र अहिर चनरजित र आफ्नो सम्बन्धबाट जन्मेको भनी दाबी गरेको देखिन्छ । सो कुरालाई प्रतिवादीहरूले प्रतिउत्तर फिराउँदा, नातादर्तर्फ बयान गर्दा र यस अदालतमा पुनरावेदन गर्दासमेत रवडी र निजको पहिलो लग्ने वलिराजबाट एक छोरी मुरातिको जन्म भएको, रवडीको दोस्रो लग्ने यिनै प्रतिवादी चनरजितबाट छोरा जोगेन्द्र अहिर, छोरी मेवाको जन्म भएपछि निज चनरजितको सत्य डगाई भारतीय व्यक्ति हरिराम भन्ने भेलईसँग तेस्रो विवाह गरी निजबाट वादी राजेन्द्र अहिरको जन्म भएको हुँदा वादीहरू पत्नी र छोरा नभएकाले आफूहरूबाट वादीहरूले अंश पाउने होइनन् भनी नातामा र अंशमा विवाद देखाई निरन्तर प्रतिवाद गरेको पाइन्छ । सोही कारण र आधारमा यस अदालतबाट

मिति २०६६।८।१० मा विपक्षी झिकाउने आदेश गर्दा चनरजित अहिरको छोरा वादी राजेन्द्र अहिर हो होइन भन्ने पत्ता लगाउन डी.एन.ए.परीक्षण गर्न आदेश भएको र सो आदेशानुसार रवडी अहिरनी, राजेन्द्र अहिर र चनरजित अहिरको नमूना रक्त सङ्कलन गरी डी.एन.ए.परीक्षण भई राष्ट्रिय विधिविज्ञान प्रयोगशालाबाट परीक्षण रिपोर्ट प्राप्त भएको देखिन्छ ।

५. प्रस्तुत मुद्दामा जोगेन्द्र अहिर सुरसतीबाट जन्मेको र आफू चनरजित अहिर र रवडी अहिरनीको सहवासबाट जन्म भएको भनी राजेन्द्र अहिरले आफूलाई चनरजित अहिरको छोराको रूपमा प्रस्तुत गर्न खोजी अंशमा दाबी गरेको देखिन्छ । यी वादी रवडी चनरजितसँग दोस्रो विवाह गर्नुपूर्व वलिराजको सहवासबाट छोरी मुरातिको जन्म भएपश्चात् वलिराजको मृत्यु भएको कारण प्रतिवादी चनरजितसँग दोस्रो विवाह गरी प्रतिवादी जोगेन्द्र अहिर र छोरी मेवाको जन्म भएको भनी यिनै वादी रवडी र वलिराजको सहवासबाट जन्मेकी छोरी मुराति र यिनै रवडी र चनरजितको सहवासबाट जन्मेका छोरा जोगेन्द्र र छोरी मेवाले नातातर्फ बयान गरेको देखिन्छ । प्रतिवादी जोगेन्द्रको जन्म २०२४।८।४ मा तथा प्रतिवादी सुरसती भन्ने मोटकी अहिरनीको जन्म २०१४।१२।६ मा भएको भन्ने कुरा स्थापित भएको अवस्थामा १० वर्षको उमेरमा सुरसतीले जोगेन्द्रलाई जन्म दिएको भन्ने वादीको दाबी कुनै सत्यतामा आधारित नभई केवल राजेन्द्र अहिरलाई चनरजित अहिरको छोराको रूपमा स्थापित गराउने उद्देश्यले उक्त कुरा व्यक्त गरेको भन्ने देखिन आएको छ ।

६. नातातर्फ प्रतिवादी जोगेन्द्र अहिरले बयान गर्दा वलिराज रवडी बीच एक छोरी मुरातिको जन्म भएको र वलिराजको मृत्यु भएपछि रवडी चनरजितसँग विवाह गरेपछि आफू र बहिनी मेवाको जन्म भएको, हाल रवडी देवी चनरजितलाई छाडी हरिराम भन्ने

भेलईसँग विवाह गरी गएको हुँदा चनरजितको सत्यमा छैनन् । राजेन्द्र अहिर हरिराम भन्ने भेलईका छोरा हुन् भनी उल्लेख गरेको देखिन्छ । यसैगरी अ.बं.१३९ नं. बमोजिम बुझिएकी वादी रवडी र वलिराजबाट जन्मिएकी छोरी मुरातिले गरेको नातातर्फको बयानमा रवडी चनरजितसँग विवाह गरेपछि जोगेन्द्र र मेवाको जन्म भएपछि चनरजितको सत्य डगाई भारतमा हरिराम भन्ने भेलईसँग विवाह गरी निजबाट राजेन्द्रको जन्म भएको भनी आफ्नो व्यहोरा लेखाएको पाइयो । यसैगरी अ.बं.१३९ नं.बमोजिम बुझिएकी रवडी र चनरजितबाट जन्मिएकी छोरी मेवाले गरेको बयानमा रवडीले हाम्रो पिता चनरजित र हामी नाबालक छोरा छोरीलाई छोडी भारतमा घर भएका हरिराम भन्ने भेलईसँग गई यी वादी राजेन्द्र र अन्य छोरीहरूको जन्म भएको छ भन्ने कुरा उल्लेख गरेको देखियो । प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २३ (४) मा “अदालतले कुनै व्यक्तिको अर्को कुनै व्यक्तिसँग कुनै नाता सम्बन्ध छ वा छैन भन्ने कुरा यकिन गर्नुपरेमा त्यस्तो नाता वा सम्बन्धको विशेष जानकारी हुन सक्ने स्थितिमा भएको व्यक्तिको राय प्रमाणमा लिन हुन्छ” भन्ने व्यवस्था रहेको छ । यसरी नाता सम्बन्धमा विशेष जानकारी प्राप्त गरेका र अ.बं.१३९ नं.बमोजिम बुझिएका यिनै वादी रवडीका पहिलो पतिबाट जन्मेकी छोरी मुराति र दोस्रो पतिबाट जन्मेकी छोरी मेवाले गरेको बयानलाई विना आधारबाहेक गर्न मिल्ने अवस्था हुँदैन । चनरजितको सत्य डगाई अर्को व्यक्तिसँग विवाह गरी नगएको भए आफ्नो आमा विरुद्ध हुने गरी आफ्ना सन्ततिले नातामा विवाद देखाई बयान गर्नुपर्ने अवस्था हुँदैनथ्यो । अ.बं.१३९ नं.बमोजिम बुझिएका वादी रवडीका छोरीहरूले गरेको नाता सम्बन्धमा व्यक्त गरेको रायलाई प्रमाणमा लिन मिल्ने देखिन आयो ।

७. पत्नीले पतिबाट अंश पाउन त्यस्तो महिला पतिको सत्यमा रहेको हुनुपर्ने र छोरा

छोरीले पिताबाट अंश पाउनका लागि निज आफ्नो आमा बाबुबाट जन्मेको जैविक सन्तान हुनुपर्ने वा कानूनबमोजिम धर्मपुत्र वा धर्मपुत्री राखेको हुनुपर्दछ। सोबाहेक अन्य अवस्थाका कुनै व्यक्तिले पत्नी र छोरा छोरीको रूपमा अंशमा दाबी गर्न सक्ने अवस्था रहँदैन। विधिवत् पतिपत्नी नरहेको अवस्था र जैविक सन्तान नदेखिएको अवस्थामा त्यस्ता व्यक्तिलाई अदालतले अंश दिलाउनु कानून विपरीत हुन जान्छ।

८. प्रस्तुत विवादमा कर्महवा माध्यमिक विद्यालयमा मिति २०४५।१०।६ मा वादी राजेन्द्र अहिर भर्ना भएको र भर्ना हुँदा आफ्नो बाबु चनरजित अहिर भएको भनी उक्त भर्ना रेकर्डलाई नाता कायम र अंशमा दाबी गर्ने प्रमाणको रूपमा प्रस्तुत गरेको देखिन्छ। तर उक्त भर्ना रेकर्डलाई प्रतिवादी चनरजितले सुरु प्रतिवाद गर्दादेखि यस अदालतमा पुनरावेदन गर्दासमेत उक्त भर्ना रेकर्डलाई चुनौती दिँदै राजेन्द्र अहिर आफ्नो छोरा नभएको भनी प्रतिवाद गरेको अवस्था छ। यसरी उक्त विद्यार्थी भर्ना रेकर्डलाई चुनौती दिएको अवस्थामा विद्यार्थी भर्ना रेकर्डमा उल्लेख भएको उक्त कुराले कुनै व्यक्तिबीचमा विवाद देखिएको नाता कायम र अंश कायम गर्ने तथ्य स्थापित गर्ने एकमात्र आधिकारिक, विवादाहिन, निश्चयात्मक र निर्णय विन्दुमा पुग्ने प्रमाणको स्थान लिन सक्दैन। नाता कायमसम्बन्धमा तथ्य स्थापित गराउने अन्य आधिकारिक सम्बद्ध प्रमाणले पुष्टि गरेको छ भने सो अवस्थामा फरक उद्देश्य र प्रयोजनले रेकर्ड भएका त्यस्ता प्रमाण सहायक प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्न सकिने भए पनि नाता कायम गर्ने र अंश दिलाउने प्रयोजनले विवादित भर्ना रेकर्डलाई आधारभूत अकाट्य, र निर्णय विन्दुमा पुग्ने निर्णायक प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्न र सो भर्ना रेकर्डलाई आधार मान्न सकिने अवस्था भएन।

९. राजेन्द्र अहिरको पितृत्व एवम् मातृत्व

पत्ता लगाउन यी वादी राजेन्द्र अहिर, रवडी देवी अहिरनी र प्रतिवादी चनरजित अहिरको रक्त सम्बन्धबाट जन्मेको निजहरूको जैविक छोरा हुन् होइनन् भन्ने सन्दर्भमा यस अदालतको आदेशबाट राष्ट्रिय विधिविज्ञान प्रयोगशालाबाट डी.एन.ए. परीक्षण गराईएको छ। सोबमोजिम उक्त प्रयोगशालाबाट प्राप्त डी.एन.ए. परीक्षण प्रतिवेदन हेर्दा “विवादित राजेन्द्र राउत अहिर (नमुना B को रक्तदाता) रवडी अहिर (नमुना A को रक्तदाता) र दाबी गरिएको बाबु चनरजित अहिर (नमुना C को रक्तदाता) को डी.एन.ए. प्रोफाइल तुलना गर्दा आमा रवडी अहिर (नमुना A को रक्तदाता) बाट जन्मेको राजेन्द्र राउत अहिर (नमुना B को रक्तदाता) को जैविक बाबु चनरजित अहिर (नमुना C को रक्तदाता) होइन भन्ने पाइयो भन्नेसमेत व्यहोरा उल्लेख छ। डी.एन.ए. परीक्षण गर्ने विशेषज्ञ वरिष्ठ वैज्ञानिक अधिकृत दिनेशकुमार झाले यस अदालतमा उपस्थित भई आफूले गरेको परीक्षण र प्रतिवेदनको आधिकारिता एवम् यथार्थको सम्बन्धमा साक्षी सरह बकपत्र गरिदिएको हुँदा डी.एन.ए. परीक्षण प्रतिवेदनबाट प्रतिवादी चनरजित अहिर वादी राजेन्द्र अहिरको जैविक पिता नभएको भन्ने तथ्य स्थापित भएको हुँदा वादी रवडी अहिरनीले चनरजितको सत्यमा रही पूर्व पति चनरजितको सहवासबाट राजेन्द्र अहिरलाई जन्म दिएको भन्ने देखिन नआएबाट यी वादीहरू चनरजितको पत्नी र छोरा भन्ने ठहर गर्न र अंश पाउने भन्न मिल्ने देखिन आएन। यसैसन्दर्भमा “जैविक माता पिता नभएको भनी डी.एन.ए. परीक्षण प्रतिवेदन प्राप्त भएको अवस्थामा तथा सो परीक्षण गर्ने विशेषज्ञले आफ्नो परीक्षण र प्रतिवेदनको आधिकारिकता एवम् यथार्थता (Accuracy) को सम्बन्धमा अदालतमा साक्षीसरह बकपत्र गरी दिएको अवस्थामा सो बकपत्र जिरहको माध्यमद्वारा अन्यथा देखिन नआए अदालतले त्यस्तो वैज्ञानिक परीक्षण प्रतिवेदनलाई

अमान्य गर्ने कानूनी आधार नदेखिने, जिरहसमेतबाट अन्यथा देखिन नआएको विशेषज्ञको रायलाई प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २३(७) बमोजिम अदालतले प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्नुपर्ने हुन्छ। यस्तो हालसम्मको सर्वमान्य DNA जस्तो वैज्ञानिक परीक्षणको आधारमा विशेषज्ञले दिएको रायलाई त्यस्तै वैज्ञानिक परीक्षण गर्ने विशेषज्ञको अन्यथा राय भएमा मात्र खण्डन गर्न सकिने” (ने.का.प.२०६७, अङ्क १०, नि.नं.८४८३, पृष्ठ १७२६, मखमली मिश्रसमेत विरुद्ध लक्ष्मी कुमारी मिश्र (श्रेष्ठ), मुद्दा अंश चलन) भनी प्रतिपादन भएको उक्त सिद्धान्त प्रस्तुत मुद्दामासमेत आकर्षित हुने देखियो। प्रस्तुत विवादमा चनरजित अहिर आफ्नो पिता भनी वादी राजेन्द्र अहिरले दाबी गरेकामा जैविक पिता भनिएको चनरजित अहिर र जैविक छोरा भनिएको राजेन्द्र अहिरको DNA Profiling नमिलेको र निज राजेन्द्र अहिरको पिता भनिएको चनरजित अहिरको जैविक पिता नभएको भनी प्रतिवेदन दिएको छ। यसरी DNA परीक्षण गरी प्रतिवेदन दिने विशेषज्ञ दिनेशकुमार झाले यस अदालतमा साक्षीसरह बकपत्र गर्दासमेत वादी पक्षबाट कुनै जिरहसमेत गरेको देखिएन।

१०. यसरी वादीसँग नाता सम्बन्धमा यकिन राय लिन रवडी अहिरनी र निजको पहिलो पति वलिराज अहिरबाट जन्मेकी छोरी मुराति र दोस्रो पति चनरजित अहिरबाट जन्मेकी छोरी मेवाको बयानसमेत गराइएको र वैज्ञानिक परीक्षण पद्धतिअनुसार DNA परीक्षणसमेतको आधारमा वादी राजेन्द्र अहिर रवडीका पूर्व पति चनरजित अहिरबाट जन्मेको सन्तान देखिन नआएको र वादी रवडी अहिरनी अरु व्यक्तिसँग अर्को विवाह गरी चनरजित अहिरको सत्यमा नरहेको अवस्थामासमेत पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले स्वीकार नगरेको कर्महवा माध्यमिक विद्यालयको २०४५।१०।६ को विद्यार्थी भर्ना रेकर्डमा उल्लिखित व्यहोरालाई प्रमाणमा ग्रहण गरी राजेन्द्र अहिर प्रतिवादी

चनरजित अहिरको छोरा र रवडी अहिरनी पत्नी कायम गरी यी पुनरावेदकहरूबाट वादीहरूले अंश पाउने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत, बुटवलको फैसला मिलेको देखिन आएन।

११. अतः माथि गरिएको विवेचना एवम् वैज्ञानिक परीक्षण पद्धतिअनुसार DNA परीक्षणसमेतको आधारमा वादी राजेन्द्र अहिरको जैविक पिता चनरजित अहिर रहेको देखिन नआएको अवस्थामा चनरजित अहिरको पत्नी रवडी अहिरनी र राजेन्द्र अहिर छोरा नाता कायम गरी निज वादीहरूले प्रतिवादीहरूको सम्पत्तिबाट अंश पाउने ठहरयाएको पुनरावेदन अदालत बुटवलको मिति २०६२।३।६ को फैसला मिलेको नदेखिँदा उक्त फैसला उल्टी भई अंश पाउँ भन्ने वादी दाबी नपुग्ने ठहर्छ। वादी दाबी नपुग्ने ठहर गरेको रूपन्देही जिल्ला अदालतको मिति २०५९।१०।६ को फैसला मिलेको देखिँदा सदर हुने ठहर्छ। अरुमा तपसिलबमोजिम गर्नु।

तपसिल

माथि इन्साफ खण्डमा लेखिएबमोजिम पुनरावेदन अदालत बुटवलको फैसला उल्टी भई प्रतिवादी चनरजितको पत्नी रवडी अहिरनी र राजेन्द्र अहिर छोरा नाताको नदेखिएकाले प्रतिवादीहरूबाट अंश पाउँ भन्ने वादी दाबी पुन नसक्ने ठहरी फैसला भएकाले पुनरावेदन अदालत, बुटवलको मिति २०६२।३।६ को फैसलाको तपसिल खण्डको प्रकरण नं.१ मा बन्डा छुट्टयाई दिने भन्ने तथा प्रकरण नं.२ मा प्रतिवादीहरूबाट वादीलाई कोर्टफी भराउन लगत राखी सोबमोजिम कार्यान्वयनका लागि रूपन्देही जिल्ला अदालतमा पठाएको लगत कायम नरहने हुँदा उक्त लगत कट्टा गर्नु भनी रूपन्देही जिल्ला अदालतमा लेखी पठाउनु ..... १ पुनरावेदन अदालत, बुटवलको फैसलाउपर प्रतिवादीहरूले यस अदालतमा पुनरावेदन गर्दा

पुनरावेदन अदालत, बुटवलमा मिति २०६२।५।१३ मा धरौटी रसिद नं.२८४५ मा धरौटी राखेको कोर्टफी रु.१०,६७६।३३ प्रतिवादीहरूले फिर्ता पाउने हुँदा उक्त धरौटी रहेको कोर्टफी फिर्ता पाउँ भनी कानूनको म्यादभित्र प्रतिवादीहरूको दरखास्त परे केही दस्तुर नलिई उक्त कोर्टफी प्रतिवादीहरूलाई फिर्ता दिनु भनी पुनरावेदन अदालत बुटवलमा लेखी पठाउनु ..... २ प्रतिवादीहरूले यस अदालतमा पुनरावेदन गर्दा सुरु कोर्टफी रु.१०,६७६।३३ को १५ प्रतिशतले हुन आउने कोर्टफी रु.१६०१।४४ वादीहरूबाट भरिपाउने हुँदा उक्त कोर्टफी रु.१६०१।४४ वादीहरूबाट भरिपाउँ भनी वादीहरूको यसै सरहदको जेथा देखाई कानूनको म्यादभित्र प्रतिवादीहरूले दरखास्त दिएमा उक्त कोर्टफी रु.१६०१।४४ वादीहरूबाट प्रतिवादीहरूलाई भराईदिनु भनी रूपन्देही जिल्ला अदालतमा लेखी पठाउनु ..... ३ प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाईदिनु ४

उक्त रायमा सहमत छु ।

प्र.न्या. रामकुमार प्रसाद शाह

इति संवत् २०७१ साल कात्तिक २६ गते रोज ४ शुभम् ।

इजलास अधिकृत : दीपक ढकाल

निर्णय नं.१३९६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधान न्यायाधीश श्री रामकुमार प्रसाद शाह
माननीय न्यायाधीश श्री देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ
आदेश मिति : २०७१।९।२२।३
०६७-WO-०३६५

विषय : उत्प्रेषण ।

निवेदक : धनुषा जिल्ला वेगाशिवपुर गा.वि.स. वडा नं.
६ बस्ने रामलखन यादव

विरुद्ध

विपक्षी : काठमाडौं जिल्ला अदालत, बबरमहल,
काठमाडौंसमेत

- वस्तुतः लेनदेन मुद्दाको सम्बन्धमा पेस भएको कपाली तमसुकमा उल्लेख भएको ऋणीको वतनमा नै म्याद जारी गरी तामेल हुनुपर्दछ । सो वतनभन्दा फरक वतनमा म्याद तामेल गरिएको अवस्थामा त्यस्तो तामेलीलाई रीतपूर्वक तामेल भएको भन्न नमिल्ने ।
- लेनदेनको तमसुकमा उल्लेख भएको ऋणीको वतनभन्दा फरक वतनमा तामेल भएको म्याद सम्बन्धित पक्षले प्राप्त गर्न नसकी लेनदेन व्यवहार सम्बन्धमा ऋणीले प्रतिवाद नै गर्न नपाउने अवस्था हुन जाने ।
- लिखतबमोजिमको सावाँ ब्याज लिए नलिएको, तिरे नतिरेको लगायत लिखतमा लागेको सहिछापसम्बन्धमा अ.बं. ७८ नं.बमोजिमको प्रक्रिया एवम् लिखतको

सहिष्णुता विशेषज्ञबाट जाँच गराउनु पर्ने लगायतका प्रक्रियासमेतमा अर्को पक्षले प्रतिवाद गर्न नपाउने अवस्था आउन सक्छ। आफूउपरका आर्थिक वा फौजदारी दायित्वका सम्बन्धमा प्रतिवादीले प्रतिवाद गर्न नपाउने गरी भएको बेरीतको म्याद तामेली र सोही म्याद तामेलीको आधारमा भएको एकतर्फी फैसलाबमोजिम उठान भएको बिगोसमेतको काम कारवाही प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तको अनुकूलको कामकारवाही भन्न नमिल्ने।

(प्रकरण नं. ५)

- रिट निवेदकको वास्तविक वतनमा म्याद तामेल नभई प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत सुनुवाइको मौकाबाट बञ्चित गरी लेनदेन मुद्दाका प्रत्येक चरणमा प्रतिवादीको फरक वतन पारी एकतर्फीरूपमा फैसला भई सो फैसलाको आधारमा बिगो भरिभराउतर्फको कामकारवाही गरिएको देखिएकाले उक्त काम कारवाही कानून अनुकूल भएको भन्न नमिल्ने।

(प्रकरण नं. ६)

निवेदकको तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता बालकृष्ण न्यौपाने, विद्वान् अधिवक्ताहरू रत्नेश्वरप्रसाद शर्मा र पदमप्रसाद निरौला

विपक्षीको तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता पुष्कर सापकोटा

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

आदेश

न्या. देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ : नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा ३२ र १०७(२) बमोजिम यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत दायर भएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य र आदेश यसप्रकार छ :

विपक्षी मनोजकुमार यादव वादी र रामलखन राय यादव प्रतिवादी भएको लेनदेन मुद्दाको फैसलाले कायम भएको बिगोबाट म निवेदक र मेरो स्वर्गीय पिता रामदेव यादवको नामको धनुषा जिल्लाको घरजग्गा लिलाम हुँदैछ भन्ने कुरा सुन्नामा आएको के रहेछ भनी मिति २०६७।५।३१ मा धनुषा जिल्ला अदालत तहसिलमा गई बुझ्दा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट लेनदेन मुद्दामा भएको फैसलाबमोजिम लिलामको प्रक्रिया अगाडि बढेको हो भनी कर्मचारीबाट मौखिक जानकारी भएकाले प्रत्यर्थी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०६७।५।३१ मा मेरो नाममा जारी भएको भनिएको म्याद र फैसलासमेतको नक्कल सारी हेर्दा ऋणी राम लखन राय यादव, धनी विपक्षी मनोजकुमार यादव भएको मिति २०६४।१।२ को मिति राखी रु. ६,५०,०००।- को कपाली तमसुक बनाई सो लिखतबमोजिमको लेनदेनको नालिस गरी मेरो नाममा मिति २०६४।१।२।१३ मा म्याद जारी गराई बेरीतको म्याद तामेली गराई प्रतिउत्तर नै पर्न नदिई मिति २०६५।४।२२ मा एकतर्फी वादी दाबी पुग्ने गरी फैसला गराईएको रहेछ। उल्लिखित तामेली म्याद र फैसलासमेतका सम्पूर्ण काम कारवाही बदर गराउने अन्य कुनै प्रभावकारी कानूनी उपचार विद्यमान नभएकाले असाधारण क्षेत्राधिकारतर्फबाट निवेदन गर्न आएको छु।

काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०६५।४।२२ मा फैसला भएको मुद्दाको प्रतिवादी

महलको राम लखन राय यादव म निवेदकको नाम होइन । मिति २०६४।१।२ को लिखतमा ३ पुस्तेमा रामफल राय यादवको नाति रामदेव राय यादवको छोरा वर्ष ५० को राम लखन राय यादव भनिएको छ । म निवेदकको ३ पुस्तेमा रामफल यादवको नाति रामदेवको छोरा राम लखन यादव हो । विपक्षी मनोजकुमार यादवले बनाएको मिति २०६४।१।२ को लिखत हेर्दा ऋणीको नाम रामफल राय यादवको नाति रामदेव राय यादवको छोरा धनुषा जिल्ला डेगा पिपराडी गा.वि.स. वडा नं. ६ बस्ने वर्ष ५० को राम लखन राय यादव भन्ने उल्लेख छ । म निवेदकले विपक्षी मनोजकुमार यादवलाई चिन्दिन । सो कपाली भनिएको लिखतमा म र मेरो बाबु बाजेको नाममा “राय” भन्ने शब्द छ । जुनकुरा हाम्रो परिवारमै त्यस्तो “राय” उपसर्ग थपिएको नामै छैन । मिति र भाका भएको ठाउँमा केरमेट छ तर सहिछाप छैन । मेरो वतन डेगा पिपराडी गा.वि.स. भनिए पनि धनुषा जिल्ला भरी सो गा.वि.स. छैन । मेरो वतन वेगाशिवपुर गा.वि.स. हो । यस्तो केरमेट भएको ठाउँमा सही नभएको लिखतलाई मैले लिफा वा किर्ते जालसाजी हो भन्ने कानूनी हकलाई म्यादका आधारमा बञ्चित पारी मैले प्रतिवाद गर्ने र सुनुवाईको मौका नै पाएको छैन । मिति २०६४।१।२।१३ को तामेली म्यादमा वादीले देखाएको का.जि.का.म.न.पा. वडा नं. ३३ को ग१।५१ को घरमा म्याद टाँस तामेल गरिएको छ । सम्बन्धित वडाका कुन टोलका साक्षी हुन र म्याद कुन टोलमा गएको हो म्यादमा खुल्दैन । ग१।५१ नं. को घर र वडा नं. ३३ मा म निवेदकको वतन होइन । लिखत र नागरिकतामा धनुषाको वतन भएको निवेदकलाई का.न.पा. वडा नं. ३३ मा म्याद पठाई विपक्षी मनोजकुमारले देखाएको हुँदै नभएको ग१।५१ नं. को घरमा टाँस गरिएको म्याद रीतपूर्वकको हुँदैन ।

म निवेदकको जायजन्म घर जग्गा र

परिवारसमेत धनुषा जिल्ला वेगाशिवपुर गा.वि.स. वडा नं. ६ मा पर्छ । यो वतनमा कहिल्यै पनि म्याद जारी भएको छैन । मेरो जायजन्म र घर जग्गा भएको वास्तविक वतन नदेखाई बेरीतसँग तामेल भएको म्यादको आधारमा निवेदकको सम्पत्तिसम्बन्धीको हकको हरण गर्न मिल्दैन । कुनै पनि व्यक्तिको सम्बन्धमा निजको विरुद्धमा फैसला गर्दा उसलाई सो फैसलाबाट असर पर्ने रहेछ भने त्यस्तो व्यक्तिलाई सुनुवाईको मौका वा प्रतिवाद गर्ने अवसर दिएरमात्र फैसला गर्नुपर्छ भन्ने प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत विपक्षी निकायहरूका उल्लिखित काम कारवाही निर्णय र फैसलासमेतले म निवेदकको कानूनी हक र नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा १२(३)(घ), १३ र १९ समेतका हक हनन् भएकाले धारा ३२ र १०७(२) बमोजिम उत्प्रेषणको आदेश जारी गरी विपक्षी निकायले गरे गराएको मिति २०६४।१।२।१३ को म्याद तथा तामेली म्याद, का.जि.अ. को मिति २०६५।४।२२ को फैसला र धनुषा जिल्ला अदालतमा चलेको बिगो भराउनेसमेतका सम्पूर्ण काम कारवाही बदर गरी अन्य जो चाहिने आज्ञा आदेश वा पुर्जिसमेत जारी गरिपाउँ । सो रिट निवेदनको अन्तिम टुङ्गो नलागेसम्मकालागिका.जि.अ.कोमिति २०६५।४।२२ को फैसला कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु भनी विपक्षी धनुषा जिल्ला अदालत र का.जि.अ.समेतका नाममा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१ अनुसार अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदनपत्र ।

निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो, आदेशप्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ पठाउनु भनी सूचना जारी गरी लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेस गर्नु । निवेदकले माग गरेको अन्तरिम आदेशका सम्बन्धमा विचार गर्दा प्रतिवादी

ढेगा पिपराडी वडा नं. ६ हाल का.जि.का.म.न.पा. वडा नं. ३३ बस्ने रामलखन राय यादवको सम्बन्धमा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०६५।४।२२ मा भएको लेनदेन मुद्दाको फैसलाअनुसार वादीले देखाएको ग१।५१ को घरमा म्याद तामेल गराई जिल्ला धनुषा बेगाशिवपुर वडा नं. ६ बस्ने रामलखन यादवका र निजका सगोलका परिवारका नाउँमा रहेका जग्गाहरू लिलाम हुँदा निवेदकको अपूरणीय क्षति (Irreparable Loss) हुने सम्भावना देखिएकाले अर्को आदेश नभएसम्म सो फैसलाको आधारमा निवेदक एवम् निजको सगोलको परिवारको सम्पत्ति लिलाम गर्ने गराउने कार्य नगर्नु नगराउनु भनी सर्वोच्च अदालत नियमावली २०४९ को नियम ४१ बमोजिम अन्तरिम आदेश जारी गरिदिएको छ । यसको सूचना विपक्षीहरूलाई दिनु भन्ने यस अदालतको मिति २०६७।७।८ को आदेश ।

वादी जिल्ला सर्लाही पडरिया गा.वि.स. वडा नं. ७ हाल काठमाडौं जिल्ला काठमाडौं म.न.पा.वा.नं. १० बानेश्वर बस्ने मनोजकुमार यादवले प्रस्तुत रिट निवेदक राम लखन यादवउपर दिएको लेनदेन मुद्दामा काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६५।४।२२ को फैसलाअनुसार बिगो भराई पाउन वादीको दरखास्त परी प्रतिवादी नाउँमा जारी भएको म्यादभित्र प्रतिवादीले बिगो दाखिल नगरेकाले बिगोबापत दाबी लिएको प्रतिवादीसमेत नाउँको जग्गा यस धनुषा जिल्लाको बेगाशिवपुरमा रहेकाले बिगो असुल गर्नको लागि काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट यस अदालतमा प्राप्त भै कारवाही हुँदा जग्गा जायजात तायदात भै प्रतिवादीले बिगो दाखेल नगरेकाले प्रतिवादी नाउँको जग्गा लिलाम गरी फैसला कार्यान्वयन गर्ने स्थितिमा रहेको छ । सम्मानित अदालतको मिति २०६७।७।८ को अन्तरिम आदेशानुसार हाल रिट निवेदक राम लखन यादव र निजको सगोलको सम्पत्ति लिलाम गर्ने

कार्य अर्को आदेश नहुन्जेलसम्म स्थगित राखिएको छ । कानूनबमोजिम अधिकारक्षेत्र ग्रहण गरी कानूनबमोजिम नै यस अदालतबाट फैसला कार्यान्वयन भै रहेकाले यस अदालतको उक्त कार्यबाट निवेदकले आफ्नो निवेदनमा उल्लेख गरेबमोजिम निजको संविधानद्वारा प्रदत्त कुनै पनि मौलिक हक हनन नभएकाले निवेदकको रिट निवेदन खारेज गरी पाउन सादर अनुरोध छ भन्ने धनुषा जिल्ला अदालत र ऐ. को तहसिल शाखाको लिखित जवाफ ।

निवेदकले मिति २०६५।६।२ मा नै कानून व्यवसायीद्वारा नक्कल लिएकामा मिति ०६७।५।३१ मा नक्कल लिएको भन्ने उल्लेख गरी रिट निवेदन दिएकाले निवेदकले स्पष्ट सफा हात लिई अदालतभित्र प्रवेश नगरेको स्पष्ट छ । निवेदकसँगको लेनदेनको तमसुक म लिखित जवाफकर्ताले नै तैयार गरी लेनदेन मुद्दा गरी म्यादसमेत मार्न लगाई फैसला गराएको भए यी निवेदकले जालसाजी मुद्दा दिनुपर्ने थियो । बेरीतको म्याद तामेली भएको भए वा फैसला गलत भएको भए म्याद र फैसला बदरतर्फ मुद्दा गर्न अ.बं. ८६ नं. ले कानूनी उपचारको बाटो हुँदाहुँदै असाधारणक्षेत्रमा प्रवेश गर्नुभएको कारण प्रस्तुत रिट निवेदन खारेजभागी छ ।

निवेदकले फैसलामा उल्लेख भएको राम लखन राय यादव म होइन भनी लेख्नुभएको छ तर फैसलामा वतन र तीन पुस्ते नाउँ निवेदकले लेनदेनको लिखतमा जो लेखाउनु भएको छ सोही नाउँ वतन उल्लेख गरी फिराद परेको र सोही नाउँ वतन फैसलामा उल्लेख हुनु स्वाभाविक छ । लिखित किर्ते वा जालसाज हो भनी किटानी आधार निवेदनमा लिनुभएको छैन । २०६४।१।२ को लिखतमा भएको वतन मेरो होइन, त्यो व्यक्ति म होइन भन्ने किटानी आधार निवेदनमा लिनुभएको छैन । सो वतन र नाम भएको व्यक्ति उहाँ होइन भने त्यस लेखतमा भएको ल्याप्चे र हस्ताक्षर पनि निज निवेदकको हुनुपर्ने होइन । सही छाप गरी नाउँ

वतन गलत लेखाई निवेदकले जालसाजी गरेको प्रस्ट छ । सहिछापको विशेषज्ञद्वारा जाँच नभएसम्म उक्त कुराको निराकण हुन नसक्ने अर्थात् साक्षी प्रमाण बुझी निर्णय हुने कुरा भएको हुनाले रिट क्षेत्रबाट निरूपण गर्न नमिल्ने हुँदा रिट निवेदन खारेजभागी छ ।

निवेदकको वतनमा म्याद तामेल भएको छैन भन्ने तर्क गराई सरासर गलत छ । का.जि.का.म.न.पा. वडा नं. ३३ माइतीघर करुणा गल्ली ब्लक नम्बर ११।५१ को घर निज रिट निवेदक कै घर हो । सो घर उहाँको श्रीमती हिरादेवी श्रेष्ठको नाउँमा दर्ता कायम छ । आज पनि निवेदक त्यसै घरमा बसी आउनुभएको छ । निवेदकले तामेली म्याद र धनुषा जिल्ला अदालतमा बिगोको कारवाहीसमेत बदर गराउने माग गर्नुभएको छ । सो सरासर गलत र गैरकानूनी छ । काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसला उत्प्रेषणद्वारा बदर भएमा विपक्षी निवेदकले म लिखित जवाफकर्तालाई तिर्नु बुझाउनु पर्ने बिगोबाट मुक्ति पाउने छन् । जसबाट म निवेदकलाई प्रत्यक्ष असर पर्न जाने हुन्छ । विपक्षीले ऋण लिनुखानु भएको हुँदा सोबापतमा फैसला कार्यान्वयन भएको हुँदा निवेदन दाबीअनुसार निजको कुनै पनि संवैधानिक हकको हनन् भएको छैन । कानूनी रीत पुर्याई दायर भएको लेनदेन मुद्दा र भएको फैसलासमेत कानूनअनुरूप नै भएको हुँदा विपक्षीको संवैधानिक र कानूनी अधिकारमा कुनै प्रकारको आघात नपुगेकाले केवल म लिखित जवाफकर्ताको थैली पचाउने कुनियत चिताई अस्पष्ट भ्रामक रिट निवेदन दिनुको साथ साथै वैकल्पिक कानूनी उपचारको बाटो हुँदाहुँदै हचुवाको भरमा असाधारण अधिकारक्षेत्रभित्र प्रवेश गर्नुभएको रिट निवेदन खारेज गरी न्याय पाउँ भन्ने विपक्षी मनोजकुमार यादवको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री बालकृष्ण

न्यौपाने, विद्वान् अधिवक्ता श्री रत्नेश्वरप्रसाद शर्मा, विद्वान् अधिवक्ता श्री पदमप्रसाद निरौलाले निवेदकको नाम राम लखन यादव र स्थायी ठेगाना धनुषा जिल्ला बेगाशिवपुर वडा नं. ६ भएकामा मिति २०६४।१।२ को लिखतमा ऋणीको नाम राम लखन राय यादव र ठेगाना धनुषा जिल्ला ढेगा पिपराडी वडा नं. ६ भन्ने जनिएको छ । उक्त लेनदेन मुद्दामा रिट निवेदकको यथार्थ वतनमा म्याद तामेल नभई सुनुवाईको मौका नदिई फैसला भएको छ । लेनदेन मुद्दाको फिरोद दिँदा प्रतिवादीको वतन धनुषा जिल्ला ढेगा पिपराडी उल्लेख छ भने म्याद तामेल गर्दा काठमाडौं महानगरपालिका करुणा गल्लीमा तामेल गरिएको र भरिभराउको दरखास्त दिँदा धनुषा जिल्ला वेगाशिवपुर भनी लेनदेन मुद्दाको प्रत्येक चरणमा वतन फरक पारी फैसला र बिगो भरिभराउको काम भएकाले लिखतको वतन नभई अन्य वतनमा तामेल भएको म्यादको आधारमा भएको फैसला र बिगो भराउने काम कारवाही त्रुटिपूर्ण भएकाले उत्प्रेषणको आदेशले बदर हुनुपर्छ भन्नेसमेत बहस गर्नुभयो ।

विपक्षी धनुषा जिल्ला अदालतको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री पुष्कर सापकोटाले वादीले देखाएको वतनमा नै मुद्दाको म्याद जारी हुने हो । सो वतनमा रीतपूर्वक म्याद तामेल भई गरिएको काम कारवाही त्रुटिपूर्ण भएको भन्न मिल्दैन । जिल्ला अदालतको काम कारवाहीबाट निवेदकको हक हनन् भएको छैन भन्नेसमेत बहस गर्नुभयो । विपक्षी मनोजकुमार यादवको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री अरविन्दकुमार सिंहले राय र यादव दुवै थर हो । ग्वाला जातिका कसैले राय, कसैले यादव र कसैले दुवै थर लेख्ने गरिन्छ । लेनदेन व्यवहार काठमाडौंमा भएको र प्रतिवादीको हालको वतन पनि काठमाडौंमा भएकाले काठमाडौं जिल्ला अदालतमा मुद्दा दायर भएको हो । काठमाडौंमा जुन घरमा म्याद तामेल भएको छ सो घर रिट निवेदकको

पत्नीको घर भएकाले म्याद रीतपूर्वक तामेल भएको छ । रिट निवेदकले आफ्नो कानून व्यवसायीमार्फत् मिति २०६५।६।२ मा लेनदेन मुद्दाको फैसलाको नक्कल लिएकामा मिति २०६७।६।२९ मा मात्र अनुचित विलम्ब गरी रिट दायर गरेकाले विलम्बनको सिद्धान्तको आधारमा यो रिट लाग्नै सक्तैन । निवेदकले आफूले लिएको ऋण नतिर्ने उद्देश्यले यो रिट निवेदन दिएकाले खारेज हुनुपर्छ भन्नेसमेत बहस गर्नुभयो ।

उक्त बहससमेतलाई सुनी प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुने हो वा होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा आफूउपर गलत वतन देखाई विपक्षी मनोजकुमार यादवले काठमाडौं जिल्ला अदालतमा लेनदेन मुद्दा दायर गरी म्याद तामेल गराई एकतर्फी फैसलाको आधारमा निवेदकको घर जग्गाबाट लेनदेनको बिगो असुलउपर गर्न लिलामको कारवाही चलाएकाले सो लेनदेन मुद्दाको म्याद तामेली एवम् फैसला र बिगोसमेतको सम्पूर्ण काम कारवाही उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरिपाउँ भन्ने रिट निवेदकको दाबी रहेको पाइन्छ । यससम्बन्धमा निवेदकले दाबी लिएको काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०६५।४।२२ मा फैसला भएको संवत् २०६४ सालको दे.नं. २०६८।४३२२ को लेनदेन मुद्दाको सक्कल मिसिल हेर्दा यी विपक्षी मनोजकुमार यादव धनी र राम लखन राय यादव ऋणी भई मिति २०६४।९।२ मा रु. ६,५०,०००।- को कपाली तमसुक खडा भएको देखिन्छ । सो लेनदेनको लिखतमा ऋणीको ठेगाना धनुषा जिल्ला ढेंगा पिपराडी वडा नं. ६ भन्ने जनिएको देखिन्छ । मिति २०६४।९।४ मा यी विपक्षी वादी मनोजकुमार यादवले दायर गरेको लेनदेन मुद्दाको फिरादपत्रमा प्रतिवादीको ठेगाना धनुषा जिल्ला

ढेंगा पिपराडी गा.वि.स. वडा नं. ६ हाल का.जि. का.म.न.पा. वडा नं. २ मैतीदेवी करुणा गल्ली ब्लक नं. १।५२ भन्ने उल्लेख भएकामा प्रतिवादीको हालको वतन का.म.न.पा.वडा नं. २ भन्ने भूलबाट लेखिन गेकाले वडा नं. ३३ कायम गरी १।५९ मैतीदेवी करुणा गल्लीमा म्याद जारी गरिपाउँ भनी वादीले मिति २०६४।९।२।९२ मा काठमाडौं जिल्ला अदालतमा निवेदन दिई उक्त वतनमा म्याद जारी भई म्याद तामेल हुँदा “म्यादवाला रामलखन राय यादव र निजको एकाघरको उमेर पुगेका व्यक्ति घरमा फेला नपरेकाले वादीले देखाएको १।५९ को घरमा म्याद टाँस तामेल गरिएको” भन्ने व्यहोरा उल्लेख भई मिति २०६४।९।२।९३ मा तामेल गरिएको देखिन आउँछ । मिति २०६४।९।२।९३ मा तामेल भएको म्याद आफ्नो वास्तविक वतनमा तामेल नभएको कारण आफूले प्रतिवादको मौका प्राप्त गर्न नसकी एकतर्फीरूपमा बिगो भराउने फैसला भएको भन्ने नै रिट निवेदनको कथन रहेको छ ।

३. उक्त लेनदेन मुद्दामा प्रतिवादीको प्रतिउत्तर नपरी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट एकतर्फीरूपमा बिगो भरी पाउने ठहरी मिति २०६५।४।२२ मा फैसला भएपश्चात् वादीले प्रतिवादीको वतन धनुषा जिल्ला वेंगाशिवपुर पिपराडी वडा नं. ६ देखाई फैसलाअनुसारको बिगो भराई पाउँ भनी यी रिट निवेदक र निजको पिताको नाउँको धनुषा जिल्ला वेगाशिवपुरको विभिन्न किन्ता जग्गाहरू देखाई काठमाडौं जिल्ला अदालतमा मिति २०६६।५।१५ मा निवेदन दिई बिगोको कारवाहीको लागि मिसिल धनुषा जिल्ला अदालतमा प्रेषित गरिएको देखिन्छ ।

४. यसरी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०६५।४।२२ मा फैसला भएको मिसिल हेर्दा लेनदेनको लिखतमा उल्लेख भएको ऋणीको वतन जिल्ला धनुषा गा.वि.स. ढेंगा पिपराडीभन्दा फरक

वतनमा म्याद तामेल भई प्रतिवादीको प्रतिउत्तर नपरी एकतर्फीरूपमा बिगो भराउने फैसला भएको देखिन्छ भने बिगो भराउने कारबाही गर्दा लेनदेनको लिखतमा र फिरादपत्रमा उल्लेख भएको वतनभन्दा फरक धनुषा जिल्ला वेगाशिवपुर पिपराडी वडा नं. ६ भन्ने वतन उल्लेख गरी बिगोको कारबाही गरिएको उक्त मिसिलबाट देखिन्छ ।

५. वस्तुतः लेनदेन मुद्दाको सम्बन्धमा पेस भएको कपाली तमसुकमा उल्लेख भएको ऋणीको वतनमा नै म्याद जारी गरी तामेल हुनुपर्दछ । सो वतनभन्दा फरक वतनमा म्याद तामेल गरिएको अवस्थामा त्यस्तो तामेलीलाई रीतपूर्वक तामेल भएको भन्न मिल्ने हुँदैन । लेनदेनको तमसुकमा उल्लेख भएको ऋणीको वतनभन्दा फरक वतनमा तामेल भएको म्याद सम्बन्धित पक्षले प्राप्त गर्न नसकी लेनदेन व्यवहार सम्बन्धमा ऋणीले प्रतिवाद नै गर्न नपाउने अवस्था हुन जान्छ । लिखतबमोजिमको सावाँ ब्याज लिए नलिएको, तिरे नतिरेको लगायत लिखतमा लागेको सही छापसम्बन्धमा अ.बं. ७८ नं.बमोजिमको प्रक्रिया एवम् लिखतको सहिछाप विशेषज्ञबाट जाँच गराउनु पर्नेलगायतका प्रक्रियासमेतमा अर्को पक्षले प्रतिवाद गर्न नपाउने अवस्था आउन सक्छ । आफूउपरका आर्थिक वा फौजदारी दायित्वका सम्बन्धमा प्रतिवादीले प्रतिवाद गर्न नपाउने गरी भएको बेरीतको म्याद तामेली र सोही म्याद तामेलीको आधारमा भएको एकतर्फी फैसलाबमोजिम उठान भएको बिगोसमेतको काम कारवाही प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तको अनुकूलको कामकारवाही भन्न मिल्ने हुँदैन ।

६. प्रस्तुत विवादमा रिट निवेदकको वास्तविक वतनमा म्याद तामेल नभई प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत सुनुवाइको मौकाबाट वञ्चित गरी लेनदेन मुद्दाका प्रत्येक चरणमा प्रतिवादीको फरक

वतन पारी एकतर्फीरूपमा फैसला भई सो फैसलाको आधारमा बिगो भरिभराउतर्फको कामकारवाही गरिएको देखिएकाले उक्त काम कारवाही कानूनअनुकूल भएको भन्न मिल्ने देखिएन ।

७. निवेदकले मिति २०६५।६।२ मा कानून व्यवसायीमार्फत् लेनदेन मुद्दामा भएको फैसलाको नक्कल काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट सारी लिई सोही समयमा फैसला भएको जानकारी पाइसकेको भन्ने विपक्षी मनोजकुमार यादवले लिखित जवाफमा जिकिर भई निज विपक्षीतर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताले बहसको क्रममा रिट निवेदकले अनुचित विलम्ब गरी यस अदालतमा रिट निवेदन दायर गरेकाले विलम्बको सिद्धान्तको आधारमा रिट खारेज हुनुपर्छ भनी जिकिर लिनुभएको सन्दर्भमा उक्त लेनदेन मुद्दाको मिसिल हेर्दा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०६५।४।२२ मा भएको फैसलाको नक्कल मिति २०६५।६।२ मा कानून व्यवसायी अधिवक्ताले अध्ययनका लागि लिएको भन्ने कुरा निज अधिवक्ताले दिएको नक्कलको निवेदनबाट देखिन्छ । निज अधिवक्तालाई यी रिट निवेदकले आफ्नो कानून व्यवसायीको रूपमा नियुक्त गरेको भन्ने कुरा मिसिलबाट देखिएको छैन । विपक्षी मनोजकुमार यादवको लिखित जवाफमा उल्लेख भए जस्तो निवेदकको कानून व्यवसायीले फैसलाको नक्कल लिएको नभई रिट निवेदकले मिति २०६७।४।१९ मा फैसलाको नक्कल लिई मिति २०६७।६।२९ मा प्रस्तुत रिट निवेदन दायर गरेको देखिएकाले अनुचित विलम्ब गरी रिट दायर भएको भन्ने विपक्षीतर्फबाट उपस्थित कानून व्यवसायीको बहससँग सहमत हुन सकिएन ।

८. यसरी रिट निवेदकलाई लेनदेन मुद्दामा प्रतिवाद गर्ने मौका प्रदान नगरी गलत वतनमा म्याद जारी गरी एकतर्फीरूपमा बिगो भराउने गरी फैसला भएको देखिएकाले उक्त मिति २०६४।१२।१३ को म्याद

तामेली र सो आधारमा भएको मिति २०६५।४।२२ को काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसला एवम् बिगो भरिभराउसमेतको सम्पूर्ण कामकारवाहीसमेत प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तको प्रत्यक्ष त्रुटि देखिँदा त्यस्तो त्रुटिपूर्ण कामकारवाही उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुने ठहर्छ । अब लेनदेनको लिखतमा लेखिएको ऋणीको सही वतनमा पुनः म्याद जारी गरी म्याद तामेल गरी रिट निवेदकलाई प्रतिवादको मौका प्रदान गरी लेनदेन मुद्दाको पुनः कारवाही र फैसला गर्नु भनी विपक्षी काठमाडौं जिल्ला अदालतको नाममा परमादेशको आदेशसमेत जारी हुने ठहर्छ । आदेशको जानकारी विपक्षी काठमाडौं जिल्ला अदालत र धनुषा जिल्ला अदालतलाई दिई प्रस्तुत रिट निवेदनको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
प्र.न्या. रामकुमार प्रसाद शाह

इति संवत् २०७१ साल पुस २२ गते रोज ३ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : विश्वनाथ भट्टराई

निर्णय नं. १३९७

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधान न्यायाधीश श्री रामकुमार प्रसाद शाह
माननीय न्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शम्सेर ज.ब.रा.
आदेश मिति : २०७१।१०।२०।३
०७०-WO-०५७३

विषय : उत्प्रेषण / परमादेश ।

निवेदक : कास्की जिल्ला निर्मलपोखरी गा.वि.स.
वडा नं. ५ घर भई सिँचाई मन्त्रालयबाट
सुपरिटेन्डेन्ड इन्जिनियर (रा.प.प्र.प्रा.) पदबाट
अवकाश प्राप्त बसन्त रायमाझी
विरुद्ध
विपक्षी : मन्त्रिपरिषद्, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को
कार्यालय, काठमाडौंसमेत

- निजामती किताबखानाले निजामती कर्मचारीको अभिलेख दुरुस्त नराखेको अवस्थामा निजामती कर्मचारीले किताबखानाको पत्रको आधारमा आफूलाई तोकिएको सेवा दिएबापत पारिश्रमिक नपाउने भन्न मिल्ने हुँदैन । रिट निवेदकले अविच्छिन्नरूपमा आफू कार्यरत् कार्यालयमा हाजिर भई कानूनबमोजिम तोकिएको काम गरी आएको र सोबापत पाउनुपर्ने पारिश्रमिकलगायतको सुविधा पाइआएकामा पछि प्राप्त हुन आएको कुनै प्रमाणपत्रमा उल्लिखित व्यहोराको आधारमा एक पटक अवकाश मिति तोकिएँ कर्मचारी अवकाश भइसकेपछि सो

अवकास मितिलाई संशोधन गरी अगावै अवकाश पाउनुपर्ने भनी अर्कै अवकाश मिति कायम गर्न कानूनसङ्गत नहुने ।

- काम गरी खाईपाई आएको तलब, भत्तालगायतका सुविधा फिर्ता दिनुपर्ने भन्नु न्यायसङ्गत हुँदैन । निजामती किताबखाना वा आफू कार्यरत कार्यालयमा जानकारी नदिई वा आफूलाई अवकाश मिति थाहा हुँदाहुँदै बढी अवधि जानाजान सेवा गरेको अवस्थामा बदनियतपूर्वक वा छल गरी सेवा गरेको देखिए पृथक अवस्था हुनसक्छ । परन्तु प्रस्तुत विवादमा निवेदकले आफू अवकाश हुने मिति सम्बन्धमा कुनै प्रकारको छलकपट गरेको वा बदनियतपूर्वक गलत मनसाय लिई बढी अवधि सेवा गरी तलब भत्ता सुविधा प्राप्त गरेको भन्ने देखिन नआउने ।
- विवादमा निजामती किताबखाना स्वयम्ले मिति २०७०।१०।१२ मा रिट निवेदक अवकाश हुने भनी किटान गरी मिति तोकिएको अवस्था भएको हुँदा सो पत्रबमोजिम आफूलाई तोकिएको जिम्मेवारी पूरा गरी सेवा गरेबापत खाईपाई आएको तलब भत्ता फिर्ता भुक्तानी दिन भनी गरिएको निर्णय श्रमसम्बन्धी विधिशास्त्र र प्राकृतिक न्यायको मान्यताविपरीत हुने भै त्यस्तो निर्णय न्यायपूर्ण हुन नसक्ने ।

(प्रकरण नं. ८)

निवेदकको तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता हरिप्रसाद उप्रेती, विद्वान् अधिवक्ताहरू सूर्यप्रसाद कोइराला र नरेन्द्रप्रसाद पाठक

विपक्षीको तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायधिवक्ता कृष्णजीवी घिमिरे

अवलम्बित नजिर :

- ने.का.प. २०६६, भदौ, निर्णय नं. ८१५१ पृष्ठ ८१
- ने.का.प. २०६९, साउन, निर्णय नं. ८८१० पृष्ठ ६१

सम्बद्ध कानून :

- निजामती सेवा ऐन २०४९ को दफा ३३(३)
- निजामती सेवा नियमावली २०५० को नियम १०२क (१)

आदेश

न्या. चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा. : नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा ३२ र १०७(२) बमोजिम यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत दायर हुन आएको प्रस्तुत निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य र आदेश यसप्रकार छ :

म निवेदकलाई मिति २०७०।१०।११ मा ५८ वर्ष उमेर पूरा हुने भएको भनी मिति २०७०।१२।२० को च.नं. ६१४ को निजामती किताबखानाको अवकाशसम्बन्धी जानकारी पत्र र सिँचाई मन्त्रालयको मिति २०७०।१२।२० को निजामती सेवा ऐनको दफा ३३ बमोजिम अनिवार्य अवकाश हुने भनी पत्र प्राप्त भएबमोजिम अवकाशपश्चात् निवृत्तिभरणसम्बन्धी विवरण लिन किताबखानामा उपस्थित भएकामा निजामती किताबखानाबाट मेरो अवकाश मिति २०६९।१०।१२ बाट कायम हुने गरी निर्णय गरी सो २०६९।१०।१२ देखि मिति २०७०।१०।११ सम्मको १ वर्षको अवधिको तलब भत्ता, कोष कट्टी, बिमा, पोसाक, दर्शनखर्चलगायत कट्टा गरी म.रा.प.प्रथम श्रेणीमा मिति २०६९।११।२४ को निर्णयले बढुवा भएकाले सो

बहुवासमेत बदर गरी सोको जानकारी उपलब्ध गराउने भनी किताबखानाबाट सिँचाई मन्त्रालयमा पत्र पठाएको व्यहोरा सो पत्रको फोटोकपि मिति २०७०।१०।१२ मा प्राप्त भई जानकारी हुन आयो।

म निवेदक मिति २०३७।५।६ मा लोक सेवा आयोगको सिफारिसबमोजिम असिस्टेन्ट इन्जिनियर पदमा स्थायी नियुक्ति पाई सेवामा प्रवेश गरेको हुँ। सेवामा प्रवेश गरेपश्चात् मिति २०५२।१।१६ मा सिनियर डिभिजनल इन्जिनियर (रा.प.द्वि.प्रा.) पदमा र मिति २०६९।१।१९ मा सुपरिटेन्डेन्ट इन्जिनियर (रा.प.प्र.प्रा.) पदमा पदोन्नती भएको हुँ।

निजामती सेवा नियमावली, २०५० को नियम २२ ले सेवा प्रवेश गर्दा निजामती कर्मचारीले कर्मचारीको व्यक्तिगत विवरण सिटरोल भर्नुपर्ने अनिवार्य व्यवस्था रही सेवा प्रवेश गर्दा नियम २२ बमोजिम मैले मिति २०३७।६।१७ मा वैयक्तिक विवरण सिटरोल पेस गरेको र सो व्यक्तिगत विवरणमा मेरो जन्म मिति २०१२।१०।१२ रहेको व्यहोरा मिति २०३८।८।१८ मा किताबखानाबाट प्रमाणितसमेत भएको छ। मैले सेवामा प्रवेश गर्नुभन्दा अघि मिति २०२८।४।३१ मा जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट प्राप्त नागरिकतामा पनि मेरो जन्म मिति २०१२।१०।१२ नै उल्लेख गरिएको छ। २०२७ सालमा प्रवेशिका परीक्षा उत्तीर्ण गरेपश्चात् म उच्च अध्ययन गर्न गएको र Regional Engineering College Kurukshetra, India बाट प्राप्त शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्रमासमेत मेरो जन्म मिति सन् २६ जनवरी १९५६ अर्थात् २०१२।१०।१२ नै रहेको छ। सो जन्म मिति खुलेको शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्र मैले सेवा प्रवेश गर्दाकै बखत पेस गरेको छु।

यसरी मेरो जन्म मिति २०१२।१०।१२ मा भएको कुरा मैले किताबखानामा पेस गरेको सिटरोल फाराममा उल्लेख भएको साथै नागरिकताको

प्रमाणपत्रमासमेत २०१२।१०।१२ नै उल्लेख भएको र उच्च अध्ययनपश्चात् सेवामा प्रवेश गर्दा पेस गरेको जन्म मिति खुलेको शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्रमा समेत २०१२।१०।१२ नै उल्लेख भएको र किताबखाना एवम् सिँचाई मन्त्रालयको अनिवार्य अवकाश हुने भनी दिइएको पत्रमा समेत सोही मिति कायम भई अनिवार्य अवकाश भएकामा हाल आएर मैले पेस नै नगरेको मेरो एस.एल.सी. को प्रमाणपत्र माग गरी सोही प्रमाणपत्रका आधारमा मिति २०६९।१०।१२ बाट अनिवार्य अवकाश हुने र सो अवधिमा भएको बहुवा बदर गरी उपभोग गरेको तलब भत्ता तथा अन्य सुविधासमेत असुलउपर गर्ने भनी मिति २०७०।१०।१२ को पत्र एवम् निर्णय गैरकानूनी हुनुको साथै अधिकारक्षेत्रको समेत गलतरूपमा प्रयोग भएको हुँदा उक्त पत्र एवम् निर्णय निम्नलिखित तथ्य र कानूनको आधारमा त्रुटिपूर्ण एवम् गैरकानूनी भएकाले यी रिट निवेदनपत्र दायर गरेको छु।

म निवेदकले सेवा प्रवेश गर्दा पेस गरेको सिटरोल, नागरिकताको प्रमाणपत्र एवम् Regional Engineering College Kurukshetra, India बाट दिइएको प्रमाणपत्रमा समेत मेरो जन्म मिति २०१२।१०।१२ नै उल्लेख छ। कुनै पनि प्रमाणपत्रमा फरक जन्म मिति कहिल्यै पनि उल्लेख छैन। यसरी सेवा प्रवेश गर्दा पेस गरेको सबै प्रमाणपत्रमा एउटै जन्म मिति भएबाट सेवा प्रवेश गर्दा पेस नै नगरेको प्रमाणपत्रमा उल्लिखित जन्म मितिलाई प्रमाणमा लिई निर्णय गर्ने क्षेत्राधिकार किताबखानालाई छैन। किताबखानाबाट मिति २०७०।२।२० मा अवकाशसम्बन्धी जानकारी बारे मलाई दिइएको पत्रमा समेत मेरो जन्म मिति २०१२।१०।१२ नै भएको र मिति २०७०।१०।१२ मा ५८ वर्ष पुग्ने भई अनिवार्य अवकाश हुने भनिसकेपश्चात् अहिले आएर उक्त पत्रभन्दा फरक हुने गरी निर्णय गर्ने अधिकार विपक्षीलाई छैन। मलाई मिति २०७०।२।२०

मा दिइएको जानकारी पत्रमा नागरिकताको प्रमाणपत्र र सेवा प्रवेश गर्दा पेस गरेको शैक्षिक योग्यतामा उल्लिखित प्रमाणपत्रमा हुन आउने जन्म मितिबाट अगावै अवकाश हुने देखिएमा सोको आधारमा अवकाश दिने भनिएको छ । जबकि मैले सेवामा प्रवेश गर्दा पेस गरेको शैक्षिक योग्यता र नागरिकताको प्रमाणपत्रमा एउटै जन्म मिति २०१२।१०।१२ नै उल्लेख छ । निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ३३(३) ले प्रस्टरूपमा निजामती कर्मचारीले सेवा प्रवेश गर्दा पेस गरेका प्रमाणपत्रमा उल्लिखित जन्म मितिका आधारमा अवकाश दिइने छ भन्ने कानूनी व्यवस्था भएबाट मैले सेवा प्रवेश गर्दाका बखत पेसै नगरेको प्रमाणपत्रलाई अवकाशको प्रयोजनको लागि आधार मान्नु प्रचलित कानूनी व्यवस्थाको ठाडै उल्लङ्घन हुनु हो ।

म निवेदक २०७०।१०।१२ देखि अवकाश प्राप्त गरिसकेको कर्मचारी हुँ । एउटा कर्मचारीले दुईपटक अवकाश पाउने वा दुईपटक अवकाश दिने अख्तियारी विपक्षीलाई कुनै कानूनले पनि दिएको छैन । अवकाश प्राप्त गरी सामान्य नागरिकसरहको हैसियत भएपछि पनि सेवामा बहाल रहेको कर्मचारीसरह व्यवहार गरी बढुवा बदर गर्ने, सेवामा रहेका बखत सरकारले लाए अराएको काम गरेबापत खाएको तलब भत्ता कट्टा गर्ने जस्ता कार्यहरू गर्न पाउने अख्तियारी विपक्षीहरू कसैलाई कुनै कानूनले दिएको छैन ।

माथिका प्रकरणमा उल्लिखित तथ्य र कानूनको आधारमा विपक्षीहरूको उक्त काम कारवाही र निर्णयबाट म निवेदकलाई अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा १२(३)(च), १३(१)(२) र १९(१) द्वारा प्रदत्त मौलिक हक एवम् माथि उल्लिखित नि.से.ऐन र नि.से.नि. द्वारा प्रदत्त कानूनी हकहरूको समेत हनन् हुन गएको र ती हकहरू प्रचलन गराउने अन्य कुनै वैकल्पिक एवम् प्रभावकारी उपचारको बाटोसमेत नभएको हुनाले अन्तरिम संविधानको धारा

३२ र १०७(२) बमोजिम प्रस्तुत रिट निवेदन लिई सम्मानित अदालतसमक्ष उपस्थित भएको छु । विपक्षी किताबखानाले म निवेदकलाई मिति २०६९।१०।१२ देखि लागू हुने गरी अवकाश गर्ने र सो अवधिभन्दा पछि उपभोग गरेको तलब, भत्ता, दर्शै खर्चलगायतका सुविधा असुलउपर गर्ने र मिति २०६९।११।२४ मा भएको बढुवासमेत बदर गरी सो जानकारी दिने भनी किताबखानाले सिँचाई मन्त्रालयलाई लेखेको मिति २०७०।१०।१२ को पत्र तथा सोको आधारमा विपक्षीहरूबाट कुनै निर्णय वा पत्राचार भए गरेको रहेछ भने त्यस्तो निर्णय वा पत्राचारलगायत म निवेदकलाई प्रतिकूल असर पार्ने गरी विपक्षीहरूबाट भए गरेका निर्णय र काम कारवाही, सूचना, पत्राचार आदि सम्पूर्णलाई उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी तलब भत्तालगायतका सुविधा कट्टा गर्ने र बढुवा बदर गर्ने कुनै निर्णय नगर्नु, नगराउनु र निवेदकलाई किताबखानाको मिति २०७०।२।२० को पत्रानुसार अनिवार्य अवकाश हुने मिति २०७०।१०।१२ बमोजिम नै अनिवार्य अवकाश दिई निवृत्तभरण पट्टालगायत अन्य सम्पूर्ण सुविधाहरू उपलब्ध गर्नु गराउनु भन्ने परमादेशलगायत अन्य जो चाहिने उपयुक्त आदेश विपक्षीहरूको नाममा जारी गरी पूर्ण न्याय पाऊँ ।

साथै यो मुद्दाको अन्तिम किनारा नलाग्दै विपक्षीहरूले उक्त किताबखानाको मिति २०७०।१०।१२ को पत्र कार्यान्वयन गर्ने प्रायः निश्चित भएकाले यदि सो भएको खण्डमा म निवेदकलाई अपुरणीय क्षति पुग्नुको साथै सुविधा र सन्तुलनको हिसाबले समेत प्रस्तुत मुद्दाको अन्तिम किनारा नलागेसम्म विपक्षी किताबखानाको मिति २०७०।१०।१२ को पत्र कार्यान्वयन नगर्नु, नगराउनु भनी सर्वोच्च अदालत नियमावली २०४९ को नियम ४१(१) बमोजिम विपक्षीहरूको नाममा अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदनपत्र ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र सम्बन्धित मिसिल साथै राखी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत् लिखित जवाफ पठाउनु भनी विपक्षीहरूलाई सूचना पठाउनु ।

साथै अन्तरिम आदेशसमेतको माग गरेको सम्बन्धमा विचार गर्दा अन्तरिम आदेश जारी गर्नुपर्ने नपर्ने सम्बन्धमा विपक्षीतर्फको समेत कुरा सुनी निष्कर्षमा पुग्न उपयुक्त हुने देखिँदा छलफलको प्रयोजनार्थ मिति २०७०।११।१४ गतेको पेसी तोकौ सोको जानकारी विपक्षीहरूसमेतलाई दिनु । सोबमोजिम अन्तरिम आदेशको टुङ्गो नलागेसम्म यथास्थितिमा राख्नु भनी विपक्षीहरूका नाममा सूचना पठाई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।११।१५ को आदेश ।

रिट निवेदक सिँचाई मन्त्रालयअन्तर्गत मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय सिँचाई निर्देशनालय ललितपुरको क्षेत्रीय निर्देशक पदबाट निजामती सेवा ऐन, २०५९ को दफा ३३ को उपदफा (१) बमोजिम ५८ वर्ष उमेर पूरा भएकाले मिति २०६९।१०।१२ गतेदेखि स्वतः अवकाश भएकामा निजले मिति २०७०।१०।१२ गतेसम्म कामकाज गरी लिएको तलब भत्ता कट्टा र निजको मिति २०६९।११।२४ गतेको निर्णयले हालको पदमा भएको बढुवासमेत यस विभागको मिति २०७०।१०।१२ गतेको निर्णयले रद्दको प्रक्रियाका लागि लेखी पठाएकामा सो निर्णय गैरकानूनी र अधिकारक्षेत्रको गलतरूपमा प्रयोग भयो भनी लिएको दाबी निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ३३ को उपदफा (१) बमोजिम रिट निवेदकको उमेर ५८ वर्ष पूरा भएकाले निज निजामती सेवाबाट मिति २०६९।१०।१३ गतेदेखि स्वतः अवकाश भएको स्थिति तथा सोही ऐनको दफा ३३ को उपदफा

(३) बमोजिम गणना गर्दा निजले सेवा प्रवेश गर्दाको समय पेस गरेको प्रवेशिका परीक्षाको प्रमाणपत्रमा उल्लिखित जन्म मिति वि.सं. २०११ साल माघ १३ गतेको आधारमा निजको नागरिकताको प्रमाणपत्रमा र वैयक्तिक नोकरी विवरण सिटरोलमा उल्लिखित जन्म मितिको आधारभन्दा पहिले नै अवकाश हुने देखिएकाले सोही आधारमा जन्म मिति २०११।१०।१३ गते यकिन गरी उमेरको गणना गरिएको कारण निज मिति २०६९।१०।१३ गतेदेखि अवकाश भएको यथार्थता कानूनसम्मत् हुँदा रिट निवेदकको दाबी तथ्यहीन छ ।

निजामती सेवा नियमावली, २०५० को नियम १०२को उपनियम (१) मा ऐनको दफा ३३ को प्रयोजनको लागि निजामती कर्मचारीको उमेर गणना गर्दा वैयक्तिक विवरण (सिटरोल), नागरिकताको प्रमाणपत्र र शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्रमा एउटै जन्म मिति नरहेको भएमा जुन मितिबाट पहिले अवकाश हुन्छ सोही मितिबाट अवकाश दिइने छ भन्ने उल्लेख भएकाले रिट निवेदकलाई यस अगाडि नै प्रवेशिका परीक्षासमेतका सबै शैक्षिक प्रमाणपत्रहरू पेस गर्न पत्राचार गरिँदा पेस नगरेको तर पछि सो प्रमाणपत्र पेस नगरेसम्म वास्तविक जन्म मिति यकिन हुन नसक्ने र वास्तविक जन्म मिति यकिन नगरेसम्म निजको निवृत्तिभरण अधिकारपत्र नै जारी हुन नसक्ने कुरा थाहा पाएपछि रिट निवेदकले सो प्रमाणपत्र पेस गरेकामा सो प्रमाणपत्रमा निजको जन्म मिति वि.सं. २०११ साल माघ १३ गते उल्लेख भएको यकिन भएकाले सोही आधारमा रिट निवेदक वि.सं. २०६९ साल माघ १३ गतेदेखि निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ३३ को उपदफा (१) बमोजिम निजामती सेवाबाट स्वतः अवकाश हुने हुँदा सोही आधारमा यस विभागबाट भएको निर्णय कानूनसम्मत् हुँदा रिट निवेदकको दाबी बदरभागी छ भन्ने निजामती किताबखाना, हरिहरभवन, पुल्चोक ललितपुरको लिखित जवाफ ।

निवेदकको जन्म मितिको विवाद गरी निजले काम गरेबापत खाएको पाएको तलब सुविधा पाउने नपाउने सम्बन्धमा पछि यस रिट निवेदनको टुङ्गो लाग्दाको अवस्थामा हुने र सो निर्णय हुनुपूर्व निजबाट सो खाईपाई आएको तलब सुविधाको रकम असुलउपर हुन गएमा सुविधा र सन्तुलनको दृष्टिबाट निवेदकलाई बढी मर्का परी अपूरणीय क्षति हुनसक्ने देखिँदा यस रिट निवेदनमा अन्तिम आदेश नभएसम्मको लागि निजामती किताबखानाको मिति २०७०।१०।१२ को पत्र कार्यान्वयन नगर्नु, नगराउनु भनी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) बमोजिम विपक्षीहरूको नाममा अन्तरिम आदेश जारी गरिदिएको छ भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।१।१४ को आदेश।

निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ३३(१) ले ५८ वर्ष उमेर पूरा भएको निजामती कर्मचारीले निजामती सेवाबाट स्वतः अवकाश पाउने व्यवस्था रहेको छ भने सोही दफाको उपदफा (३) मा यस दफाको प्रयोजनको लागि निजामती कर्मचारीको उमेर सेवामा प्रवेश गर्दा निजले पेस गरेको शिक्षण संस्थाको प्रमाणपत्र, नागरिकताको प्रमाणपत्र वा सिटरोलमा उल्लिखित उमेरमध्ये जुन उमेरबाट निज पहिले अवकाश हुन्छ सोही आधारमा गणना गरिने व्यवस्था गरेको पाइन्छ। निवेदकलाई मिति २०७०।१०।१२ देखि अनिवार्य अवकाश दिन निजामती किताबखानाले मिति २०७०।२।२० मा पत्र लेखेको देखिएको र सोही पत्रका आधारमा निजलाई अवकाश दिई निवृत्तिभरण अधिकारपत्र बनाउँदा सेवा प्रवेशका बखत पेस गरेका शैक्षिक योग्यताका प्रमाणपत्रहरू पेस गर्दा निजको प्रवेशिका परीक्षा र सोभन्दा माथिका शैक्षिक योग्यतामा जन्म मिति फरकफरक भएको र निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ३३(३) र निजामती सेवा नियमावली, २०५० को नियम १०२क (१)

बमोजिम निजको प्रवेशिका परीक्षाको जन्म मिति २०११।१०।१३ रहेकाले सो आधारमा निजको ५८ वर्षको उमेर मिति २०६९।१०।१२ मा पुग्ने भएकाले मिति २०६९।१०।१३ गतेदेखि लागू हुने गरी उमेरका कारण अनिवार्य अवकाश हुने देखिन्छ। निजामती सेवा नियमावली, २०५० को नियम १०१ को उपनियम (१) मा उमेर वा सेवा अवधिको कारणबाट अनिवार्य अवकाश पाउने निजामती कर्मचारीले अवकाश हुनेभन्दा ६ महिना अगावै निवृत्तिभरणको लागि फारम भरी आफू बहाल रहेको कार्यालयमार्फत् निजामती किताबखानामा पठाउनुपर्ने व्यवस्था रहेको सन्दर्भमा रिट निवेदक आफूले कानूनबमोजिम पूरा गर्नुपर्ने दायित्व पूरा नगरी अवकाश हुनुपर्ने मितिभन्दा पछिसम्म बहाल रही तलबभत्ता लिएकामा यसरी लिएको तलबभत्तालाई वैधानिकता दिन कानूनतः नमिल्ने हुँदा रिट निवेदन खारेजभागी छ। अतः रिट निवेदनमा लिइएका जिकिरहरू उपरोक्त कानूनी व्यवस्थाअनुरूप नदेखिँदा रिट निवेदन जिकिरबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने होइन। प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको लिखित जवाफ।

रिट निवेदकले पेसै नभएको एस.एल.सी. को प्रमाणपत्रमा उल्लिखित जन्म मितिलाई आधार मानी उक्त मितिलाई जन्म मिति कायम गर्नुले विपक्षीहरू आफूप्रति पूर्वाग्राही भई गरेको प्रस्ट छ भनी रिट निवेदनमा लगाउनुभएको आरोपमा सत्यता छैन। निजले एस.एल.सी. को प्रमाणपत्रमा उल्लिखित जन्म मिति गोप्य राख्न खोज्नुभयो। उक्त एस.एल.सी. को प्रमाणपत्र गोप्य रहने वस्तु होइन, निजले पेस नगरेर नेपाल सरकारलाई समेत ढाँट्नु भयो, जसको कारणले गर्दा निजले १ वर्षभन्दा बढी समय सेवामा रहन सफल हुनुभयो। तर आखिर उहाँले पेस गर्नुपर्ने बाध्यता भयो र पत्ता लाग्यो। उक्त प्रमाणपत्र पहिले नै पेस गरेको भए निजको रा.प. प्रथम श्रेणीमा बढुवा नै नभई अवकाश

हुने थियो। निजले आफूसँग भएको प्रमाणपत्र पेस नगरी गलत मनसायले बढुवा हुनु प्रचलित नेपाल कानून र सम्मानित अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तको विरुद्ध भएकाले प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज भागी छ, खारेज गरिपाउँ भन्ने सिँचाई मन्त्रालयको लिखित जवाफ।

प्रत्येक निजामती कर्मचारीले निजामती सेवामा प्रवेश गर्दा नै निजको सेवा अवधि कति हो भन्ने जानकारी राखेको हुन्छ। निजामती किताबखानाले कर्मचारीहरूले उपलब्ध गराएको सूचनाहरू तथा प्रचलित कानूनको अधिनमा रहेर नै अवकाश सम्बन्धमा जानकारी गराउने हो। कानूनले पाउनेभन्दा बढी अवधि सेवामा रहनु र बढी सुविधा माग गर्नु राष्ट्रसेवक कर्मचारीलाई सुहाउने विषय नै होइन। निजामती सेवासम्बन्धी प्रचलित कानूनले तोकेको सर्त प्रक्रिया पूरा भइसकेपछि कानूनबमोजिम निजामती कर्मचारीले निवृत्तिभरण पाउने कुरामा कुनै विवाद हुँदैन। जहाँसम्म निजामती किताबखानाले मिति २०७०।२।२० को पत्रानुसार ५८ वर्ष उमेर पुरा हुने मिति २०७०।१०।११ हुने भनी पत्राचार गरेकामा पछि निजामती किताबखानाबाट निजको अवकाश मिति २०६९।१०।१२ देखि लागू हुने निर्णय गरी सो अवधिभन्दा पछि उपभोग गरेको तलब, भत्ता, दर्शन खर्चलगायतका सुविधा असुलउपर गर्ने र मिति २०६९।११।२४ मा भएको बढुवासमेत बदर गर्ने भनी गरेको भनिएको निर्णयका विषयमा सम्बन्धित निकाय वा अधिकारप्राप्त पदाधिकारीबाट प्राप्त हुने जवाफबाटै स्पष्ट हुने नै हुँदा त्यस्तो निर्णयउपर नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्लाई विपक्षी बनाउनुपर्ने आधार, कारण र औचित्य नै नहुँदा रिट निवेदन खारेजभागी छ, खारेज गरिपाउँ भन्ने नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयतर्फबाट मुख्य सचिव लिलामणि पौडेलको लिखित जवाफ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस

हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री हरिप्रसाद उप्रेती, विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री सूर्यप्रसाद कोइराला र श्री नरेन्द्रप्रसाद पाठकले निजामती कर्मचारीको अवकाश दिने उमेरको गणना गर्दा निजामती सेवा ऐन २०४९को दफा ३३(३) बमोजिम कर्मचारीले सेवा प्रवेश गर्दा पेस गरेको प्रमाणपत्रमा उल्लेख भएको उमेर र सिटरोलमा जनाएको उमेरलाई आधार मानिने व्यवस्था छ। निवेदकले सेवा प्रवेश गर्दा पेस गरेको शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्र, नागरिकताको प्रमाणपत्र र सिटरोलमासमेत जन्म मिति २०१२।१०।१२ उल्लेख छ। सोही जन्म मितिलाई आधार मानी निजामती किताबखानाले २०७०।१०।११ मा ५८ वर्ष पूरा हुने भनी मिति २०७०।२।२० मा अवकाशको जानकारी पठाएको छ। सिँचाई मन्त्रालयको मिति २०७०।९।२० को पत्रबमोजिम निवेदकले अनिवार्य अवकाश लिएपश्चात् निवृत्तिभरण प्रयोजनका लागि किताबखानामा जाँदा निवेदकले ऐनको दफा ३३(३) बमोजिम पेस नै नगरेको लिखतको आधारमा मिति २०६९।१०।१२ देखि नै अनिवार्य अवकाश हुने मिति कायम गरी एक वर्षको तलब भत्तासमेत कट्टा गरी बढुवासमेत बदर गर्ने भनी निजामती किताबखानाले गरेको निर्णय त्रुटिपूर्ण छ। एकपटक निजामती किताबखानाको पत्रबमोजिम रीतपूर्वक मिति २०७०।१०।१२ देखि अवकाश पाएका निवेदकलाई दुईपटक अवकाश दिने अख्तियार सो कार्यालयलाई नभएकाले निवेदकको रीतपूर्वकको अवकाश बदर गरी अर्को मितिको अवकाश दिने तथा तलब भत्ता कट्टा गर्ने र बढुवासमेत बदर गर्ने विपक्षी निजामती किताबखानाको काम कारवाही कानूनी त्रुटिपूर्ण भएकाले उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी मिति २०७०।१०।१२ देखि अनिवार्य अवकाश दिई निवृत्तिभरणलगायतका सुविधा प्रदान गर्नु भनी परमादेशसमेत जारी हुनुपर्छ भन्नेसमेत बहस गर्नुभयो।

विपक्षीतर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायधिवक्ता श्री कृष्णजीवी घिमिरेले निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ३३(३) मा अवकाश हुने उमेरको गणनाको आधारको लागि शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्र, नागरिकताको प्रमाणपत्र वा सिटरोलमा लेखिएको जन्म मितिमा एउटै मिति नहुँदा जुन उमेरबाट पहिले अवकाश हुन्छ सोही आधारमा गणना गरिने व्यवस्था छ । निवेदकले निजामती किताबखानामा पेस गरेको एस.एल.सी. को प्रमाणपत्रमा निजको जन्म मिति २०११।१०।१३ उल्लेख भएकाले सो मितिबाट २०६९।१०।१२ देखि नै अनिवार्य अवकाश हुने हुँदा सोही मितिबाट अवकाश गर्ने निर्णय गरिएको हो । कानूनले नै स्पष्टरूपमा व्यवस्था गरेको कुरामा व्याख्याको कुनै आवश्यकता रहँदैन । निवेदक २०६९।१०।१२ मा ५८ वर्ष उमेर पूरा भई सोही मितिदेखि नै अनिवार्य अवकाश हुने हुँदा सोही मितिदेखि अवकाश गर्ने निजामती किताबखानाको निर्णय कानूनसम्मत भएकाले रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भन्नेसमेत बहस गर्नुभयो ।

उक्त बहससमेत सुनी प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुने हो वा होइन भन्ने निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा रिट निवेदकलाई मिति २०७०।१०।११ मा ५८ वर्ष उमेर पूरा हुने भएको भनी विपक्षी निजामती किताबखानाबाट मिति २०७०।२।२० मा पत्र दिइएको र सिँचाई मन्त्रालयको मिति २०७०।९।२० को पत्रअनुसार अनिवार्य अवकाश भएपश्चात् निवृत्तिभरणसम्बन्धी विवरण लिन निजामती किताबखानामा जाँदा निवेदकको अवकाश मिति २०६९।१०।१२ बाट कायम हुने निर्णय गरी सो मिति २०६९।१०।१२ देखि मिति २०७०।१०।११ सम्मको एकवर्ष अवधिको तलब, भत्ता, कोषकट्टी, बिमा, दशैंखर्चलगायतका रकम कट्टा गरी निवेदकको

मिति २०६९।११।२४ मा भएको रा.प. प्रथम श्रेणीको बढुवासमेत बदर गर्ने गरी विपक्षी निजामती किताबखानाबाट निर्णय गरेकाले निजामती सेवा ऐन २०४९ को दफा ३३(३) बमोजिम निवेदकले सेवा प्रवेश गर्दा पेस गरेको नागरिकता एवम् शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्रमा समेत २०१२।१०।१२ उल्लेख भएकामा एकपटक रीतपूर्वक अवकाश भएको निवेदकलाई पेस नै नगरेको लिखतको आधारमा एक वर्षअधिको जन्म मिति कायम गरी एक वर्ष पहिले नै अवकाश हुने गरी गरेको निर्णय त्रुटिपूर्ण भएकाले उक्त निर्णय उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी निजामती किताबखानाको पूर्वपत्रअनुसारको मिति २०७०।१०।१२ देखि अनिवार्य अवकाश दिई निवृत्तिभरण पट्टालगायत अन्य सम्पूर्ण सुविधा उपलब्ध गराउनु भनी परमादेशको आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदन दाबी रहेको पाइन्छ ।

३. विपक्षीमध्येको निजामती किताबखानाको लिखित जवाफमा निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ३३ को प्रयोजनको लागि निजामती कर्मचारीको उमेर गणना गर्दा सिटरोल, नागरिकताको प्रमाणपत्र र शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्रमा एउटै जन्म मिति नभएमा जुन मितिबाट पहिले अवकाश हुन्छ सोही मितिबाट अवकाश दिइने भएकाले निवेदकले निवृत्तिभरण अधिकारपत्रको प्रयोजनका लागि पेस गरेको प्रवेशिका परीक्षाको प्रमाणपत्रमा जन्म मिति २०११।१०।१३ उल्लेख भएकाले सोही मितिलाई आधारमानी निजको अवकाश हुने हुँदा मिति २०६९।१०।१३ देखि लागू हुने गरी अवकाश दिने निर्णय भएकाले रिट निवेदन खारेज भागी छ भन्ने जिकिर लिइएको पाइन्छ ।

४. यस सम्बन्धमा मिसिल संलग्न कागजात अध्ययन गरी हेर्दा रिट निवेदक मिति २०३७।५।६ मा असिस्टेन्ड इन्जिनियर पदमा स्थायी नियुक्ति पाई निजामती सेवामा प्रवेश गरेको देखिन्छ । निजले

सेवा प्रवेश गर्दा मिति २०३७।६।१७ मा भरेको निजामती कर्मचारीको नोकरी तथा वैयक्तिक विवरण (सिटरोल) मा निजको जन्म मिति सन् १९५६ जनवरी २६ तदनुसार वि.सं. २०१२।१०।१२ भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ। त्यस्तै निजले सिटरोल भर्दा पेस गरेको Regional Engineering College, Kurukshetra, India को शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्रमा निवेदकको जन्म मिति २६ जनवरी १९५६ अर्थात् २०१२।१०।१२ रहेको भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ। त्यसैगरी निजले पेस गरेको नागरिकताको प्रमाणपत्रमा जन्म मिति २०१२।१०।१२ जनाएको देखिन आउँछ। सोही जन्म मितिलाई आधार मानी निजामती किताबखानाले रिट निवेदकको अनिवार्य अवकाश हुने मिति २०७०।१०।१२ कायम गरी च.नं. ६१४ मिति २०७०।२।२० को पत्रबाट रिट निवेदक एवम् पश्चिमाञ्चल सिँचाई विकास डिभिजन नं. ६ भैरहवालाई उक्त कुराको जानकारी पठाएको देखिन्छ। निजामती किताबखानाको सोही च.नं. ६१४ मिति २०७०।२।२० को पत्रलाई आधार मानी निवेदकको उमेर मिति २०७०।१०।११ मा ५८ वर्ष पूरा हुने भएकाले नेपाल सरकार मन्त्रिस्तरीको मिति २०७०।१२।२६ को निर्णयानुसार निजामती सेवा ऐन २०४९ को दफा ३३ बमोजिम मिति २०७०।१०।१२ देखि लागू हुने गरी निवेदनलाई निजामती सेवाबाट अनिवार्य गरिएको भन्ने कुरा सिँचाई मन्त्रालयको च.नं. ८३७ मिति २०७०।१।२८ को पत्रबाट देखिन्छ।

५. यसरी यी रिट निवेदक मिति २०७०।१०।१२ देखि अनिवार्य अवकाश भई निजामती सेवाबाट निवृत्ति भएपश्चात् निजले निवृत्तिभरण अधिकारपत्र बनाउन निजामती किताबखानामा जाँदा सेवा प्रवेश गरेका बखत पेस गरेको शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्रमा जन्म मिति फरकफरक देखिएको हुँदा निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ३३(३) र

नियमावली २०५० को नियम १०२क (१) बमोजिम उमेर गणना गर्दा निजको प्रवेशिका परीक्षाको जन्म मिति २०११।१०।१३ रहेकाले सो आधारमा निजको ५८ वर्षको उमेर मिति २०६९।१०।१२ मा पुग्ने भएकाले उक्त मितिबाट अवकाश पाउने र अवकाश हुने मितिपश्चात् मिति २०६९।११।२४ को नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को निर्णयले निवेदक बढुवा भएको देखिएकाले सो बढुवासमेत बदर गरी निजले उपभोग गरेको बढी तलब, भत्ता, कर्मचारी सञ्चयकोष कट्टी, बिमा, पोसाक भत्ता, दर्शन खर्चसमेत हिसाब गरी जानकारी दिनु भनी निजामती किताबखानाले सिँचाई मन्त्रालयलाई पत्राचार गरेको देखिन्छ। निजामती किताबखानाको उक्त काम कारवाही निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ३३(३) विपरीत भई निवेदकको संविधान प्रदत्त मौलिक हकको हनन भएको भनी उक्त काम कारवाही बदर हुनुपर्ने भन्ने निवेदकको कथन रहेको छ।

६. यससम्बन्धमा निजामती कर्मचारीको अनिवार्य अवकाशसम्बन्धमा निजामती सेवा ऐन २०४९ को दफा ३३(३) को व्यवस्थाको उल्लेख हुन सान्दर्भिक हुन्छ। उक्त दफा ३३(३) मा “यस दफाको प्रयोजनको लागि निजामती कर्मचारीको उमेर सेवामा प्रवेश गर्दा निजले पेस गरेको शिक्षण संस्थाको प्रमाणपत्रमा किटिदिएको जन्मदिन वा वर्षबाट हुन आएको उमेर वा नागरिकताको प्रमाणपत्रमा किटिदिएको जन्मदिन वा वर्षबाट हुन आएको उमेर वा निजले भरेको वैयक्तिक नोकरी विवरण (सिटरोल) मा लेखिदिएको जन्म मिति वा वर्षबाट हुन आएको उमेरमध्ये जुन उमेरबाट निज पहिले अवकाश हुन्छ सोही आधारमा गणना गरिनेछ” भन्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ। ऐनको उक्त व्यवस्थाबमोजिम रिट निवेदकले सेवा प्रवेश गरेपश्चात् पेस गरेको शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्रहरू, नागरिकताको प्रमाणपत्र एवम् निजले

मिति २०३७।६।१७ मा भरेको सिटरोलमासमेत निवेदकको जन्म मिति २०१२।१०।१२ भन्ने जनिएको देखिन्छ । निजामती किताबखानाको मिति २०७०।२।२० च.नं. ६१४ को अवकाशसम्बन्धी पत्रबाट रिट निवेदक मिति २०७०।१०।२० मा उमेरको हदको कारणबाट अवकाश पाउने भनी पत्र दिइएको र सोही पत्रको आधारमा जलश्रोत मन्त्रालयले पनि २०७०।१०।१२ देखि अनिवार्य अवकाश पाउने भनी पत्र दिई सोबमोजिम रिट निवेदक उक्त अवधिसम्म आफ्नो पदमा कार्यरत् रही मिति २०७०।१०।१२ मा अवकाश लिएको देखिन्छ । अवकाशपश्चात् निवृत्तिभरणको लागि अधिकारपत्र बनाउन जाँदा निजको शैक्षिक प्रमाणपत्रलाई आधार बनाई सोभन्दा अगावै निज मिति २०६९।१०।१२ मा अवकाश हुने हुँदा बढी अवधि काम गरी भुक्तानी लिएको तलब, भत्ता, कर्मचारी सञ्चयकोषलगायतका रकम फिर्ता गर्नुपर्ने हुँदा सो रकमको गणना गरी पठाउन निजामती किताबखानाले सिँचाई मन्त्रालयलाई पत्र लेखेको पाइन्छ ।

७. वस्तुतः कुनै निजामती कर्मचारी कहिले सेवाबाट निवृत्त हुने हो भन्ने सम्बन्धमा निजले सेवा प्रवेश गर्दा पेस गरेको शैक्षिक प्रमाणपत्र, नागरिकताको प्रमाणपत्र र निजले भरेको सिटरोलमा उल्लेख भएको मितिको आधारमा उमेर गणना गरी अवकाश पाउने हुन्छ । सोही आधारमा रिट निवेदकलाई निजामती किताबखानाले दिएको पत्रको आधारमा निजले आफूलाई तोकिएबमोजिमको सेवा गरेको र पारिश्रमिक भुक्तानी लिएको देखिन्छ । निवेदकले सेवा प्रवेश गर्दा पेस गरेको नागरिकताको प्रमाणपत्र र शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्रमा निजको जन्म मिति २०१२।१०।१२ नै उल्लेख भएको भन्ने कुरामा विवाद छैन । सोही आधारमा निजले सिटरोल भरेको र निजामती किताबखानाको कर्मचारीसम्बन्धी Personal

Information System (PIS) अन्तर्गत तयार भएको व्यक्तिगत अभिलेखमा पनि सोहीबमोजिम अवकाश मितिको गणना गरी पत्र दिइएको छ । निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ३३(३) बमोजिम अवकाश हुने मितिको गणना हुने प्रक्रिया एवम् तरिकासम्बन्धी व्यवस्था माथि उल्लेख भइसकेको छ । यसरी आफूले अवकाश हुने उमेर सम्बन्धमा ऐनमा भएको उक्त व्यवस्था र निजामती किताबखानाबाट प्राप्त गरेको पत्रबाट निवेदकको Legitimate Expectation सो अवधिसम्म काम गर्न पाउने भन्ने देखिन आउँछ । उक्त ऐनको व्यवस्थाबमोजिम निवेदकको अवकाश हुने उमेरसम्बन्धमा निजामती किताबखानाले पूर्व पत्रद्वारा जानकारी गराएभन्दा बढी अवधि निवेदकले काम काज गरेको र तलब एवम् अन्य सुविधा प्राप्त गरेको भन्ने मिसिलबाट देखिँदैन । विपक्षी निजामती किताबखानाको लिखित जवाफमासमेत उक्त कुराको सम्बन्धमा अन्यथा जिकिर भएको देखिँदैन ।

८. विपक्षी निजामती किताबखानाले निजामती कर्मचारीको अभिलेख दुरूस्त नराखेको अवस्थामा निजामती कर्मचारीले किताबखानाको पत्रको आधारमा आफूलाई तोकिएको सेवा दिएबापत पारिश्रमिक नपाउने भन्न मिल्ने हुँदैन । यी रिट निवेदकले अविच्छिन्नरूपमा आफू कार्यरत् कार्यालयमा हाजिर भई कानूनबमोजिम तोकिएको काम गरी आएको र सोबापत पाउनु पर्ने पारिश्रमिकलगायतको सुविधा पाई आएकोमा पछि प्राप्त हुन आएको कुनै प्रमाणपत्रमा उल्लिखित व्यहोराको आधारमा एकपटक अवकाश मिति तोकिएँ कर्मचारी अवकाश भइसकेपछि सो अवकास मितिलाई संशोधन गरी अगावै अवकाश पाउनु पर्ने भनी अर्कै अवकाश मिति कायम गर्न कानूनसङ्गत हुँदैन । त्यस्तै काम गरी खाईपाई आएको तलब, भत्तालगायतका सुविधा फिर्ता दिनुपर्ने भन्नु न्यायसङ्गत हुँदैन । निजामती किताबखाना वा आफू कार्यरत् कार्यालयमा जानकारी

नदिई वा आफूलाई अवकाश मिति थाहा हुँदाहुँदै बढी अवधि जानाजान सेवा गरेको अवस्थामा बद्नियतपूर्वक वा छल गरी सेवा गरेको देखिए पृथक अवस्था हुनसक्छ । परन्तु प्रस्तुत विवादमा निवेदकले आफू अवकाश हुने मिति सम्बन्धमा कुनै प्रकारको छलकपट गरेको वा बद्नियतपूर्वक गलत मनसाय लिई बढी अवधि सेवा गरी तलब भत्ता सुविधा प्राप्त गरेको भन्ने देखिन आउँदैन । प्रस्तुत विवादमा निजामती किताबखाना स्वयम्ले मिति २०७०।१०।१२ मा रिट निवेदक अवकाश हुने भनी किटान गरी मिति तोकिएको अवस्था भएको हुँदा सो पत्रबमोजिम आफूलाई तोकिएको जिम्मेवारी पुरा गरी सेवा गरेबापत खाईपाई आएको तलब भत्ता फिर्ता भुक्तानी दिन भनी गरिएको निर्णय श्रमसम्बन्धी विधिशास्त्र र प्राकृतिक न्यायको मान्यताविपरीत हुने भै त्यस्तो निर्णय न्यायपूर्ण हुन सक्तैन ।

९. यस्तै प्रकृतिको विषयवस्तु समावेश भएको ने.का.प. २०६६, भदौ, निर्णय नं. ८१५१ पृष्ठ ८१० मा प्रकाशित निवेदक जगदेव शाह कानु विपक्षी महानिर्देशक निजामती किताबखानासमेत भएको उत्प्रेषणयुक्त परमादेश मुद्दामा “सेवामा कार्यरत् सम्पूर्ण कर्मचारीहरूको रेकर्ड सङ्कलन गरी अद्यावधिक गरी राख्ने कर्तव्य भएको कार्यालयले निवेदकले सेवाबाट राजिनामा गरी निवृत्तिभरणको अधिकारपत्र बनाउन जानुभन्दा पहिले अवकाश मितिको सम्बन्धमा सूचना जानकारी दिनुपर्ने, आफूसँग रेकर्ड नै नभएको कार्यालयले सेवाबाट राजिनामा गरी पेन्सनपत्र बनाउन गएका निवेदकको जन्म मिति नागरिकता प्रमाणपत्रमा उल्लेख भएभन्दा फरक अवकाश हुने मिति कायम गरी तलब भत्तासमेत पेन्सनबाट कट्टा गर्ने र २०६४ साल कार्तिक महिनाबाट पेन्सन दिने भनी गरेको निर्णय कानून एवम् न्यायसङ्गत देखिन नआउने, एकातर्फ रेकर्ड राख्ने आफ्नो कानूनी कर्तव्य पूरा नगर्ने

अर्कोतर्फ हचुवाका आधारमा जन्म मिति कायम गरी निवेदकले कानूनबमोजिम राष्ट्रसेवा गरेको ५।५ वर्षको पारिश्रमिकबापतको रकम कट्टा गर्ने जस्तो अविवेकपूर्ण निर्णय असंवैधानिक हुने” भन्ने सिद्धान्त प्रतिपादन भएको पाइन्छ ।

१०. त्यसैगरी ने.का.प. २०६९, साउन, निर्णय नं. ८८१० पृष्ठ ६१५ मा प्रकाशित निवेदक पुण्यप्रसाद खरेल विपक्षी विद्यालय शिक्षक किताबखानासमेत भएको उत्प्रेषण परमादेश मुद्दामा “अधिकारिक निकायबाट अवकाशपत्र नदिई साबिकबमोजिम नै नियमितरूपमा काम गरेको अवधिको तलब भत्ता नपाउने भन्न नमिल्ने, अविच्छिन्नरूपमा आफू कार्यरत् विद्यालयमा रूजु हाजिर भई अध्यापन गरी आएको अवधिको नियमानुसार पाउने तलब भत्तालगायतको अन्य सुविधासमेत पाउने हुँदा काम गरेको अवधिको खाईपाई सकेको तलब भत्ता एवम् सञ्चयकोष कट्टी रकम निवेदकलाई प्राप्त हुने औषधि उपचारको रकमबाट कट्टा गरी असुल गर्ने कार्य कानूनसम्मत र न्यायपूर्ण देखिन नआउने” भनी सिद्धान्त प्रतिपादन भएको पाइन्छ ।

११. यस अदालतबाट प्रतिपादन भएको उल्लिखित सिद्धान्तसमेतको आधारमा यी रिट निवेदकले निजामती सेवा ऐन २०४९ को दफा ३३(३) बमोजिम सेवा प्रवेश गर्दा पेस गरेको नागरिकताको प्रमाणपत्र, शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्र र निजले भरेको सिटरोलसमेतमा निजको एउटै जन्म मिति २०१२।१०।१२ भन्ने उल्लेख भई निजामती किताबखानाले समेत २०७०।१०।१२ मा नै अनिवार्य अवकाश हुने भनी जानकारी दिई सोबमोजिम सिँचाई मन्त्रालयको निर्णयअनुसार मिति २०७०।१०।१२ मा अवकाश भइसकेपश्चात् निवृत्तिभरणको अधिकारपत्र लिन जाँदा पहिलेको अवकाश बदर गरी मिति २०६९।१०।१२ देखि अवकाश गरी एक वर्षको तलब,

भत्ता, दर्शनार्थ, कोषकट्टीलगायतको रकम असुलउपर गर्ने भनी निजामती किताबखानाबाट भएको निर्णय एवम् च.नं. ४१७३ मिति २०७०।१०।१२ को पत्र कानून प्रतिकूल हुनुका अतिरिक्त प्राकृतिक न्याय र श्रमसम्बन्धी विधिशास्त्रीय मान्यताविपरीत रहेको देखिँदा उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरिदिएको छ। अब निवेदकलाई विपक्षी निजामती किताबखानाको मिति २०७०।२।२० च.नं. ६१४ को पत्रबमोजिम मिति २०७०।१०।१२ मा नै अवकाश दिई निवृत्तिभरणको अधिकारपत्र उपलब्ध गराउनु भनी विपक्षी निजामती किताबखानाको नाममा परमादेशसमेत जारी हुने ठहर्छ। यो आदेशको कार्यान्वयनका लागि आदेशको प्रतिलिपि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत् विपक्षी निजामती किताबखानालाई दिई दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।
प्र.न्या. रामकुमार प्रसाद शाह

इति संवत् २०७१ साल माघ २० गते रोज ३ शुभम्।
इजलास अधिकृत : विश्वनाथ भट्टराई

निर्णय नं.१३९८

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधानन्यायाधीश श्री रामकुमार प्रसाद शाह
माननीय न्यायाधीश श्री जगदीश शर्मा पौडेल
फैसला मिति : २०७१।१०।२६।२
०६८-CR-१०९७

मुद्दा: कर्तव्य ज्यान

पुनरावेदक/प्रतिवादी : संखुवासभा जिल्ला, दिदिङ्गा
गा.वि.स., वडा नं. ८ घर भई हाल जिल्ला
कारागार कार्यालय, संखुवासभा, खाँदबारीमा
कैदमा रहेको धनबहादुर राई
विरुद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : प्रकाश राईको जाहेरीले नेपाल सरकार

०६८-CR-११०२

वादी : प्रकाश राईको जाहेरीले नेपाल सरकार

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/प्रतिवादी : संखुवासभा जिल्ला, दिदिङ्गा
गा.वि.स., वडा नं. ८ बस्ने धनबहादुर राईसमेत

- वारदातमा उपस्थित हुनेहरूका विरुद्ध लाग्ने नभै उपस्थित प्रतिवादीले मूल प्रतिवादी (Principle defendant) सँग मत सल्लाहमा पसेको हुनुपर्ने र त्यस्तो उपस्थितिबाट मूल प्रतिवादी वारदात गर्नका लागि हौसिएको देखिनु आवश्यक हुन्छ। दुईजना व्यक्ति कुरती खेल्दा खेल्दै भुइँमा रहेको खुकुरी तानातान गरेको देखी, डराई आफ्नो पनि ज्यान जाला भनी

सुरक्षित स्थलतर्फ भाग्ने कार्य स्वयम्मा कसुरजन्य कार्य मान्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ७)

- मृतकको हातबाट खुकुरी खोसीसकेपछि मृतकले प्रतिवादीलाई मार्न सक्ने कुरा सम्भव नै नहुने अवस्थामा मृतकलाई खुकुरीले प्रहार गर्नुको कारण आत्मरक्षा हो भनी दाबी गर्नुको औचित्य नरहने ।
- आत्मरक्षाको लागि चाहिनेभन्दा बढी बल प्रयोग हुनुहुँदैन । प्रतिवादीबाट भएको बल प्रहारको मात्राले निजको नियत वा मनसाय के कस्तो छ भन्ने इङ्गित गर्दछ । मृतक बलहीन रहेको स्थितिमा समेत प्रतिवादीले टाउको अनुहार, घाँटी जस्ता संवेदनशील अङ्गमा खुकुरी प्रहार गरी मृतकलाई नियतवश मारेको प्रमाणित हुँदा प्रतिवादीको पुनरावेदन जिक्किरसँग सहमत हुन नसकिने ।

(प्रकरण नं. ८)

वादीको तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री सुरेन्द्रबहादुर थापा

प्रतिवादीको तर्फबाट: विद्वान् अधिवक्ता श्री अर्जुनकुमार खत्री

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १ र १३(१), १७(३), ७(१)
- मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको महलको १८८ नं.

सुरू तहमा फैसला गर्ने:-

मा.जि.न्या. श्री गोपालप्रसाद बास्तोला

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:-

मा.मु.न्या.श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय

मा.न्या.श्री विदुरविक्रम थापा

फैसला

न्या.जगदीश शर्मा पौडेल : न्याय प्रशासन

ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम पुनरावेदन अदालत, धनकुटाको मिति २०६८।७।२७ को फैसलाउपर दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् तहर यसप्रकार छ :-

मिति २०६७।८।२९ गते बेलुका अं. १८ बजेको समयमा मेरो बुवा वर्ष ३६ को मानबहादुर राईलाई दिदिङ्ग-९ स्थित काडलुवा भन्ने ठाउँमा धारिलो हतियार खुकुरीले काटी कर्तव्य गरी मारेको भन्ने थाहा पाई घटनास्थलमा गई हेर्दा मानबहादुर राईलाई मृत अवस्थामा देखिएकाले मैले बुझ्दा मेरो बुवालाई दिदिङ्ग-८ बस्ने धनबहादुर राईले काटी मारेको र साथमा मनिकुमार राई, भिमबहादुर राई, पुजन राई, नहकुल राईसमेत घटनामा थिए भन्ने सुनेकाले घटनामा को-को संलग्न थिए पत्ता लगाई कारवाही गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रकाश राईको जाहेरी दरखास्त ।

जिल्ला संखुवासभा, दिदिङ्ग गा.वि.स., वडा नं. ९ स्थित पूर्वमा चौतारी भित्ता, पश्चिममा जुगे गैरी पाखा, उत्तरमा काडवा डाँडा र दक्षिणमा जुगे गैरी बजार यति चार किल्लाभिन्न रहेको मृतक मानबहादुर राईको शव रहेको । मृतकको शव उल्टाई पल्टाई हेर्दा टाउको पछाडीको भाग ६ इन्च लामो काटेको, देब्रे कानको माथि टाउकामा ४ इन्च काटेको, टाउकाको तालुमा १० इन्च काटेको, छाती मुनी दाहीने पट्टि २ इन्च काटेको, दाहिने कोखा मुनि ३ इन्च काटेको, दाहिने तिघ्रामा २ इन्च लम्बाई काटेको, ढाडको देब्रे पट्टि ३ इन्च काटेको र ढाडको दाहिने पट्टि १० इन्च

काटेको र नाईटो माथि २ इन्च काटी भुडी निस्केको भन्नेसमेत बेहोराको घटनास्थल तथा लास मुचुल्का ।

मृतकको मृत्यु Multiple stab injury (Including the rt lung) Leading to excessive hemorrhage and death भन्नेसमेत व्यहोराको शव परीक्षण प्रतिवेदन ।

मिति २०६७।८।२१ गतेका दिन छिमेकी नहकुल राईको धान काट्न बिहान ९ बजे गई धान काटी बेलुकी ५.३० बजे घरतर्फ फर्कदै गर्दा जाहेरवालाको बाबु मानबहादुर राईसँग काउला डाँडा खानी बाटोमा भेट भएकामा मैले मानबहादुर राईलाई मामा तपाइँले पहिला मान्छे मारुं भएको हो । गाउँमा फेरि पनि शिर र पुच्छारको २ जनालाई मारुं भनी धम्की दिँदै घर गाउँमा हिड्नु हुन्छ अरे कसलाई मारुं हुन्छ भनी सोध्दा तँ पनि मसँग खेल्छस् आइज भालु कुस्ती खेलौं भन्दा दुवैको सहमतिमा खुकुरी भुइँमा राखी कुस्ती खेल्यौं । खेल्दा खेल्दै मृतक मानबहादुर आक्रोशमा आई खुकुरी समात्न गएकाले म छिटो भई निजको हातबाट खुकुरी खोसी अन्धाधुन्ध खुकुरी चलाई मैले मानबहादुर राईलाई हाने । सो अवस्थामा घटनास्थलभन्दा ३० मिटर जति टाढा पुजन राई, मनिकुमार राई, भिमबहादुर राई, नहकुल राई मृतककै सहोदर दाजु कृष्णबहादुर राई वारदात स्थलमा थिए । को कता भागे थाहा भएन । उक्त घटना म एकलैले घटाएको हुँ । बरामद भै आएको खुकुरी मेरो आफ्नै हो । मृतकसँग पूर्व रिसइवी पनि थिइन घटनामा छिटो भै मैले खुकुरी टिपी नहानेको भए निजले मलगायत सबैलाई मार्ने थिए भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी धनबहादुर राईले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

मिति २०६७।८।२१ गते नहकुल राईको खेतमा धान काटी बेलुका धनबहादुर राई, पुजन राई, मनिकुमार राई र भिमबहादुर राईसमेत आउँदै गर्दा बाटोमा मानबहादुर राई कृष्णबहादुर राई अधिपछि गर्दै

आउँदा काडलुवा डाँडाको खानी बाटोमा मानबहादुर राईसँग भेट भयो र धनबहादुर राईले मामा तपाइँले पहिला पनि मान्छे काटी मार्यौं अहिले पनि शिर पुच्छरका दुईजना मारुं भन्नु हुन्छ अरे भनी भनाभन हुँदा हुँदै आ-आफ्नो कम्मरमा बोकेको खुकुरी भुइँमा राखी भालु कुस्ती खेलेपछि मानबहादुर राई आवेशमा आई खुकुरी समाउन खोजेपछि पहिला पनि मान्छे काटी मारेको फेरि काट्ने भयो भनी मसमेत कराउँदै भाग्यौं । पछि बुझ्दा मानबहादुर राईलाई धनबहादुर राईले खुकुरी खोसी काटी मारेछन् । सो वारदात घटाउने धनबहादुर राई मात्रै हो । अरु नहकुल राई, पुजन राई र मसमेत संलग्न छैनौं भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी भिमबहादुर राईले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

मिति २०६७।८।२१ गते नहकुल राईको धान काटी घर फर्किने क्रममा बेलुका मानबहादुर राई र कृष्णबहादुर राई पनि आउँदै थिए । हामीमध्येका धनबहादुर राईले मानबहादुरलाई मामा पहिला पनि मंगलसिंह राईलाई काटी मार्यौं अहिले पनि शिरदेखि पुच्छारसम्म दुईजनालाई काटी मारुं अरे भनी सोध्दा मानबहादुर राई आवेशमा आई आइज भालु कुस्ती खेलौं भनी दुईजनाले बोकेको खुकुरी भुइँमा राखी भालु कुस्ती खेल्दा खेल्दै मानबहादुर राई आवेशमा आई भुइँमा राखेको खुकुरी टिपेपछि पहिला पनि मान्छे काटेको हो फेरि मान्छे काट्ने भयो भनी डरले हामी ४ जना भाग्यौं । केही छिनमा धनबहादुर राई गाउँ घरमा आई मैले मानबहादुर राईलाई काटे भनी बताएकाले मृतकलाई धनबहादुर राईले मात्र काटी मारेको हो । मलगायत भिमबहादुर राई, नहकुल राई, मनिकुमार राईसमेत उक्त घटनामा संलग्न छैनौं भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी पुजन राईले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

मिति २०६७।८।२१ गते मेरो खेतमा धान

काटनको लागि धनबहादुर राई, पुजन राई, मनिकुमार राई र भिमबहादुर राईसमेतलाई धान काटन लगाई बेलुका घर फर्कने क्रममा बाटोको काडलुवा खानी खोला भन्ने ठाउँमा मानबहादुर राई पनि आई पुगेपछि हामीसँग भएको धनबहादुर राईले मानबहादुर राईलाई मामा तिमिले पहिला पनि मानिस काटी मार्थौं अहिले पनि शिरदेखि पुच्छरसम्मका २ जना मार्छु भन्छौं अरे भनी सोध्दा मानबहादुर राई आवेशमा आई आइज भालु कुस्ती खेलौं भनी दुई जनाले बोकेको खुकुरी भुइँमा राखी भालु कुस्ती खेल्न थाले । कुस्ती खेल्दाखेल्दै मानबहादुर राईले भुइँमा राखेको खुकुरी समाएपछि मलगायत चारै जना डरले भाग्यौं । धनबहादुर राईले खुकुरी खोसी काटेछन् । सोही चोटको कारण मानबहादुर राईको मृत्यु भएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी नहकुल राईले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

मिति २०६७।८।२१ गते दिउँसो नहकुल राईको धान काटी बेलुका धनबहादुर राई, पुजन राई, भिमबहादुर राई, नहकुल राई र मसमेत घर फर्कने क्रममा डाँडा खानी बाटोमा आई पुग्दा मानबहादुर राईलाई भेटी धनबहादुर राईले मामा तपाईंले गाउँको शिरदेखि पुच्छरसम्म २ जना काटी मार्छु भनी हिँडेको छौं अरे भनी भन्दा मानबहादुर आवेशमा आई आइज खेल्छस् भने खेलौं भनी दुवै जनाले बोकेको खुकुरी भुइँमा राखी भालु कुस्ती खेले । कुस्ती खेलेको केही छिनमै मानबहादुर राईले भुइँमा राखेको खुकुरी टिपेपछि पहिला पनि मानिस काटी मारेकाले मसमेत डरले भाग्यौं । मानबहादुर राई र धनबहादुर राई त्यही कुस्ती खेलिरहेका थिए । पछि बुझ्दा धनबहादुर राईले मानबहादुरको हातको खुकुरी खोसी काटी मारे भन्ने कुरा सुनेँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी मनिकुमार राईले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

मिति २०६७।८।२१ गते बेलुका भाइ

नाता पर्ने मानबहादुर राई र म अधिपछि गर्दै घरतर्फ आइरहेका बेला अन्दाजी ३० मिटर पछाडि एक्कासी मार्थो भन्ने आवाज सुने । के हो भन्दै जाँदा खानी बाटोमा मानबहादुर राई रगतपक्ष भै भुइँमा लडिरहेको देखि टाउको जिउ शरीर धेरै ठाउँमा चोट थियो, म अत्तालिँदै कराउँदै अगाडि जाँदा केही पर धनबहादुर राई जस्तै दगुदै गरेको देखेँ तर प्रस्ट चिन्न सकिन । गाउँ घरमा गएर मानबहादुर राईलाई को कसले काटी मारेछ भनी हल्लाखल्ला गरी सबै जना लिई आई हेर्दा मृत अवस्थामा देखी कसले काट्यो भनी बुझ्दा बाटोमा गाउँकै पुजन राई, भिमबहादुर राई, नहकुल राई, धनबहादुर राई र मनिकुमार राईसमेत हामीभन्दा अगाडि गएका थिए । तिनीहरूमध्ये कोही कसैले काटेको हुनुपर्छ भनी बुझ्दा पछि धनबहादुर राईले मैले घटनास्थलमा मानबहादुर राईलाई काटें भनेकाले निजले नै मृतकलाई खुकुरी प्रहार गरी कर्तव्य गरी मारेकामा विश्वास लाग्छ । अन्य प्रतिवादीहरूको मार्नमा संलग्न छन् छैनन् मलाई थाहा छैन भन्नेसमेत व्यहोराको अनुसन्धानको क्रममा कागज गर्ने कृष्णबहादुर राईको कागज ।

जाहेरीमा लेखिएको मिति र समयमा म मेरै घरमा थिएँ । काडलुवा भन्ने ठाउँमा मानबहादुर राईलाई धारिलो हतियारले काटी मारेको छ भन्ने हल्ला सुन्यौं । को-कसले काटी मार्थो थाहा भएन । पछि सुन्दा गाउँकै धनबहादुर राईले भालु कुस्ती खेले केहीवेरमा खुकुरी प्रहार गरी मारेको भन्ने सुनी थाहा पाएको हो । बरामद भएको खुकुरी धनबहादुरकै हो । धनबहादुर राई बाहेक अन्य पक्राउ परेका प्रतिवादीको संलग्नता छैन जस्तो लाग्छ भन्नेसमेत व्यहोराको कविर राई, शान्ती राई, कृष्णकुमार राई, सोमबहादुर राई, राजधन राईसमेत ५ जनाको मिल्दोजुल्दो व्यहोराको वस्तुस्थिति मुचुल्का ।

मिति २०६७।८।२१ गतेको दिन १८ बजेको समयमा वारदात स्थल डाँडा खानी बाटोमा धनबहादुर राईले मानबहादुर राईको शरीरमा अन्धाधुन्धरूपमा

खुकुरी प्रहार गरी मानबहादुर राईलाई कर्तव्य गरी मारी मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १ र १३(१) नं. विपरीतको कसुर गरेको हुँदा निज प्रतिवादी धनबहादुर राईलाई सोही ऐनको १३(१) नं. अनुसार सजाय गरी पाउन र सोही वारदातमा संलग्न रहेका प्रतिवादी मनिकुमार राई, भिमबहादुर राई, पुजन राई र नहकुल राईसमेतले मार्ने ठाउँमा गई अरू कुरा केही नगरी हेरिरेही मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १ र १७(३) नं. विपरीतको कसुर गरेको हुँदा निज प्रतिवादीहरू मनिकुमार राई, भिमबहादुर राई, पुजन राई र नहकुल राईसमेतलाई ऐ. ऐनको १७(३) नं. अनुसार सजायसमेत गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको अभियोगपत्र ।

मिति २०६७।८।२१ गते साँझ ७ बजेको समयमा जिल्ला संखुवासभा, दिदिङ्ग गा.वि.स., वार्ड नं. ८ को काडलुवा डाँडा चौतारामा प्रतिवादी धनबहादुरले खुकुरी प्रहार गरी मृतकको मृत्यु भएको हो । सो दिन बिहान १० बजेको समयमा म प्रतिवादीमध्येकै नहकुल राईको धान काट्न खेतमा गएको र सो धान काट्न अन्य प्रतिवादी पुजन राई, मनिकुमार राईसमेतका खेताला आई धानकाटी बेलुकी घर फर्कने क्रममा म, नहकुल, मनिकुमार, पुजन र धनबहादुर राईसमेत सँगसँगै आउँदा बाटोमा पर्ने काडलुवा डाँडा चौतारामा मृतक धनबहादुर र कृष्णबहादुर राईसमेतसँग भेट भयो । भेट भएपछि प्रतिवादी धनबहादुर राईले मृतकलाई तपाइँले पहिला पनि मानिस मारेको फेरि शिर र पुच्छरको मान्छे २ जना मार्छु भन्नु हुन्छ अरे भनी सोधेँ निजले तँलाई पनि मार्छु भन्यो र निज मृतकले भालु कुस्ती खेलौं भनी भन्यो । सोपछि धनबहादुरले खुकुरी भुइँमा राखी खेलौं भनी दुवैजनाले खुकुरी भुइँमा राखी कुस्ती खेलन थाले र लछारपछार गर्न थालेपछि मानबहादुरले धनबहादुरको खुकुरी भएको ठाउँमा हात पुर्यायो ।

मृतकले खुकुरी समाउन लाग्दा प्रतिवादी धनबहादुरले खुकुरी खोसी काट्न खोज्यो । मसमेत सो ठाउँबाट भागी गयोँ । केहिबेरपछि प्रतिवादी धनबहादुरले मसमेतलाई भेट्यो र मसमेतले के गर्‍योँभन्दा मृतकलाई मैले काटे भन्यो । त्यसपछि जाहेर गर्नुपर्छ भनी जिल्ला प्रहरी कार्यालय खाँदवारी आउँदा आउँदै बाटैमा प्रहरीले प्रक्राउ गरी मसमेत पाँचै जनालाई ल्याएको हो । मृतकलाई प्रतिवादी धनबहादुर राई एकलैले मारेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी भिमबहादुर राईले सुरु संखुवासभा जिल्ला अदालतसमक्ष गरेको बयान ।

मृतकको मृत्यु धनबहादुर राईले खुकुरी प्रहार गरेको कारण दिदिङ्ग-९ काडलुवा डाँडा भन्ने ठाउँमा मिति २०६७।८।२१ गते साँझ ७ बजे भएको हो । सो दिन मेरो खेतमा धान काट्न भनी प्रतिवादीमध्ये भिमबहादुर राई, मनिकुमार राई, पुजन राई र गाउँका अन्य साथीहरूलाई खेताला बोलाएको थिएँ । बिहान ८ बजे खेतमा पुगी धान काट्ने काम गरी बेलुकी घर फर्कने क्रममा म, धनबहादुर राई, पुजन, मनिकुमार र भिमबहादुरसँगै घर आउँदै गर्दा मृतक मानबहादुर राईसँग वारदातमास्थलमा भेट भयो । प्रतिवादी धनबहादुर राईले मृतक मानबहादुर राईलाई तपाइँ त ज्यान मारा मान्छे, फेरि मान्छे मार्ने गर्दछस् अरे भने । मृतकले तलाई पनि मार्छु भनेँ । त्यसपछि प्रतिवादी धनबहादुरले खेलौं भन्यो । मृतकले भालु कुस्ती खेलौं भनी खुकुरी भुइँमा राखी दुवैजना कुस्ती खेलन थाले । खेल्दा खेल्दै मृतकले खुकुरी तान्न हात लम्काएको हुँदा प्रतिवादी धनबहादुरले सो खुकुरी खोसी हान्न खोज्दा मसमेत सो वारदातबाट भाग्योँ । बाटोमा प्रतिवादी धनबहादुर राईले हामीलाई भेट्यो । निजलाई सोध्दा मृतकलाई अन्धाधुन्ध खुकुरी प्रहार गरी लडाए । मर्छ होला भन्यो । त्यसपछि जाहेर गर्न भनी हामी पाँचै जना जिल्ला प्रहरी कार्यालय खाँदवारीतर्फ आउँदा आउँदै प्रहरीले हामीलाई प्रक्राउ गरी ल्याएको

हो । मृतक मानबहादुरलाई मार्न मैले कुनै सल्लाह सहयोग गरेको होइन । प्रतिवादी धनबहादुर एकलैले मारेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी नहकुल राईले सुरु संखुवासभा जिल्ला अदालतसमक्ष गरेको बयान ।

मिति २०६७।८।२१ गते म काडलुवा खेतमा धान काट्न भनी गई बेलुकी अं. ६ बजे घर फर्कने क्रममा बाटोमा मानबहादुर राई, प्रतिवादी नहकुल राई, पुजन, मनिकुमार, भिमबहादुरसँग डाँडा चौतारामा भेट भै आउने क्रममा मैले मानबहादुर राईलाई तपाइँले पहिला पनि मानिस मारी फरार भएको, हाल पनि माछु भन्नुहुन्छ अरे । तपाइँ जेलमा जानुपर्ने भने । निजले मलाई एक्कासी के तँ पनि खेल्छस् भन्यो । मैले लु खेलौं भने । हामी दुवै जनासँग भएको खुकुरी भुइँमा राखी भालु कुस्ती खेल्न थाल्यौं । खेल्दा खेल्दै निजले मलाई घुस्सी मुड्की गरी खुकुरी समाउन खोज्दा म छिटो भएको कारण सो खुकुरी मैले खोसँ । मैले मलाई मार्ने नै रहेछ भन्ने ठानी सोही खुकुरीले मृतकलाई अन्धाधुन्ध तरिकाले प्रहार गरे कहाँ कहाँ लाग्यो थाहा भएन । मृतक ढलेपछि म आफ्नो खुकुरी बोकी हिँडे । घरतर्फ जाँदा जाँदै बाटोमा मसँग आएका चारै जना प्रतिवादीहरूसँग भेट भयो । निजहरूले मानबहादुर खै भनी सोधे । निजले मलाई खुकुरी प्रहार गर्न खोजेकाले आफ्नो ज्यान बचाउन सो खुकुरी खोसी निज मृतकलाई प्रहार गरेको छु के भयो थाहा भएन भनेर बताएँ । घर पुग्दा मरेको थाहा पाई मसमेत जिल्ला प्रहरी कार्यालय, खाँदबारीमा आउँदाआउँदै बाटैमा प्रहरीले पक्राउ गरी ल्याएको हो । मृतकको मृत्यु मैले खुकुरी प्रहार गरेको चोटबाट मिति २०६७।८।२१ गते काडलुवा भन्ने डाँडामा भएको हो । निजलाई मार्न अरु कोही कसैको संलग्नता छैन । म एकलैले मारेको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी धनबहादुर राईले संखुवासभा जिल्ला अदालतसमक्ष गरेको बयान ।

मृतक मानबहादुर राईको मृत्यु मिति २०६७।८।२१ बेलुकी अं. ६ बजेको समयमा प्रतिवादीमध्येका धनबहादुर राईको खुकुरी प्रहारबाट जिल्ला संखुवासभा, दिदिङ्ग गा.वि.स., वडा नं. ९ काडलुवा डाँडा चौतारामा भएको हो । प्रतिवादी धनबहादुर निजकै खेतमा धान काट्न गई बेलुकी घर फर्कने क्रममा बाटोमा मृतक मानबहादुर निजको साथी कृष्णबहादुर काडलुवा डाँडा चौतारामा बसिरहेको रहेछन् । हामी प्रतिवादी पाँचै जना त्यहाँ आई पुगी प्रतिवादी धनबहादुरले तपाइँ त पहिला पनि मानिस मारी फरार रहेको, चौकीतर्फ जानुपर्ने, अझै पनि शिर पुच्छारको मानिस माछु भनी धम्की दिनुहुन्छ अरे, ती मानिसहरू को-को हुन् मलाई चिनाइदिनु भन्दा तँ पनि खेल्छस् भनी उठ्यो । प्रतिवादी धनबहादुर खेल्ने भए खेलौं तर खुकुरी अलग राखी खेलौं भन्यो । त्यसपछि खुकुरी भुइँमा राखी दुवै जना लाप्पा खेल्न थाले । हामी ठट्टा गरेको होला भनी हेरी रह्यौं । केहीछिन पछि मृतकले प्रतिवादी धनबहादुरको खुकुरी उठाउन लाग्दा धनबहादुरले खुकुरी खोसी नचाउन थाले । मसमेत सो ठाउँबाट भागी आफ्नो घरमा आउँदा १५-२० मिनेटको बाटोमा प्रतिवादी धनबहादुरले हामीलाई भेटी हामीले मानबहादुर खै भनी सोध्दा मैले निजलाई काटे, मरेको छैन, लडिरहेछ भन्यो । त्यसपछि जाहेर गर्न भनी बाटोमा आउँदाआउँदै प्रहरीले हामीलाई पक्राउ गरेको हो । मैले मृतकलाई मार्नमा कुनै सहयोग गरिन । प्रतिवादी धनबहादुर एकलैले खुकुरी प्रहार गरी मारेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी पुजन राईले संखुवासभा जिल्ला अदालतसमक्ष गरेको बयान ।

मिति २०६७।८।२१ गते दिउँसो नहकुल राईको धान काटी बेलुका धनबहादुर राई, पुजन राई, भिमबहादुर राई, नहकुल राई र मसमेत घर फर्कने क्रममा डाँडा खानी बाटोमा आइपुग्दा मानबहादुर राईलाई भेटी धनबहादुर राईले मामा तपाइँले गाउँको

शिरदेखि पुच्छरसम्म २ जना काटी मार्छु भनी हिँडेको छौ अरे भनी भन्दा मानबहादुर आवेशमा आई आइज खेल्छस् भने खेलौं भनी दुवै जनाले बोकेको खुकुरी भुइँमा राखी भालु कुस्ती खेले । कुस्ती खेलेको केही छिनमै मानबहादुर राईले भुइँमा राखेको खुकुरी टिपेपछि पहिला पनि मानिस काटी मारेकाले मसमेत डरले भाग्यौं । मानबहादुर राई र धनबहादुर राई त्यहीँ कुस्ती खेलिरहेका थिए । पछि बुद्धि दानबहादुर राईले मानबहादुरको हातको खुकुरी खोसी काटी मारे भन्ने कुरा सुनेँ । त्यसपछि जाहेर गर्न भनी बाटोमा आउँदाआउँदै प्रहरीले हामीलाई पक्राउ गरेको हो । प्रतिवादी धनबहादुर एकलैले खुकुरी प्रहार गरी मारेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी मनिकुमार राईले संखुवासभा जिल्ला अदालतसमक्ष गरेको बयान ।

मृतक मानबहादुर र प्रतिवादीमध्येका धनबहादुर राईको बीच सल्लाहअनुसार भालु कुस्ती खेल्दाखेल्दै मृतकले खुकुरीमा हात पुर्याएको अवस्थामा धनबहादुरले खुकुरी खोसी मृतकलाई प्रहार गरी मारेको भनी गाउँलेहरूले भनेकाले सुनी थाहा पाएको हुँ । प्रतिवादी धनबहादुरबाहेकका अन्य प्रतिवादीहरू उक्त वारदातमा संलग्न थिएनन् । प्रतिवादी र मृतकबीच पूर्व रिसझवी थिएन भन्नेसमेत व्यहोराको वस्तुस्थिति मुचुल्कामा बस्ने सोमबहादुर राईले संखुवासभा जिल्ला अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मृतक मानबहादुर राईको मृत्यु मिति २०६७।८।२९ गते दिदिङ्ग गा.वि.स., वडा नं. ९ स्थित काड्लुवा डाँडामा प्रतिवादी धनबहादुरले प्रहार गरेको खुकुरीको चोटबाट भएको हो भन्ने कुरा म पनि सो वारदात स्थलकै बाटो भएर आउँदा मृतक बाटोमा मरिराखेको देखेको र केही परतिर प्रतिवादी धनबहादुर आफ्नो घरतर्फ जाँदै गरेको देखेको हुँदा निजले नै मारेकामा विश्वास लाग्छ । सोबाहेक अरु कोही कसै माथि शङ्का छैन भन्नेसमेत व्यहोराको मौकामा कागज

गर्ने कृष्णबहादुर राईले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मृतक मेरा बुवा र प्रतिवादी धनबहादुर घटनास्थलमा भेट भएपछि सल्लाहले लाप्पा खेल्न थालेछन् । लाप्पा खेल्दा खेल्दै आवेशमा आई खुकुरी खोसाखोस गरी धनबहादुरले मेरो बुबालाई खुकुरी प्रहार गरेको भन्ने सुनेको हुँ । प्रतिवादी धनबहादुर र मेरो बुबाबीच पूर्व रिसझवी थिएन । तत्काल उठेको रिसबाट खुकुरी प्रहार गरेका हुन् । अरु प्रतिवादी सो वारदात हुन थालेपछि भागेको भन्ने सुनेको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाला प्रकाश राईले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मृतक मानबहादुरको मृत्यु मिति २०६७।८।२९ गते दिदिङ्गको काड्लुवा भन्ने ठाउँमा धनबहादुर राईले प्रहार गरेको खुकुरी चोटबाट मृत्यु भएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको वस्तुस्थिति मुचुल्कामा बस्ने राजधन राईले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मृतक र प्रतिवादी धनबहादुर सल्लाहले भालु कुस्ती खेल्दाखेल्दै रिस उठी मानबहादुरले धनबहादुरलाई खुकुरी टिपी हान्न लाग्दा सोही खुकुरी खोसी धनबहादुरले मृतकलाई हान्दा मृतकको मृत्यु भएको हो भन्ने सुनेको हुँ वस्तुस्थिति मुचुल्काको व्यहोरा मैले लेखाएको होइन, सहिष्णुपसम्म मेरो हो । मृतकको मृत्यु हुनमा अन्य प्रतिवादीहरूको कुनै संलग्नता थिएन भन्ने सुनेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको वस्तुस्थिति मुचुल्कामा बस्ने शान्ति राईले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मृतक र प्रतिवादी धनबहादुर सल्लाहले भालु कुस्ती खेल्दाखेल्दै प्रतिवादी धनबहादुरले मृतकलाई खुकुरीले हानेकाले मानबहादुरको मृत्युभएको हो भन्ने सुनेको हुँ । मृतक र प्रतिवादी धनबहादुरबीच भालु कुस्ती हुन थालेपछि अन्य प्रतिवादीहरू आफ्नो घरतर्फ हिँडेका भन्ने सुनेको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको वस्तुस्थिति मुचुल्कामा बस्ने कविर राईले सुरु

अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मृतक मानबहादुर र प्रतिवादी धनबहादुर बाटोमा आउँदै गर्दा भालु कुस्ती खेल्ने सल्लाह भै कुस्ती खेल्दाखेल्दै मृतकले प्रतिवादी धनबहादुरलाई खुकुरी हान्न खोज्दा त्यही खुकुरी खोसी धनबहादुरले मृतकलाई प्रहार गरेको चोटले मृत्यु भएको भन्ने सुनेको हो । सो वारदातमा धनबहादुरबाहेकका अन्य प्रतिवादीहरूको संलग्नता थिएन । मृतक र प्रतिवादीहरूबीच कुनै किसिमको पूर्व रिसइवी थिएन भन्नेसमेत व्यहोराको सबै प्रतिवादीहरूका साक्षी मनिप्रसाद राईले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मृतक मानबहादुर राई र प्रतिवादी धनबहादुर राईको बीचमा भालु कुस्ती झगडा परेको र त्यो झगडामा धारिलो खुकुरी प्रयोग गरेको सुनेको हुँ । बरामद तथा खानतलासीको व्यहोरा र सोमा भएको सहिष्णु मेरै हो भन्नेसमेत व्यहोराको बरामदी तथा खानतलासी मुचुल्कामा बस्ने टेकबहादुर राईले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

घटना भएको मैले आँखाले देखेको होइन । यिनीहरू बीचमा झगडा हुँदा खुकुरी प्रयोग गरी काटेको अरे भन्ने सुनेको हुँ । घटनास्थल लासजाँच मुचुल्कामा लेखिएको व्यहोरा र सहिष्णु मेरै हो भन्नेसमेत व्यहोराको घटनास्थल तथा लासजाँच मुचुल्कामा बस्ने सविन राईले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मृतक मानबहादुर राईको मृत्यु प्रतिवादी धनबहादुर राईले अन्धाधुन्ध प्रहार गरेको खुकुरीको चोटको कारणबाट भएको तथ्य प्रमाणबाट पुष्टि भएको हुँदा निज प्रतिवादी धनबहादुर राईलाई ज्यानसम्बन्धीको १३(१) नं. बमोजिम सर्वश्वसहित जन्मकैदको सजाय हुने ठहर्छ । अन्य प्रतिवादीहरू पुजन राई, भिमबहादुर राई, नहकुल राई र मनिकुमार राई ज्यान मार्ने कुनै मतलबमा फसेको वा अन्य कुनै प्रकारको छेकथुन गरेको भन्ने कुनै पनि तथ्य स्थापित

हुन नसकेकाले प्रतिवादीहरू पुजन राई, नहकुल राई, भीमबहादुर राई र मनिकुमार राईले आरोपित कसुरबाट सफाइ पाउने ठहर्छ । प्रतिवादी धनबहादुर राईको हकमा मृतक र प्रतिवादीबीच मार्नुपर्नेसम्मको कुनै पूर्व रिसइवी नै नदेखिएको कुनै तयारी नभएको र घटनाका सम्बन्धमा यथार्थ चित्रण प्रस्तुत गरी न्यायिक कार्यमा सहयोग गरेकाले प्रतिवादी धनबहादुर राईलाई सर्वश्वसहित जन्मकैदको सजाय गर्दा चर्को पर्ने जाने हुँदा निजलाई कैद वर्ष १० मात्र सजाय गर्दा पनि न्यायको मकसद परिपूर्ण हुने ठानी अ.बं. १८८ नं. बमोजिम यो छुट्टै राय व्यक्त गरेको छु भन्नेसमेत व्यहोराको सुरु संखुवासभा जिल्ला अदालतको मिति २०६८।३।१ को फैसला ।

सबै प्रतिवादीहरू वारदात स्थलमा मौजुद रहेको तथ्य सह-अभियुक्त धनबहादुर राईकै बयानबाट प्रस्ट भै रहेकै छ । मुलुकी ऐन ज्यानसम्बन्धीको १७(३) ले मत सल्लाहमा पसी मार्ने ठाउँमा गै अरु कुरा केही नगरी हेरिनेलाई र अरु किसिमका मतलबीलाई समेत सजायको व्यवस्था गरेको छ । मृतकको मृत्युको कारणमा शव परीक्षण प्रतिवेदनबाट Multiple stab injury भन्ने उल्लेख हुँदा सबै प्रतिवादीको छेकथुन हुँदा मात्र सो प्रकृतिको चोट हुन सक्ने हुँदा सबै प्रतिवादीहरूले कुटपिट गरेको हुन सक्छ । परिस्थितिजन्य प्रमाणको शृङ्खलाहरूबाट अभियोग दाबीलाई समर्थन भएको स्थितिमा प्रत्यक्ष प्रमाणकै विद्यमानता हुनुपर्ने भन्न मिल्दैन । एकजना सहअभियुक्तले अन्य सहअभियुक्तलाई उन्मुक्ति दिने अधिकार नरहने हुँदा यी प्रतिवादीहरू नहकुल राई, पुजन राई, भीमबहादुर राई र मनिकुमार राईलाई अभियोग मागदाबीबाट सफाइ दिने गरी भएको संखुवासभा जिल्ला अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा सो फैसला बदर गरी अभियोग मागदाबीअनुसार सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारका

तर्फबाट पुनरावेदन अदालत, धनकुटामा दायर भएको पुनरावेदनपत्र ।

म पुनरावेदकले मृतकलाई मनसायपूर्वक योजनाबद्ध ढङ्गले खुकुरी प्रहार गरेको नभई बाध्यात्मक परिस्थितिमा आफ्नो ज्यान बचाउन खुकुरी प्रहार गरेको परिणाम मृतकको मृत्यु हुन गएको हो । जाहेरवालाको बकपत्रसमेतबाट मृतकसँग रिसइवी नभएको स्पष्ट छ । वारदातको प्रकृति र परिस्थितिको विचार तथा विवेचना नै नगरी सर्वश्वसहित जन्मकैद ठहर गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण र बदरभागी छ । मेरो कार्य नियोजित होइन भन्ने बयानमा व्यक्त मेरो व्यहोरालाई स्वयम् जाहेरवालाको बकपत्रबाट समेत समर्थित भएको छ । साक्षी तथा सर्जमिनले बकेका कुरालाई प्रमाणको रूपमा लिएको छैन । अपराध ठहरिनका लागि आवश्यक सबै तत्त्वहरू जस्तै योजना, तयारी र मनसाय छ छैन भनी हेर्नु र देखिनु अनिवार्य हुन्छ । मार्ने योजना र मनसायसहित खुकुरी प्रहार गरेको भए बाटो गौंडा ढुकेर गरिने थियो । ज्यान लिने इवी वा मनसाय नभएकामा ज्यानसम्बन्धीको १३(१) नं. प्रयोग हुन सक्दैन । प्रस्तुत फैसला ज्यानसम्बन्धीको महलको ७(१) नं.को मर्म र भावनाविपरीत छ । राज्यको विद्यायिकाले व्यक्तिलाई दिएको आफ्नो आत्मरक्षाको अधिकारअन्तर्गत ज्यान बचाउन गरिएको कार्य भएकामा फैसलामा आत्मरक्षासम्बन्धी सैद्धान्तिक पक्षको अनुशरण र अवलम्बन नभएको हुँदा सो फैसला बदर गरी इन्साफ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी धनबहादुर राईको पुनरावेदन अदालत, धनकुटामा दायर भएको पुनरावेदनपत्र ।

कुस्ती खेल्दाखेल्दै मृतक आक्रोशमा आई खुकुरी समात्न गएकोले यी प्रतिवादी छिटो भै निजको हातबाट खुकुरी खोसी मृतकलाई काटी मारेको देखिएको वारदातमा ज्यानसम्बन्धीको महलको ७(१) नं. भित्रका तत्त्वहरू विद्यमान देखिन आउँदैनन् । यी

प्रतिवादीलाई मृतकले आफूलाई मार्लान् भन्ने भय थियो भने सो भयको निवारणका लागि मृतकको टाउको अनुहार, घाँटी जस्ता संवेदनशील अङ्गसमेतका ९ ठाउँमा खुकुरी प्रहार गर्नु पर्ने आवश्यकता हुँदैन । प्रतिवादीहरू नहकुल राई, पुजन राई, भीमबहादुर राई र मनिकुमार राई वारदातपूर्व नै वारदातस्थलबाट भागेका र प्रतिवादी धनबहादुरले मृतकलाई खुकुरीले काटी मार्ने कुराको प्रतिवादीहरूलाई पूर्व जानकारी रहेको नदेखिएकाले एवम् अरु किसिमको समेत मत सल्लाहमा पसेको नपाइएकाले यसमा ज्यानसम्बन्धीको महलको १७(३) नं. लाग्न सक्ने देखिन्छ । तसर्थ प्रतिवादी धनबहादुर राईलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(१) नं. बमोजिम सर्वश्वसहित जन्मकैद र अरु प्रतिवादीहरूले अभियोग दाबीबाट सफाइ पाउने ठहराएको संखुवासभा जिल्ला अदालतको मिति २०६८।३।१९ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । सुरु अदालतको प्रतिवादी धनबहादुरलाई १० वर्ष कैद मात्र गर्ने गरी व्यक्त गरेको राय नमिलेकाले निजलाई २० वर्ष मात्र कैद गर्न उपयुक्त देखिँदा सो राय व्यक्त गरिएको छ भन्नेसमेत बेहोराको पुनरावेदन अदालत, धनकुटाको मिति २०६८।७।२७ को फैसला ।

प्रतिवादी धनबहादुरले अदालतकै बयानमा मृतक मानबहादुर राईलाई खुकुरीले काटी मारेकामा सहज स्वीकार गरेको अवस्थामा पुनरावेदन अदालतको फैसलामा २० वर्ष कैद मात्र गर्ने भन्ने राय व्यक्त भएको कानून प्रतिकूल हुनाले त्यस हदसम्म त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त फैसला बदर भागी छ । प्रतिवादीहरू मनिकुमार राई भिमबहादुर राई, पुजन राई र नहकुल राईलाई सफाइ दिन पुनरावेदन अदालत, धनकुटाले लिएको आधार मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १७(३) नं. को कानूनी त्रुटि रहेको छ । प्रस्तुत वारदातमा ज्यान मार्ने कुरामा प्रतिवादी धनबहादुर राई र मृतकबीच विवाद

भएको र खुकुरी झिकी राखी कुस्ती खेल्न लाग्दाको अवस्थामा यी प्रतिवादीहरू सँगसाथै छन । यस्तो अवस्थामा प्रतिवादी धनबहादुरले खुकुरी हातमा पार्न सफल भई मृतकलाई प्रहार गर्न थालेपछि मात्र यी प्रतिवादीहरू वारदात स्थलबाट गएका छन् । प्रतिवादी धनबहादुरले मृतकमाथि खुकुरी प्रहार गर्दा उक्त प्रतिवादीहरूले हारगुहार र प्रतिवादीको प्रहारलाई रोकावटसमेतका काम नगरेबाट मत सल्लाहमा पसेको सहजै अनुमान गर्न सकिन्छ र यस्तो अवस्थाका यी मतलबीलाई सफाइ दिनु न्याय सङ्गत देखिँदैन । अतः उल्लिखित आधार प्रमाणहरूबाट प्रतिवादीहरू मनिकुमार राई भिमबहादुर राई, पुजन राई र नहकुल राईलाई अभियोग मागदाबीबमोजिम सजाय हुनुपर्ने स्पष्ट हुँदाहुँदै सफाइ दिने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण भएकाले पुनरावेदन अदालतको फैसला सो हदसम्म बदर गरी सबै प्रतिवादीहरूलाई अभियोग माग दाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको यस अदालतमा दायर भएको पुनरावेदनपत्र ।

प्रस्तुत वारदातको पृष्ठभूमि हेर्दा भालु कुस्ती खेल्ने क्रममा दुवै पक्षमा उत्तेजना बढ्दै गएको अवस्थामा वारदात घटेको छ । म पुनरावेदकले मृतकलाई मनसायपूर्वक योजनाबद्ध ढङ्गले खुकुरी प्रहार गरेको नभई बाध्यात्मक परिस्थितिमा आफ्नो ज्यान बचाउन खुकुरी प्रहार गरेको परिणाम मृतकको मृत्यु हुन गएको हो । पुनरावेदन अदालतले वारदातको प्रकृति र परिस्थितिको विचार तथा विवेचना नै नगरी सर्वश्वसहित जन्मकैद ठहर गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण र बदरभागी छ । मेरो कार्य नियोजित होइन भन्ने बयानमा व्यक्त मेरो व्यहोरालाई स्वयं जाहेरवालाको बकपत्रबाटसमेत समर्थित भएको छ । अपराधका चरणहरू योजना, तयारी र कार्य भएको अवस्थामा मात्र मनसायपूर्ण अपराध हुन्छ । प्रस्तुत वारदात मनसायपूर्ण भए बाटो

गौँडा ढुकेर गरिने थियो । ज्यान लिने इवी वा मनसाय नभएकामा ज्यानसम्बन्धीको १३(१) प्रयोग हुन सक्दैन । प्रस्तुत फैसला ज्यानसम्बन्धीको महलको ७(१) को मर्म र भावनाविपरीत छ । म प्रतिवादी धनबहादुरको मृतकसँग पूर्व रिसइवी नरहेको खुकुरी खोसाखोसका क्रममा वारदात भएको अवस्थामा उपल्लोहदसम्म कैद सजाय गर्ने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण भई बदरभागी हुँदा मलाई कठोर सजायबाट मुक्त गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदक प्रतिवादी धनबहादुर राईको यस अदालतमा दायर भएको पुनरावेदनपत्र ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल अध्ययन गरी पुनरावेदक नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री सुरेन्द्रबहादुर थापालेप्रतिवादी धनबहादुर राईले मृतकको टाउको अनुहार, घाँटी जस्ता संवेदनशील अङ्गमा जोखिमी हतियार खुकुरी प्रहार गरी हत्या गरेको तथ्य स्वयम् प्रतिवादीले स्वीकार गरेको र निजको सावीति अन्य प्रमाणबाट पुष्टि भइरहेको अवस्थामा २० वर्ष कैद मात्र गर्ने भन्ने राय व्यक्त भएको सो हदसम्मको उक्त फैसला त्रुटिपूर्ण छ । प्रतिवादीहरू मनिकुमार राई, भिमबहादुर राई, पुजन राई र नहकुल राई प्रतिवादी धनबहादुरले खुकुरी हातमा पार्न सफल भई मृतकलाई प्रहार गर्न थालेपछि मात्र वारदात स्थलबाट गएका छन् । प्रतिवादी धनबहादुरले मृतकमाथि खुकुरी प्रहार गर्दा उक्त प्रतिवादीहरूले हारगुहार र प्रतिवादीको प्रहारलाई रोकावटसमेतका काम नगरेबाट मत सल्लाहमा पसेको स्पष्ट छ । अतः सबै प्रतिवादीहरूलाई अभियोग माग दाबीबमोजिम सजाय हुनुपर्छ भनी गर्नुभएको बहस सुनियो ।

प्रतिवादी धनबहादुर राईको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री अर्जुनकुमार खत्रीले

पुनरावेदकले मृतकलाई मनसाय पूर्वक योजनाबद्ध ढङ्गले खुकुरी प्रहार गरेको नभई आफ्नो ज्यान बचाउन बाध्यात्मक परिस्थितिमा खुकुरी प्रहार गरेको परिणाम मृतकको मृत्यु हुनगएको हो । ज्यान लिने इवी वा मनसाय नभएकामा ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(१) प्रयोग हुन सक्दैन । प्रस्तुत फैसला ज्यानसम्बन्धी महलको ७(१) नं.को मर्मविपरीत छ । प्रतिवादीले आत्मरक्षाको लागि बाध्य भै वारदात गर्नु परेकाले ज्यानसम्बन्धी महलको ७(१) नं. आकर्षित हुनेमापुनरावेदन अदालतले १३(१) नं. बमोजिम सजाय गरेको त्रुटिपूर्ण छ । अर्कोतिर यी पुनरावेदकले कसुरलाई स्वीकार गरी न्यायिक प्रक्रियामा सहयोग पुर्याएकाले पुनरावेदकलाई २० वर्ष कैद गर्न व्यक्त भएको राय कसुरको तुलनामा धेरै भएकाले कम सजाय गरी न्याय दिलाई पाउँ भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनियो ।

उल्लिखित बहससमेत सुनी प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन अदालत, धनकुटाको फैसला मिलेको छ छैन ? पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ सक्दैन भन्ने सम्बन्धमा नै निर्णय गर्नुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचारगर्दामिति २०६७।८।२१ गते बेलुका अन्दाजी १८ बजेको समयमा बुबा मानबहादुर राईलाई धनबहादुर राईले काटी मारेको र साथमा मनिकुमार राई, भिमबहादुर राई, पुजन राई, नहकुल राईसमेत घटनामा संलग्न भएकाले कारवाही गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रकाश राईको जाहेरी दरखास्त परेको देखिन्छ । प्रतिवादीमध्येका धनबहादुर राईले मानबहादुर राईको शरीरमा खुकुरी प्रहार गरी कर्तव्य गरी मारी मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १ र १३(१) नं. विपरीतको कसुर गरेको हुँदा निज प्रतिवादी धनबहादुर राईलाई सोही ऐनको १३(१) नं. अनुसार सजाय हुन र प्रतिवादीहरू मनिकुमार राई,

भिमबहादुर राई, पुजन राई र नहकुल राई वारदात स्थलमा रहेकामा केही नगरी हेरिरेही मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १ र १७(३) नं. विपरीतको कसुर गरेको हुँदा निज प्रतिवादीहरूलाई ऐ. १७(३) नं. अनुसार सजाय हुन भनी अभियोग मागदाबी लिइएको पाइन्छ ।

३. प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी धनबहादुर राईलाई ज्यानसम्बन्धी महलको १३(१) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने र प्रतिवादीहरू मनिकुमार राई, भिमबहादुर राई, पुजन राई र नहकुल राईलाई अभियोग मागदाबीबाट सफाइ हुने ठहर गरी संखुवासभा जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला पुनरावेदन अदालत, धनकुटाबाट सदर भएउपर प्रतिवादी धनबहादुर राईले प्रस्तुत वारदात आत्मरक्षाको क्रममा भएको हुँदा ज्यानसम्बन्धी महलको ७(१) नं. अनुसार को कसुर कायम गरिपाउँ भनी र वादी नेपाल सरकारले सबै प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भनी पृथकपृथक पुनरावेदन दायर गरेको पाइन्छ ।

४. प्रस्तुत मुद्दामा सर्वप्रथम मानबहादुर राईको मृत्यु कर्तव्यबाट भएको हो होइन भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्नुपर्ने देखियो । घटनास्थल तथा लास प्रकृति मुचुल्का हेर्दा मृतकको टाउको पछाडिको भागमा ६ इन्च लामो काटेको, देब्रे कानको माथि टाउकामा ४ इन्च काटेको, टाउकाको तालुमा १० इन्च काटेको, छाती मुनी दाहीने पट्टि २ इन्च काटेको, दाहिने कोखा मुनी ३ इन्च काटेको, दाहीने तिघ्रामा २ इन्च लम्बाई काटेको, ढाडको देब्रे पट्टि ३ इन्च काटेको र ढाडको दाहिने पट्टि १० इन्च काटेको र नाईटोमाथि २ इन्च काटी भुडी निस्केको भन्नेसमेत उल्लेख भएको पाइन्छ । मृतकको शव परीक्षण प्रतिवेदनमा मृत्युको कारणमा Multiple stab injury (Including the rt lung) Leading to excessive hemorrhage

and death भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको पाइन्छ । उल्लिखित घटनास्थल तथा लास प्रकृति मुचुल्का, शव परीक्षण प्रतिवेदनका साथै जाहेरवालाको जाहेरी दरखास्तसमेतका मिसिल संलग्न कागजहरूबाट मृतक मानबहादुर राईको मृत्यु कर्तव्यबाट भएकामा विवाद देखिएन ।

५. मानबहादुर राईको मृत्यु कसको कर्तव्यबाट भएको हो भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा प्रतिवादी धनबहादुर राईले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष एवम् अदालतमा आइ बयान गर्दा मिति २०६७।८।२१ गतेका दिन बेलुकी ५.३० बजे मानबहादुर राईसँग काउला डाँडा खानी बाटोमा भेट भएकामा निजलाई मामा तपाइँले पहिला मान्छे मारुनु भएको हो । गाउँमा फेरि पनि शिर र पुच्छारको २ जनालाई मारुनु भनी धम्की दिँदै घर गाउँमा हिड्नु हुन्छ अरे कसलाई मारुनुहुन्छ भनी सोध्दा आइज भालु कुस्ती खेलौं भनी निजले भनेकाले दुवैको सहमतिमा खुकुरी भुइँमा राखी कुस्ती खेल्यौं । खेल्लाखेल्लै मृतक मानबहादुर आक्रोशमा आई खुकुरी समात्न गएकाले म छिटो भई निजको हातबाट खुकुरी खोसी अन्धाधुन्ध खुकुरी चलाई मैले मानबहादुर राईलाई हाने । सो अवस्थामा घटनास्थलभन्दा ३० मिटर जति टाढा पुजन राई, मनिकुमार राई, भिमबहादुर राई, नहकुल राई मृतककै सहोदर दाजु कृष्णबहादुर राईसमेत थिए । उक्त घटना म एकलैले घटाएको हुँ । बरामद भै आएको खुकुरी मेरो आफ्नै हो । घटनामा छिटो भै मैले खुकुरी टिपी नहानेको भए निजले मलगायत सबैलाई मारने थिए भनी कसुरमा साबित रहेको देखिन्छ । सह अभियुक्तहरू मनिकुमार राई, भिमबहादुर राई, पुजन राई र नहकुल राईले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष एवम् अदालतमा आइ बयान गर्दा प्रतिवादी धनबहादुर राईको बयानलाई समर्थित हुने गरी मृतक र प्रतिवादी धनबहादुर राई खुकुरी भुइँमा राखी कुस्ती खेल्ला खेल्लै मृतकले

खुकुरी टिप्न लागेको देखेनासाथ आफूहरू वारदात स्थलबाट भागेकामा पछि धनबहादुरले मृतकको हातबाट खुकुरी खोसी अन्धाधुन्दा मृतकलाई हानी काटी मारेको भनी बताएका हुन भन्ने उल्लेख गरेको पाइन्छ । वादातस्थल नजिक रहेका कृष्णबहादुर राईले मिति २०६७।८।२१ गते बेलुका मानबहादुर राई र म अघिपछि गर्दै घरतर्फ आइरहेका बेला अन्धाजी ३० मिटर पछाडि एककासी मार्यो भन्ने आवाज सुने । के हो भन्दै जाँदा खानी बाटोमा मानबहादुर राई रगतपक्ष भै भुइँमा लडिरहेको देखि टाउको र शरीरका धेरै ठाउँमा चोट थियो, म अत्तालिँदै कराउँदै अगाडि जाँदा केही पर धनबहादुर राई दगुर्दै गरेको देखे भनी अनुसन्धानको क्रममा कागज गरी अदालतमा समेत आइ बकपत्र गरेको पाइन्छ । वस्तुस्थिति मुचुल्काका मानिसहरू कविर राई, शान्ती राई, कृष्ण कुमार राई, सोमबहादुर राई, राजधन राईले अनुसन्धानका क्रममा धनबहादुर राईले खुकुरी प्रहार गरेबाट मृतकको मृत्युभएको भन्ने बेहोराको कागज गरी अदालतमा बकपत्रसमेत गरेको पाइन्छ । उल्लिखित प्रमाणबाट प्रतिवादी धनबहादुर राईले जोखिमी हतियार खुकुरीले मानबहादुर राईको टाउको पेटसमेतका मर्मस्थानमा प्रहार गरी कर्तव्य गरी मारेको तथ्य पुष्टि हुन आयो ।

६. अब प्रतिवादीहरू मनिकुमार राई, भिमबहादुर राई, पुजन राई र नहकुल राईका हकमा विचार गर्दा निज प्रतिवादीहरूले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष एवम् अदालतमा आइ बयान गर्दा मिति २०६७।८।२१ गते मेलाबाट हामीहरू घर फर्कने क्रममा डाँडा खानी बाटोमा आई पुग्दा मानबहादुर राईलाई भेटे धनबहादुर राईले खुकुरी भुइँमा राखी भालु कुस्ती खेल्ने क्रममा मानबहादुर राईले भुइँमा राखेको खुकुरी टिपेपछि पहिला पनि मानिस काटी मारेकाले हामीसमेत डरले भाग्यौं । पछि बुझ्दा धनबहादुर राईले मानबहादुरको हातको खुकुरी खोसी

निज मानबहादुर राईलाई काटी मारे भन्ने कुरा निज धनबहादुरबाट नै सुनेका हौं । प्रतिवादी धनबहादुर एकलैले खुकुरी प्रहार गरी मानबहादुर राईलाई मारेको हो भनी निज प्रतिवादीहरू कसुरमा इन्कार रहेको देखिन्छ । यी प्रतिवादीहरू पनि कसुरदार देखिने प्रमाणको अभाव रहेको छ । प्रतिवादी धनबहादुर र मृतकबीच बालु कुस्ती हुँदाहुँदै पहिला मृतकले खुकुरी टिप्नासाथ धनबहादुर बाहेकका अन्य प्रतिवादीहरू उरले भागी हिडेको हुँदा प्रतिवादी धनबहादुर बाहेकका अरू प्रतिवादीहरू वारदात स्थलमा रहेको र वारदात हेरी बसेको कुरा प्रमाणित भएको देखिन्छ ।

७. मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १७(३) नं. मा “अरू किसिमसँग मत सल्लाहमा पसेकामा मार्ने ठाउँमा गई अरुकुरा केही नगरी हेरी रहनेलाई र लेखिएदेखि बाहेक अरू किसिमका मतलबीलाई ६ महिनादेखि तीन वर्षसम्म कैद गर्नुपर्छ” भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ । यी प्रतिवादीहरू वारदातपूर्व नै वारदात स्थलबाट भागेका र प्रतिवादी धनबहादुरले मृतकलाई खुकुरीले काटी मार्ने कुराको प्रतिवादीहरूलाई पूर्व जानकारी रहेको नदेखिएको एवम् अरू किसिमको मत सल्लाहमा पसेको नपाइएकाले प्रस्तुत वारदातमा यी प्रतिवादीहरू उपर ज्यानसम्बन्धी महलको १७(३) नं. आकर्षित हुने देखिन्छ । सो १७(३) नं. तत्तिकै वारदातमा उपस्थित हुनेहरूका विरुद्ध लाग्ने नभै उपस्थित प्रतिवादीले मूल प्रतिवादी (Principle defendant) सँग मत सल्लाहमा पसेको हुनुपर्ने र त्यस्तो उपस्थितिबाट मूल प्रतिवादी वारदात गर्नका लागि हौसिएको देखिनु आवश्यक हुन्छ । दुईजना व्यक्ति कुस्ती खेल्दा खेल्दै भुइँमा रहेको खुकुरी तानातान गरेको देखी डराई आफ्नो पनि ज्यान जाला भनी सुरक्षित स्थलतर्फ भाग्ने कार्य स्वयम्मा कसुरजन्य कार्य मान्न मिल्दैन । यस्तो घटनालाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको

१७(३) नं. मा रहेको ज्यान मार्नलाई मतलबमा पसेको भन्ने कसुरभित्र राख्नु न्यायपूर्ण हुँदैन । तसर्थ प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीहरू मनिकुमार राई, भिमबहादुर राई, पुजन राई र नहकुल राईलाई कसुरदार मान्न मिलेन ।

८. प्रस्तुत वारदात मुलुकी ऐन, ज्यान सम्बन्धी महलको ७(१) नं. भित्र पर्ने वारदात हो भन्ने प्रतिवादी धनबहादुर राईको पुनरावेदन जिकिरतर्फ विचार गर्दा उक्त ७(१) नं. मा “कसैले हात हतियार लिई वा नलिई आफ्नो ज्यान लिनासम्मको जोरजुलुम गर्न लागेकामा त्यस्तालाई पक्राउ गर्न वा गुहार मद्दत माग्न नसकिने वा मागे पनि बखतमा मद्दत पुग्न नसक्ने वा त्यस्ताको पञ्जाबाट भागी उम्की आफ्नो ज्यान बचाउनसमेत फुर्सत नपाउने अवस्थामा आफूले केही नगरे आफ्नो ज्यान रहँदैन भन्ने पूरा विश्वास भै ज्यान बचाउनका खातिर उसै मौकामा केही गर्दा सो जुलुमीको ज्यान मरेको” भनी आत्मरक्षाको कानूनी परिभाषा र सीमाङ्कन गरिएको देखिन्छ । तर प्रस्तुत वारदात हेर्दा यी प्रतिवादीहरूलाई मृतकले ज्यान लिनासम्मको यो यस्तो जोरजुलुम गरेको भन्ने कुरालाई प्रतिवादी धनबहादुरले उल्लेख गर्न सकेको देखिँदैन । वारदातको दिन मृतकले यी प्रतिवादी धनबहादुरसँग वा अरू कसैसँग कुनै अनुचित व्यवहार गरेको भन्ने कुरा खुल्न सकेको छैन । बरू प्रतिवादी धनबहादुरले नै तपाइँले गाउँमा मान्छे मारेको र अझ पनि मानिस मार्छु भन्नु हुन्छ तपाइँ जेलमा जानुपर्ने भन्ने जस्ता कुरा गरी मृतकलाई उत्तेजना दिएका अर्थात् वारदातको निहुँ खोजेको देखिन्छ । कुस्ती खेल्दाखेल्दै मृतक आक्रोशमा आई खुकुरी समात्न गएकाले यी प्रतिवादी छिटो भै निजको हातबाट खुकुरी खोसी मृतकलाई काटी मारेको देखिएको यो वारदातमा उक्त ७(१) नं. भित्रका तत्वहरू विद्यमान देखिन आउँदैनन् । मृतकको हातबाट खुकुरी खोसिसकेपछि मृतकले प्रतिवादीलाई मार्न सक्ने कुरा सम्भव नै नहुने अवस्थामा मृतकलाई

खुकुरीले प्रहार गर्नुको कारण आत्मरक्षा हो भनी दाबी गर्नुको औचित्य रहँदैन। खुकुरी खोस्न सक्ने प्रतिवादीले सो खुकुरीका साथ भागी आफूलाई सुरक्षित पार्ने वा केही पर रहेका अन्य प्रतिवादीहरूलाई गुहार लगाई निजहरूको मद्दतबाट निजलाई नियन्त्रण गर्ने जस्ता सुरक्षात्मक उपायहरू अवलम्बन गर्न सक्ने अवस्था रहँदाहँदै सो नगरी पुनरावेदकले मृतकलाई खुकुरी प्रहार गरेको देखिन्छ। यदि यी प्रतिवादीलाई मृतकले आफूलाई मार्लान् भन्ने भय थियो भने सो भयको निवारणका लागि मृतकको टाउको अनुहार, घाँटी जस्ता संवेदनशील अङ्गसमेतका ९ ठाउँमा खुकुरी प्रहार गर्नु पर्ने आवश्यकता हुँदैन। आत्मरक्षाको लागि चाहिनेभन्दा बढी बल प्रयोग हुनुहुँदैन। प्रतिवादीबाट भएको बल प्रहारको मात्राले प्रतिवादीको नियत वा मनसाय के कस्तो छ भन्ने इङ्गित गर्दछ। मृतक बलहीन रहेको स्थितिमा समेत प्रतिवादीले टाउको अनुहार, घाँटी जस्ता संवेदनशील अङ्गमा खुकुरी प्रहार गरी मृतकलाई नियतवश मारेको प्रमाणित हुँदा प्रतिवादीको उक्त पुनरावेदन जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन।

९. अब प्रतिवादी धनबहादुर राईलाई संखुवासभा जिल्ला अदालतले मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको महलको १८८ नं. अनुसार १० वर्ष कैद मात्र गर्ने गरी राय व्यक्त गरेकामा पुनरावेदन अदालत, धनकुटाबाट उक्त रायमा असहमति जनाइ निज प्रतिवादी धनबहादुर राईलाई २० वर्ष कैद गर्न राय व्यक्त गरेको सम्बन्धमा विचार गर्दा मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको महलको १८८ नं. मा सर्वस्वसहित जन्मकैद वा जन्मकैद ठहर भएका मुद्दामा निर्णयकर्ताले अपराध गरेको अवस्थालाई विचार गरी अभियुक्तलाई कम सजाय गर्न राय व्यक्त गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ। प्रस्तुत मुद्दामा वारदातका समयमा मृतकले प्रतिवादीसँग झगडाको निउ खोजी

वारदात घटाउन प्रतिवादीलाई उत्तेजित बनाएको नभई प्रतिवादी धनबहादुरराईले मृतकलाई तपाइँले गाउँमा मान्छे मारेको र अझ पनि मानिस मार्छु भन्नु हुन्छ तपाइँ जेलमा जानुपर्ने भन्ने जस्ता कुरा गरी मृतकसँग निहुँ खोजेको देखिन्छ। कुस्ती खेल्दा खेल्दै भुँइमा रहेको खुकुरी लिएका मृतकको हातबाट खुकुरी खोसी सकेपछि सुरक्षात्मक उपायहरू अवलम्बन गर्न सक्ने अवस्था रहँदा रहँदै सो नगरी बलहिन भैसकेका मृतकको टाउको अनुहार, घाँटी जस्ता संवेदनशील अङ्गमा जत्रतत्र निर्ममतापूर्वक खुकुरी प्रहार गरेको पाइन्छ। जोखिमी हतियार खुकुरी कब्जामा लिई आफू सुरक्षित रहँदाहँदै निर्बल रहेका मृतकलाई मर्म स्थानमा अन्धाधुन्दरूपमा खुकुरी प्रहार गरी मानिस मारेको प्रस्तुत अपराध हुँदाको घटना र परिस्थितिलाई हेर्दा सजाय घटाउने गरी मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको महलको १८८ नं. बमोजिमको राय व्यक्त गर्ने अवस्थाको विद्यमानता देखिँदैन। प्रतिवादी धनबहादुर राईलाई मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको महलको १८८ नं. अनुसार १० वर्ष मात्र कैद गर्ने गरी संखुवासभा जिल्ला अदालतले व्यक्त गरेको राय एवम् २० वर्ष कैद गर्न पुनरावेदन अदालत, धनकुटाबाट व्यक्त गरेको राय मिलेको नदेखिदा प्रतिवादी धनबहादुर राईलाई सर्वश्वसहित जन्मकैदको सजाय हुने ठहर्छ।

१०. तसर्थ प्रतिवादी धनबहादुर राईलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(१) नं. बमोजिम सर्वश्वसहित जन्मकैद हुने र प्रतिवादीहरू मनिकुमार राई, भिमबहादुर राई, पुजन राई र नहकुल राईलाई अभियोग दाबीबाट सफाई दिने ठहराएको संखुवासभा जिल्ला अदालतको मिति २०६८।३।९ को फैसला सदर हुने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत, धनकुटाको मिति २०६८।७।२७ को फैसला मिलेको देखिँदा सदर हुने ठहर्छ। वादी प्रतिवादी दुवै पक्षको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन। प्रतिवादी धनबहादुर

राईलाई सर्वश्वसहित जन्मकैदको सजाय गर्न प्रस्तुत फैसलाको लगतसहितको जानकारी संखुवासभा जिल्ला अदालतलाई दिई प्रतिवादी धनबहादुर राईलाईसमेत यस फैसलाको जानकारी निज कैदमा रहेको कारागार कार्यालयमार्फत गराई प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।
प्र.न्या.रामकुमार प्रसाद शाह

इति संवत् २०७१ साल माघ २६ गते रोज २ शुभम्।
इजलास अधिकृत : शिवप्रसाद खनाल

निर्णय नं.१३१९

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्द कुमार उपाध्याय
फैसला मिति : २०७१।०।३।२
०६९-CR-०००३

मुद्दा : जबर्जस्ती करणी।

विशेष प्रकृतिका मुद्दाहरूको कारबाहीमा पक्षहरूको गोपनीयता कायम राख्ने निर्देशिका २०६४ बमोजिम

प्रस्तुत जबर्जस्ती करणी मुद्दाका पीडितहरूको परिचयात्मक विवरण परिवर्तन गरिएको छ।

पुनरावेदक/वादी : "ए" कुमारीसमेतको जाहेरीले नेपाल सरकार

विरूद्ध

प्रत्यर्थी/प्रतिवादी : जिल्ला लमजुङ, तार्कुघाट गा.वि.स. वडा नं. ४ घर भई हाल काठमाडौं जिल्ला, विष्णु गा.वि.स. वडा नं. २ बस्ने सेतु भन्ने साबुद्धिन मियाँ

- फौजदारी कसुरमा संलग्न हुने कसुरदारले एउटै व्यक्तिउपर एकै बखत विभिन्न प्रकारका कसुर गरेको खण्डमा सो प्रतिवादीउपर एउटै वारदातबाट सृजित परिणामलाई लिएर कसुरअनुसारको सजाय माग गरी एउटै मुद्दा चलाउन सक्ने भए पनि प्रस्तुत वारदात फरक फरक मितिमा भैं फरक फरक नाबालिकाउपर जबर्जस्ती करणी भएको भनी स्वयम् अभियोजन गर्ने निकायले अभियोग दाबीमा माग गरेको देखिँदा अलग अलगरूपमा अभियोजन गरी मुद्दा दायर गर्नुपर्नेमा सो नगरी एउटै वारदात जस्तो रूपमा बुझी अभियोग पत्र दायर भएको देखिएको र यस्तो संवेदनशील विषयमा अभियोजनको जिम्मेवारी निर्वहन गर्ने निकायको रूपमा रहेको महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयले मातहतका कार्यालयलाई थप निर्देशन दिई अभियोजनको विषयलाई थप प्रभावकारी बनाउनुपर्ने हुँदा अब आइन्दा यस्तो प्रकारको त्रुटि हुन नदिन र अभियोजनको प्रभावकारितामा जोड दिन

**तालुक कार्यालयले विशेष ध्यान दिनु भनी
महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयका नाउँमा
ध्यानाकर्षण गराउने ।**

(प्रकरण नं. ८)

पुनरावेदक/वादीको तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता
बालकृष्ण वाग्ले
प्रत्यर्थी/प्रतिवादीको तर्फबाट :
अवलम्बित नजिर :
सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, जबर्जस्ती करणीको महलको १,
३(२)(३), १० नं.

सुरु तहमा फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या. श्री शेखरप्रसाद पौडेल

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या. श्री फणिन्द्रदत्त शर्मा

मा.न्या. श्री रामचन्द्र यादव

फैसला

न्या. कल्याण श्रेष्ठ : पुनरावेदन अदालत,
पाटनबाट मिति २०६८।१०।३ मा भएको फैसलाउपर
न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम यस
अदालतसमक्ष दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको तथ्य
एवम् ठहर निम्नबमोजिम रहेको छ ।

तथ्य खण्ड

मिति २०६५।५।१३ गते काठमाडौं जिल्ला
विष्णु गा.वि.स. वडा नं. ३ स्थित पूर्णलाल श्रेष्ठको घरमा
डेरा गरी बस्ने साबुद्धिन मियाँ, “ए” कुमारी, “डी” कुमारी
“सी” कुमारी, “ई” कुमारी र “बी” कुमारीसमेतलाई एउटै
कोठामा थुनी राखेको अवस्थामा फेला पारी कोठाभित्र
हेर्दा कामसूत्र लेखिएको सि.डि., केटीले लगाउने ब्रा र

रगत जस्तो पदार्थ लागेको चकटीको खोलसहितको
चिजबस्तुसमेत रहेको अवस्थामा फेला परेको
निज साबुद्धिन मियाँले उल्लिखित बालिकाहरूलाई
जबर्जस्ती करणी गरेको भनिएको घटनास्थल
मुचुल्का ।

मिति २०६५।५।१३ गते काठमाडौं
जिल्ला, विष्णु गा.वि.स. वडा नं. ३ स्थित पूर्णलाल
श्रेष्ठको घरमा डेरा गरी बस्ने साबुद्धिन मियाँसमेत
“ए” कुमारी, “डी” कुमारी, “सी” कुमारी, “ई” कुमारी
र “बी” कुमारीसमेतलाई एउटै कोठामा थुनी राखेको
अवस्थामा फेला परी कोठाभित्र हेर्दा कामसूत्र लेखिएको
सि.डि, केटीले लगाउने ब्रा र रगत जस्तो पदार्थ
लागेको चकटीको खोलसहितको चिजबस्तुसमेत
रहेको अवस्थामा फेला परेको निज साबुद्धिन मियाँलाई
यसै प्रतिवेदनसाथ पक्राउ गरी दाखिला गरेका छौं
कानूनबमोजिम कारबाही गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको
प्रहरी प्रतिवेदन ।

मिति २०६५।५।११ गते बेलुका ६ बजेको
समयमा काठमाडौं जिल्ला विष्णु गा.वि.स. वडा नं.
३ चपली गाउँस्थित पूर्णलाल श्रेष्ठको घरमा भाडामा
बस्ने वर्ष ७१ का साबुद्धिन मियाँले मेरो भदिनी “ई”
कुमारीलाई स्कुलमा पढ्न गएको अवस्थामा बाटोमा
ललाई फर्काई कोठामा लगी कोठाको चुकुल बन्द गरी
विभिन्न डरधाक दिई “ई” कुमारीले लगाएको कपडा
खोली जबर्जस्ती करणी गरेको भनी भनेको हुँदा निज
साबुद्धिन मियाँलाई पक्राउ गरी कारबाही गरिपाउँ
भन्नेसमेत व्यहोराको पीडित “ई” कुमारीकी फुपूको
जाहेरी दरखास्त ।

मिति २०६५।५।११ गते पढेर ४ बजे घर
फर्कँदै गर्दा बाटोमा साबुद्धिन मियाँले मलाई ललाई
पकाई पैसा दिन्छु भनी प्रलोभनमा पारी आँखामा
पट्टि बाँधी कोठामा लगी कोठाको चुकुल बन्द गरी
विभिन्न डर, धाक, धम्की दिई चाउचाउ खान दिई मैले

लगाएको कपडा खोली जबर्जस्ती करणी गर्न लाग्दा अचानक रोई कराई गरेको हुँदा छाडी दिएको हो निजले मलाई जबर्जस्ती करणी गरेको हो भन्ने व्यहोराको “ई” कुमारीको कागज ।

मिति २०६५।५।१० गते बेलुका १९ बजेको समयमा “डी” कुमारीले निज साबुद्धिन मियाँको कोठामा जाउँ भनेको हुँदा म निजको कोठामा गएको थिएँ, हामीहरू गएपछि निज साबुद्धिन मियाँले कोठा बन्द गरी हामीहरूको शरीर मसारमुसुर गर्‍यो । यसरी मसारमुसुर गरेपछि मलाई डर लागी कराएको हुँदा निजले छाडिदियो निजले “डी” कुमारीलाई पहिला देखि नै जबर्जस्ती करणी गर्ने गर्थ्यो भनी सुनेको थिएँ । सो दिन मलाई पनि गर्ने प्रयास गरेको हो भन्ने व्यहोराको “ए” कुमारीले लेखाइदिएको कागज ।

विगत १ महिना पहिलादेखि मेरा वर्ष १४ की “सी” कुमारी र वर्ष ११ की “बी” कुमारीलाई साबुद्धिन मियाँको कोठामा काम गर्न पठाएकामा निजले काम गर्ने बहाना बनाई कोठामा लगी ढोकाको चुकुल बन्द गरी डर, धाक, धम्की दिई पटकपटक जबर्जस्ती करणी गर्ने गरेको र फोटोसमेत खिच्ने गरेको हुँदा पक्राउ गरी कानूनबमोजिम कारबाही गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको पीडित “सी” र “बी” कुमारीका बाबुको जाहेरी दरखास्त ।

विगत २ महिना अगाडिदेखि मेरो छोरी वर्ष १२ की “डी” कुमारीलाई काम गर्ने बहाना बनाई साबुद्धिन मियाँले कोठामा लगी ढोका बन्द गरी विभिन्न डर, धाक, धम्की दिई छोरीले लगाएको कपडा खोली पटकपटक जबर्जस्ती करणी गरेको भनी छोरीले भनेको हुँदा निजलाई पक्राउ गरी कानूनबमोजिम कारबाही गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको जाहेरी दरखास्त ।

म विगत २ महिना अगाडिदेखि साबुद्धिन मियाँको कोठामा भाँडा माइने काम गर्दथेँ । निजको कोठामा अन्य केटीहरू पनि काम गर्न आउने हुँदा अन्य

केटीहरू नभएको अवस्थामा जिउ मिचन लगाउने, पिसाब फेर्ने दरो बनाई मेरो पिसाब फेर्ने ठाउँमा छिराउने र कसैलाई भनेमा मानसम्मको धम्की दिने गरेकामा मिति २०६५।५।१३ गते पनि “बी” कुमारी, “सी” कुमारीसमेतलाई नाङ्गै बनाई जबर्जस्ती करणी गरेको । निजको लिङ्ग योनीमा छिराई सेतो पदार्थसमेत झार्ने गर्दथ्यो उक्त कुरा कोही कसैलाई भनेमा ज्यान मार्ने धम्की दिएको मलाई पटकपटक जबर्जस्ती करणी गरेको हो भन्ने व्यहोराको “डी” कुमारीको कागज ।

हामीहरू दिदीबहिनी निज साबुद्धिन मियाँको कोठामा काम गर्न जाने र “डी” कुमारी पनि काम गर्न आउने हुँदा तीनै जनालाई ढोका बन्द गरी सम्पूर्ण लुगा कपडा खोल्न लगाई अश्लील फिल्महरू देखाउने र जिउ मिचन लगाउने, लिङ्ग चुसाउने र निजको पिसाब फेर्ने हामीहरूको पिसाब फेर्ने ठाउँमा जबर्जस्ती छिराउने गरेकामा मिति २०६५।५।१३ गते पनि जबर्जस्ती करणी गरेको हो । उक्त कुरा कोही कसैलाई भनेमा ठीक हुन्न भनी डर, धाक, धम्की दिएको हुँदा हामीहरूलाई डर लागी कसैलाई पनि नभनेको हो भन्ने व्यहोराको “बी” कुमारी र “सी” कुमारीले लेखाइदिएको कागज ।

वर्ष १३ की “ए” कुमारी, वर्ष ११ की “बी” कुमारी, वर्ष १२ की “डी” कुमारी, वर्ष १४ की “सी” कुमारीको कन्या जाली च्यातिएको र “ई” कुमारीको केही नभएको भन्ने व्यहोराको परोपकार प्रसूति तथा स्त्री रोग अस्पताल विकास समिति, थापाथलीको पत्र ।

आजभन्दा ४२/४३ वर्ष पहिला मेरो श्रीमतीले मलाई छाडी गएपछि अन्य महिला केटाकेटीहरूलाई ललाई फकाई विभिन्न प्रलोभनमा पारी कोहीलाई राजीखुसीमा र कोहीलाई जबर्जस्ती करणी गर्दै आइरहेको थिएँ । मिति २०६५।५।११ गते “ई” कुमारीलाई स्कूलबाहिरबाट पैसा दिने भनी ललाई फकाई कोठामा लगी बन्द गरी राखी आई ब्लु फिल्म

लगाई निजले लगाएको कपडा खोली निजमाथि चढी निजलाई जबर्जस्ती करणी गर्न लाग्दा कराएकाले निजलाई डर, धाक, धम्की दिई जबर्जस्ती करणी गरेको हो । २०६५।५।१३ गते भन्दा १०/११ दिन अगाडि पीडित “सी” र “बी” कुमारीका बाबु भुजेलको छोरीहरू वर्ष १४ कि “सी” कुमारी र वर्ष ११ की “बी” कुमारीलाई कोठामा भाँडा माइने, लुगा धुने बहाना बनाई काम गर्न भनी ल्याई निजहरूलाई नाङ्गै पारी लिङ्ग चुसाउने, फिल्म देखाउने, निजहरूको योनीमा जबर्जस्ती लिङ्ग छिराउने, नमानेमा डर, धाक, धम्की दिने जस्ता कार्यहरू गर्ने गर्दथेँ । निजहरूको योनीमा छिराउँदा नपसेपछि लिङ्ग देखाउने, चुसाउने र छातीमा मसार मुसुर गर्ने जस्ता कार्यहरू गर्ने र उक्त कुराहरू कसैलाई भनेमा मारी दिने कसैलाई नभन्नु भनी कहिले २०, कहिले २५ रुपैयाँ दिँदै आइरहेको थिएँ । मिति २०६५।५।१३ गते “सी” कुमारी बिहान काम गर्न आएपछि कोठा बन्द गरी चुकुल लगाई निजलाई करणी गर्न लाग्दा दुखेको छ भनी नमानेकी हुँदा निजलाई सो दिन पनि जबर्जस्ती करणी गरेको हुँ । ९-१० महिना अगाडिदेखि मैले “डी” कुमारीलाई मासिक रु.१५०० देखि २०००- दिने भनी काम गर्न ल्याएकामा निजलाई कोठामा ल्याएपछि शरीरका सम्पूर्ण कपडा खोल्न लगाउने, तेल लगाई मालिस गर्न लगाउने जस्ता कार्य गर्ने र लिङ्ग दरो भएपछि निजको शरीरमा घोच्ने र योनीमा छिराउने जस्ता कार्यहरू गर्दथेँ । निजले उक्त कार्य गर्न नमानेमा पैसा दिने र धम्क्याउने जस्ता कार्यहरू गर्दै आइरहेको थिए । निजलाई मैले जबर्जस्ती करणी गरेको हुँ । मिति २०६५।५।१३ गते “सी” कुमारीलाई जबर्जस्ती करणी गरी बसिरहेको अवस्थामा “डी” कुमारी आएको र निज आएपछि ब्लु फिल्म लगाई लिङ्ग खेलाउन लगाएको हुँ । मिति २०६५।५।१० गते “डी” कुमारीलाई अन्य केटीहरू फेला परेमा फकाई ल्याउन भनी भनेकाले

निजले “ए” कुमारीलाई “डी” कुमारीले सँगै लिएर आएको हुँदा निजलाई कपडा खोल्न लगाई शरीर मसारमुसुर गर्न लाग्दा रोइ कराएकी र जबर्जस्ती गर्न लाग्दा ठूला स्वरले कराएको हुँदा मैले उक्त दिन जबर्जस्ती करणी गरिन, गर्न खोजेको हो । मेरो कोठामा फेला परेको कामसूत्र लेखिएको सि.डि. २-३ वर्ष पहिलेदेखि नै आफ्नो कोठामा ल्याई महिला तथा बालिकालाई देखाई उत्तेजनामा ल्याई करणी गर्ने उद्देश्यबाट राखेको हो । उक्त सि.डि. बूढानीलकण्ठबाट ल्याएको हो । “ई” कुमारीलाई फकाई करणी गर्न ल्याएको हो । मिति २०६५।५।१३ गते “डी” कुमारीलाई जबर्जस्ती करणी गर्दा निजको योनीबाट रगत निस्केको हुँदा उक्त रगत चकटीको खोलले पुछि कुर्चीमा राखेको हो । मैले पैसा दिन्छु भनी विभिन्न प्रलोभनमा पारी ललाईफकाई कोठामा ल्याई जबर्जस्ती करणी गरेको हुँ भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी साबुद्धिन मियाँले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष साबिती भई लेखाइदिएको बयान कागज ।

मिति २०६५।५।११ गते मेरी भतिजी “ई” कुमारीलाई पढ्न भनी पठाएकामा बेलुकासम्म नआएपछि कहाँ गई भनी खोजतलास गर्दा मेरी भतिजी “ई” कुमारीलाई साबुद्धिन मियाँले ललाईफकाई विभिन्न प्रलोभनमा पारी जबर्जस्ती माइक्रो बसमा राखी कोठामा लगी अन्य २ जना केटीहरूलाई बाहिरबाट चुकुल लगाई बन्धक बनाई राखेको अवस्थामा भेटिएको अन्य २ जना केटीहरूले निज साबुद्धिन मियाँले हामीहरूलाई जबर्जस्ती करणी गर्ने गर्छ भनेको र निज साबुद्धिन मियाँले डर, धाक, धम्की दिने अश्लील फिल्म देखाउने र केटीहरूलाई नाङ्गै पारी लिङ्ग चुसाउने जस्ता कार्य गर्ने गरेको भन्ने बुझिएकामा मेरी भदनीलाई पनि सोही कार्य गर्न लागेको अवस्थामा उद्धार गरी ल्याएको हुँदा निज साबुद्धिन मियाँले “ई” कुमारीसमेतलाई जबर्जस्ती करणी गरेको हो भन्ने व्यहोराको लक्ष्मी सिंहको

कागज ।

मिति २०६४।५।१ गते साबुद्धिन मियाँले मासिक रू.१५००।- दिने भनी भाडामा लिई एक्लै आई बसेकामा निजले पछि “सी” कुमारी र “बी” कुमारीलाई नातिनी हो भनी ल्याई काम गर्न लगाएको थियो । निज बच्चाहरूले अन्य केटीहरूसमेतलाई लिई आउने हुँदा यिनीहरू मेरी नातिनी हुन् भनी भन्ने हुँदा कुनै शङ्का थिएन । मिति २०६५।५।११ गतेका दिन ३ जना केटीहरूलाई कोठाभित्र राखी ढोकाको चाबी लगाएको र भित्र बच्चाहरूले दिशा गरी फाल्ने गरेको भनी परिवारबाट सुनी थाहा पाएको हो । निज साबुद्धिन मियाँले “सी” कुमारी, “बी” कुमारी र “ई” कुमारीसमेतका बालिकाहरूलाई कोठाभित्र राखी जबर्जस्ती करणी गर्ने गरेको रहेछ भनी सुनी थाहा पाएको हो भन्ने व्यहोराको पुर्णलाल श्रेष्ठको कागज ।

मेरो कुनै पनि बैंकमा खाता छैन । मेरो स्वदेश तथा विदेशमा कुनै जग्गा रकम छैन । जिल्ला लमजुङ तार्कुघाट ४ स्थित राईनास भन्ने स्थानमा दाजु जुम्मादिन मियाँ र मेरो संयुक्त नाउमा ५-६ रोपनी जग्गा रहेको छ । काठमाडौं जिल्ला, विष्णु गा.वि.स. वडा नं. २ स्थित सुकुम्बासीमा ६ आना जग्गा छ उक्त जग्गामा तीन कोठाको कच्ची घर छ भन्ने व्यहोराको प्रतिवादी साबुद्धिन मियाँले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष साबिती भई लेखाइदिएको पूरक बयान कागज ।

अभियोग खण्ड

अनुसन्धानको क्रममा सङ्कलित तत्काल प्राप्त प्रमाणबाट प्रतिवादी साबुद्धिन मियाँले पीडितहरू वर्ष ११ की “बी” कुमारीलाई मिति २०६५।५।१२ गते, वर्ष १२ की “डी” कुमारीलाई मिति २०६५।५।१३ गते, वर्ष १५ की “ई” कुमारीलाई मिति २०६५।५।११ गते, वर्ष १३ की “ए” कुमारीलाई मिति २०६५।४।१० गते र वर्ष १४ की “सी” कुमारीलाई २०६५।५।१३

गतेको मिति र यसअघि र पछिका मितिमा पनि पटकपटक ललाई फकाई आफ्नो डेरा कोठामा लगी डर, धाक, धम्की दिई विभिन्न अश्लील फिल्महरू देखाई जबर्जस्ती करणी गर्दै आएको पुष्टि भएको हुँदा निज प्रतिवादी साबुद्धिन मियाँले गरेको उक्त कार्य मुलुकी ऐन जबर्जस्ती करणीको १ नं. महलविपरीतको कसुर हुँदा निज प्रतिवादीलाई सोही महलको ३(२) र ३(३) नं. बमोजिम सजाय हुन र पीडितहरू “सी” कुमारी, “बी” कुमारी, “ई” कुमारी, “ए” कुमारी र “डी” कुमारीसमेतलाई सोही ऐनको महलको १० नं. बमोजिम मनासिब क्षतिपूर्ति दिलाई दिने भन्नेसमेत व्यहोराको अभियोग दाबी ।

बयान तथा बकपत्र खण्ड

म पुर्णलाल श्रेष्ठको घरमा पहिला २ कोठा लिई बसेकामा पैसा तिर्न नसकेपछि एउटा मात्र कोठा भाडामा लिई बस्ने गरेको छु । म वृद्ध भएको कारण खाना पकाउने भाँडा माइने काम गर्न “सी” कुमारी र “बी” कुमारी नामका दिदी बहिनीलाई राख्ने गरेकामा म बाहिर गएको बेला म बस्ने कोठामा तीनै दिदी बहिनी रहेको हुँदा सो बखत प्रहरी, जाहेरवाला महिला तथा अन्य बच्चोसमेत आएका रहेछन् । सो बेला म बाहिरबाट आएपछि भेट भएको हो, पीडितहरूलाई जबर्जस्ती गरेको होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी साबुद्धिन मियाँले अदालतमा गरेको बयान ।

जाहेरी दरखास्त व्यहोरा र सोमा भएको सहिछाप मेरो हो मिति २०६५।५।११ गते बिहान मैले निजलाई स्कुल पठाएकामा साँझ घर फर्की नआएकाले स्कुलमा बुझ्दा ३.३० बजे छुट्टी भएछ, स्कुल छुट्टी भएपछि उनले भाइलाई तिमि बिस्तारै आउनु भनी छाडी घरतर्फ हिँडेकामा बाटोमा उनलाई प्रतिवादी साबुद्धिन मियाँले पैसा दिनुछ भनी जबर्जस्ती माइक्रो बसमा हाली लगेछन् । भाइ ४ बजे घर आएपछि दिदी

अगाडि नै स्कुलबाट हिँडेको थाहा भयो र हामीले खोजी गर्न थाल्यौं। हामीले सुरक्षा निकायमा जानकारी गराई व्यक्तिगत पहलमा समेत खोजी गर्ने क्रममा ३ दिन पछि “ई” कुमारीको एउटा साथीबाट उनीहरूलाई स्कुलमा आई किताब कापी, खाजा आदि किनी दिने गर्ने गरेका भन्ने सुनेपछि उक्त बूढो बाजेको घर कोठा पुर्‍याईदेउ भनी मैले अनुरोध गरेपछि “ई” कुमारीको साथीले मलाई ऊ बस्ने घर कोठा देखाइदिइन्, सो कोठाभित्र “ई” कुमारीसहित ३ जना बच्चा रहेछन् र बाहिरबाट ढोकामा ताल्चा लगाएका रहेछन्। मैले प्रहरीमा खबर गरी प्रहरीको सक्रियतामा बालिका हराएको ३ दिनपछि उनको कोठाबाट ढोका खोली उद्धार गरेका हौं र “ई” कुमारीलगायत त्यहाँ रहेका बच्चाहरूको भनाइअनुसार साबुद्धिन मियाँले आफ्नो कोठामा लगी ब्लु फिल्मको सि.डि. लगाई उनीहरूलाई नाङ्गै पारी ब्लु फिल्मको स्टाइलमा यौन शोषण गरेका हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाली पीडित “ई” कुमारीकी फुपूको बकपत्र।

घटनास्थल मुचुल्कामा परेको सही मेरो हो। मिति २०६५।५।११ गते “ई” कुमारी स्कुल गएकामा निजलाई स्कुलभित्रबाट अपहरण गरी गाडीमा हाली प्रतिवादी साबुद्धिन मियाँले चपली गाउँस्थित आफ्नो कोठामा ल्याई ताला लगाई राखेका रहेछन्। हामीले “ई” कुमारी हराई भनी खोजी गर्दा मिति २०६५।५।१३ गते निजको कोठाबाट प्रहरीको सहयोगमा निजलाई उद्धार गरेका हौं। हामीलाई शङ्का लागी निजको घर कोठामा पुग्दा यी प्रतिवादीले कोठाबाहिरबाट ताला लगाई बजार गएका रहेछन्। प्रहरीसहित हामी निजको कोठामा पुगेको अवस्थामा उनीसमेत बजारबाट आइपुगेका हुन्, उनले सो दिन १२ बजेतिर ४-५ जना केटीहरूलाई चिडियाखाना लाने उनको योजना रहेछ। उनले “ई” कुमारीलाई जबर्जस्ती राति १२ बजे ३ पटक करणी गरेका रहेछन् भन्नेसमेत व्यहोराको घटनास्थल मुचुल्काका मानिस सुरेन्द्र सिंह र पुर्णलाल श्रेष्ठको एकै

मिलानको बकपत्र।

वारदात भएको भनिएको रात म प्रतिवादीसँगै प्रतिवादीको कोठामा थिएँ। प्रतिवादी र मबाहेक त्यहाँ कोही थिएनन्। तसर्थ प्रतिवादीमाथिको अभियोग झुट्टा हो। प्रतिवादीले सफाइ पाउनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीका साक्षी अलीमियाँ र कालु मियाँको एकै मिलानको बकपत्र।

अनुसन्धानको क्रममा गरेको कागज व्यहोरा र सोमा भएको सहिष्णुतासमेत मेरो हो। मिति २०६५।५।११ गते दिउँसो ४.०० बजेतिर म स्कुलबाट घर फर्कदै गर्दा स्कुल बाहिर गेटबाट साबुद्धिन मियाँले मलाई जबर्जस्ती माइक्रो बसमा हाली उसको घर कोठामा पुर्‍याई कोठाभित्र थुनी बाहिरबाट चाबी लगाइदियो। मसमेत अरू २ जना गरी जम्मा हामी ३ जनालाई कोठामा थुनी ऊ छाडा फिल्ममा जस्तो गरेको छ हामीलाई पनि त्यस्तै गर्न लगायो। हाम्रो लुगा खोली हामीमाथि चढ्न आयो। म चिच्चाएँ, उसले घरभेटिले सुन्छ चुप लाग नत्र मारी दिन्छु भनी मलाई चक्कु देखायो। जबर्जस्ती गर्न नदिएसमेत मारी दिन्छु भनी धम्क्यायो। यसले एकपटक मलाई जबर्जस्ती गर्‍यो, त्यसपछि हामी सुत्‍यौं। भोलिपल्ट बिहान चिया बिस्कुट खान दिई ढोकाबहिर ताल्चा लगाई हामी ३ जनालाई भित्र थुनी गएर बेलुका ८-९ बजेतिर आए। त्यसपछि अर्को केटीलाई र मलाई उसको पिसाब फेर्ने जबर्जस्ती हाम्रो मुखमा लगायो त्यसपछि हामी सुत्‍यौं। त्यसपछि भोलिपल्ट बिहान फेरि चिया बिस्कुट खान दिई भोलिपल्ट बिहानसमेत हामीलाई बाहिरबाट थुनी उनी बाहिर गए। मेरो फुपू मलाई खोज्दै त्यहाँ आई पुग्नुभयो। म त्यहाँ छैन भन्नु भनी त्यहाँ थुनेका अरू साथीलाई भन्न सिकाएको थियो। उनीहरूले त्यसो भनेपछि मेरो फुपूले प्रहरी ल्याई ढोका खोलाई हामीहरूलाई बाहिर निकालेकी हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको पीडित “ई” कुमारीको बकपत्र।

जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय, बबरमहल, काठमाडौंको च.नं. १०८०, २०६५।८।२२ को पत्रसाथ परीक्षण प्रतिवेदन प्राप्त भै मिसिल संलग्न रहेको ।

कागज व्यहोरा मेरो होइन । मैले त्यस्तो भनेको होइन । त्यसमा परेको सहिछाप मेरो होइन । प्रतिवादीसँग मैले टि.भि. हेर्ने गर्दिनथेँ, प्रतिवादीले जिस्काउने, सुमसुम्याउने गर्दिनथे भन्नेसमेत व्यहोराको पीडित “बी” कुमारी र “सी” कुमारीको एकै मिलानको बकपत्र ।

प्रतिवादीको अंश रोक्का मुचुल्का भै मिसिल संलग्न रहेको ।

सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको फैसलाको खण्ड

प्रतिवादी साबुद्धि मियाँले पीडितहरू “सी” कुमारी र “डी” कुमारीलाई जबर्जस्ती करणी गरी मुलुकी ऐन, जबर्जस्ती करणीको महलको १ नं. विपरीतको कसुर गरेको देखिँदा प्रतिवादी साबुद्धि मियाँलाई सोही महलको ३(२) बमोजिम ८ वर्ष कैद हुने ठहर्छ र सोही महलको १० नं. बमोजिम पीडितहरू “सी” कुमारी र “डी” कुमारीलाई प्रतिवादीबाट जनही रु.१०,०००।- का दरले क्षतिपूर्ति भराई दिनुपर्ने ठहर्छ । पीडितहरू “ए” कुमारी र “बी” कुमारीको हकमा यी प्रतिवादीले जबर्जस्ती करणी गरेको देखिन आएन । पीडित “बी” कुमारी र “ए” कुमारीलाई झुट्टा बकपत्र गरेकामा सजाय हुनेमा नाबालक देखिँदा केही गरी रहन परेन भन्ने मिति २०६६।७।२२ मा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला ।

वादी नेपाल सरकारका तर्फबाट पुनरावेदन अदालत, पाटनमा दायर भएको पुनरावेदनपत्र ।

पीडितहरू “डी” कुमारी र “सी” कुमारीलाई

मात्र जबर्जस्ती करणी भएको ठहर्याई सो कसुरमा ८ वर्षमात्र कैद गरी पीडितहरूलाई न्यूनतम परिमाणमा मात्र क्षतिपूर्ति भराउने गरी गरेको सुरुको फैसला मिलेन तसर्थ अभियोग दाबीबमोजिम नै प्रतिवादीलाई सजाय गरिपाउँ ।

पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको आदेश तथा फैसला खण्ड

यसमा पीडितहरूमध्ये “सी” कुमारी र “डी” कुमारीलाई जबर्जस्ती करणी गरेको ठहरेको, “ए” कुमारी र “बी” कुमारीलाई जबर्जस्ती करणी गरेको नठहरेको तर “ई” कुमारीको हकमा केही नबोलिएको देखिएको हुँदा काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६६।७।२२ को फैसला फरक पर्ने देखिएको हुँदा छलफलको लागि अ.बं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेस गर्नु भन्ने मिति २०६८।८।२७ मा भएको आदेश ।

प्रतिवादीले “ई” कुमारीलाई पनि जबर्जस्ती करणी गरेको देखिन्छ । त्यसकारणले जबर्जस्ती करणीको १० नं. बमोजिम “ई” कुमारीले समेत प्रतिवादीबाट क्षतिपूर्तिबापत रु.१०,०००।- भराई लिन पाउने ठहर्छ ।

पीडित “ए” कुमारी र “बी” कुमारीलाई प्रतिवादीले जबर्जस्ती करणी गरेको हो वा होइन भन्ने सन्दर्भमा विचार गर्दा प्रतिवादीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष बयान, कागज गर्दा “ए” कुमारी र “बी” कुमारीलाई जबर्जस्ती करणी गरेको भन्ने कुरा स्वीकार गरेको देखिँदैन भन्ने मिसिल संलग्न अन्य कागजहरूबाट पनि निज पीडितहरूलाई जबर्जस्ती करणी भएको तथ्यको पुष्टि भएको देखिएन । यस कारणले निज पीडित “ए” कुमारी र “बी” कुमारीलाई जबर्जस्ती करणी गरेको देखिएन भन्ने हदसम्मको

फैसला कानूनसम्मत भइरहेको देखिन्छ ।

पीडित “ए” कुमारी र “बी” कुमारीलाई प्रतिवादीले जबर्जस्ती करणी गरेको देखिन आएन । “सी” कुमारी र “डी” कुमारीलाई प्रतिवादीले जबर्जस्ती करणी गरेको देखिँदा प्रतिवादीलाई जबर्जस्ती करणीको ३(२) बमोजिम ८ वर्ष कैद र क्षतिपूर्तिबापत जबर्जस्ती करणीको १० नं. बमोजिम रु. १०/१० हजारको दरले क्षतिपूर्ति भराई लिन पाउने हदसम्मको फैसला मुनासिब नै देखियो भने पीडित “ई” कुमारीलाई पनि प्रतिवादीले जबर्जस्ती करणी गरेको देखिँदा निजलाई पनि जबर्जस्ती करणीको १० नं. बमोजिम क्षतिपूर्तिबापत रु. १०,०००/- भराई दिनुपर्नेमा त्यसतर्फ फैसलामा केही नबोलेको हदसम्मको फैसला मिलेको देखिएन ।

अतः पीडित “ई” कुमारीलाई पनि प्रतिवादीले जबर्जस्ती करणी गरेको ठहर गर्नुपर्नेमा सो नगरेको हदसम्मको काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६६।७।२२ को फैसला उल्टी भई पीडित “ई” कुमारीलाईसमेत जबर्जस्ती करणी गरेको ठहर्छ । सो ठहर्नाले निज “ई” कुमारीलाई रु. १०,०००/- (दश हजार) क्षतिपूर्ति भराई दिनुपर्ने ठहर्छ । अरु कुराको हकमा पुनरावेदक वादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन भन्नेसमेतको पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०६८।१०।३ मा भएको फैसला ।

वादी नेपाल सरकारका तर्फबाट यस अदालतसमक्ष पुनरावेदनपत्रको व्यहोरा ।

प्रतिवादी साबुद्धिन मियाँउपर जाहेरवालाहरूको किटानी जाहेरी परेको घटनास्थलबाट १३ वर्षकी “ए” कुमारी, १२ वर्षकी “डी” कुमारी, १४ वर्षकी “सी” कुमारी, १५ वर्षकी “ई” कुमारी र ११ वर्षकी “बी” कुमारीलाई घटनास्थल बन्द कोठाबाट फेला परेको भन्ने घटनास्थल मुचुल्कामा प्र.ना.नि. टिका राईको प्रतिवेदन रहेको र पीडित

“ए” कुमारी र “ई” कुमारीको स्वास्थ्य परीक्षणबाट कन्याजाली च्याती आएको देखिन्छ । प्रतिवादी साबुद्धिन मियाँले मौकाको बयानको स.ज. ८ मा वर्ष ११ कि “बी” कुमारीलाई ब्लु फिल्म देखाई आफ्नो लिङ्ग समाउन, खेलाउन लगाई चुस्न लगाएको र निजले नमान्दा विभिन्न गाली गलौज गरी निजको योनीमा आफ्नो लिङ्ग छिराउन खोज्दा नछिरेको भनी बयान गरेको र सो बयानको स.ज. १० मा मैले “ए” कुमारीलाई जबर्जस्ती करणी गर्न खोजेको भनी बयान गरी स.ज. १७ मा बालिकाहरूलाई जबर्जस्ती करणी गर्न खोजेको भनी स्वीकारी बयान गरेकामा सो बयानलाई प्रमाणमा ग्रहण गरिएको छैन । पुनरावेदन अदालतले “ई” कुमारीलाई जबर्जस्ती करणी गरेको ठहर गरी १०,०००/- क्षतिपूर्तिसमेत पीडितलाई प्रतिवादीबाट भराइदिने ठहर गरेकामा निज प्रतिवादीको हकमा कसुर कायम गरिसकेपछि सजायतर्फ नबोलेकोबाट उक्त फैसलामा अ.बं. १९२ नं. को त्रुटिसमेत छ । अबोध अवस्थाकी बालिकालाई आफ्नो लिङ्ग चलाउन लगाउने र निजको योनीद्वारसम्म लिङ्ग पुर्याई वीर्य स्खलन गराई आफ्नो यौन सन्तुष्टि लिने कार्यलाई केवल करणीको उद्योग मात्र भनी व्याख्या गर्न मिल्दैन । योनीमा लिङ्ग प्रवेश नगरेसम्म जबर्जस्ती करणीको कसुर हुँदैन भनी सबै अवस्थामा व्याख्या गर्ने हो भने शारीरिकरूपमा कमजोर महिलामाथि हुने यौनजन्य अपराधबाट प्रतिवादीले उन्मुक्ति पाउने अवस्था आउन सक्छ भनी ने.का.प. २०६३, नि.नं. ७६५२ अड्क २ पृष्ठ २३२ मा सिद्धान्त प्रतिपादनसमेत भएकामा सो सिद्धान्तसमेतको बेवास्ता गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको फैसलासमेत बदर गरी सुरु अभियोग माग दाबीबमोजिम प्रतिवादीलाई सजाय हुनुपर्छ भन्नेसमेतको वादी नेपाल सरकारका तर्फबाट यस अदालतसमक्ष परेको पुनरावेदनपत्र ।

यस अदालतको ठहर

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी निर्णयार्थ यस इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री बालकृष्ण वाग्लेले प्रतिवादीले बयानमा नै पाँच जना नाबालिकाहरूलाई करणी गर्ने प्रयोजनको लागि कसैलाई करणी गर्ने, कसैलाई लिङ्ग चुस्न तथा खेलाउन लगाउने र निजको योनीमा लिङ्ग पसाउन प्रयत्न गर्दा नपसेको भनी बयानसमेत गरी करणी गरेको कुरामा साबित भै बयान गरेको छ। सो बयानलाई समेत प्रमाणमा लिई अभियोग दाबीबमोजिम सजाय गर्नुपर्नेमा सो नगरी मागदाबीभन्दा कम सजाय हुने ठहर्याई भएको फैसला त्रुटिपूर्ण छ, बदर गरी प्रतिवादीलाई अभियोग दाबीबमोजिम सजाय हुनुपर्छ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

मिसिल अध्ययन गर्दा प्रतिवादी साबुद्धिन मियाँले पीडितहरू वर्ष ११ की “बी” कुमारीलाई मिति २०६५।५।१२ गते वर्ष १२ की “डी” कुमारीलाई मिति २०६५।५।१३ गते, वर्ष १५ की “ई” कुमारीलाई मिति २०६५।५।११ गते, वर्ष १३ की “ए” कुमारीलाई मिति २०६५।४।१० गते र वर्ष १४ की “सी” कुमारीलाई २०६५।५।१३ गतेको मिति र यसअघि र पछिका मितिमा पनि पटकपटक ललाई फकाई आफ्नो डेरा कोठामा लगी डर, धाक, धम्की दिई विभिन्न अश्लील फिल्महरू देखाई जबर्जस्ती करणी गर्दै आएको पुष्टि भई निज प्रतिवादी साबुद्धिन मियाँले उक्त कार्य मुलुकी ऐन जबर्जस्ती करणीको १ नं. महलविपरीतको कसुर गरेको हुँदा निज प्रतिवादीलाई सोही महलको ३(२) र ३(३) नं. बमोजिम सजाय हुन र पीडितहरू “सी” कुमारी, “बी” कुमारी, “ई” कुमारी, “ए” कुमारी र “डी” कुमारीसमेतलाई सोही ऐनको महलको १० नं. बमोजिम मनासिब क्षतिपूर्ति दिलाई दिने भन्नेसमेत

व्यहोराको अभियोग दाबी रहेको प्रस्तुत मुद्दामा सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट यी प्रतिवादी साबुद्धिन मियाँले “सी” कुमारी र “डी” कुमारीलाई जबर्जस्ती करणी गरेको ठहर गरी निज प्रतिवादीलाई ८ वर्ष कैद र पीडितहरूले जनही १०,०००।- क्षतिपूर्ति पाउने ठहराई फैसला भएकामा पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट “ई” कुमारीलाईसमेत जबर्जस्ती करणी गरेको ठहरी निज “ई” कुमारीले समेत प्रतिवादीबाट रु.१०,०००।- क्षतिपूर्ति पाउने भन्नेसमेत ठहर गरी फैसला भएकामा अन्य पीडित “ए” कुमारी तथा “बी” कुमारीका हकमा समेत प्रतिवादीले जबर्जस्ती करणी गरेको हुँदा जबर्जस्ती करणी गरेबापतको कसुर गरेको ठहर हुनुपर्ने भन्नेसमेतको जिकिर लिँदै वादी नेपाल सरकारका तर्फबाट यस अदालतसमक्ष प्रस्तुत पुनरावेदनपत्र दायर भई निर्णयार्थ यस इजलाससमक्ष पेस हुन आएको देखियो।

अब पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको फैसला मिलेको छ छैन? अभियोग दाबीबमोजिम प्रतिवादीलाई सजाय हुनुपर्छ भनी वादी नेपाल सरकारले लिएको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ सक्दैन यही विषयमा निर्णय दिनुपरेको छ।

२. मिसिल अध्ययन गर्दा, आफ्नो भदिनी “ई” कुमारीलाई मिति २०६६।५।११ गते बेलुकी ६ बजेदेखि ७ बजेको समयमा प्रतिवादी साबुद्धिन मियाँले जबर्जस्ती करणी गरेको भनी पीडित “ई” कुमारीकी फुपूले जाहेरी दरखास्त दिएको पाइन्छ। त्यसैगरी आफ्नो छोरीहरू “बी” कुमारी र “सी” कुमारीलाई मिति २०६५।५।१३ गते प्रतिवादी साबुद्धिन मियाँले जबर्जस्ती करणी गरेको भन्ने व्यहोराको पीडित “बी” कुमारी र “सी” कुमारीका बाबुले जाहेरी दरखास्त दिएको साथै आफ्नी छोरी “डी” कुमारीलाई प्रतिवादीले मिति २०६५।५।१३ मा जबर्जस्ती करणी गरेको भनी “डी” कुमारीकी आमाले

जाहेरी दिएको देखिन्छ । यसरी भिन्नभिन्न मितिमा प्रतिवादीले पीडितहरूलाई जबर्जस्ती करणी गरेको भन्ने व्यहोराको यी प्रतिवादीउपर भिन्नभिन्न किटानी जाहेरी परेको मिसिलबाट देखिएको छ ।

३. पीडितहरू “सी” कुमारी र “डी” कुमारीले अनुसन्धानको सिलसिलामा मौकामा कागज गर्दा प्रतिवादी साबुद्धिन मियाँले डर त्रास देखाई २०६५।५।१३ र सोभन्दा अघि पनि पटकपटक आफूहरूलाई जबर्जस्ती करणी गरेको भनी बयान दिएको देखिन्छ । पीडित “सी” कुमारीले अदालतमा आई बयान गर्ने क्रममा निज प्रतिवादीले जबर्जस्ती करणी गरेको होइन भनी इन्कारी बयान दिएको भए तापनि स्वास्थ्य परीक्षण रिपोर्टले निज “सी” कुमारी र “डी” कुमारीको कन्याजाली च्यातिएको भन्ने देखिन्छ यसरी पीडितहरू स्वयम्ले प्रतिवादी साबुद्धिन मियाँले पटकपटक घरमा काम गर्न बोलाउने बहानामा डर त्रास देखाई मार्नेसम्मको धम्की दिई जबर्जस्ती करणी गर्ने गरेको भनी स्पष्टरूपमा लेखाई दिएको साथै प्रतिवादीको अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान र पीडितहरूको स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदनले पनि सो कुरालाई समर्थन गरेको देखिएकोसमेतबाट प्रतिवादीले पीडित “सी” कुमारी र “डी” कुमारीउपर करणी गरेको स्पष्ट हुन आउँछ । अतः पीडितहरू “सी” कुमारी र “डी” कुमारीको हकमा यी प्रतिवादी साबुद्धिन मियाँले जबर्जस्ती करणी गरेको ठहर्याई निजलाई ८ वर्ष कैद र पीडितहरूलाई प्रतिवादी साबुद्धिन मियाँबाट जनही रु.१०/१० हजार क्षतिपूर्ति दिने ठहर्याएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला सो हदसम्म मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ ।

४. पीडित “ई” कुमारीलाई प्रतिवादीले जबर्जस्ती करणी गरेको हो वा होइन भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा “ई” कुमारीकी फुपूले मिति २०६५।५।११

गतेका दिन स्कुल गएकी आफ्नी भदिनीलाई प्रतिवादी साबुद्धिन मियाँले स्कुलबाट फर्कने क्रममा ललाई फकाई आफ्नो कोठामा लगी जबर्जस्ती करणी गरेकाले निजलाई पक्राउ गरी कानूनबमोजिम सजायको माग गरिपाउँ भनी जाहेरी दरखास्त दिएको देखिन्छ । अनुसन्धानको सिलसिलामा प्रतिवादीले आफूलाई जबर्जस्ती करणी गरेको र ठूलो स्वरले रुन कराउन थालेपछि मात्रै छोडी दिएको भन्ने व्यहोराको कागज यी पीडित “ई” कुमारीले गरेको निजको मौकाको भनाईबाट समेत देखिन्छ । सोही बयानलाई समर्थन गर्दै निज “ई” कुमारीलाई स्कुलबाट फर्कने क्रममा प्रतिवादी साबुद्धिन मियाँले जबर्जस्ती उठाएर आफ्नो कोठामा लगी थुनेर राखेको र करणी गरेको भन्ने व्यहोराको बयान अदालतमासमेत गरेको देखिन्छ । प्रतिवादी स्वयम्ले पनि अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष बयान गर्दा पीडित “ई” कुमारीलाई प्रलोभनमा पारी जबर्जस्ती स्कुलबाट घर फर्कने क्रममा आफ्नो कोठामा लिएर आएको र करणी गरेको भनी स्वीकार गरी कसुरमा साबित रही बयान गरेको देखिन्छ । घटनास्थल मुचुल्काबाट स्कुल ड्रेससहित भएको झोला र “ई” कुमारी लेखिएको किताब र कापीहरूसमेत बरामद भएको भन्ने देखिन्छ साथै जाहेरवाला पीडित “ई” कुमारीकी फुपूले पनि प्रतिवादी साबुद्धिन मियाँले स्कुलबाट फर्किँदै गरी “ई” कुमारीलाई ललाई फकाई गरी आफ्नो कोठामा लगी अश्लील फिल्म देखाई जबर्जस्ती करणी गरेका हुन् भन्ने व्यहोराको अदालतसमक्ष आई बकपत्र गरेको देखिन्छ ।

५. जाहेरी दरखास्तको व्यहोरा र सोही जाहेरीलाई समर्थन गरी जाहेरवालाको अदालतसमक्ष भएको बकपत्र, पीडितको अनुसन्धान अधिकारी एवम् अदालतसमक्ष भएको एकै मिलानको तथा मौकामा भएको कागज व्यहोरा तथा बकपत्र, घटनास्थल

मुचुल्कामा उल्लेख भएबमोजिम “ई” कुमारी लेखिएको किताब र कापीहरू साथै पीडितको स्कुल ड्रेस, झोला, निज पीडितकै नाम लेखिएको कपि घटनास्थलमा भेटिएबाटसमेत तथा प्रतिवादीको अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको साबिती बयानले यी प्रतिवादीले पीडित “ई” कुमारीलाई पनि यी प्रतिवादीले पीडितलाई आफ्नो कोठामा लगी जबर्जस्ती करणी गरेको भन्ने स्पष्ट हुन आउँछ । प्रतिवादी साबुद्धि मियाँ वृद्ध अवस्थाका भएपनि आफ्नो घरका परिवारका सदस्यहरू काठमाडौंमै बसोबास गर्ने हुँदा आफू एकलै कोठा लिई भाडामा बस्नु र काम गर्ने बहानामा स-साना बालिकाहरूलाई मात्रै कोठामा बोलाउनु र काम सकेपछि पनि उनीहरूलाई घर फर्किन नदिने गरेबाट यी प्रतिवादीले बालिकाहरू प्रति यौन आकांक्षा पुरा गर्ने मनसायसमेत राखी कलिलो उमेरका बालिकालाई घरायसी काममा लगाउने बहानामा निजहरूलाई अश्लील दृश्यसहितका सामग्री देखाई उनीहरूलाई प्रलोभन, दबाबमा पारी करणी गर्ने मनसाय राखी सोहीअनुरूपको कार्य गरेको स्पष्ट देखिन आउँछ । घरायसी काममा लगाउने बहानामा आफ्नो यौन चाहना परिपूर्ति गर्नका लागि कलिलो उमेरका नाबालिकाहरूलाई घरमा बोलाई काममा लगाउने र सोही क्रममा निज नाबालिकाहरूउपर यौनजन्य क्रियाकलाप गरी यौन शोषण गर्ने गरेको तथ्य पीडितहरूको बयान तथा बकपत्रसमेतबाट पुष्टि भै रहेको यस्तो अवस्थामा निजले अभियोग दाबीअनुरूपको कसुर गरेको होइन होला भनी यी प्रतिवादीलाई सफाइ दिन मिल्ने भएन । तसर्थ पीडित “ई” कुमारीलाई जबर्जस्ती करणी गरेको ठहराई क्षतिपूर्तिसमेत पीडितलाई भराउने ठहराएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६८।१०।३ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ ।

६. अब पीडित “ए” कुमारी र “बी” कुमारीलाई

प्रतिवादीले जबर्जस्ती करणी गरेको हो कि होइन ? अभियोग दाबीबमोजिम प्रतिवादीलाई सजाय हुनुपर्छ भनी वादी नेपाल सरकारले लिएको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ सक्दैन भन्नेतर्फ विचार गर्दा पीडितहरू “ए” कुमारी र “बी” कुमारी लाई प्रतिवादीले जबर्जस्ती करणी गरेको भन्ने कुरा मिसिल संलग्न प्रमाणहरू कहीं कतैबाट पनि स्थापित हुन सकेको देखिँदैन । प्रतिवादीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष बयान गर्दा अन्य पीडितलाई जबर्जस्ती करणी गरेको स्वीकार गरेको देखिए तापनि यी “ए” कुमारी र “बी” कुमारी दुईको हकमा करणी गर्न खोजको तर नगरिएको भनी बयान गरेको देखिन्छ । “ए” कुमारी र “बी” कुमारीलाईसमेत प्रतिवादी साबुद्धि मियाँले जबर्जस्ती करणी नगरेको कुरा “ए” कुमारीको मौकामा भएको बयानमा मिति २०६५।५।१० गतेका दिन “डी” कुमारीले साबुद्धि मियाँको कोठामा जाओँ भनी निजसँग गएपछि निजले मसारमुसुर गर्न खोज्दा आफू कराएपछि मलाई डर लागिरहेको र निजले मलाई छोडी दिएको भनी व्यहोरा उल्लेख गरेकी छन् भने अदालतसमक्षको बयानमा पीडित “बी” कुमारीले प्रतिवादीसँग टि.भी. हेर्ने गर्दिनथे, प्रतिवादीले जिस्काउने सुम्सुमाउने गर्दैनथे भनी अदालतसमक्ष बकपत्रसमेत गरेको देखिँदा पीडितहरूको बयान तथा बकपत्रबाटै यी प्रतिवादीले निज “ए” कुमारी र “बी” कुमारीलाई पनि जबर्जस्ती करणी गरी अभियोग दाबीअनुरूपको कसुर गरेको भन्ने तथ्य स्थापित हुन सकेको नदेखिँदा निजहरूलाई प्रतिवादीले जबर्जस्ती करणी गरेको नठहर्याई भएको सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसलालाई सदर गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला मिलेकै देखिन्छ ।

७. अभियोगपत्रको व्यहोरा हेर्दा, प्रतिवादी साबुद्धि मियाँले पीडितहरू वर्ष ११ की “बी”

कुमारीलाई मिति २०६५।५।१२ गते, वर्ष १२ की “डी” कुमारीलाई मिति २०६५।५।१३ गते वर्ष १५ की “ई” कुमारीलाई २०६५।५।११ गते, वर्ष १३ की “ए” कुमारीलाई २०६५।४।१० गते र वर्ष १४ की “सी” कुमारीलाई मिति २०६५।५।१३ गतेको मितिमा जबर्जस्ती करणी गरेको भन्नेसमेतको अभियोग मागदाबीसहित कानूनअनुरूप सजायको माग गरेको देखिएको छ । वारदातको प्रकृति र समय नै अलग भएको एवम् सो वारदातमा पीडित भएका बालिकाहरू नै अलगअलग भएपछि यी प्रतिवादीलाई अलगअलग वारदातको आधारमा अलगअलग गरी अभियोगपत्र दायर गर्नुपर्नेमा वादी नेपाल सरकारले प्रस्तुत वारदातमा गोस्वारारूपमा एकै पटकको वारदात कायम गरी अभियोजन गरेकोसमेत देखियो ।

८. वस्तुतः फौजदारी कसुरमा संलग्न हुने कसुरदारले एउटै व्यक्तिउपर एकै बखत विभिन्न प्रकारका कसुर गरेको खण्डमा सो प्रतिवादीउपर एउटै वारदातबाट सृजित परिणामलाई लिएर कसुरअनुसारको सजाय माग गरी एउटै मुद्दा चलाउन सक्ने भए पनि प्रस्तुत वारदात फरकफरक मितिमा भै फरकफरक नाबालिकाउपर जबर्जस्ती करणी भएको भनी स्वयम् अभियोजन गर्ने निकायले अभियोग दाबीमा माग गरेको देखिँदा अलगअलगरूपमा अभियोजन गरी मुद्दा दायर गर्नुपर्नेमा सो नगरी एउटै वारदात जस्तो रूपमा बुझी अभियोगपत्र दायर भएको देखिएको र यस्तो संवेदनशील विषयमा अभियोजनको जिम्मेवारी निर्वहन गर्ने निकायको रूपमा रहेको महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयले मातहतका कार्यालयलाई थप निर्देशन दिई अभियोजनको विषयलाई थप प्रभावकारी बनाउनु पर्ने हुँदा अब आइन्दा यस्तो प्रकारको त्रुटि हुन नदिन र अभियोजनको प्रभावकारितामा जोड दिन तालुक कार्यालयले विशेष ध्यान दिनु भनी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयका नाउँमा ध्यानाकर्षण गरिदिएको छ । प्रस्तुत

फैसलाको विद्युतिय प्रति अपलोड गरी दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदियो ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. गोविन्दकुमार उपाध्याय

इति संवत् २०७१ साल कात्तिक ३ गते रोज २ शुभम् ।

इजलास अधिकृत:- विष्णुप्रसाद गौतम

दीक्षा प्रधानाङ्ग (रा.प. तृतीय)

निर्णय नं. १४००

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास

माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ

माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्द कुमार उपाध्याय

फैसला मिति : २०७१।७।३।२

०६७-CR-०५३८

मुद्दा : लागु औषध सेतो हेरोइन ।

पुनरावेदक/प्रतिवादी : नाइजेरियन नागरिक Lagos

Centaury Bus Stop मा बस्ने Ozor को

नाति Ozor को छोरा वर्ष ३३ को पासपोर्ट

नं. 3274228 A का बाहक OBUNNEME

MICHAEL OZOR (ओवुनमी माइकल

ओजोर)

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : प्रहरी प्रतिवेदन जाहेरीले नेपाल सरकार

- आफू विरुद्ध लागेको अभियोग, कसुरका बारेमा जानकारी उपलब्ध गराउनु राज्यको प्राथमिक दायित्व हुन आउने।
- विदेशी नागरिकका हकमा भाषागत कठिनाइका कारण हुन सक्ने कठिनाइले न्यायिक प्रक्रियालाई नै कमजोर गराउन सक्ने हुन्छ। न्यायिक प्रक्रियाभित्र ल्याउन यस्ता विदेशी नागरिकलाई पक्राउ गर्दा, अभियोजन गर्दा तथा निज विरुद्ध भएको जुनसुकै न्यायिक कारवाहीमा निजलाई सोधपुछ, निजको बयान तथा निजउपरको न्यायिक दायित्व वहन गराउनसमेतका लागि निजले बुझ्न सक्ने दोषाभेसमेतको व्यवस्था गर्न अनुसन्धान निकाय अभियोजनको निकाय एवम् यस अदालत र मातहतका सबै अदालतहरूमा यथासम्भव प्रतिवादीले बुझ्न वा बोल्न सक्ने भाषा जान्ने व्यक्तिहरूको सूची तयार पारी नियमित वा पटकै जुनरूपमा व्यवस्था गर्न व्यावहारिक र सम्भव हुन्छ सोहीरूपमा आवश्यकताअनुसार सेवा लिने र सेवा उपलब्ध गराउने नीतिगत र कार्यगतरूपमा निश्चित व्यवस्था अविलम्ब गराउनु, भाषागत एवम् भाषा जान्ने व्यक्तिको सेवा लिनुपर्ने स्थानको क्षेत्रगत आधारमा दोषाभेहरूको सूची तयार गरी राख्ने व्यवस्था गर्नु, दोषाभेको सेवा लिने गर्दा त्यस्तो दोषाभे छनौट गर्ने, सेवा लिए बापतको शुल्क वा पारिश्रमिक दिने व्यवस्था, दोषाभेको जवाफदेहिताको अतिरिक्त दोषाभेको सेवालार्इ नियमित बनाउन आवश्यक निर्देशिकासहितको व्यवस्था गर्नु र तत्कालको लागि कम्तिमा

अङ्ग्रेजी विषयमा स्नातक उत्तीर्ण गरेको दोषाभेसमेत नियुक्त गर्न जो चाहिने आवश्यक प्रबन्ध गर्नु भनी प्रहरी प्रधान कार्यालय, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय एवम् यस अदालतका रजिस्ट्रारको नाउँमा निर्देशनसमेत जारी हुने।

(प्रकरण नं. ७)

वादीको तर्फबाट :

प्रतिवादीको तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता केदार
प्याकुरेल
अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा ४ को देहाय (ड) र (घ), दफा १४(१) को देहाय (छ) (३)

सुरु तहमा फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या. श्री वीरबहादुर डाँगी

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या. श्री ठाकुरप्रसाद शर्मा

मा.न्या. श्री प्रकाश कुमार ढुंगाना

फैसला

न्या. कल्याण श्रेष्ठ : पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०६६।८।२३ मा भएको फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम यस अदालतसमक्ष दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको तथ्य र ठहर यसप्रकार छ :

तथ्य खण्ड

मिति २०६३।२।२२ गतेका दिन कतार एयरवेजको उडान नं. ३५२ बाट काठमाडौँस्थित

त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल आएका राहदानी नं. ३२७४२२८A का बाहक नाइजेरियन नागरिक OBUNNEME MICHAEL OZOR उपर शङ्का लागि चेक जाँच गर्दा निजले लागु औषध हेरोइन लुकाई आफ्नो पेटमा नपच्ने प्लास्टिक कोटेड क्याप्सुल निली हेरोइन पैठारी गरी ल्याएका छन् भन्ने जानकारी प्राप्त भएकाले निज नाइजेरियन नागरिक OBUNNEME MICHAEL OZOR लाई अनुसन्धानको सिलसिलामा पक्राउ गरी दाखिला गरिएको छ, निजको पेटमा हेरोइन लुकाई ल्याएका छन् छैनन् अस्पतालमा लगी जाँच गरी पेटमा हेरोइन लुकाई ल्याएको देखिएमा उपचार पद्धतिबाट निकाली कानूनबमोजिम कारवाही गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रहरी प्रतिवेदन।

प्लास्टिक कोटेड क्याप्सुल निलेको शङ्कामा पक्राउमा परेका नाइजेरियन नागरिक OBUNNEME MICHAEL OZOR लाई पठाइएको छ, क्याप्सुल निलेको छ, छैन निलेको देखिएमा निकाल्नेतर्फ आवश्यक व्यवस्था गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको अस्पताललाई लेखेको पत्र।

लागु औषध हेरोइन क्याप्सुल निलेको शङ्कामा पक्राउ परेका नाइजेरियन नागरिक OBUNNEME MICHAEL OZOR लाई मिति २०६३।२।२२ गतेदेखि ऐ. २३ गतेसम्म विरेन्द्र अस्पतालमा राखी उपचार पद्धतिबाट दिशा गराउँदा निजको पेटबाट हेरोइन लुकाई तयार गरिएको क्याप्सुल थान ६४ निकाली सोबाट एक के.जि. एक सय ग्राम सेतो हेरोइन फेला परेको भन्नेसमेत व्यहोराको बरामदी मुचुल्का र कानूनबमोजिम कारवाही होस् भन्नेसमेत व्यहोराको प्रहरी प्रतिवेदन।

बरामद भएको लागु औषध सेतो हेरोइन १ के.जि. १०० ग्राममध्ये तीन ठाउँमा ३/३ ग्रामको दरले परीक्षणको लागि नमुना निकालिएको भन्ने मुचुल्का।

मेरो साथबाट बरामद भै आएको लागु

औषध सेतो हेरोइन मलाई एकजना पाकिस्तानमा भेट भएको इमिका ओपोआ भन्ने व्यक्तिले पाकिस्तानबाट नेपालसम्म पैठारी गरी पुर्याई देउ भनी दिएकामा उक्त लागु औषधसहित पक्राउमा परेको भन्नेसमेत व्यहोराको नाइजेरियन नागरिक OBUNNEME MICHAEL OZOR ले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान।

प्रतिवादी नाइजेरियन नागरिक OBUNNEME MICHAEL OZOR को सँग साथबाट बरामद भै आएको १ के.जि. १०० ग्राम लागु औषध सेतो हेरोइनमध्ये कानूनबमोजिम नमुना निकाली बाँकी रहेको लागु औषध जलाई नष्ट गरिएको भन्नेसमेतको मुचुल्का।

परीक्षणका लागि पठाएको नमुना जाँच गर्दा लागु औषध हेरोइन (डायएसिटार्डिल मर्फिन) पाइएको भन्नेसमेत व्यहोराको राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशालाको प्रतिवेदन।

अभियोग खण्ड

यी प्रतिवादीले पाकिस्तानबाट लुकाई तयार गरिएको प्लास्टिक कोटेड क्याप्सुल थान ६४ भित्र राखेको सेतो हेरोइन पेटमा निली लुकाई ल्याएकामा निजको पेटबाट उपचार पद्धतिबाट उक्त क्याप्सुल निकाली सो क्याप्सुलबाट १ के.जि. १०० ग्राम सेतो हेरोइन बरामद भएको पुष्टि हुँदा निज प्रतिवादी नाइजेरियन नागरिक OBUNNEME MICHAEL OZOR ले उक्त सेतो हेरोइन ओसार पसार तथा निकासी पैठारी गरी लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा ४ को देहाय (ड) र (च) को कसुर अपराध गरेको हुँदा निज प्रतिवादी नाइजेरियन नागरिक OBUNNEME MICHAEL OZOR लाई सोही लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १४(१) को देहाय (छ)(३) बमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको अभियोग दाबी।

बयान तथा बकपत्र खण्ड

म फुटबल खेलन भनी नेपाल आएको थिएँ। मबाट उक्त सेतो हेरोइन बरामद भएको होइन, मलाई शङ्काको रूपमा त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलमा समातेको हो, त्यसपछि अनुसन्धानप्राप्त अधिकारीले नेपाली भाषामा लेखिएको कागजातहरूमा जबरजस्ती सही गराएका हुन्। उक्त अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको बयान मैले भनेबमोजिम लेखिएको होइन, मैले लागु औषध सेतो हेरोइन सेवन र कारोबार गर्ने गरेको छैन, अभियोग दाबी झुट्टा हो मैले सफाइ पाउनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी नाइजेरियन नागरिक OBUNNEME MICHAEL OZOR ले काठमाडौँ जिल्ला अदालतसमक्ष गरेको बयान।

प्रतिवेदक प्रहरी सहायक निरीक्षक किशोर कुमार खरेल, प्रतिवेदनमा रोहबरमा सही गर्ने ऋषिकेश पाण्डे, बरामदी मुचुल्काका साक्षी प्रहरी नायब निरीक्षक सागर अधिकारी, प्रहरी निरीक्षक राजेन्द्रमान कर्माचार्य, प्रहरी नायब निरीक्षक काजीराम बस्नेत, श्रीकृष्ण मानन्धर, बरामदी मुचुल्कामा रोहबरमा सही गर्ने माधव पन्त, विशेषज्ञ वीरेन्द्रराज शाक्य, काम तामेल गर्ने शुभलक्ष्मी लामा र विशेषज्ञ डाक्टर सागर कुमार दुवाल श्रेष्ठसमेतले गरेको बकपत्र मिसिल संलग्न रहेको।

सुरु काठमाडौँ जिल्ला अदालतबाट भएको फैसलाको खण्ड

प्रतिवादी माइकल ओवुनमी ओजोरले एक किलो एक सय ग्राम सेतो हेरोइन निकासी पैठारी तथा ओसार पसारसमेत गरी लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा ४ को खण्ड (ड) र (च) को कसुर अपराध गरेको हुँदा निज प्रतिवादीलाई सोही ऐनको दफा १४(१)(छ)(३) बमोजिम सत्र वर्ष कैद र रु. सात लाख जरिवाना हुने ठहर्छ भन्ने काठमाडौँ

जिल्ला अदालतबाट मिति २०६४।१२।१० मा भएको फैसला।

प्रतिवादीको पुनरावेदन अदालत, पाटनसमक्ष परेको पुनरावेदनपत्रको व्यहोरा

मलाई विना वारेण्ट पक्राउ गरी खान तलासी लिएको, मलाई मेरो इच्छा विरुद्ध बयान र उपचार क्रियामा संलग्न गराइएको, बरामद गरिएको क्याप्सुल रहेको वस्तु परीक्षण बिना नै हेरोइन हो भन्ने कुरा अनुसन्धानकर्ताले पुर्वाग्रहीरूपमा यकिन ठहर गरेको, अनुसन्धान अधिकृतले बयान गराउँदाको क्रममा कानूनी व्यवसायी राख्न अनुमति नदिई उनाउ व्यक्तिलाई दोषाभाषमा राखी दिएको एवम् म विदेशी नागरिक भएको कारणले कानूनको उचित संरक्षणको आधार हिरासत अवधिमा प्राप्त गर्नसमेत नसकेको हुँदा विवादाहित प्रमाणको अभावमा मलाई दाबीबमोजिमको कसुरमा सजाय गर्न न्यायोचित नहुने हुँदा शङ्काको सुविधा प्रदान गरी आरोपित कसुरबाट मुक्त गरिपाउँ। पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको फैसलाको खण्ड

प्रतिवादी OBUNNEME MICHAEL OZOR ले निजबाट बरामद भएको प्लास्टिक कोटेड ६४ थान क्याप्सुलमा लुकाई तयार गरी राखेको एक किलो एकसय ग्राम सेतो हेरोइन पेटभित्र निली राखी लुकाई नाइजेरिया लाने भनी नेपालमा ल्याई उक्त बरामद हेरोइन निकासी पैठारी तथा ओसार पसारसमेत गरी लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा ४ को खण्ड (ड) र (च) को कसुर अपराध गरेकाले निज प्रतिवादीलाई सोही ऐनको दफा १४(१)(छ)(३) बमोजिम १७ (सत्र) वर्ष कैद र रु. सात लाख जरिवाना हुने गरी गरेको काठमाडौँ जिल्ला अदालतको मिति २०६४।१२।१० को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ। पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्नु सक्दैन भन्नेसमेतको पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट

मिति २०६६।८।२३ मा भएको फैसला ।

प्रतिवादीका तर्फबाट यस अदालतसमक्ष परेको पुनरावेदनपत्रको व्यहोरा

म विदेशी नागरिक भएका कारण नेपाली भाषा बोल्न, लेख्न र पढ्न आउँदैन । मेरो नाम अङ्ग्रेजीमा लेखेको सम्मको हरफमा मलाई इच्छाविरुद्ध सही गराएको र मेरो अनुपस्थितिमा थप व्यहोरा लेखिएबाट यस्तो कागजलाई स्वतन्त्र बयानको स्थान दिन मिल्दैन । म प्रतिवादीलाई बिना वारेन्ट पक्राउ गरी खानतलासी लिइएको छ । मलाई गैर कानूनीरूपमा पक्राउ गरेको र अनुसन्धान अधिकारीले कानूनले तोकेको लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा २१(ख)(२) बमोजिमको खानतलासी पूर्जा जारी गरिएको छैन । जेठ २२ को प्र.स.नि. किशोरकुमार खरेलको प्रतिवेदन कहिकतै दर्ता भएको छैन । यस्तो प्रतिवेदनलाई प्रमाणमा लिन मिल्दैन । २०६३।२।२२ को प्रारम्भिक परीक्षणमा लागु औषध निली आएको अर्थात् H/O पृष्ठभूमिमा अस्पतालले परीक्षण गरेको विषय र प्रारम्भिक प्रतिवेदन व्यहोरा आपसमा बाझिएको छ । प्रारम्भिक प्रतिवेदनमा क्याप्सुल निली पेटमा राखी ल्याएको उल्लेख छ । गैर कानूनीरूपले बरामद गरिएको वस्तु भएबाट त्यस्तो गैरकानूनी मुचुल्कालाई आधार लिई फैसला गर्न मिल्दैन । बरामद भएको वस्तु बरामदी प्रकृतिअनुसार दाखेल भएको छैन । दिसा गराएर बरामदी भएको भनिएको क्याप्सुल अदालतमा पेस हुन सकेको छैन । क्याप्सुलको साइजको विषयमा बरामदी मुचुल्काको व्यक्तिहरूको भनाई परस्परमा बाझिएको छ । बरामद गरिएका भनिएका ६४ वटा क्याप्सुल एकै पटकको दिसाबाट बरामद गरिएको होइन भन्ने कुरा रोहबरमा रहेका राजेन्द्रमान कर्माचार्य, ऋषिकेश पाण्डेसमेतको बकपत्रबाट देखिएको छ ।

बरामदी मुचुल्का एक थानमात्र छ । बरामदी प्रक्रिया कानूनबमोजिम नभै प्रहरीको आफूखुसी हिसाबले तयार भएको छ । ६४ वटा क्याप्सुल एकैपटक दिसाबाट निकालेको होइन भन्ने तथ्य स्थापित भएबाट त्यस्तो बरामदी मुचुल्कालाई प्रमाणमा लिन मिल्दैन । बरामदी मुचुल्कामा सुरेश चन्दले मिति लेखिसकेपछाडि आफ्नो नाम घुसाएको र निज बकपत्रसमेत नआएकाले सो स्पष्ट भएको छ । बरामदी मुचुल्काबमोजिमको वस्तुको सम्बन्धमा मुचुल्काका राजेन्द्र कर्माचार्यले क्याप्सुलसहितको तौल गरिएको तथ्य बताएका छन् । जबकि अरूले क्याप्सुल फोरी त्यसबाट धूलो पदार्थ जम्मा गरी ठाउँ ठाउँमा राखी तौलिनै काम गरिएकाले एउटै तथ्यका सम्बन्धमा एकै समयमा दुइवटा भनाईले स्वतन्त्र र शङ्कारहित प्रमाणको स्थान लिन सक्दैन । विवादग्रस्त नमुना मबाट बरामद भएकै होइन भनी अदालतमा बयान गरेको छु । प्रारम्भिक प्रतिवेदन गर्दाको अवस्थामा लेखिएको पत्र सङ्ख्याको अङ्क सच्चिएको छ । परिक्षणकर्ता वैज्ञानिक अधिकृतले Sample T1 had shown positive test for heroin भन्ने राय व्यक्त गरेकामा Sample T1 नं. विवादास्पद छ । नमुना निकालिएका वस्तुलाई सिलबन्दी गर्दा मेरो सहिछाप लिइएको छैन ।

परीक्षण प्रतिवेदनले नमुनामा लागु औषध हेरोइन पाइयो भनेपनि कति प्रतिशत मात्राको प्रतिबन्धित लागु औषधको बनावट थियो भन्ने कुरा उल्लेख छैन । तसर्थ झुट्टा व्यहोराको बरामदी मुचुल्कालाई आधार मानि कानूनसम्मत प्रक्रियाको अवलम्बन नगरी म विदेशी नागरिकलाई १७ वर्ष कैद र रु. ७०००००।- रूपैयाँ जरिवाना तिर्नुपर्ने गरी भएको सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालत तथा पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला बदर गरी अभियोग दाबीबाट फुर्सद पाऊँ ।

यस अदालतको ठहर

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी निर्णयार्थ पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री केदार प्याकुरेलले सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालत तथा पुनरावेदन अदालत, पाटनले मेरो पक्षलाई कसुरदार ठहर्याउँदा केवल बरामदी मुचुल्कालाई आधार मानी फैसला ठहर गरेको छ । बरामदी मुचुल्का तयार गर्ने कर्मचारीहरूकै बकपत्र तथा व्यहोरा परस्परमा बाझिएको र सो बरामदी मुचुल्कासमेत कानूनको रीत नपुर्याई गरिएको हुँदा त्यस्तो बरामदी मुचुल्काका आधारमा भएको फैसला कानूनसम्मत छैन । मेरो पक्ष विदेशी नागरिक भएको र निजले नेपाली भाषा पढ्न र बुझ्नसमेत नसक्ने भएबाट निज विरुद्ध भएका अनुसन्धानलगायतका प्रक्रियाका बारेमा निजउपर के कारवाही भएको हो भन्नेसमेत निजलाई ज्ञान छैन । यस्ता विदेशी नागरिकले दोभाषे राख्न पाउने निजको अधिकार भएकामा सो प्रक्रियासमेत अवलम्बन नगरिएबाट पक्षलाई अन्याय महसुस हुन गएको छ । बरामदी भएका वस्तुको परीक्षण व्यहोरामा नै अन्तर्विरोध भएबाट सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको कैद तथा सजाय नै सदर गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसलासमेत बदर हुनुपर्दछ ।

पुनरावेदक प्रतिवादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् कानून व्यवसायीको बहससमेत सुनी प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल अध्ययन गर्दा, यी प्रतिवादीउपर लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा ४ को देहाय (ङ) र (च) द्वारा निषेधित लागु औषधको निकासी पैठारी र ओसार पसारसमेतको कसुर अपराधमा निज प्रतिवादीउपर सोही ऐनको दफा १४(१) को देहाय (छ) (३) बमोजिम हदसम्मको सजायको मागदाबी लिई अभियोगपत्र दायर भएकामा सुरु काठमाडौं जिल्ला

अदालतबाट प्रतिवादी Obunneme MICHAEL OZOR लाई लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १४(१)(छ)(३) बमोजिम १७ वर्ष कैद र रु. ७,००,०००।- जरिवाना ठहर्याई फैसला भएकामा पुनरावेदन अदालत, पाटनबाटसमेत सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसलालाई सदर गरेको देखिन्छ । यी दुवै अदालतका फैसलाउपर चित्त नबुझाई प्रतिवादीले यस अदालतसमक्ष पुनरावेदनपत्र दायर गरेकामा प्रस्तुत मुद्दा निर्णयार्थ यस इजलाससमक्ष पेस हुन आएको देखियो ।

अब प्रस्तुत मुद्दामा यी पुनरावेदक प्रतिवादीलाई सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट १७ वर्ष कैद र ७,००,०००।- जरिवानासमेत हुने ठहर्याई भएको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला मिलेको छ छैन ? अभियोग दाबीबाट सफाइ पाउँ भन्ने प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने हो होइन सो सम्बन्धमा निर्णय दिनुपरेको छ ।

२. प्रतिवादीउपर मूलतः लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा ४ खण्ड (ङ) र (च) को कसुर अपराधमा ऐ. को दफा १४(१)(छ)(३) बमोजिमको सजायको मागदाबीसहित प्रस्तुत मुद्दाको अभियोगपत्र दायर भएको देखिएको छ । २०६३।२।२२ का दिन कतार एयरवेजको ३५३ को उडानद्वारा दोहा हुँदै काठमाडौंस्थित त्रिभुवन विमानस्थल आइपुगेका राहदानी नं. ३२७४२२८A का बाहक वर्ष ३३ को नाइजेरियन नागरिक OBUNNEME MICHAEL OZOR भन्ने व्यक्तिले अवैध लागु औषध हेरोइन लुकाई तयार गरिएको प्लास्टिक कोटेड गराई पेटमा नपच्ने हेरोइन लुकाइ बनाई तयार गरिएका क्याप्सुल आफ्नो पेटमा निली काठमाडौंतर्फ हेरोइन पैठारी गरी ल्याएको भन्ने सुराकी प्राप्त भएको आधारमा निजलाई दाखेल गरी ल्याएको र स्वास्थ्य जाँच परीक्षण गरी पेटमा हेरोइन

लुकाई ल्याएको देखिएमा पेटबाट निकाली बरामद गरिपाउँ भन्ने प्रतिवेदनका आधारमा प्रस्तुत मुद्दाको कारवाही प्रारम्भ भएको देखिएको छ । उल्लिखित प्रतिवेदनका आधारमा लागु औषध नियन्त्रण कानून कार्यान्वयन इकाइबाट विरेन्द्र प्रहरी अस्पताललाई परीक्षण गरी पठाई दिनेसमेतको पत्राचार भएको मिसिलबाट देखिन्छ । उक्त अस्पतालको इमर्जेन्सी वार्डमा तयार गरिएको बरामदी मुचुल्कामा पासपोर्ट नम्बर 3274228A का बाहक वर्ष ३३ को नाइजेरियन नागरिक OBUNNEME MICHAEL OZOR लाई विरेन्द्र प्रहरी अस्पताल, महाराजगञ्जको इमर्जेन्सी वार्डमा राखी उपचार पद्धतिद्वारा दिसा गराउँदा निजको पेटबाट लागु औषध हेरोइन सेतो टल्किने झिलझिल कागजमा राखी सो कागजलाई सेतो नरम प्लास्टिकले प्याक गरी ल्याएको क्याप्सुल आकारको ६४ वटा अवैध लागु औषध हेरोइनको क्याप्सुल पेटबाट निकालिएको, सो ६४ वटा क्याप्सुलको प्लास्टिक हटाई सो ६४ वटा क्याप्सुलको लागु औषधको मात्रा एक मुष्ट मान्यता प्राप्त तराजुमा तौल गर्दा अवैध लागु औषध हेरोइनको मात्रा ११०० (एघार सय) ग्राम भएको भन्नेसमेत व्यहोरा उल्लेख गरी बरामदी मुचुल्का तयार भएको र सो बरामदी मुचुल्काको रोहबरमा यी प्रतिवादीसमेतले बुझ्ने गरी This Seizer of document is made in front to me the above mentioned drug is discovered from my body in presence of the above mentioned officers भन्ने व्यहोरासमेतमा निज प्रतिवादीले सहिष्णु गरेको देखिएको छ । मौकामा भएको बरामदी मुचुल्कामा नै उक्त क्याप्सुलहरू सोही बखत नै खोली जम्मा लागु औषध मात्रा ११०० ग्राम रहेको यकिन भैरहेको र निजका साथबाट बरामद भएको उक्त लागु औषधको मात्रा र स्थितिसमेत निजको रोहबरमा भएको कुरालाई यी प्रतिवादीले स्वीकार गरी

सनाखत गरी दिएकोसमेत देखिएको छ । अनुसन्धान अधिकृतसमक्ष यी प्रतिवादीलाई बयान गराउने क्रममा उक्त सवाल नं. ३ मासमेत तपाइँलाई अङ्ग्रेजी भाषा बुझ्ने दोभाषेमार्फत नेपाली भाषामा सोधिएको प्रश्न अङ्ग्रेजी भाषामा उल्था गरी पढी बाची सुनाइन्छ अङ्ग्रेजी भाषामा बयान दिन तयार हुनुहुन्छ भनी सोध्नेसम्मको प्रक्रिया गरिएको मिसिलबाट देखिएको हुँदा यी प्रतिवादीले पुनरावेदन जिकिरमा उल्लेख गरे जस्तो आफूलाई उक्त भाषाका बारेमा दोभाषे उपलब्ध नगराईएको भनी मान्न मिलेन ।

३. अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको बयानमा यी प्रतिवादीले उक्त हेरोइन लुकाई तयार गरिएको भनिएको क्याप्सुल बनाई मलाई तयारी अवस्थामा EMEKA OKOYA भन्नेले दिएकाले निजबाट लिई पेटमा निली नेपालमा पैठारी गरी ल्याएको, निज OKOYA सँग पाकिस्तानमा भेट हुँदा निजले मलाई युरोपियन देशतिर पठाई दिन्छु बहुमूल्य सामान प्लास्टिक कोटेड गरी बनाइएको छ सो पेटमा राखी नेपाल लिएर जाने र पुनः नेपालबाट नाइजेरिया लैजाने भनेबाट आफूले हुन्छ भनी निजबाट लिई पेटमा निली ल्याएको हो भन्नेसमेतको व्यहोरा उल्लेख गरी बयान गरेको देखिन्छ । उक्त बयानमा समेत निजले नेपाली भाषामा सोधिएको प्रश्नमार्फत अङ्ग्रेजी भाषामा उल्था गरी सुनाएको र मैले अङ्ग्रेजी भाषामा दिएको उत्तर नेपाली भाषामा उल्था गरी भनेबमोजिम लेखिएको ठीक छ भनी सहीसमेत गरेको देखियो । राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला नार्कोटिक्स इकाईको परीक्षण प्रतिवेदन व्यहोराबाट सङ्कलित नमुना T1 नमुना लागु औषध सेतो हेरोइन (डाएसिटाइल मर्फिन) पाइएको भनी परीक्षण विवरणमा Sample T1 had shown positive test for heroin (Diacetyl morphine) भन्ने उल्लेख गरी B.R. Shakya ले प्रतिवेदन दिएको

देखिन्छ । अदालतसमक्षको बयानमा यी प्रतिवादीले लागु औषध बरामद नभएको तथा अनुसन्धानका क्रममा अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको बयानमा आफूलाई सहिमात्र गराएको भनी जिकिर लिएपनि त्यस्तो जिकिर खण्डन हुने गरी निजले प्रमाणसमेत पेश गर्न सकेको देखिन्छ । बरामद भएको लागु औषध सेतो हेरोइन जस्तो लागु औषध यी पुनरावेदक प्रतिवादीले पेटमा निली राखेको र निजको पेटबाट दिसाद्वारा निकाल्ने पद्धति अवलम्बन गरी बरामद गरिएकोसमेत पुष्टि भैरहेको देखिँदा निज प्रतिवादीको अदालतसमक्षको इन्कारी बयानलाई मात्र आधार मानी लागु औषध ओसार पसारमा संलग्न सुगठित अपराध जस्तो गम्भीर प्रकृतिको कसुरमा संलग्नताको प्रतिनिधित्व गर्ने यी प्रतिवादीलाई कसुरबाट उन्मुक्ति दिन मिलेन ।

४. बरामदी मुचुल्काका साक्षी प्र.नि. राजेन्द्रमान कर्माचार्यसमेतले अदालतमा आइ बकपत्र गर्दा दिसा गरी सकेपछि ६४ वटा क्याप्सुल झरिसकेपछि बरामदी मुचुल्का बनाएको भनी बकपत्र गरिदिएको देखिन्छ भने अर्का प्रतिवेदक रोहबर साक्षी ऋषिकेश पाण्डेसमेतले लागु औषध हेरोइनको मात्रा तौल गर्दा ११०० ग्राम लागु औषध हेरोइन वजन निजको रोहबरमा नै गरेको हो भनी बकपत्रसमेत गरेको देखिन्छ । यसै गरी उक्त बरामद भएको लागु औषध नमुना परीक्षण गरी प्रतिवेदन पेश गर्ने विशेषज्ञ विरेन्द्रराज शाक्यले सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतसमक्ष बकपत्र गर्दासमेत परीक्षण प्रतिवेदनमा हेरोइनको केमिकल नामबाट खुलाइएको र हेरोइनको केमिकल नाम Diacetyl morphine हो भनी बकपत्रसमेत गरेबाट यी पुनरावेदक प्रतिवादीले जिकिर लिएको विशेषज्ञको बकपत्र नै नभएको भन्ने जिकिर खण्डित भएकोसमेत छ ।

५. यी प्रतिवादीको पेटबाट ६४ थान

पत्थर प्लास्टिक कोटेड गरी बनाएको क्याप्सुल निकालेको र त्यसमा ११०० ग्राम हेरोइन रहेको परीक्षण प्रतिवेदनबाट प्रमाणित भैरहेको स्थितिमा यी प्रतिवादीले लागु औषध बरामद भएको कुरामा अदालतसमक्ष इन्कारी गरेपनि प्रहरीमा साबित रही बयान गरेको, पेटबाट बरामद भएका उक्त परिमाणमा रहेका ६४ थान क्याप्सुल विरेन्द्र प्रहरी अस्पतालबाट निकालिएको र उक्त अस्पताल मै तयार गरिएको बरामदी मुचुल्का रीतपूर्वककै देखिएको हुँदा पुनरावेदक प्रतिवादीले बरामदी मुचुल्का नै रीतपूर्वक भएको छैन भनी लिइएको पुनरावेदन जिकिर र सोही जिकिरलाई समर्थन गर्ने गरी पक्षको तर्फबाट उपस्थित कानून व्यवसायीको बहस जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन ।

६.११०० ग्राम लागु औषध सेतो हेरोइन बरामद भएको, दिसाद्वारा निकाली नापजोख गर्दासमेत त्यति परिमाणमा हेरोइन फेला परेको प्रमाणबाट पुष्टि हुँदा यी प्रतिवादीलाई सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा ४ को खण्ड (ड) र (च) को कसुर अपराधमा ऐ. ऐनको दफा १४(१)(छ)(३) बमोजिम १७ वर्ष कैद र रु. ७,००,०००।- जरिवाना हुने ठहर्‍याई भएको फैसलालाई सदर गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६६।८।२३ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुन्छ । अभियोग दाबीबाट सफाइ पाउँ भन्ने प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन ।

७. तर यी प्रतिवादी विदेशी नागरिक भएका कारण आफूउपरको अनुसन्धान, अभियोजनलगायतका सम्पूर्ण न्यायिक प्रक्रियाका बारेमा नेपाली भाषा बुझ्न नसक्ने भनी पुनरावेदन जिकिरमा चासो व्यक्त गरी आफूले दोभाषेसमेतको व्यवस्था हुनुपर्ने भन्नेसमेतको जिकिर लिएकोसमेत देखियो । वस्तुतः आफू विरुद्ध लागेको अभियोगमा निजलाई कसुरका

बारेमा जानकारी उपलब्ध गराउनु राज्यको प्राथमिक दायित्व हुन आउँछ । अझ विदेशी नागरिकका हकमा त भाषागत कठिनाइका कारण हुन सक्ने कठिनाइले न्यायिक प्रक्रियालाई नै कमजोर गराउन सक्ने हुन्छ । तसर्थ न्यायिक प्रक्रियाभित्र ल्याउन यस्ता विदेशी नागरिकलाई पक्राउ गर्दा, अभियोजन गर्दा तथा निज विरुद्ध भएको जुनसुकै न्यायिक कारवाहीमा निजलाई सोधपुछ, निजको बयान तथा निजउपरको न्यायिक दायित्व वहन गराउनसमेतका लागि निजले बुझ्न सक्ने दोभाषेसमेतको व्यवस्था गर्न अनुसन्धान निकाय अभियोजनको निकाय एवम् यस अदालत र मातहतका सबै अदालतहरूमा यथासम्भव प्रतिवादीले बुझ्न वा बोल्न सक्ने भाषा जान्ने व्यक्तिहरूको सूची तयार पारी नियमित वा पटके जुनरूपमा व्यवस्था गर्न व्यवहारिक र सम्भव हुन्छ सोहीरूपमा आवश्यकताअनुसार सेवा लिने र सेवा उपलब्ध गराउने नीतिगत र कार्यगतरूपमा निश्चित व्यवस्था अविलम्ब गराउनु, भाषागत एवम् भाषा जान्ने व्यक्तिको सेवा लिनुपर्ने स्थानको क्षेत्रगत आधारमा दोभाषेहरूको सूची तयार गरी राख्ने व्यवस्था गर्नु, दोभाषेको सेवा लिने गर्दा त्यस्तो दोभाषे छनौट गर्ने, सेवा लिएबापतको शुल्क वा पारिश्रमिक दिने व्यवस्था, दोभाषेको जवाफदेहिताको अतिरिक्त दोभाषेको सेवालार्इ नियमित बनाउन आवश्यक निर्देशिकासहितको व्यवस्था गर्नु र तत्कालको लागि कम्तिमा अङ्ग्रेजी विषयमा स्नातक उत्तीर्ण गरेको दोभाषेसमेत नियुक्त गर्न जो चाहिने आवश्यक प्रबन्ध गर्नु भनी प्रहरी प्रधान कार्यालय, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय एवम् यस अदालतका रजिस्ट्रारको नाउँमा यो निर्देशनसमेत जारी गरिदिएको छ । यस व्यवस्थाको प्रभावकारी कार्यान्वयन भए नभएको सम्बन्धमा आवश्यक विवरण यस अदालत अनुगमन महाशाखामा आवधिकरूपमा पठाउन भनी सम्बन्धित निकायलाई

लेखी पठाउनु । प्रस्तुत फैसलाको विद्युतिय प्रति अपलोड गरी दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. गोविन्दकुमार उपाध्याय

इति संवत् २०७१ साल कात्तिक ३ गते रोज २ शुभम् ।
इजलास अधिकृतन : विष्णुप्रसाद गौतम

निर्णय नं. १४०१

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री ओमप्रकाश मिश्र
आदेश मिति : २०७१।१०।१८।१९
०६७-WO-११७३

विषय : उत्प्रेषण ।

रिट/निवेदक : जिल्ला कञ्चनपुर, दैजी गाउँ विकास समिति, वडा नं. ४ घर भई जिल्ला प्रहरी कार्यालय, डडेलधुरामा कार्यरत प्रहरी हबलदार विरादत्त वडुसमेत

विरुद्ध

विपक्षी : जिल्ला दार्चुला, धुलिगडा १ घर भई जिल्ला प्रहरी कार्यालय अछाम मातहत स.प्र.से.

अछाम दरबन्दी भएकी हाल जिल्ला प्रहरी ११ कार्यालय अछाममा कार्यरत प्रहरी जवान सुन्तली धामीसमेत

- रिट अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत यसै अदालतबाट एकपटक आदेश भई सो आदेश अन्तिम भएर रहिरहेको अवस्थामा हालसम्म त्यस्तो आदेशलाई चुनौती दिई अर्को रिट निवेदन दिन पाउने हक स्वीकार गरिएको छैन र त्यस्तो परम्परा स्थापित भएको अवस्था नहुँदा अन्तिम तहको न्यायिक निकायबाट निर्णय भै सो निर्णय अभिलेखको रूपमा रहेको अवस्थामा सोही विषयलाई उही निकायको समान तहको इजलासबाट त्यस्तो निर्णय बदर गर्न सक्ने अवस्था पनि नरहने ।
- एउटै विषयमा अन्तिम तहको न्यायिक निकायको समान तहको इजलासबाट बदर गर्दै जाने हो भने मुद्दा अन्तिम पनि कहिल्यै हुन नसक्ने हुँदा कानूनबमोजिम पुनरावलोकन गर्ने अवस्थामा बाहेक समानस्तरमा आफैँले आफैँलाई वा आफ्नो विरुद्ध आफैँले रिट जारी गर्ने अवस्था कतै पनि स्वीकार गरिएको नपाइने ।
(प्रकरण नं. ७)
- मुद्दा चलाउने आदेश हुनुपूर्व नै आफ्नो कुरा भन्ने मौका पाउनु पर्ने भन्ने हकमा अभियोजनपूर्व नै त्यस्तो अधिकारको दाबी गर्न सकिने सैद्धान्तिक आधारसमेत नदेखिँदा प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तबमोजिम आफ्नो प्रतिवाद गर्ने मौका नै प्राप्त नहुने अथवा गुमिसकेको भन्ने अवस्थालाई प्राकृतिक

न्यायको सिद्धान्तविपरीत भनी पूर्ण इजलाससमेतको निष्कर्षबाट चलेको मुद्दाको निष्कर्षको रूपमा लिन नमिल्ने ।

- मुद्दामा अभियोजन भन्नु र फैसला भन्नु फरक कुरा हो । फैसला हुँदा पूरा तवरले इन्साफ गर्न अदालत स्वतन्त्र रहन्छ र प्रतिवादीको हैसियतले आफ्नो सम्पूर्ण प्रतिवाद गर्न रोकेको नदेखिने ।

(प्रकरण नं. ८)

रिट निवेदकको तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ताद्वय
विजयप्रसाद मिश्र र करुणाकर मल्लिक

विपक्षीको तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता
किरण पौडेल र विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता डा.
शङ्करकुमार श्रेष्ठ

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२)

आदेश

न्या. कल्याण श्रेष्ठ : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२, १०७(२) बमोजिम यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्र अन्तर्गत दायर हुन आएको प्रस्तुत निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य र आदेश यसप्रकार रहेको छ :

रिट निवेदन व्यहोरा :

विपक्षीमध्येकी सुन्तली धामीले मिति २०६६ साल आश्विन ११ गते राति अन्दाजी ८.३० बजेको समयमा जिल्ला प्रहरी कार्यालय, अछामको सञ्चार बङ्कर कोठाभित्र हामी निवेदकहरूसमेतले विपक्षीलाई सामूहिक रूपमा जबर्जस्ती करणी गरेको भनी नाम

थाहा नभएको भन्दै थरसम्म उल्लेख गरी जिल्ला प्रहरी कार्यालय डोटीमा २०६६।६।१४ मा निवेदन दिएको र मिति २०६६।६।२० मा हामीसमेतको नाम किटानी गरी जिल्ला प्रहरी कार्यालय अछाममा जबरजस्ती करणीको जाहेरी दरखास्त दर्ता गराएपश्चात् जिल्ला प्रहरी कार्यालय अछामले हामीसमेतलाई अनुसन्धानको लागि पक्राउ गरी कानूनबमोजिम अनुसन्धान गरेपश्चात् प्राप्त प्रमाण कागजबाट विपक्षीको जाहेरी दरखास्तमा उल्लेख गरेबमोजिमको अपराध गर्नमा हामीसमेतको संलग्नता नरहेको देखेपछि जिल्ला प्रहरी कार्यालय अछामले पछि बुझ्दै जाँदा कसुरदार हुने भन्ने पुष्टि हुन आएका बखत कानूनबमोजिम हुने नै हुँदा हामी निवेदकहरूलाई सरकारी मुद्दासम्बन्धी नियमावली, २०५५ को नियम ११(१) बमोजिम जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालयसँग सहमति लिई जिम्मा जमानीमा छाड्ने भनी मिति २०६६।७।१५ मा निर्णय गरेको र सोहीबमोजिम जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय, अछामले पनि उक्त मुद्दाको अनुसन्धानबाट प्राप्त कागज प्रमाणहरू केलाउँदा हामी विरुद्ध मुद्दा चलाउनु पर्ने प्रमाणहरू फेला नपरेको आधारमा जिल्ला प्रहरी कार्यालयको उक्त निर्णयलाई सदर गर्ने गरी नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३५(२) बमोजिमको निणय गर्न सोही संविधानको धारा १३५(६) बमोजिम प्राप्त प्रत्यायोजित अधिकारको प्रयोग गरी मिति २०६६।७।१५ मा निर्णय गरेको थियो।

त्यसपछि विपक्षी सुन्तली धामीले उक्त निर्णय पुनरावलोकन गरी दोषीलाई कारवाहीको दायराभित्र ल्याउनको लागि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा मिति २०६६।८।२८ मा निवेदन लिई गएकामा मेरो उक्त निवेदन दर्ता गर्न नमानेको र दरपिठ समेत नगरी दिएको हुनाले अन्यत्र न्यायको ढोका बन्द भएको हुँदा बाध्य भई सम्मानित सर्वोच्च अदालतमा उपस्थित

भएकी छु भनी २०६६।९।२६ मा सम्मानित अदालतमा परमादेशलगायत जो चाहिने आज्ञा आदेश पुर्जो जारी गरिपाउँ भन्ने विषयको रिट नं. ०५८४ को रिट निवेदन दर्ता गराएकिमा उक्त मुद्दामा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट सबुद प्रमाणको विद्यमानता हुँदाहुँदै प्रतिवादी दानसिंह भण्डारी, विरादत्त बडु र नरिभान महत्तरालाई मुद्दा नचलाई हाजिर जमानीमा छाड्ने जिल्ला प्रहरी कार्यालय, अछाम र जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय, अछामको मिति २०६६।७।१५ को निर्णयले निवेदिकाको न्याय पाउने हक हननु हुन गएको देखिएकाले पीडित सुन्तली धामीलाई न्याय माग्ने हक छ। अरू महिलासह पीडित सुन्तली धामीले पनि कानूनबमोजिम न्याय पाउनुपर्छ। मुद्दा नचल्ने गरी सरकारी वकिलले गरेको मिति २०६६।७।१५ को निर्णयमध्ये प्रतिवादी दानसिंह भण्डारी, विरादत्त बडु र नरिभान महत्तराको हकमा मुद्दा नचलाउने गरी गरेको हदसम्म उक्त निर्णय बदर गरिदिएको छ बाँकीको हकमा उक्त निर्णय कायम हुन्छ। अब उल्लिखित प्रतिवादीहरू दानसिंह भण्डारी, विरादत्त बडु र नरिभान महत्तरासमेतका व्यक्तिहरूलाई समेत मुलुकी ऐन जबरजस्ती करणीको महलअनुसार अपराधअनुसारको अभियोग लगाई मुद्दा चलाउनु भनी जिल्ला सरकारी वकिलको कार्यालय, अछामका नाउँमा परमादेश जारी हुने ठहर्छ भनी मिति २०६७।८।१५ मा भएको आदेशको जानकारी हामीले मिति २०६८।१।२५ मा आदेशको नक्कल लिँदा थाहा भएकाले उक्त मुद्दामा प्रत्यक्षरूपमा असर पर्ने हामी निवेदकहरूलाई प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त तथा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २४(९) बमोजिम स्वच्छ सुनुवाईको मौकासम्म पनि प्रदान नगरी हामी विरुद्ध जबरजस्ती करणी जस्तो जघन्य अपराधमा मुद्दा चलाउनु भनी सम्मानित अदालतबाट भएको आदेश प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तको प्रतिकूल भएको तथा

उक्त आदेशले नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा २४(९) द्वारा प्रदत्त मौलिक हकको ठाडो उल्लङ्घन भएको हुँदा सो मौलिक हकको उपचार गराउने अन्य कुनै व्यवस्था नभएकाले बाध्य भई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२, १०७(२) बमोजिम प्रस्तुत रिट निवेदन गर्न आएका छौं।

विपक्षीमध्येकी सुन्तली धामीद्वारा दर्ता गराइएको रिट नं. ०५८४ को परमादेश मुद्दामा भएको आदेश प्राथमिकरूपमा नै प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तानुरूप हामी निवेदकहरूलाई सुनुवाईको मौका दिनुपर्नेमा सो नदिई प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त प्रतिकूल हामीलाई प्रत्यक्ष असर पर्नेगरी हामीउपर जबर्जस्ती करणी मुद्दाको अभियोग लगाई मुद्दा चलाउने गरी यसै सम्मानित अदालतबाट ने.का.प. २०६७, अड्क १, नि.नं. ८२९४, ने.का.प. २०६५, अड्क ५, नि.नं. ७९७०, ने.का.प. २०६५, अड्क ५, नि.नं. ७९६४, ने.का.प. २०६३, अड्क ६, नि.नं. ७७९२, ने.का.प. २०५९, अड्क ३/४, नि.नं. ७०८२, मुद्दामा प्रतिपादन भएका सिद्धान्तसमेतका आधारमा त्रुटिपूर्ण रहेको छ।

अतः उल्लिखित सुन्तली धामीद्वारा सम्मानित अदालतमा दर्ता भएको रिट नं. ०५८४ को मुद्दामा मिति २०६७।८।१५ मा भएको आदेश प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत, नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २४(९) द्वारा प्रदत्त मौलिक हकको अतिक्रमण गर्ने गरी, तथा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ द्वारा महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई प्रदत्त अनतिक्रमण हुने मुद्दा चलाउने वा नचलाउने अन्तिम निर्णय गर्ने अधिकारको अतिक्रमण गरी तथा यस्तै प्रकृतिका मुद्दाहरूमा यसै सम्मानित अदालतको पूर्ण, तथा संयुक्त इजलासबाट प्रतिपादित नजिरसमेतको पालना गर्नुपर्ने भनी सोही संविधानको धारा ११६ को भावनालाई समेत बेवास्ता

गरी भएको र हाम्रो मौलिक हकमा आघात पुगेको हुँदा सो आघातित हकको उपचार पाउने यस सर्वोच्च अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्रबाहेक अन्य कुनै बाटो नभएकाले बाध्य भई उक्त आदेश कार्यान्वयन रोकी पाउन सोही संविधानको धारा ३२ बमोजिम सम्मानित अदालतसमक्ष प्रस्तुत रिट निवेदन लिई आएका छौं। साथै तत्काललाई प्रस्तुत निवेदनको अन्तिम टुङ्गो नलागेसम्म उक्त परमादेश मुद्दामा मिति २०६७।८।१५ मा भएको आदेश कार्यान्वयन नगर्नु भनी विपक्षी जिल्ला सरकारी वकिलको कार्यालय, अछामको नाममा अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरी माथि उल्लेख गरिएबमोजिम यसै सम्मानित अदालतको संयुक्त इजलासबाट भएको कानून प्रतिकूलको आदेश कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु भनी अन्तिमरूपमा समेत उत्प्रेषणलगायत जे जो चाहिने उपयुक्त आज्ञा वा आदेश जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको निवेदनपत्र।

प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकले सर्वोच्च अदालतबाट एकपटक फैसला भई नजिरको रूपमा स्थापित आदेशलाई निष्क्रिय गर्ने प्रयोजनबाट प्रेरित रहेको एवम् निवेदकको भनाई एक आपसमा विरोधाभाष देखिई मागदाबी नै अस्पष्ट रहेको भन्नेसमेतको आधारमा मिति २०६८।१।२९ मा सर्वोच्च अदालतका रजिस्ट्रारबाट प्रस्तुत रिट निवेदन सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम २७(२) र (३) तथा मुलुकी ऐन, अ.बं. २७ नं. बमोजिम दरपीठ गरिदिएकामा रजिस्ट्रारको बेरीतको आदेश बदर गरी प्रस्तुत रिट निवेदन दर्ता गर्ने आदेश गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको निवेदकहरूले यस अदालतमा पुनः दर्ता गरेको निवेदनपत्र।

यस अदालतबाट भएका प्रारम्भिक आदेश :

यसमा निवेदिका सुन्तली धामी विपक्षी नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को

कार्यालयसमेत भई यस अदालतबाट २०६७।८।१५ मा फैसला भएको २०६६ सालको रिट नं. ०५८४ को परमादेश मुद्दामा यी निवेदकहरूलाई विपक्षी बनाइएको देखिएन । यी निवेदकहरूलाई प्रत्यक्ष असर पर्ने विषयमा विपक्षी नबनाइएको र नबुझी यस अदालतबाट उक्त मितिमा फैसला भएको देखिएको अवस्थामा प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त र नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २४ समेतको उल्लङ्घन भएको भनी दायर गर्न खोजिएको रिट निवेदनमा उठाइएको प्रश्नहरूको न्यायिक निरूपण हुन आवश्यक देखिएकाले निवेदकहरूले दर्ता गर्न ल्याएको रिट निवेदन दरपीठ गर्ने गरी यस अदालतका रजिस्ट्रारबाट मिति २०६८।१।२९ मा गरिएको दरपीठ आदेश बेरीतको देखिँदा बदर गरी दिइएको छ । अब अरु रीत पुगेको भए निवेदकहरूले दर्ता गर्न ल्याएको रिट निवेदन दर्ता गरी कानूनबमोजिम गर्नु भन्ने यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासबाट मिति २०६८।३।३ मा भएको आदेश ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र सम्बन्धित मिसिल साथै राखी विपक्षी २ ले महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पठाउनु, र विपक्षी १ ले आफैं वा आफ्नो कानूनबमोजिमको प्रतिनिधिमार्फत लिखित जवाफ लिई उपस्थित हुनु भनी रिट निवेदनको एकप्रति नक्कल साथै राखी विपक्षीहरूको नाउँमा सूचना पठाई लिखित जवाफ प्राप्त भएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेस गर्नु । साथै यसमा प्राकृतिक न्याय सिद्धान्तको उल्लङ्घनको प्रश्न निहित रहेको यस विषयमा निवेदन मागबमोजिम अन्तरिम आदेश जारी हुने नहुने सन्दर्भमा विपक्षीलाई समेत उपस्थित गराई छलफल गर्न उपयुक्त देखिँदा सो प्रयोजनको लागि मिति

२०६८।४।८ गतेको तारेख तोकी सो दिन छलफलमा उपस्थित हुनु भनी विपक्षीहरूलाई सूचना दिनु भन्ने यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासबाट मिति २०६८।३।२० मा भएको आदेश ।

यस अदालतबाट मिति २०६७।८।१५ गते फैसला भएको रिट नं. ०६६-WO-०५८४ को उत्प्रेषणयुक्त परमादेशको मिसिल अभिलेख शाखाबाट झिकाई साथै राखी, यिनै पक्ष विपक्ष भएको यसै विषयसँग सम्बन्धित पुनरावलोकन गरिपाउँ भन्ने निवेदन यस अदालतमा दर्ता भै विचाराधीन अवस्थामा रहेको भन्ने कुरा सम्बन्धित कानून व्यवसायीबाट सोको प्रतिलिपिसमेत पेस गरेको देखिँदा प्रस्तुत निवेदन ०५८४ को रिटसँग प्रत्यक्ष अन्तरप्रभावी भै सो पुनरावलोकनको निवेदन साथै राखी प्रस्तुत निवेदनमा अन्तरिम आदेश जारी गर्नुपर्ने नपर्ने विषयमा निर्णय दिनुपर्ने हुँदा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३(१)(ड) बमोजिम पूर्ण इजलाससमक्ष पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट मिति २०६८।४।८ मा भएको आदेश ।

यसमा प्रस्तुत रिट निवेदन यस अदालत संयुक्त इजलासको अधिकारक्षेत्रभित्रको भई निवेदकको मागबमोजिम अन्तरिम आदेश जारी हुने नहुने सम्बन्धमा छलफलको लागि संयुक्त इजलासमा पेस हुँदा यसै विषयसँग सम्बन्धित निवेदक सुन्तली धामी विरुद्ध प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्समेत भएको रिट नं. ०६६-WO-०५८४ को रिट निवेदनमा यस अदालतबाट मिति २०६७।८।१५ मा भएको फैसलाउपर पुनरावलोकनको निस्सा प्रदान गरिपाउँ भनी निवेदन परेको भन्ने आधार देखाई सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३(१) को खण्ड (ड) बमोजिम पूर्ण इजलाससमक्ष पेस गर्नु भन्ने आदेश भई अन्तरिम आदेश जारी हुने नहुने सम्बन्धमा छलफलको निमित्त यस इजलाससमक्ष पेस भएको

देखियो । तर उक्त रिट नं. ०५८४ को निवेदनमा भएको फैसलाउपर पुनरावलोकन गरिपाउँ भनी परेको निवेदनमा यस अदालत पूर्ण इजलासबाट निस्सा प्रदान भई उक्त रिट निवेदन मुद्दाको रूपमा दर्ता भइसकेको देखिँदैन । साथै प्रस्तुत रिट निवेदन हालसम्म पनि संयुक्त इजलासको अधिकारक्षेत्रभित्रको हुँदा अन्तरिम आदेशको लागिमात्र पूर्ण इजलासबाट सुनुवाई गर्न सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३(१) को खण्ड (ड) को आशय र प्रयोजनअनुकूल हुने नदेखिँदा यस अदालत संयुक्त इजलासबाट मिति २०६८।४।८ मा भएको आदेशमा उल्लेख भएबमोजिम पुनरावलोकनको निवेदन परेको मात्र आधारबाट प्रस्तुत रिटमा अन्तरिम आदेशको लागिमात्र पूर्ण इजलासबाट सुनुवाई गर्न मिल्ने देखिन आएन । तसर्थ, प्रस्तुत रिट निवेदनमा अन्तरिम आदेश सम्बन्धमा छलफलको लागि नियमानुसार संयुक्त इजलाससमक्ष पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको पूर्ण इजलासबाट मिति २०६८।४।१९ मा भएको आदेश ।

यससम्बन्धमा उक्त रिट नं. ०५८४ को मिसिल हेर्दा यी निवेदकहरूलाई विपक्षी नबनाइएको र सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४२ बमोजिम पनि निजहरूलाई बुझिएको देखिएन । प्रत्यर्थीतर्फबाट रहनु भएका विद्वान् सहन्यायाधिवक्तासमेतले उक्त रिट नं. ०५८४ मा भएको यस अदालतको आदेश पुनरावलोकन गरिपाउँ भनी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयका तर्फबाट निवेदन दर्ता भई विचाराधीनसमेत रहेको भनी बहसको क्रममा व्यक्त गर्नुभएको र सोअनुसार मिति २०६८।२।३० मा यसै अदालतमा दर्ता भएको नि.नं. ०४३६ को उक्त निवेदन पनि साथै रहेको देखिन आउँछ । यस्तो अवस्थामा यी रिट निवेदकहरूउपर मुद्दा चलाउनु भनी आदेश भएको रिट नं. ०५८४ को मिसिल हेर्दा यी निवेदकहरूलाई विपक्षी नबनाइएको, प्रतिवादको मौका नदिई निजहरूलाई

बुझ्दै नबुझी प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत निजहरूको विरुद्धमा यस अदालतबाट आदेश भएको तथा सो आदेश पुनरावलोकन गरिपाउँ भनी निवेदन परिसकेको देखिएको परिप्रेक्ष्यमा रिट नं. ०५८४ को निवेदनमा भएको आदेश पुनरावलोकन हुने नहुने प्रश्न विचाराधीन रहेबाट उक्त विवादित प्रश्न नटुङ्गिएसम्म प्रस्तुत रिट निवेदकहरूका हकमा उक्त २०६७।८।१५ को परमादेशअनुसारका कुनै काम कारवाही भएमा निवेदकहरूलाई अपूरणीय क्षति हुन सक्ने देखिँदा न्यायको रोहमा महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयका तर्फबाट परेको सो पुनरावलोकनको निवेदनमा पुनरावलोकनको निस्सा हुने वा नहुने आदेश नभएसम्म उक्त ०५८४ को रिटमा भएको परमादेश निवेदकहरूको हकमा कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु भनी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) अनुसार विपक्षी जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय, अछामका नाममा अन्तरिम आदेश जारी गरिदिएको छ । आदेशबमोजिम गर्नु भनी विपक्षीहरूलाई सूचना दिई नियमानुसार गर्नु भन्नेसमेतको यस अदालत संयुक्त इजलासको मिति २०६८।४।२३ को आदेश ।

विपक्षीहरूबाट पेस भएको लिखित जवाफ व्यहोरा :

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३५(२) मा यस संविधानमा अन्यथा लेखिएकामा बाहेक कुनै अदालत वा न्यायिक अधिकारीसमक्ष नेपाल सरकारको तर्फबाट मुद्दा चलाउने वा नचलाउने भन्ने कुराको अन्तिम निर्णय गर्ने अधिकार महान्यायाधिवक्तालाई हुनेछ, त्यसैगरी धारा १३५(६) मा महान्यायाधिवक्ताले यो धाराबमोजिम आफ्नो काम कर्तव्य र अधिकार तोकिएको सर्तको अधीनमा रही प्रयोग पालना गर्ने गरी मातहतका अधिकृतलाई सुम्पन सक्नेछ भन्ने संवैधानिक व्यवस्था भएबमोजिम मिति २०६३।१०।१ मा राजपत्रमा सूचना

प्रकाशित गरी मातहतका सरकारी वकिललाई आफूमा निहित मुद्दा चलाउने वा नचलाउने भन्ने कुराको निर्णय गर्ने अधिकार प्रत्यायोजन गरेको र सोही प्रत्यायोजित अधिकार प्रयोग गरी सुन्तली धामीको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी विरेन्द्र सिंह बमसमेत भएको जबर्जस्ती करणी मुद्दामा जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय, अछामका तत्कालीन जिल्ला न्यायाधिवक्ताद्वारा मिति २०६६।७।१५ मा विरादत्त बडु, नरिभान महत्तरा, दान सिंह भण्डारीसमेत जना ३ को हकमा प्रमाणको अभावमा मुद्दा नचलाउने र विरेन्द्र सिंह बमलाई मुलुकी ऐन जबर्जस्ती करणीको महलको १ नं. को कसुरमा सोही महलको ३(५) नं. बमोजिम र अन्य अभियुक्तहरू जगदिश पाण्डे र करविर थलाललाई सोही महलको ४ नं. बमोजिम सजाय हुन मागदाबी लिई मुद्दा चलाउने निर्णय गरी अछाम जिल्ला अदालतमा मुद्दा दायर गरिएको हो। उक्त मुद्दा हाल सोही अछाम जिल्ला अदालतमा विचाराधीन अवस्थामा रहेको छ। उक्त निर्णयले विपक्षी रिट निवेदकको संविधानद्वारा प्रदत्त मौलिक हक अधिकारमा कुनै किसिमको अतिक्रमण नभएको र प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तमा समेत आघात नपुगेको हुँदा रिट निवेदन खारेज भागी छ, खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय, अछामका तर्फबाट परेको लिखित जवाफ।

मिति २०६६।६।११ मा जिल्ला प्रहरी कार्यालय, अछाममा म एक महिला प्रहरी जवान सुन्तली धामीउपर घटेको सामूहिक बलात्कारको घटनाको सम्बन्धमा, व्यवस्थापिका संसद्को महिला, बालबालिका र समाज कल्याण समितिले अध्ययन गरेको थियो। उक्त घटनाको अध्ययनको सिलसिलामा अछाम जिल्लाका तत्कालीन जिल्ला सरकारी वकिल नवीनकुमार भट्टसँग अध्ययन टोलीले भेटी छलफल गरेको थियो। उक्त छलफलमा निज सरकारी वकिलले

आफूले उक्त निर्णय गर्दा दबाब आएको भन्ने कुरा स्पष्ट गर्नुभएको थियो। यस घटनाका सम्बन्धमा अभियुक्तहरूलाई बचाउन विभिन्न धम्की आएको, सुन्तली धामी ड्युटी बस्नु पर्नेमा ड्युटीबाट निजलाई सो दिन हटाइएको हुँदा, यो सुनियोजित घटना हो, ३ जना अभियुक्तहरू प्र.स.नि. दान सिंह भण्डारी, प्र.ह. विरादत्त बडु, प्र.ज नरिभान महत्तरालाई यहाँबाट छोड्नु पर्‍यो र अन्य ३ जना प्र.ह. करविर थलाल, प्र.ह. विरेन्द्र बम र प्रहरी जवान जगदिश पाण्डेलाई माथिबाट छोडाउछौं भनी दबाब आएको” भन्ने कुरा स्वीकार गर्नुभएको छ। यसरी दबाबमा गरिएको निर्णयलाई सरकारी वकिलको व्यावसायिक उन्मुक्ति हो भनी व्याख्या गर्न मिल्दैन। त्यसैले दबाबमा गरिएको निर्णयलाई सरकारी वकिलको उन्मुक्तिको विषय मान्न मिल्दैन र उक्त अभियोजनको सिलसिलामा सरकारी वकिलले अवलम्बन गर्नुपर्ने कार्यविधिका कुराहरू, नियम, निर्देशिकाहरूलाई परिपालना नगरिएको हुनाले मैले २०६६ सालको रिट नं. ०५८४ दायर गरेकी थिएँ। विपक्षीहरूको रिट निवेदन समय लम्ब्याउन र झुठ्ठा कुरामा मात्र आधारित भएको हुँदा बदर भागी छ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रहरी जवान सुन्तली धामीको यस अदालतमा परेको लिखित जवाफ।

विपक्षी प्रहरी जवान सुन्तली धामीद्वारा अन्तरिम आदेश खारेज गरिपाउँ भनी परेको निवेदन व्यहोरा :

म पीडित सुन्तली धामीलाई सम्मानित सर्वोच्च अदालतले बुझ्दै नबुझी मलाई सुनुवाईको मौका नै नदिई रिट नं. ०५८४ मा भएको परमादेशको आदेशको कार्यान्वयन रोक्ने गरी जुन अन्तरिम आदेश भयो, त्यसले म पीडितले न्याय प्राप्त गर्न सक्ने मौकाबाट नै वञ्चित भएकी छु। मलाई नबुझी भएको आदेशबाट मलाई अपुरणीय क्षति भएको छ।

मिति २०६६।६।११ मा जिल्ला प्रहरी

कार्यालय, अछाममा एक महिला प्रहरी जवान सुन्तली धामीउपर घटेको सामूहिक बलात्कारको घटनाको सम्बन्धमा व्यवस्थापिका संसद्को महिला, बालबालिका र समाज कल्याण समितिले अध्ययन गरेको थियो। उक्त घटनाको अध्ययनको सिलसिलामा अछाम जिल्लाका तत्कालीन जिल्ला सरकारी वकिल नवीनकुमार भट्टसँग अध्ययन टोलीले भेटी छलफल गरेको थियो। उक्त छलफलमा निज सरकारी वकिलले आफूले उक्त निर्णय गर्दा दबाब आएको भन्ने कुरा स्पष्ट गर्नुभएको थियो। यस घटनाका सम्बन्धमा अभियुक्तहरूलाई बचाउन विभिन्न धम्की आएको, सुन्तली धामी ड्युटी बस्नु पर्नेमा ड्युटीबाट निजलाई सो दिन हटाइएको हुँदा, यो सुनियोजित घटना हो, प्र.स.नि. दान सिंह भण्डारी, प्रहरी हबलदार विरादत्त बडु र प्रहरी जवान नरिभान महत्तरालाई यहाँबाट छोड्नुपर्छ, र अन्य ३ जना प्रहरी हबलदार करविर थलाल, प्रहरी हबलदार विरेन्द्र बम र प्रहरी जवान जगदिश पाण्डेलाई माथिबाट छोडाउछौं भनी दबाब आएको” भन्ने कुरा स्वीकार गर्नुभएको छ। यसरी दबाबमा गरिएको निर्णयलाई सरकारी वकिलको व्यवसायिक उन्मुक्ति हो भनी व्याख्या गर्न मिल्दैन। त्यसैले दबाबमा गरिएको निर्णयलाई सरकारी वकिलको उन्मुक्तिको विषय मान्न मिल्दैन र उक्त अभियोजनको सिलसिलामा सरकारी वकिलले अवलम्बन गर्नुपर्ने कार्यविधिका कुराहरू, नियम, निर्देशिकाहरूलाई परिपालना नगरिएको हुनाले पुनरावलोकनको निस्सा हुन सक्ने अवस्था विद्यमान नभएको हुनाले मिति २०६८।४।२३ मा भएको अन्तरिम आदेश बदरभागी छ, बदर गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रहरी जवान सुन्तली धामीको निवेदनपत्र।

यस अदालतबाट भएका आदेश :

पुनरावलोकनको लागि परेको निवेदनको टुङ्गो लागेको छ वा छैन सो बुझी नियमानुसार गरी

पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको आदेश।

अन्तरिम आदेशको सम्बन्धमा छलफलका लागि निवेदक तथा महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई पेसीको सूचना दिई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको आदेश।

रिट निवेदन नं. ०५८४ को आदेशउपर महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयबाट परेको पुनरावलोकन निवेदनको टुङ्गो लागेपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको आदेश।

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी पेस भएको प्रस्तुत निवेदनमा निवेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताद्वय श्री विजयप्रसाद मिश्र र करुणाकर मल्लिकले यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट ०६६-WO-०५८४ को रिट निवेदनमा निवेदकहरूउपर मुद्दा चलाउनु भनी परमादेश जारी हुँदा निवेदकलाई सुनुवाईको मौकासमेत नदिएकाले सो आदेश प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तसमेतको विपरीत छ। प्रस्तुत निवेदन नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२) को आधारबाटै दर्ता गरिएको र सम्मानित इजलासबाट पूर्ण न्याय प्रदान गर्ने क्रममा एकचोटि सम्मानित अदालतबाट फैसला भैसकेको अवस्था भएपनि संविधानको धारा १०७(२) को व्याख्या गरी निवेदकहरूलाई सुनुवाईको मौकासमेत प्रदान नगरी निजहरूलाई कारवाही गर्न भनी मिति २०६७।८।१५ मा भएको आदेश कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु भनी उत्प्रेषणलगायत जो चाहिने आदेश जारी गरिपाउँ भनी बहस गर्नुभयो।

विपक्षीतर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री किरण पौडेलले महान्यायाधिवक्ताले नेपाल राष्ट्र र नेपाली जनताको प्रतिनिधित्व गर्ने हुँदा सधैंभरि नेपाल राष्ट्र र जनताकै पक्षमा भूमिका निर्वाह गर्ने र ०६६-WO-०५८४ को रिट निवेदनमा आफैं विपक्षी भएको हुँदा प्रस्तुत मुद्दामा

विपक्षीको रूपमा तर्क गर्ने ठाउँ रहँदैन भनी बहस गर्नुभयो।

विपक्षी सुन्तली धामीतर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता डा. श्री शंकरकुमार श्रेष्ठले मुद्दाको निरूपण वा ठहर गर्दा प्रतिरक्षाको अधिकार हुने हो। मुद्दाको अभियोजनकै चरणमा प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त आकर्षित हुने होइन। सर्वोच्च अदालतबाट एकपटक फैसला भई सो फैसला अन्तिम अभिलेखको रूपमा रहेको अवस्थामा पुनः सोही विषयमा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२) को आधारमा पुनः आदेश गर्न मिल्ने अवस्था नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भनी बहस गर्नुभयो।

निवेदक एवम् विपक्षी तर्फबाट उपस्थित विद्वान् कानून व्यवसायीहरूले प्रस्तुत गर्नुभएको उपर्युक्त उल्लिखित बहस सुनी एवम् निवेदककै तर्फबाट विद्वान् कानून व्यवसायीहरूले पेस गर्नुभएको बहसनोटसमेत अध्ययन गरी आज निर्णय सुनाउन तारेख तोकिएको प्रस्तुत निवेदनमा निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुने हो होइन, सोही सम्बन्धमा निर्णय दिनुपरेको छ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा रिट निवेदकहरूले यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट ०६६-WO-०५८४ को रिट निवेदनमा २०६७।८।१५ मा आदेश हुँदा हामी निवेदकहरूलाई विपक्षी नबनाई हामीहरूउपर मुद्दा चलाउनु भनी भएको आदेश हामीहरूलाई सुनुवाइको मौकासमेत प्रदान नगरी भएकाले सो आदेश कार्यान्वयन नगर्नु भनी उत्प्रेषणसमेतको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने मुख्य निवेदन दाबी रहेकामा विपक्षी जिल्ला सरकारी वकिलको कार्यालय, अछामका तर्फबाट परेको लिखित जवाफमा ०६६-WO-०५८४ को परमादेशको निवेदनमा फैसला हुँदा रिट निवेदकको जिकिरबमोजिम प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तको उल्लङ्घन नभएको र संविधान प्रदत्त मौलिक हकको

अतिक्रमणसमेत नभएकाले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत उल्लेख गरेको पाइन्छ।

३. यसमा मिति २०६६।६।१९ गते राति ८:३० बजेको समयमा जिल्ला प्रहरी कार्यालय, अछामको सञ्चार बड्कर कोठाभित्र भएको जबर्जस्ती करणीको घटनाबाट जबर्जस्ती करणी मुद्दाको अनुसन्धान प्रारम्भ भई प्रहरी हबलदार करवीर थलाल, प्रहरी हबलदार वीरेन्द्रबहादुर बम र प्रहरी जवान जगदीश पाण्डेउपर मुद्दा चलाउने र प्रहरी हबलदार विरादत्त बडु, प्रहरी हबलदार दानसिंह भण्डारी र प्रहरी जवान नरिभान महत्तराउपर मुद्दा नचलाउने गरी निर्णय भएको देखिन्छ।

४. मुद्दा नचलाउने गरी भएको निर्णयउपर पीडित सुन्तली धामी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा गएको र त्यहाँबाट सुनुवाई नभएपछि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई समेत विपक्षी बनाई सुन्तली धामीले परमादेशसमेतको माग गरी यस अदालतमा ०६६-WO-०५८४ को रिट निवेदन दायर गरेकामा यस अदालतबाट मिति २०६७।८।१५ मा मुद्दा नचलाउने गरी निर्णय भएका विरादत्त वडु, दानसिंह भण्डारी, नरिभान महत्तराका नाममा मुद्दा चलाउनु भन्ने परमादेश जारी भएकामा प्रस्तुत रिट निवेदनका निवेदकहरूले आफूलाई विपक्षी नबनाई रिट निवेदन दिएको भनी यस अदालतको उक्त निर्णय उत्प्रेषणद्वारा बदर गरिपाउन माग गरी प्रस्तुत निवेदन दिएको देखिन्छ।

५. प्रस्तुत निवेदनमा निवेदकले मिति २०६७।८।१५ को आदेश कार्यान्वयन नगरी पाउन अन्तरिम आदेशसमेत माग गरेकामा उक्त निर्णयउपर महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयबाट पुनरावलोकनको निवेदन परेको हुँदा सोको निर्णय नभएसम्मका लागि यस अदालतबाट अन्तरिम आदेश जारी भएकामा यस

अदालतको पूर्ण इजलासबाट मिति २०६९।१०।२६ मा पुनरावलोकनको निस्सा नहुने गरी निर्णय भैसकेको देखिन्छ ।

६. रिट निवेदकहरूले आफूहरूलाई सुनुवाइको मौकासमेत प्रदान नगरी प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत हुने गरी मुद्दा चलाउने गरी यस अदालतबाट जारी भएको परमादेश त्रुटिपूर्ण हुँदा सो आदेश बदर गरिपाउँ भन्नेतर्फ विचार गर्दा यी रिट निवेदकहरूउपर मुद्दाको कारवाही चलाउने क्रममा निजहरूलाई प्रतिरक्षाको अधिकार प्रदान गरिनु पर्दछ । यस्तो प्रतिरक्षाको अधिकार सम्बन्धित पक्षको प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तान्तर्गत सुनुवाइको हकअन्तर्गत पर्दछ । सर्वोच्च अदालतको पूर्व निर्णयबाट मुद्दाको अभियोजन सम्बन्धमा निर्णय भएको र त्यसले अभियोजनको प्रक्रिया सुरु गराउने हुँदा निवेदकहरू मुद्दा चलेमा कानूनबमोजिम आफ्नो प्रतिरक्षा गर्न जो चाहिने उपचार खोज्न सक्तछन् । यस्तो अवस्थामा निवेदकको प्रतिरक्षा गर्ने अवसर गुमिसकेको अवस्था होइन । तसर्थ अभियोजन गर्ने अधिकारीले कानूनबमोजिम अभियोजन गर्न लगाउने प्रयोजनको लागि भएको आदेशबाट नै प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त उल्लङ्घन भयो भन्न मिल्दैन ।

७. यस अदालतबाट मिति २०६७।८।१५ मा यी निवेदकहरूउपर मुद्दा चलाउनु भनी परमादेश जारी भई उक्त आदेश अन्तिम भै रहेको देखिन्छ । रिट अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत यसै अदालतबाट एकपटक आदेश भई सो आदेश अन्तिम भएर रहिरहेको अवस्थामा हालसम्म त्यस्तो आदेशलाई चुनौती दिई अर्को रिट निवेदन दिन पाउने हक स्वीकार गरिएको छैन र त्यस्तो परम्परा स्थापित भएको अवस्था पनि छैन । अन्तिम तहको न्यायिक निकायबाट निर्णय भै सो निर्णय अभिलेखको रूपमा रहेको अवस्थामा सोही

विषयलाई उही निकायको समानतहको इजलासबाट त्यस्तो निर्णय बदर गर्न सक्ने अवस्था पनि रहन्न । यसरी एउटै विषयमा अन्तिम तहको न्यायिक निकायको समान तहको इजलासबाट बदर गर्दै जाने हो भने मुद्दा अन्तिम पनि कहिल्यै हुन नसक्ने हुन्छ । कानूनबमोजिम पुनरावलोकन गर्ने अवस्थामा बाहेक समानस्तरमा आफैँले आफैँलाई वा आफ्नो विरुद्ध आफैँले रिट जारी गर्ने अवस्था कतै पनि स्वीकार गरिएको पाइँदैन । त्यसैगरी कायम भैरहेको सर्वोच्च अदालतको अन्तिम आदेशलाई अर्को निवेदनबाट बदर गर्ने संविधान एवम् कानूनमा उल्लिखित प्रावधान एवम् न्यायिक सिद्धान्तसमेत पेश गर्न सकेको अवस्था नहुँदा निवेदन जिकिरसँग सहमत हुन सक्ने अवस्थामा समेत देखिएन ।

८. प्रस्तुत निवेदनमा दाबी लिएको विषयका सन्दर्भमा यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट मुद्दा चलाउने गरी निर्णय भएकोलाई पुनरावलोकन नगर्ने गरी टुङ्गो लागिसकेको देखिन्छ । सोउपर निवेदनको रोहमा यस इजलासबाट अन्यथा गर्न सकिने देखिन्न । निवेदकहरूउपर मुद्दा चलाउने आदेश हुनुपूर्व नै आफ्नो कुरा भन्ने मौका पाउनुपर्ने भन्ने हकमा अभियोजन पूर्व नै त्यस्तो अधिकारको दाबी गर्न सकिने सैद्धान्तिक आधारसमेत देखिँदैन । मुद्दा चलेपछि सोमा आफ्नो जो भएको सबुद खुलाई प्रतिवाद गर्न पाउने नै हुन्छ । प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तबमोजिम आफ्नो प्रतिवाद गर्ने मौका नै प्राप्त नहुने अथवा गुमिसकेको भन्ने अवस्था छैन । त्यस्तोलाई प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत भनी पूर्ण इजलाससमेतको निष्कर्षबाट चलेको मुद्दाको निष्कर्षको रूपमा लिन मिल्दैन । मुद्दामा अभियोजन भन्नु र फैसला भन्नु फरक कुरा हो । फैसला हुँदा पुरा तबरले इन्साफ गर्न अदालत स्वतन्त्र रहन्छ र निवेदकले प्रतिवादीको हैसियतले आफ्नो सम्पूर्ण

प्रतिवाद गर्न रोकेको देखिँदैन । तसर्थ निवेदकको मागबमोजिम गर्न मिल्ने देखिँदैन ।

९. अभियोजनको जिम्मेवारी संविधानले महान्यायाधिवक्तालाई सुम्पेको र त्यसो गर्नु सामान्यतया उसको अन्तिम जिम्मेवारी भएपनि संविधान र कानूनबमोजिम गर्नुपर्ने अभियोजन नगरेको, भेदभावपूर्ण व्यवहार गरी न्यायको स्वच्छताको उल्लङ्घन भएको वा दण्डहीनताको पक्षपोषण भएको अभियोजनसम्बन्धी अधिकारको सदुपयोग नभएको भै पीडित वा पक्षले आफ्नो हक अधिकारको संरक्षण गर्न नपाएको भन्ने विश्वसनीय आधार भै न्यायिक पुनरावलोकनको रोहमा अभियोजनसम्बन्धी निर्णयउपर नै प्रश्न उठेमा अदालतले त्यसको पुनरावलोकन हुनै नसक्ने भन्न संविधानले अङ्गिकार गरेको न्यायिक पुनरावलोकनको सिद्धान्तले मिल्दैन । भैरहेको अभियोजनसम्बन्धी प्रणालीमा अभियोजन गर्नुपर्नेमा नगरेको भन्ने अवस्थामा सोउपर पीडितले उजुर गर्ने तह र प्रक्रिया किटान गरी त्यसको पर्याप्त सम्बोधन गर्ने भरपर्दो प्रणाली व्यवस्थित गरेको नहुँदा अन्तिम विकल्पको रूपमा न्यायिक पुनरावलोकनलाई ग्रहण गर्न नमिल्ने भन्न पनि नमिल्ने हुनाले समेत यस अदालतको पूर्ण इजलासको मिति २०६९।१०।२६ को आदेशसँग असहमत हुन सक्ने अवस्था रहेन । तसर्थ प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । यस अदालतबाट मिति २०६८।४।२३ मा जारी भएको अन्तरिम आदेश महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयबाट परेको ०६६-WO-०५८४ को रिट निवेदनमा भएको आदेशको पुनरावलोकनको निस्सा हुने, नहुने आदेश नभएसम्मका लागि भएको र मिति २०६९।१०।२६ मा यस अदालतको पूर्ण इजलासबाट पुनरावलोकनको निस्सा नहुने आदेश भैसकेकाले सोही मितिदेखि अन्तरिम आदेश स्वतः निष्क्रिय भएकाले सो सम्बन्धमा केही बोली रहन परेन । आदेशको जानकारी

विपक्षीलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. ओमप्रकाश मिश्र

इति संवत् २०७१ साल माघ १८ गते रोज १ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : कमलप्रसाद ज्ञवाली

निर्णय नं. ९४०२

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ
आदेश मिति : २०७१।३।३१
०६९-WO-०१६६

विषय : उत्प्रेषण ।

निवेदक : काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं
महानगरपालिका वडा नं. ३१ कमलादीस्थित
नेपाल इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेडका
अख्तियारप्राप्त महाप्रबन्धक केशव दुवाडी
विरुद्ध

विपक्षी : श्री श्रम अदालत, अनामनगर, काठमाडौंसमेत

- अमूक कम्पनी वा प्रतिष्ठानको नाफा निर्धारण गर्दा कम्पनी वा प्रतिष्ठानले

प्राप्त गरेको समष्टिगत नाफा त्यसमा पनि खास गरी राजस्व तिर्नुपर्ने रकम र पुँजीगत आयलाई मानिने भएपनि लगानीका कम्पनीहरूमा यसको प्रयोग हुन सक्दैन । कम्पनीको चालु आर्थिक वर्षको अवस्थाबाट यसलाई अलग-अलग गर्न पनि नमिल्ने ।

- स्वीकार गरिएको नाफा अन्तर्गत व्यवसायबाट प्राप्त नाफा र पुँजीगत व्यापारबाट प्राप्त नाफालाई समावेश गरिए पनि यसलाई सीमान्तकृत नाफा भन्न मिल्दैन । कतिपय अवस्थामा यस्तोप्रकारका नाफालाई पुँजीगतसमेत गर्ने गरिन्छ । सेयर बिक्रीबाट प्राप्त भएको रकम त सेयरधनीको अमूक कम्पनीमा लगानी गरेबापत प्राप्त भएको पुँजीगत रकमको अंश हो । यसलाई प्रथमतः सेयरधनीले बहन गर्नुपर्ने दायित्वको रूपमा र द्वितीयतः कम्पनीले घोषणा गरेको लाभको रकमको हिस्साको रूपमा लिने गरिन्छ । यो केवल रकममात्र नभई लगानीकर्ताका बीचमा भएको सम्झौताबापतको पुँजीगत ब्याजसमेतको अंश हो जसको प्रत्यक्ष लाभग्राही सेयरधनी हुने हो । सेयर लगानी गरेका लगानीकर्ताहरूले नै लाभांश घोषित गरेको अवस्थामा मात्र उक्त सेयरको पुँजीगत अंश परिचालन बापत प्राप्त आयमा लाभान्वित हुने अवस्था रहिरहने ।

(प्रकरण नं. ५)

- निवेदकहरूले **Golden Handshake** अन्तर्गत प्याकेजमा सुविधा प्राप्त गरी अवकाश लिएको देखिँदा कम्पनीको कर्मचारी नियमावलीको संशोधनपछि

अवकाश पाएका कामदार कर्मचारीको हकमा संशोधनको अधिनमा रहेर मात्रै उत्पादकत्व पुरस्कार पाउन सक्ने हुनाले सोको प्रावधान तथा मान्यतालाई अनदेखा गर्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ६)

- कम्पनीको सेयरबाट प्राप्त आयलाई बिमा व्यवसायबाट प्राप्त आय भन्न मिल्ने देखिँदैन । सेयर भै रहेको पूँजीको अंश हो । सेयरको बिक्रीबाट तथा सेयरबाट नै उत्पादकत्व पुरस्कार भनी वितरण गर्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ७)

निवेदकको तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ताद्वय विजयप्रसाद मिश्र र राजकुमार कार्की

विपक्षीको तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता रेवतीराज त्रिपाठी, वरिष्ठ अधिवक्ता बालकृष्ण नेउपाने र विद्वान् अधिवक्ता नेत्र आचार्य

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- नेपाल इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेडको कर्मचारी नियमावली, २०६३ (संशोधनसहित) को नियम ४.११
- श्रम ऐन, २०४८ को दफा ७३(५), ८७

आदेश

न्या. कल्याण श्रेष्ठ : नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा ३२, १०७(२) बमोजिम यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको तथ्य र आदेश निम्नबमोजिम रहेको छ ।

१. रिट निवेदन व्यहोरा :

नेपाल इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेडले मुनाफाको उत्पादकत्व पुरस्कार नदिने भन्ने निर्णय र परिपत्र नियमावलीको नियम ४.११ समेतको प्रतिकूल हुँदा सो नियम ४.११ मा भएको व्यवस्थाबमोजिम नेपाल क्रेडिट एन्ड कमर्स बैंकको सेयर बिक्रीबाट आएको मुनाफा आर्जन गरेको हुँदा उक्त रकम र अन्य उत्पादकत्व पुरस्कार सुविधा रकम हाप्रोसमेत स्वतःहक स्थापित हुने र नियमानुसार अनिवार्य पाउन बाँकी हुँदा सो दामासाहीले हिसाब गरी दिलाई भराई पाउँ भनी गंगा श्रेष्ठ मल्लसमेत १९ जना सेवा निवृत्त कर्मचारीहरूको श्रम ऐन, २०४८ को दफा २२ बमोजिम विपक्षी श्रम कार्यालय, काठमाडौंमा मिति २०६७।१।७ गतेको निवेदन परेकामा यस कम्पनीबाट प्रतिवाद गर्दा नेपाल इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेडको कर्मचारी नियमावली, २०६३ को नियम ४.११ कर्मचारीको प्रत्यक्ष सुविधासँग सरोकार राख्ने नियम होइन सर्तात्मक व्यवस्था हो, तोकिएको सर्त पुरा भएमा मात्र दाबी पुग्न सक्दछ । कम्पनीको सञ्चालक समितिको निर्णयबाट नियम ४.११ बमोजिम सीमान्त वृद्धि नाफा भएको नाफाको २५ प्रतिशतसम्म उत्पादकत्व पुरस्कार दिने व्यवस्था रहेको र सोबमोजिम हिसाब किताब अन्तिम भई प्रमाणितसमेत भइसकेको र उक्त आर्थिक वर्षमा नियम ४.११ बमोजिम आर्थिक वर्ष ०६५/०६६ मा सेयर बिक्रीबाट प्राप्त भएको रकमलाई बाहेक गर्दा कम्पनी नोक्सानीमा जाने तथ्य प्रस्ट देखिने हुँदा निवेदकहरूको मागदाबी खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको यस नेपाल इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेडको तर्फबाट मिति २०६७।२।१२ मा लिखित जवाफ दिइएको थियो । प्रस्तुत विवादमा श्रम कार्यालय बागमती अञ्चलबाट निर्णय हुँदा नाफा नोक्सान विवरणमा लगानी बिक्रीमा नाफा भनी उल्लेख भएको पाइँदा उक्त प्रतिष्ठानको आर्थिक वर्ष २०६५/०६६

मा देखिएको रकमको मुनाफाको २५ प्रतिशतले हुन आउने रकम गंगा श्रेष्ठ मल्लसमेतका १९ जना पूर्व कर्मचारीहरूलाईसमेत दामासाहीले भुक्तानी गर्नुपर्ने गरी श्रम ऐन, २०४८ को दफा ७३(५) अनुसार निर्णय गरिन्छ भन्ने निर्णय गरियो ।

सो निर्णयउपर यस नेपाल इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेडको पुनरावेदन पर्दा श्रम अदालतबाट मिति २०६५।१०।५ को संशोधनले व्यवसायिक मुनाफामा मात्रै प्रोत्साहन भत्ताको रकम वितरण गर्ने, विगतमा प्रचलनमा रहेको सेवासम्बन्धी नियम परिवर्तन भएकाले भुक्तानी नहुने भन्ने विषयमा विवाद उत्पन्न भएको देखिएकामा उक्त प्रतिष्ठानको सेवासम्बन्धी विनियमावली ऐनको दफा ५१(झ) र ८७ ले श्रम ऐनको अभिन्न अङ्ग भएकाले सो सेवा नियमावलीअन्तर्गतको विवाद सामान्य अदालतमा जानपर्ने भन्ने तर्कसँग सहमत हुन सकिएन । पुनरावेदक प्रतिष्ठानले कुनै पनि मान्यताहरूलाई आत्मसात् नगरी वितरण गर्दै आएको प्रोत्साहन पुरस्कार वितरणसम्बन्धी नियमलाई परिवर्तन गरेको र पाइरहेको सुविधा हठात् रोक लगाएको न्यायोचित नदेखिने, आर्थिक वर्ष २०६५/०६६ मा नाफा भएकामा कुरामा व्यवस्थापन सहमत नै भएको र प्रत्यर्थी कर्मचारीहरू आर्थिक वर्ष २०६५/०६६ को पुरै अवधि पुनरावेदक प्रतिष्ठानको बहालवाला कर्मचारी रहेको तथ्यमा विवाद नभएको अवस्थामा सो आर्थिक वर्षको मुनाफाबाट नियमानुसार उत्पादकत्व पुरस्कार सुविधा पाउने भनी श्रम कार्यालय बागमती अञ्चल काठमाडौंबाट मिति २०६७।१।१३ मा भएको निर्णय मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्नेसमेतको निर्णय आधार लिई फैसला गरेको र सो फैसलाहरू नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३(१) विपरीतसमेत कानून र कानूनी सिद्धान्तको रोहमा बदरभागी छ ।

वस्तुतः नेपाल इन्स्योरेन्स कम्पनी

लिमिटेड नेपाल सरकारको स्वामित्व रहेको नेपाल बैंक लिमिटेडको ५१ प्रतिशत सेयर भएकाले नेपाल सरकारको आंशिक स्वामित्व रहे भएको, बिमा ऐन, २०४९ बमोजिम दर्ता र सञ्चालन हुने कम्पनी हो । त्यस्तै विपक्षी नं. ३ देखि २१ सम्मका प्रत्यर्थीहरू कम्पनीको कामदार नभई कर्मचारी हुनुहुन्थ्यो भन्ने तथ्यलाई कोही कसैले इन्कार गर्न सक्ने स्थिति छैन । यस परिप्रेक्ष्यमा ऐनको दफा २२ बमोजिम निज प्रत्यर्थीहरूको सेवा सर्तको हकमा कम्पनीको कर्मचारीको सेवा सर्तसम्बन्धी नियम अर्थात् नियमावलीमा भएको व्यवस्था लागू हुन्छ । यसरी छुट्टै ऐनबमोजिम सञ्चालित कम्पनीका कर्मचारीका हकमा श्रम ऐन, २०४८ लागू नभई सम्बन्धित कम्पनीकै नियमावली लागू हुने सम्बन्धमा किरणकुमार श्रेष्ठको मुद्दा (संवत् २०५३ सालको रिट नं २११०) मा सिद्धान्तसमेत प्रतिपादित भइरहेको सन्दर्भमा ऐनको दफा ७३(५) बमोजिम विपक्षी श्रम कार्यालयले गरेको निर्णय र सो निर्णयलाई सदर गर्ने विपक्षी श्रम अदालतको फैसलासमेत प्रथम दृष्टिमाै बदर भागी छ ।

कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा १२ बमोजिम बिमा व्यवसायसम्बन्धी कारोबार गर्ने कम्पनी पब्लिक कम्पनी हुने पर्ने देखिन्छ । बिमा ऐन र कम्पनी ऐनद्वारा प्रशासित हुने यस कम्पनीको प्रबन्धपत्र र नियमावलीले दिएको अधिकारको सीमाभित्र रही कम्पनी र कम्पनीका सेयरधनी तथा अन्य सम्बद्ध पक्षको बृहत्तर हितका लागि नियमावली संशोधनसमेतका आवश्यक निर्णय गर्ने अधिकार कम्पनीको सञ्चालक समितिमा निहित रहेको र सोहीअनुकूल कम्पनीको सञ्चालक समितिको मिति २०६५।१०।५ गतेको सर्वसम्मत निर्णयानुसार नेपाल इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेडको कर्मचारी नियमावली, २०६३ को नियम ४.११ मा संशोधन भएको हो । सञ्चालक समितिले अनाधिकाररूपमा निर्णय गर्‍यो भन्नेलगायत सो निर्णयका विरुद्ध कोही

कसैको उजुर परी बदरवातिल गरेको, गर्न सकेको छैन । सञ्चालक समितिको निर्णय कोही कसैबाट बदरवातिल नभए नगरेको स्थितिमा सो निर्णयलाई सार्थक परिणाम दिई कार्यान्वयन गर्नु गराउनुको विकल्प हुन सक्दैन ।

यस कम्पनीका कर्मचारीका हकमा श्रम ऐन, २०४८ आकर्षित हुँदैन, हुन सक्दैन एकछिनका लागि श्रम ऐन, २०४८ को व्यवस्थाका बारेमा विश्लेषण गर्ने हो भने पनि श्रम ऐन, २०४८ को परिच्छेद ४ पारिश्रमिकअन्तर्गत राखिएको दफा २२ ले पारिश्रमिक, भत्ता र सुविधा दिने दायित्व व्यवस्थापकको हुनेसम्म व्यवस्था गरेको छ । उक्त नियमावलीको नियम ४.११ मा लेखिएबमोजिम उत्पादकत्व पुरस्कारलाई श्रम ऐनमा लेखिएको पारिश्रमिक, भत्ता वा सुविधा मान्न, सम्झन पनि मिल्दैन । यस दृष्टिकोणले श्रम ऐनले व्यवस्था नै नगरेको उत्पादकत्व पुरस्कार पाउन श्रम ऐनअन्तर्गत कुनै दाबी लाग्ने, लाग्न सक्ने अवस्था हुँदैन ।

श्रम ऐन, २०४८ को प्रस्तावनामा परेको “काम गर्ने” भन्ने वाक्यांशले तत्काल कार्यरत् रहे भएका कामदार तथा कर्मचारीलाई परिलक्षित गरेको प्रस्ट छ । त्यस्तै ऐनको दफा २ को खण्ड (ग) मा गरिएको परिभाषाअनुसार पनि प्रशासनिक काममा संलग्न व्यक्तिलाई कर्मचारी मानिने प्रस्ट छ । “कार्यमा संलग्न” भन्ने वाक्यांशले कार्यरत्बाहेक अर्को अर्थ लाग्दैन, लाग्न सक्दैन । प्रत्यर्थी नं. ३ देखि २१ सम्मका विपक्षीहरूले मिति २०६६।४।१९ गते र मिति २०६६।११।४ गते स्वेच्छिक अवकाश लिनुभएको सन्दर्भमा आफूले लिने पाउने पारिश्रमिक, भत्ता वा सुविधा रहे भए आफू पदमा बहाल रहँदा नै मागदाबी गर्नुपर्ने हुन्छ । यसरी मागदाबी गर्न कोही कसैले निषेध गरेको अवस्था पनि थिएन, छैन । यस परिप्रेक्ष्यमा नियमावलीद्वारा सेवा सुविधा अभिनिश्चित भएका विपक्षीहरूले आफू सेवाबाट मुक्त भएपछि श्रम ऐनको हवाला दिएर उत्पादकत्व पुरस्कारमा दाबी गर्नु सर्वथा

अकानूनी र हकदैयाहीन छ ।

श्रम कार्यालय बागमती अञ्चलको निर्णयमा उत्पादकत्व पुरस्कार र बोनसलाई समस्तर Equal Footing मा राखिएको छ । बोनस ऐन, २०३० को दफा ५ मा एक आर्थिक वर्षमा गरेको खुद मुनाफाको दस प्रतिशत बराबरको रकम बोनसबाट छुट्ट्याउनु पर्ने व्यवस्थालाई पनि मध्यनजर राख्नुपर्ने हुन्छ । यसै कुरालाई मध्यनजर गरेरै कम्पनीको सञ्चालक समितिले सीमान्त वृद्धि नाफाबाट उत्पादकत्व पुरस्कार दिने गरी नियमावलीमा कानूनसम्मत ढङ्गले संशोधन गरेको हो । वस्तुतः अन्य आर्थिक वर्षमा आर्जित आयलाई अर्को आर्थिक वर्षको मुनाफाभित्र समावेश गर्न प्रचलित कानूनको मर्म र मनसाय प्रतिकूल हुने विषयलाई श्रम कार्यालयको निर्णय र श्रम अदालतको फैसलामा पुरै अनदेखा गरिएको छ ।

बिमा ऐन, २०४९ को दफा १९ देखि २५ सम्म उल्लिखित हिसाब किताबसम्बन्धी विशेष व्यवस्थाले पनि यसै मर्मलाई आत्मसात् गरेको छ । कम्पनीको सञ्चालक समितिको निर्णयानुसार नियमावलीमा गरिएको संशोधनअनुरूप कम्पनीको हिसाब किताब तयार भई साधारण सभाबाट अनुमोदनसमेत भएको र सो विवरण नियमनकारी निकाय बिमा समितिमा पेस दाखिलसमेत भइसकेको स्थिति छ । सो हिसाब किताब विवरण अन्यथा हो भनी नियमनकारी निकायलगायत कोही कसैले नभनी अन्तिमरूपमा कायम रहेको हिसाब किताब वासलातसमेत अन्यथा हुने परिणामको श्रम कार्यालयको निर्णय र श्रम अदालतको फैसला सर्वथा अनुचित र निरर्थक छ । तसर्थ श्रम कार्यालय बागमती अञ्चल, काठमाडौँबाट भएको मिति २०६७।९।१३ गतेको निर्णय र सो निर्णयलाई सदर गर्ने श्रम अदालतको मिति २०६८।८।१४ गते फैसलासमेत कानून र कानून सिद्धान्तको रोहमा बदरभागी भएको एवम् उक्त निर्णय फैसलासमेतले निवेदकको नेपालको

अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२ को उपधारा (३) को देहाय (च) द्वारा संरक्षित पेसा, व्यापार गर्ने स्वतन्त्रता, धारा १३(१) द्वारा प्रदत्त समानताको हक र धारा १९(१) द्वारा प्रत्याभूत साम्प्रतिक हकाधिकारसमेतमा गम्भीर आघात पुर्याएकाले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र धारा १०७ को उपधारा (२) बमोजिम सो निर्णय, फैसला तथा तत्सम्बन्धी यावत् काम कारवाही उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरिपाउँ । साथै प्रस्तुत रिट निवेदनको टुङ्गो नलागेसम्म प्रत्यर्थी श्रम कार्यालयको निर्णय र प्रत्यर्थी श्रम अदालतको फैसला कार्यान्वयन भए गरेमा यस निवेदनपत्र निरर्थक र निष्प्रयोजनित हुने भएकाले सो निर्णय तथा फैसला कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु भनी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१ बमोजिम विपक्षीहरूका नाममा अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्नेसमेतको रिट निवेदन ।

२. यस अदालतबाट भएको प्रारम्भिक आदेश :

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? जारी हुनु नपर्ने कुनै आधार र कारण भए बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी निवेदन र यी आदेशको प्रतिलिपीसमेत साथै राखी विपक्षी नं. १ र २ को नाउँमा सुचना म्याद पठाई महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई बोधार्थ दिई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? जारी हुनु नपर्ने कुनै आधार र कारण भए बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र आफैँ वा आफ्नो कानूनबमोजिमको प्रतिनिधिमार्फत लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी निवेदन र यो आदेशको प्रतिलिपीसमेत साथै राखी अन्य

विपक्षीका नाउँमा सूचना म्याद पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु । निवेदकले माग गरेको अन्तरिम आदेश सम्बन्धमा विचार गर्दा, निवेदक कम्पनीको आफ्नो नियमावली भएकामा सोहीबमोजिम हुने र श्रम अदालतको मिति २०६८।८।१४ को फैसलामा आर्थिक वर्ष २०६५/०६६ मा यस कम्पनीले नाफा कमाएकामा व्यवस्थापन सहमत भएको भनी उल्लेख भएको तथ्य मिसिलबाट पुष्टि नभएको अवस्थामा उक्त फैसला कार्यान्वयन गर्दा निवेदक कम्पनीलाई अपूरणीय क्षति पुग्न सक्ने अवस्था देखिएकाले यस निवेदनको अन्तिम निर्णय नभएसम्म श्रम अदालतको उक्त मितिको फैसला कार्यान्वयन नगर्नु, नगराउनु भनी विपक्षीहरूका नाममा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) अनुसार अन्तरिम आदेश जारी गरिदिएको छ । यसको सूचना विपक्षीहरूलाई दिनु भन्नेसमेतको यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासबाट मिति २०६९।५।१२ मा भएको आदेश ।

३. विपक्षी श्रम अदालतबाट यस अदालतसमक्ष पेस भएको लिखित जवाफ व्यहोरा:

आर्थिक वर्ष २०६५/०६६ मा नाफा भएका कुरामा व्यवस्थापन सहमत नै भएको र प्रत्यर्थी कर्मचारीहरू आर्थिक वर्ष २०६५/०६६ को पूरै अवधि पुनरावेदक प्रतिष्ठानको बहालवाला कर्मचारी रहेको तथ्यमा विवाद छैन । सो आर्थिक वर्षको मुनाफाबाट नियमानुसार उत्पादकत्व पुरस्कार सुविधा पाउने भनी श्रम कार्यालय, बागमती अञ्चल काठमाडौंबाट मिति २०६७।९।१३ मा भएको निर्णय मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहरेको । पुनरावेदक प्रतिष्ठानको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन भन्ने यस अदालतबाट मिति २०६८।८।१४ मा फैसला भएको हुँदा नेपाल इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेड विरुद्ध भएको

निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुने होइन सदर हुनुपर्दछ । अतः कानूनबमोजिम नै भएको यस अदालतको मिति २०६८।८।१४ को फैसला श्रम कानून तथा न्यायका मान्य सिद्धान्त एवम् संविधानको भावनाअनुरूप रहेको र सो फैसलाबाट रिट निवेदकको कानूनी एवम् संवैधानिक हकमा आघात पुगेको अवस्थासमेत नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ ।

४. विपक्षी श्रम कार्यालय बागमती अञ्चलका तर्फबाट यस अदालतसमक्ष पेस भएको लिखित जवाफ व्यहोरा:

कमलादी काठमाडौं स्थित नेपाल इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेडमा काम गर्ने गंगा श्रेष्ठ मल्लसमेत १९ जना निवृत्त कर्मचारीहरूले “हामीहरू सेवा निवृत्त हुनुपूर्व कार्यरत् अवधिमा विपक्षी कम्पनीले आर्जन गरेको खुद मुनाफा रकमबाट हरेक कर्मचारीलाई उत्पादकत्व पुरस्कार सुविधा साबिकदेखि उपलब्ध गराई आएकामा हामीहरूलाई मात्र उक्त सुविधा नदिने नियत राखेकाले हामीहरूले नियमानुसार पाउनु पर्ने उत्पादकत्व पुरस्कार सुविधा दिलाइपाउँ भनी मिति २०६७।१।७ गते यस कार्यालयमा दर्ता हुन आएको निवेदनमा कारवाही भई नेपाल इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेडको कर्मचारी नियमावली, २०६३ को नियम ४.११ अनुसार दिइँदै आएको उत्पादकत्व पुरस्कार सेवा निवृत्त निवेदक कर्मचारिहरूसमेतको संलग्नतामा प्रतिष्ठानले आर्थिक वर्ष २०६५/०६६ को प्राप्त गरेको हुँदा सो विगत आर्थिक वर्षमा दिइँदै आएको उत्पादकत्व पुरस्कार रकम निज निवेदकहरूलाई वितरण नगरी आर्थिक वर्षको बीचमा आएर भएको नियम संशोधनबाट उत्पादकत्व पुरस्कार रकमबाट वञ्चित गराउने कार्य प्रति कार्यालय सहमत हुन नसक्ने र उक्त नाफा नोक्सान विवरणमा पनि “लगानी बिक्रीमा नाफा” भनी उल्लेख भएको पाइँदा उक्त प्रतिष्ठानको आर्थिक वर्ष २०६५/०६६ मा देखिएको रकम रु.७,

६१,०३,८४०।७२ को मुनाफाको २५ प्रतिशत हुन आउने रकम गंगा श्रेष्ठ मल्लसमेतका १९ जना पूर्व कर्मचारीहरूलाईसमेत दामासाहीले कम्पनीको उत्पादकत्व पुरस्कार रकम विपक्षी नेपाल इन्स्योरेन्स कम्पनीका व्यवस्थापकले भुक्तानी गर्नुपर्ने गरी श्रम ऐन, २०४८ (स.स) को दफा ७३(५) अनुसार मिति २०६७।९।१३ गते यस कार्यालयबाट निर्णय गरिएको थियो । उक्त निर्णयउपर चित्त नबुझाई विपक्षीबाट श्रम अदालतमा निवेदन गर्नु भई सो विषयमा श्रम कार्यालयबाट भएको निर्णय मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भनी सम्मानित श्रम अदालतबाट मिति २०६८।८।१४ मा फैसलासमेत भएको अवस्थामा यस कार्यालयबाट भएको निर्णय विरुद्ध श्रम अदालतमा पुनरावेदन गरी श्रम अदालतबाट सो विषयमा फैसला भइसकेपछि पनि यस कार्यालयलाई विपक्षी बनाई रहनुपर्ने औचित्य छैन । तसर्थ रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ ।

५. विपक्षी विदुर वन, अरूण सिंह, गंगा श्रेष्ठ, हेमराज शाक्य, जयन्द्र बहादुर श्रेष्ठ सुधा पराजुली, यज्ञराज श्रेष्ठ, प्रमिला थापा (के.सी), राजेन्द्रप्रसाद वैद्य, मिता राजोपाध्याय राजभण्डारी, किरणप्रसाद उपाध्याय, कमल बस्नेत सिजापती, जानकी कार्की अधिकारी, बिमला के.सी., मन्जु पाण्डे पौडेल, शुभलक्ष्मी माथेमा, शान्ता थापा, किरण श्रेष्ठ, नवीन प्रकाश न्यौपानेसमेतका विपक्षीहरूको यस अदालतसमक्ष पेस हुन आएको एकै मिलानको लिखित जवाफ व्यहोरा:

विपक्षी प्रतिष्ठान श्रम ऐन, २०४८ को दफा २(ख) ले गरेको परिभाषाभित्र पर्ने र उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाबमोजिम कुनै उद्योग व्यवसाय र सेवा सञ्चालन गर्ने उद्देश्यले प्रचलित कानूनबमोजिम स्थापित १० जना वा सोभन्दा बढी कामदार वा कर्मचारी रहेको कुनै कारखाना कम्पनी संगठन संस्था

फर्म वा तिनको समूह सम्झनुपर्दछ । प्रतिष्ठानले ऐजको कर्मचारी नियमावली तथा श्रम ऐन, २०४८ अनिवार्यरूपमा पालना गरी हामीहरूले नियमानुसार पाउनुपर्ने सम्पूर्ण सुविधा प्रदान गर्नुपर्नेमा नदिएकाले हामी बाध्य भई सुरु श्रम कार्यालय, टेकु काठमाडौंमा निवेदन चढाएकामा उक्त श्रम कार्यालयबाट भएको निर्णयअनुसार हामीले नियमानुसार पाउनुपर्ने सुविधा दिलाई पाउने ठहर भएको थियो । उक्त फैसला विपक्षीले पालना नगरी सो निर्णयउपर श्रम अदालतमा पुनरावेदन दर्ता गराउनु भएकामा श्रम अदालतबाट पनि श्रम कार्यालयको फैसला सदर भएको छ ।

हामीले विपक्षीसँग माग गरेको उत्पादकत्व पुरस्कारको दाबी हामी सेवा निवृत्त नहुँदैको बखत हाम्रो लगानी मेहनत र सोसँग जोडिएको कार्य र समयसँग सम्बन्धित रहेको हुँदा माग गरेका हौं । सो सुविधा विपक्षी कम्पनीको कर्मचारी नियमावली, २०६३ को दफा ४.११ मा व्यवस्था भएबमोजिम प्रत्येक आर्थिक वर्षको सीमान्त वृद्धि नाफाको २५ प्रतिशत बराबर रकम चालु आर्थिक वर्षको खर्च लेखी उत्पादकत्व पुरस्कार दिइने व्यवस्थाबमोजिम नेपाल क्रेडिट एन्ड कमर्स बैंक लि. को २१६१०० थान किता सेयरमध्ये आर्थिक वर्ष २०६५/०६६ मा रु.७,६१,०३,८४०।७२ लगानी बिक्री गरी मुनाफा आर्जन गरेको हो । सो बखत हामी निवेदकहरू विपक्षी कम्पनीमा कार्यरत् थियौं । हामी कार्यरत रहँदाको बखतको उत्पादकत्व पुरस्कार हामीहरूले विपक्षीसँग माग गर्दा दिन इन्कार गरेको कारण श्रम कार्यालयमा उक्त सुविधा दिलाई पाउन निवेदन गर्दछौं । गत आर्थिक वर्ष २०६४/०६५ मा रु.१०,६४,९३३।८० सेयर बिक्रीबाट आर्जन गरेको मुनाफा रकमबाट आर्थिक वर्ष २०६४/०६५ मा उक्त उत्पादकत्व पुरस्कार सुविधा वितरण गरेकामा आर्थिक वर्ष २०६५/०६६ मा मुनाफाबाट पाउने उत्पादकत्व पुरस्कार सुविधा

रकमसमेत स्वतः पाउने हो । गुपचुपरूपमा पश्चातदर्शी असार दिने किसिमबाट नियमावलीमा कुनै संशोधन भएको भएपनि प्रारम्भदेखि नै अमान्य र कानून प्रतिकूल हुने हुँदा कथित संशोधन निर्णय बदरबातिल नभएको भन्ने जिकिर लिई सुविधाबाट हामीलाई वञ्चित गर्न कदापि मिल्दैन । विपक्षीको कथित संशोधन हामी सेवा निवृत्त हुनु केही महिनापूर्व अर्थात् उक्त आर्थिक वर्षको मध्य वा अन्त्यतिर आएर हामीलाई सुविधा दिनबाट बन्चीत गर्ने उद्देश्यका साथ भएको छ । त्यस्तो कलुषित मनसायका साथ भएको संशोधन पश्चातदर्शिरूपको एवम् गैहकानूनी हुँदा स्वतः बदर भागी छ । नेपाल इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेडको कर्मचारी नियमावली, २०६३ (संशोधनसहित) को नियम ४.११ ले कम्पनीका कर्मचारीलाई प्रत्येक आर्थिक वर्षको सीमान्त वृद्धि नाफा (गत वर्षको बोनस तथा कर पछिको नाफा तथा चालु वर्षको बोनस तथा कर पछिको नाफाको फरक रकम) को पच्चिस प्रतिशत बराबर रकम चालु आर्थिक वर्षमा खर्च लेखी उत्पादकत्व पुरस्कारबाट दिइनेछ भन्ने उल्लेख छ । तर सो आर्थिक वर्षभरी पुरा अवधि कार्यरत नहुने कर्मचारीको हकमा तलब तथा अवधिको दामासाहीले कायम हुने रकम बराबर पुरस्कार दिइने भन्ने स्पष्ट व्यवस्था छ । उक्त विपक्षी कम्पनीले यस प्रकारको मुनाफाको उत्पादकत्वको पुरस्कार आर्थिक वर्ष ०६४।०६५ मा पनि वितरण गरेको र आर्थिक वर्ष ०६६।०६७ मा पनि रु.३८,८८,९५१।९९ उत्पादकत्व पुरस्कार शीर्षकअन्तर्गत वितरण गरिएको आर्थिक वर्ष ०६६।०६७ को वार्षिक प्रतिवेदनबाट देखिएको छ । आर्थिक वर्ष ०६५।०६६ मा बदनियतपूर्ण ढङ्गले हामीलाई उत्पादकत्व पुरस्कार नदिने नियतले हामीलाई मात्र लक्षित गरी नियमावलीमा गरेको संशोधन बहाल रहन सक्दैन । हामी कार्यरत अवधिमा विपक्षीले खुद मुनाफा गरेको विपक्षीकै बासलातलेसमेत देखाई रहेको र तत्पश्चात पनि आर्थिक वर्ष २०६६/०६७

मा पनि रु.३,८८,८९५।९९ उत्पादकत्व पुरस्कार शीर्षकअन्तर्गत वितरण गरिएको हुँदा अगाडिको आर्थिक वर्षको कथित संशोधनले हामीलाई सुविधा दिनबाट वञ्चित गर्न किमार्थ मिल्दैन ।

श्रम ऐन, २०४८ को दफा २२ मा पारिश्रमिक भत्ता र सुविधाको भुक्तानीको सम्बन्धमा हरेक कर्मचारीलाई सोसम्बन्धी भत्ता र सुविधा दिनुपर्ने दायित्व सम्बन्धित व्यवस्थापकको हुने भन्ने प्रावधान रहेको र सो उत्पादकत्व पुरस्कार सुविधा पनि सेवाको क्रममा प्राप्त हुने पारिश्रमिकमा थप सुविधाका लागि नियमावलीमा समावेश भएको सुविधा हुँदा नियमावलीमा भएको व्यवस्थाबमोजिमको सुविधा मध्ये विपक्षीले आर्थिक वर्ष २०६५/०६६ मा पनि उत्पादकत्व पुरस्कार सुविधाका लागि रकम छुट्टाएको तर हामी निवेदकहरूले नपाएको अवस्थामा विपक्षी स्वयम्को नियमावली तथा श्रम ऐन, २०४८ को व्यवस्थाबमोजिम हामीले पाउन बाँकी सुविधा दिनु दिलाउनुपर्ने विपक्षीको बाध्यात्मक कर्तव्य हो । हामी निवेदकहरूले विपक्षी कम्पनीबाट स्वेच्छिक अवकाश लिइसकेपछि मात्र Ex Post Facto Laws को प्रतिकूल हुने गरी हामीलाई उत्पादकत्व पुरस्कार नदिनका लागि मिति २०६६।१०।१३, २०६६।११।१८ र २०६६।१२।१५ मा मनमानी ढङ्गले पत्र पठाई सुविधा नदिने भनी हाम्रो सेवाकालको सुविधाको अधिकारलाई कुण्ठित पार्न मिल्दैन । पूर्व कर्मचारीको हकमा श्रम ऐन, २०४८ प्रयुक्त हुँदैन भनी विपक्षी कम्पनीमा हामीहरूमध्ये मिति २०६६।४।१ तथा २०६६।११।१४ सम्म कार्यरत रही तत्पश्चात् मात्र उक्त दुई अलगअलग मितिमा स्वेच्छिक अवकाश लिएको हुँदा आर्थिक वर्ष २०६५/०६६ साल २०६५ साउनदेखि ०६६ असारसम्म कार्यरत रहेको हुँदा हामीलाई पूर्व कर्मचारी भनी विपक्षीले जिकिर लिन मिल्दैन । सेवा निवृत्त हुने बेला सबै सुविधा दिनुपर्ने हुन्छ । विपक्षी कम्पनीको

सीमान्त वृद्धि नाफाको २५ प्रतिशत बराबर रकम चालु आर्थिक वर्षमा लेखि उत्पादकत्व पुरस्कार दिइने भन्ने व्यवस्था विपक्षी कम्पनीको कर्मचारी नियमावली, २०६३ को नियम ४.११ मा स्पष्ट व्यवस्था भएअनुसार नै कम्पनीले हामी कार्यरत् अवधीमा आय आर्जन गरेको उत्पादकत्व पुरस्कार सुविधा रकम हामीले पाउन बाँकी हुँदा भुक्तानी गर्नुपर्ने भनी श्रम कार्यालयबाट निर्णय भएको हो । उक्त निर्णयलाई श्रम अदालतबाटसमेत मिति २०६८।८।१४ मा सदर गर्ने गरी फैसला भएको छ ।

सञ्चालक समितिले नै विधिवत् निर्णय गरी मिति २०६५।१।१५ भन्दा अगावै नै आमदानी भएको रकममा नाफा देखिएमा सो नाफामा उत्पादकत्व पुरस्कार सेयर तथा घर जग्गामा नपाउने भन्ने सञ्चालक समितिले गरेको निर्णय कर्मचारीउपर बदनियत गरिएको देखिन आएको छ । कम्पनीको अर्धवार्षिक हिसाब विवरणबाट पनि नाफा भएको नभएको विवरणबाट पनि स्पष्ट देखिन्छ । गत वर्ष पनि सोही शीर्षकअन्तर्गत व्यवस्था भएको रकम (नाफा) मा वितरण गरिएको छ । तर यस आर्थिक वर्ष २०६५/०६६ मा नाफा धेरै देखिएकाले सोबाट आर्थिक वर्षको मध्यमा आएर निर्णय गर्नु कर्मचारीहरूलाई उक्त नाफा धेरै भएको देखिएकाले उक्त उत्पादकत्व सुविधा हामीलाई नदिने बदनियत पूर्णरूपमा निर्णय गरी हामीले पाउने सुविधा दिन इन्कार गर्न मिल्दैन । सेयर बिक्री गरी नाफा आर्जन गरेको रकममा बोनस रकम छुट्टाइएको र साथै सो नाफा रकमबाट आयकरसमेत तिरेको हुँदा उक्त नाफालाई उत्पादकत्व पुरस्कार गणना गर्नुपर्ने र हामीलाई स्वतः भुक्तानी दिनु पर्ने हुन्छ ।

मिति २०६५ माघ ५ गतेको सो सञ्चालक समितिको निर्णयअनुसार कम्पनीको लगानी बिक्री वितरणबाट आमदानी गरिएकामा उत्पादकत्व पुरस्कार नपाउने भनी गरिएको संशोधन निर्णय त्रुटिपूर्ण भई

बदरभागी छ । त्यसैगरी २०६४/०६५ आषाढमा पनि सेयर बिक्री गरी नाफा देखाइएको र सो आर्थिक वर्षमा उत्पादकत्व पुरस्कार वितरण गरिएको साथै २०६५/०६६ को प्रथम त्रैमासिकमा ठूलो मात्रामा सेयर बिक्री भई ठूलो रकम नाफा भएकाले उपरोक्त नाफाबाट प्राप्त रकम कर्मचारीहरूलाई उत्पादकत्व पुरस्कार अनिवार्य वितरण गर्नुपर्ने देखिएकाले आर्थिक वर्षको मध्यतिर आई नियममा संशोधन गरी हामी कर्मचारीहरूको हक हितमा प्रत्यक्ष असर पार्ने कार्य विपक्षीबाट भएको छ । त्यस्तो आर्थिक नीतिमा संशोधन गर्दा खास गरी कर्मचारीसँग सम्बन्धित आर्थिक वर्षसँग सम्बन्धित आर्थिक वर्षको सुरुमा वा अर्को आर्थिक वर्षबाट लागू हुने गरी संशोधन गर्नुपर्नेमा हामीलाई लक्षित गरी पश्चात्दर्शी असर पार्ने गरी कम्पनीको कर्मचारीको नियमावलीमा भएको संशोधनले कुनै हालतमा पनि मान्यता पाउन सक्दैन ।

हरेक आर्थिक वर्षमा गरेका खुद मुनाफाको १० प्रतिशत बराबरको रकम बोनस छुट्टाउने व्यवस्था भएको, त्यसै कम्पनीको कर्मचारी नियमावली, २०६३ को ४.११ मा कर्मचारीलाई नाफामा बोनस आयकर आली कटाई खुद रकमको २५ प्रतिशत उत्पादकत्व पुरस्कार दिइने भन्ने उल्लेख गरिएकामा सो आर्थिक वर्षको मध्यमा आएर ०६५ माघ ५ गतेको निर्णयमा बिमा व्यवसायबाट आर्जन गरेर नाफामा मात्र सीमान्त वृद्धि नाफामा २५ प्रतिशत उत्पादकत्व पुरस्कार दिने भनी संशोधन गरिएकाले उक्त निर्णयको परिपत्र पनि सोही बेला भएको नदेखिएको । आर्थिक वर्ष ०६५।०६६ को नेपाल क्रेडिट एन्ड कमर्स बैंकको सेयर बिक्री गरी रु.१० करोड ६७ लाख आर्जन गरेकामा उक्त रकमबाट नाफा आर्जन गरेको रकम कर्मचारीहरूलाई उत्पादकत्व पुरस्कार दिनुपर्ने भएकाले हठात् सञ्चालक समितिबाट बदनितयपूर्ण निर्णय गरी उक्त पुरस्कार सुविधा नदिने गरी भए गरेको

निर्णय प्रारम्भदेखि नै स्वतः बढरभागी छ ।

विपक्षीले उत्पादकत्व पुरस्कार दिनुपर्ने थप पुष्ट्याइँका लागी कुनै संस्थाको हिसाब मिलानसम्बन्धमा एक आर्थिक वर्षबाट अर्को आर्थिक वर्षमा पनि हिसाब समायोजन गर्ने गरिन्छ । एक आर्थिक वर्षमा गरेको नाफाबाट आयकर रकम निर्धारण गरी भुक्तानी गरिएको भए तापनि सोको आयकर कार्यालयबाट हिसाब छानबिन गर्दा कर रकम अपर्याप्त भई तिर्नुपर्ने भएमा सो को अर्को वर्षको आय व्ययमा मिलान गरिने हुन्छ । अतः उत्पादकत्व पुरस्कार पनि उक्त आर्थिक वर्ष मा खर्च लेखिन छुट भएमा अर्को आर्थिक वर्षमा मिलान गर्न सकिने हुन्छ । विपक्षीले विगत देखी दिई आएको उत्पादकत्व पुरस्कारको सुविधा हामी कार्यरत् अवधिमा लगानी बिक्रीबाट आर्थिक वर्ष २०६५/०६६ मा आर्जन गरेको खुद मुनाफामध्येबाट अनिवार्यरूपमा पाउनुपर्ने सुविधा हामीले नपाएको कारण हामीले निवेदन दिएको हो । श्रम ऐन, २०४८ मा भएको कानूनी व्यवस्थाको पूर्ण पालना गर्न र सम्मानित श्रम अदालतसमेतको फैसला पालना गरी विपक्षी स्वयमद्वारा जारी कर्मचारी नियमावलीमा रहेको व्यवस्थाअनुसार हामीले पाउन बाँकी सुविधा तत्काल भुक्तानी गर्न बाध्य हुनुहुन्छ । यससम्बन्धमा लागू हुने नेपाल इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेडको कर्मचारी नियमावली, २०६३ संशोधनसहितको नियम ४.११ ले कम्पनीका कर्मचारीलाई प्रत्येक आर्थिक वर्षको सीमान्त वृद्धि नाफा (गत वर्षको बोनस तथा करपछिको नाफा तथा चालु वर्षको बोनस तथा कर पछिको फरक रकम) को २५ प्रतिशत बराबर रकम चालु आर्थिक वर्षमा खर्च लेखी उत्पादकत्व पुरस्कार बापत दिइने छ भन्ने उल्लेख छ । तर सो आर्थिक वर्षभरी पूरा अवधि कार्यरत नहुने कर्मचारीको हकमा तलब तथा अवधिको दामासाहीले कायम हुने रकम बराबर पुरस्कार दिइनेछ भन्ने उल्लेख छ । उक्त

नियमावलीको उक्त व्यवस्थाबमोजिम विपक्षी कम्पनीले यस प्रकारको मुनाफाको उत्पादकत्व पुरस्कार आर्थिक वर्ष २०६४/०६५ मा र आर्थिक वर्ष २०६६/०६७ मा पनि वितरण गरेको छ र सो कुराको प्रमाणका लागी विपक्षीको वार्षिक प्रतिवेदन यसैसाथ पेस गरेका छौं । विपक्षीले बदनियतपूर्णरूपमा पश्चात्दर्शी असर पर्ने कार्य गरी आर्थिक वर्ष २०६५/०६६ मा उक्त नियमावलीमा संशोधन भएको भन्ने तर्क पेस गरी हामी कार्यरत् अवधि अर्थात् आर्थिक वर्ष २०६५/०६६ मा नेपाल क्रेडिट एन्ड कमर्स बैंक लिमिटेडको सेयरमा भएको लगानी बिक्रीबाट भएको खुद मुनाफामध्येको उत्पादकत्व पुरस्कारको सुविधा हामीलाई दिन्न भन्न मिल्दैन । तसर्थ हामी कार्यरत् आर्थिक वर्षमा विपक्षीले आर्जन गरेको मुनाफाको २५ प्रतिशत उत्पादकत्व पुरस्कारबापतको रकम छुट्टाई दिलाई दिने ठहर गरेको श्रम अदालत तथा श्रम कार्यालय बागमती अञ्चल टेकुको निर्णय सदर कायम राखी विपक्षीको झुट्टा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने ।

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी निर्णयार्थ इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताद्वय श्री विजयप्रसाद मिश्र, श्री राजकुमार कार्कीले छुट्टै ऐनबमोजिम संस्थापित तथा सञ्चालित यस इन्स्योरेन्स कम्पनीका कर्मचारीका हकमा श्रम ऐन, २०४८ लागू हुने होइन । छुट्टै ऐनबमोजिम सञ्चालित कम्पनीका कर्मचारीका हकमा श्रम ऐन, २०४८ लागू नभै सम्बन्धीत कम्पनीकै नियमावली लागू हुने सम्बन्धमा किरणकुमार श्रेष्ठसमेतको ०५३ सालको रिट नम्बर २११० को फैसलामा बोलिसकिएको छ । उक्त मुद्दामा प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतको विपरीत हुने गरी भएको श्रम अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । यस कम्पनीका कर्मचारीका हकमा श्रम ऐन, २०४८ आकर्षित हुन सक्दैन । श्रम ऐनले नसमेतेको उत्पादकत्व

पुरस्कारलाई सो ऐनमा लेखिएको पारिश्रमिक, भत्ता वा सुविधा मान्न, सम्झन मिल्ने हुँदैन। श्रम ऐनले नै व्यवस्था नगरेको उत्पादकत्व पुरस्कार पाउन श्रम ऐन, २०४८ अन्तर्गत कुनै दाबी लाग्न सक्ने अवस्था नभएकामा दाबी नै नलाग्ने विषयमासमेत अधिकारक्षेत्र ग्रहण गरी भएको विपक्षी श्रम कार्यालय बागमती अञ्चलको निर्णय र सो निर्णय सदर गर्ने गरी भएको श्रम अदालत, काठमाडौंको मिति २०६८।४।१४ को फैसला श्रम ऐन, २०४८ को दफा ७३ विपरीत छ तसर्थ उल्लिखित निर्णय तथा फैसला उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुनुपर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

विपक्षी श्रम कार्यालय बागमती अञ्चलसमेतका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सह-न्यायाधिवक्ता श्री रेवतीराज त्रिपाठीले नेपाल इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेडको कर्मचारी नियमावली, २०६३ को नियम ४.११ अनुसार दिइँदै आएको उत्पादकत्व पुरस्कार सेवा निवृत्त निवेदक कर्मचारीहरूसमेतको संलग्नतामा प्रतिष्ठानले आर्थिक वर्ष २०६५/०६६ मा प्राप्त गरेको हुँदा विगत आर्थिक वर्षहरूमा दिइँदै आएको उत्पादकत्व पुरस्कार रकम निवेदकहरूलाई वितरण नगरी आर्थिक वर्षको बीचमा आएर भएको नियम संशोधनबाट उत्पादकत्व पुरस्कार रकम वञ्चित गराउन नमिल्ने भएबाट श्रम कार्यालय बागमती अञ्चलले मिति २०६७।९।१३ मा कम्पनीको उत्पादकत्व पुरस्कार रकम नेपाल इन्स्योरेन्स कम्पनीका व्यवस्थापकले भुक्तानी गर्नपर्ने गरी निर्णय गरेको र सो निर्णयसमेत श्रम अदालतबाट सदर भएको छ। दिइँदै आएको उत्पादकत्व पुरस्कारबीचमा आएर नियम संशोधन गरी रोक्न मिल्ने होइन तसर्थ श्रम कार्यालयले गरेको निर्णय र सो निर्णय सदर भएको श्रम अदालत काठमाडौंको फैसलासमेत कानूनबमोजिम छ मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने होइन भनी बहस गर्नुभयो।

विपक्षी गंगा मल्ल श्रेष्ठसमेतका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री बालकृष्ण नेउपाने, अधिवक्ता नेत्र आचार्यले विपक्षी कम्पनीले यस्तो प्रकारको मुनाफाको उत्पादकत्व पुरस्कार आर्थिक वर्ष २०६४/०६५ मा पनि वितरण गरिसकेको र सो कुरा विपक्षीको वार्षिक प्रतिवेदनसमेत स्पष्ट गरेको छ। तर आर्थिक वर्ष २०६५/०६६ मा उक्त कम्पनीको कर्मचारी नियमावलीमा संशोधन भएको भन्ने तर्क गरी अन्यथा गर्न नमिल्ने हुँदा विपक्षी कम्पनीले आर्जन गरेको मुनाफाको २५ प्रतिशत उत्पादकत्व पुरस्कारबाटको रकम छुट्टाई दिलाई दिने ठहर गरेको श्रम कार्यालय, बागमती अञ्चलको निर्णय र सो निर्णयलाई सदर गर्ने गरी भएको श्रम अदालतको निर्णयसमेत कानूनसम्मत हुँदा मागबमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने अवस्था छैन रिट निवेदन खारेज हुनुपर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

पक्ष विपक्षीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता, सहन्यायाधिवक्ता तथा अन्य कानून व्यवसायीहरूको बहससमेत सुनी मिसिल संलग्न कागजात अध्ययन गर्दा, यी निवेदक कम्पनीले मूलतः आफ्नो निवेदन जिकिरमा उक्त नेपाल इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेडको कर्मचारी नियमावली, २०६३ को नियम ४.११ मा लेखिएबमोजिम उत्पादकत्व पुरस्कारलाई श्रम ऐन, २०४८ लेसमेत नसमेटेको अवस्थामा विपक्षी श्रम कार्यालय बागमती अञ्चलबाट प्रतिष्ठानको आर्थिक वर्ष २०६५/०६६ मा देखिएको रकम रु.७,६९,०३,८४०।७२ को मुनाफाको २५ प्रतिशतले हुन आउने रकम गंगा श्रेष्ठ मल्लसमेतका १९ जना कम्पनीका पूर्व कर्मचारीहरूलाईसमेत दामासाहीले कम्पनीको उत्पादकत्व पुरस्कार रकम विपक्षी नेपाल इन्स्योरेन्स कम्पनीका व्यवस्थापकले भुक्तानी गर्नुपर्ने गरी श्रम ऐन, २०४८ (संशोधितसहित) को दफा ७३(५) अनुसार मिति २०६७।९।१३ मा

निर्णय ठहर भएको र निर्णय भएको भनी निवेदक प्रतिष्ठानलाई जानकारी गराईएको निर्णय एवम् पत्राचार एवम् सोही निर्णयलाई सदर गर्ने गरी भएको श्रम अदालतको मिति २०६८।८।१४ को फैसलाले निवेदकको नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा १९(१) द्वारा प्रत्याभूत साम्प्रतिक अधिकारसमेतमा आघात पुर्याएकाले ऐ.धारा ३२, १०७(२) बमोजिम उक्त निर्णय, फैसला तथा सम्पूर्ण काम कारवाही उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरिपाउन मुख्य माग दाबी लिई प्रस्तुत रिट निवेदन दायर भएको रहेछ ।

विपक्षी श्रम कार्यालय, बागमती अञ्चल काठमाडौंको लिखित जवाफ व्यहोरा हेर्दा, नेपाल इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेडको कर्मचारी नियमावली, २०६३ को नियम ४.११ अनुसार दिइँदै आएको उत्पादकत्व पुरस्कार सेवा निवृत्त निवेदक कर्मचारीहरूसमेतको संलग्नतामा प्रतिष्ठानले आर्थिक वर्ष २०६५/६६ मा प्राप्त गरेको र सो विगत आर्थिक वर्षमा दिइँदै आएको उत्पादकत्व पुरस्कार निज निवेदकहरूलाई वितरण नगरी आर्थिक वर्षको बीचमा आएर भएको नियम संशोधनबाट उत्पादकत्व पुरस्कार रकमबाट वञ्चित गराउने कार्यप्रति कार्यालय सहमत हुन नसक्ने र उक्त नाफा नोक्सान विवरणमा पनि लगानी बिक्रीमा नाफा भनी उल्लेख भएको पाइँदा उक्त प्रतिष्ठानको आर्थिक वर्ष २०६५/२०६६ मा देखिएको रकम रु.७,६१,०३,८४०।७२ को मुनाफाको २५ प्रतिशतले हुन आउने रकम गंगा श्रेष्ठ मल्लसमेतका १९ जना पूर्व कर्मचारीहरूलाई दामासाहीले कम्पनीको उत्पादकत्व पुरस्कार रकम विपक्षी नेपाल इन्स्योरेन्स कम्पनीका व्यवस्थापकले भुक्तानी गर्नुपर्ने भन्नेसमेतको निर्णय भएको हो भनी आफ्नो निर्णयका सम्बन्धमा औचित्यता पुष्टि गर्न खोजेको देखिएको छ ।

रिट निवेदन तथा लिखित जवाफ, मिसिल संलग्न अन्य कागजात तथा पक्ष विपक्षका तर्फबाट

उपस्थित विद्वान् कानून व्यवसायीहरूको बहससमेत सुनी मूलतः प्रस्तुत रिट निवेदनमा उठाइएका निम्न विषयमा निर्णय दिनुपरेको छ ।

१. सेयर बिक्रीबापतको रकमको आयलाई सीमान्तकृत नाफा भनी कम्पनीबाट निवृत्त भइसकेका कर्मचारीका हकमा त्यस्तो रकम वितरण गर्न मिल्ने हो, होइन ?
२. विपक्षी श्रम कार्यालय बागमती अञ्चल काठमाडौंको मिति २०६७।९।१३ को निर्णय र सो निर्णयलाई सदर गर्ने गरी भएको श्रम अदालतको मिति २०६८।८।१४ को फैसलासमेतमा अधिकार क्षेत्रात्मक त्रुटि छ, छैन ?
३. निवेदकको मागबमोजिम श्रम कार्यालय बागमती अञ्चलको मिति २०६७।९।१३ को निर्णय र सो निर्णयलाई सदर गर्ने गरी भएको श्रम अदालत काठमाडौंको मिति २०६८।८।१४ को फैसला उत्प्रेषणको आदेशले बदर हुनुपर्ने हो होइन ?

२. सर्वप्रथम पहिलो प्रश्न विचार गर्दा, प्रस्तुत रिट निवेदक नेपाल इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेडको कर्मचारी नियमावली, २०६३ को ४.११ मा मिति २०६५।१०।५ मा संशोधन भएको मिसिल संलग्न उक्त नियमावलीबाट देखिएको छ । विपक्षी श्रम कार्यालय बागमती अञ्चलसमेत र अन्य विपक्षीहरूले आफ्नो जिकिरमा निवेदक नेपाल इन्स्योरेन्स कम्पनीले NCC Bank को सेयर बिक्री गरेबापत प्राप्त आयलाई नाफा भएको रकम मानी त्यसबाट प्राप्त भएको रकमलाई सीमान्त वृद्धि नाफासमेत भन्न खोजेको देखिएको छ । प्रस्तुत विवादमा NCC Bank को सेयर बिक्री गरेबापत प्राप्त आयलाई निवेदकहरूले कम्पनीको नाफा भन्न खोजिएको छ । सेयर बिक्री जस्तो कार्य पुँजीगत

लगानीको क्रियाकलाप हो । यसको प्रत्यक्षतः असर उक्त कम्पनीमा सेयर लगानी गरेका लगानीकर्ताको हकमा पर्ने हुन्छ । यसलाई पुँजीगत लाभका रूपमा लिन मिल्दैन । नेपाल इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेडको कर्मचारी नियमावली, २०६३ (संशोधनसहित) को नियम ४.११ मा “उत्पादकत्व पुरस्कारअन्तर्गत कम्पनीका स्थायी सेवामा कार्यरत् कर्मचारीलाई प्रत्येक आर्थिक वर्षको बिमा ब्यवसायबाट भएको आम्दानीको मात्र सीमान्तवृद्धि नाफा (कम्पनीको चल अचल सम्पत्ति जस्तै घर, जग्गा तथा अन्य संस्थामा लगानी भएको सेयर आदि बेचबिखनबाट प्राप्त हुने आम्दानीबाहेक) गत वर्षको बोनस तथा करअधिको नाफा तथा चालु वर्षको बोनस तथा करअधिको नाफाको फरक रकमको २५ प्रतिशत बराबर रकम चालु आर्थिक वर्षमा खर्च लेखी उत्पादकत्व पुरस्कारबापत दिइने छ । तर सो आर्थिक वर्ष भरी पुरा अवधि कार्यरत् नहुने कर्मचारीको हकमा तलब तथा अवधिको दामासाहीले कायम हुने रकम बराबर पुरस्कार दिइने छ” भन्ने व्यवस्था गरी सो नियम ४.११ को संशोधित व्यवस्थाले सेयर बिक्री गरेबापतको सो रकमलाई बाहेक गरेको देखिन्छ ।

३. मूलतः प्रस्तुत कम्पनीको व्यवसाय हेर्दा बिमा व्यवसाय भएको र बिमा व्यवसायमा श्रम अदालतले अधिकारक्षेत्र ग्रहण गर्न मिल्ने हो होइन सोसमेत सान्दर्भिक देखिएको छ । निवेदकको रिट निवेदनको व्यहोराबाट प्रस्तुत नेपाल इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेड नेपाल सरकारको स्वामित्व रहेको, नेपाल बैंक लिमिटेडको ५१ प्रतिशत सेयर भएकाले नेपाल सरकारको स्वामित्व रहेको र बिमा ऐन, २०४९ बमोजिम दर्ता र सञ्चालन हुने कम्पनी हो भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ ।

४. निवेदक कम्पनीको कर्मचारी नियमावली, २०६३ को नियम ४.११ मा व्यवस्था भए सोही रोहमा निर्णय गर्नुपर्ने हो । आर्थिक वर्ष व्यतित नहुँदै

उक्त नियमावली संशोधन गरेकाले निवेदकहरूलाई असर पारेको छ छैन सो कुरा विचारणीय छ । प्रस्तुत संशोधनको प्रकृति हेर्दा प्रस्तुत कम्पनीका बहालमा रहेका कर्मचारीहरूका हकमा उक्त संशोधन लागू भैरहेको छ । विपक्षी निवेदकहरू कम्पनीको अवकाश प्राप्त जनशक्ति भएको भन्ने निवेदन जिकिरसमेत छ । विपक्षी गंगा श्रेष्ठ मल्लसमेतका निवेदकहरूमध्ये मिति २०६६।४।१९ तथा २०६६।११।४ सम्म कार्यरत रही तत्पश्चात् मात्र उक्त दुई अलगअलग मितिमा स्वेच्छिक अवकाश लिएको हुँदा आर्थिक वर्ष २०६५/०६६ साल २०६५ श्रावणदेखि ०६६ आषाढसम्म कार्यरत् रहेको भन्ने निजहरूको लिखित जवाफबाट देखिएको छ । कम्पनीको कर्मचारी नियमावलीको संशोधनबाट मर्का पर्न गएको अवस्था भए उक्त कम्पनीका बहालवाला कर्मचारीहरू उजुरी गर्न आउनुपर्नेमा बहालवाला कर्मचारी उजुरी गर्न आएको अवस्था छैन । उक्त संशोधन भएको व्यवस्थाबमोजिम संशोधित नियमको प्रावधानले सो कम्पनीमा रहेका बहालवाला कर्मचारीको हकमा नपाउने गरी र अवकाश प्राप्तको हकमा प्राप्त गर्ने गरी लागू गर्न मिल्ने पनि होइन । उक्त कम्पनीको कर्मचारी नियमावली २०६३ को नियम ४.११ मा भएको संशोधनको वैधतामा प्रश्न उठाइएको छैन ।

५. मूलतः अमूक कम्पनी वा प्रतिष्ठानको नाफा निर्धारण गर्दा कम्पनी वा प्रतिष्ठानले प्राप्त गरेको समष्टिगत नाफा त्यसमा पनि खास गरी राजस्व तिर्नुपर्ने रकम र पुँजीगत आयलाई मानिने भएपनि लगानीका कम्पनीहरूमा यसको प्रयोग हुन सक्दैन । कम्पनीको चालु आर्थिक वर्षको अवस्थाबाट यसलाई अलगअलग गर्न पनि मिल्दैन । स्वीकार गरिएको नाफा अन्तर्गत व्यवसायबाट प्राप्त नाफा र पुँजीगत व्यापारबाट प्राप्त नाफालाई समावेश गरिए पनि यसलाई सीमान्तकृत नाफा भन्न मिल्दैन । कतिपय अवस्थामा यस्तो प्रकारका नाफालाई पुँजीगतसमेत गर्ने गरिन्छ । सेयर

बिक्रीबाट प्राप्त भएको रकम त सेयरधनीको अमूक कम्पनीमा लगानी गरेबापत प्राप्त भएको पुँजीगत रकमको अंश हो । यसलाई प्रथमतः सेयरधनीले बहन गर्नुपर्ने दायित्वको रूपमा र द्वितीयतः कम्पनीले घोषणा गरेको लाभको रकमको हिस्साको रूपमा लिने गरिन्छ । यो केबल रकममात्र नभई लगानीकर्ताका बीचमा भएको सम्झौताबापतको पुँजीगत ब्याजसमेतको अंश हो जसको प्रत्यक्ष लाभग्राही सेयरधनी हुने हो । सेयर लगानी गरेका लगानीकर्ताहरूले नै लाभांश घोषित गरेको अवस्थामा मात्र उक्त सेयरको पुँजीगत अंश परिचालनबापत प्राप्त आयमा लाभान्वित हुने अवस्था रहिरहन्छ ।

६. विपक्षी निवेदकहरूले अवकाश लिइसकेपछि अवकाशबमोजिम निजहरूले प्राप्त गर्नुपर्ने कुरा प्राप्त भएन भने श्रम अदालतबाहेकको अन्य उपचारको मार्ग खोज्नुपर्ने हुन्छ । सेयर बिक्री गरे बापतको हुने प्राप्त आयको विषयलाई लिएर श्रम ऐन, २०४८ आकर्षित हुन्छ भनी उपचार प्रदान गर्न मिल्दैन । निवेदकहरू हाल कामदार वा कर्मचारीको अवस्थामा नरहेको हुनाले समेत प्रस्तुत विवादमा श्रम ऐन, २०४८ आकर्षित नहुने देखिन्छ । मिति २०६६।४।१९ र मिति २०६६।११।४ सम्म निवेदकहरूले अवकाश प्राप्त गरेको मिसिल संलग्न कागजातहरूबाट देखिएको छ । यी निवेदकहरूले Golden Handshake अन्तर्गत प्याकेजमा सुविधा प्राप्त गरी अवकाश लिएको देखिन्छ । कम्पनीको कर्मचारी नियमावलीको संशोधन पछि अवकाश पाएका कामदार कर्मचारीको हकमा संशोधनको अधिनमा रहेर मात्रै उत्पादकत्व पुरस्कार पाउन सक्ने हुनाले सो को प्रावधान तथा मान्यतालाई अनदेखा गर्न मिल्ने देखिँदैन ।

७. प्रस्तुत कम्पनीको कर्मचारीसम्बन्धी

नियमावलीमिति २०६५।१०।५ मा संशोधन हुँदा नियम ४.११ संशोधन भएको र सो संशोधनलाई चुनौती नदिई बदर वातिल नभएको अवस्थामा संशोधन कायम रहने लागू नहुने भन्न मिल्दैन । उत्पादकत्व पुरस्कारभित्र कस्तो कुरा सीमान्त वृद्धि नाफामा गणना हुन्छ भन्ने कुरा नियम बनाउने अधिकारीले नीतिगत आधारमा निर्णय गर्ने कुरा हो । बिमा व्यवसायबाट प्राप्त अन्यबाट उत्पादकत्व पुरस्कार दिने नीति उक्त नियम ४.११ मा भएको देखिन्छ । कम्पनीको सेयरबाट प्राप्त आयलाई बिमा व्यवसायबाट प्राप्त आय भन्न मिल्ने देखिँदैन । सेयर भैरहेको पूँजीको अंश हो । सेयरको बिक्रीबाट तथा सेयरबाट नै उत्पादकत्व पुरस्कार भनी वितरण गर्न मिल्दैन । सोही कुरा कम्पनीको कर्मचारी नियमावली, २०६३ को नियम ४.११ ले स्पष्ट गरेको देखिन्छ र उक्त कर्मचारी नियमावली, २०६३ को नियम ४.११ को संशोधनको बन्धनकारितामा चुनौती छैन । श्रम ऐन, २०४८ को दफा ८७ को कारणले उक्त ऐनको वैधता छैन भन्ने आधारमा श्रम कार्यालय, बागमती अञ्चल काठमाडौं र सो कार्यालयको निर्णयलाई सदर गरेको विपक्षी श्रम अदालतले उक्त संशोधित नियम ४.११ को व्यवस्थालाई अमान्य गरेको पनि छैन । नियमको कुनै व्यवस्थालाई अमान्य गर्ने गरी श्रम कार्यालय वा श्रम अदालतलाई कुनै अधिकार क्षेत्र प्रदान गरेको देखिएको छैन । उक्त नियम ४.११ को सम्पूर्ण व्यवस्था हालसम्म पनि खारेज भएको अवस्था नभै कायम भएको र कुनै निकायबाट बदर वातिल नभै यथावत् कायम रहेको छ । उक्त व्यवस्थामा संशोधन भएपश्चात् पर्न जाने असरको मात्रै खास समस्या हो । बिमा व्यवसायबाट प्राप्त आम्दानी भित्र कम्पनीको सेयर बिक्रीबाट प्राप्त आय समावेश भएको मान्न मिल्दैन । बिमा व्यवसाय भन्नाले जीवन बिमा व्यवसाय वा निर्जीवन बिमा व्यवसाय र पुनर्विमासमेत पर्ने देखिन्छ । यसभित्र विवादित सेयर

बिक्रीबाट प्राप्त हुने आय पर्दैन ।

८. पूँजीगत आयहरूको क्षय नहुने व्यवस्था गर्नको लागि पनि त्यस्तो रकम उत्पादकत्व पुरस्कारमा समावेश गर्न उपर्युक्त हुँदैन । सेयर त भैरहेको पूँजी हो । सेयरबाट उत्पादकत्व पुरस्कार प्राप्त गर्न सकिँदैन भने सेयरको बिक्रीबाट पनि सकिँदैन । यो त सम्पत्तिको रूपान्तरण मात्रै हो । नाफा होइन । यसैगरी अन्य आर्थिक वर्षमा आर्जित आयलाई अर्को आर्थिक वर्षको मुनाफाभित्र समावेश गर्न मिल्ने पनि होइन । मुनाफा सम्बन्धित आर्थिक वर्षमा प्रतिष्ठान वा कम्पनीले गरेको आर्थिक कारोबारबाट प्राप्त नाफामध्येको रकम हुने र त्यस्तो रकम सोही आर्थिक वर्षको मुनाफाको रकममा गणना गरिने हो । अमूक आर्थिक वर्षमा भएको नाफालाई लिएर अनन्तसम्म सो नाफा पनि चलेको आर्थिक वर्षको नाफा नै हो भनी मान्न मिल्ने होइन । तसर्थ सेयर बिक्रीबाट प्राप्त आयलाई सीमान्तकृत नाफाको रूपमा लिई त्यस्तो रकमको आयलाई सीमान्तकृत नाफा भनी कम्पनीबाट निवृत्त भइसकेका कर्मचारीको हकमा त्यस्तो रकम वितरण गर्नसमेत मिल्ने नहुँदा विपक्षी गंगा श्रेष्ठ (मल्ल) समेतका निवेदकहरूले विपक्षी श्रम कार्यालय बागमती अञ्चलको निर्णयबमोजिम नै त्यस्तो रकम प्राप्त गर्न पाउनुपर्ने हो भन्ने तर्कसँग सहमत हुन सकिएन ।

९. दोस्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, विपक्षी श्रम कार्यालयसमेतले आफ्नो निर्णय गर्दा श्रम ऐन, २०४८ को दफा ७३(५) को आधार लिई उक्त निर्णय गरेको र सोही निर्णयलाई श्रम अदालत काठमाडौंसमेतले सदर गरेको देखिन्छ । यी रिट निवेदकले विपक्षी श्रम कार्यालयसमेतले श्रम ऐन, २०४८ को दफा ७३(५) बमोजिम निर्णय गरेको र सो निर्णयमा अधिकार क्षेत्रात्मक त्रुटि भएको भन्नेसमेतको रिट निवेदन जिकिर लिएको देखिएको छ । रिट निवेदनमा उठाइएको यस्तो

संवेदनशील विषयमा इजलासले विचार गर्नेपर्छ ।

१०. प्रचलित श्रम ऐन, २०४८ को दफा ७३ मा निम्न कानूनी व्यवस्था भएको देखिन्छ ।

व्यक्तिगत दाबी वा उजुरीसम्बन्धी कार्यविधि:

(१) एक वा एकभन्दा बढी कामदार वा कर्मचारीको व्यवस्थासँग सेवा सम्बन्धमा व्यक्तिगत दाबी वा उजुरी भएमा सम्बन्धित कामदार वा कर्मचारीले सम्बन्धित व्यवस्थापकसमक्ष लिखितरूपमा प्रस्तुत गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम दाबी वा उजुरी प्राप्त भएपछि व्यवस्थापकले पन्ध्र दिनभित्र सम्बन्धित कामदार कर्मचारीसँग छलफल गरी समस्या समाधान गर्नुपर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम छलफल गर्दा समस्या समाधान हुन नसकेमा कामदार वा कर्मचारीले आफ्नो दाबी स्पष्ट उल्लेख गरी सम्बन्धित श्रम कार्यालयमा निवेदन गर्न सक्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको दाबी प्राप्त भएको पन्ध्र दिनभित्र श्रम कार्यालयले व्यवस्थापक र कामदार वा कर्मचारी बीच दुई पक्षीय छलफल गराई समस्या समाधान गर्नुपर्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम समस्या समाधान नभएमा सम्बन्धित श्रम कार्यालयको प्रमुखले सात दिनभित्र प्रस्तुत विवादमा निर्णय गर्नु पर्नेछ भन्ने व्यवस्थासमेत गरेको देखिन्छ ।

११. विपक्षी श्रम कार्यालय बागमती अञ्चल, काठमाडौंबाट प्रतिष्ठानको आर्थिक वर्ष २०६५/०६६ मा देखिएको रकम रु.७,६९,०३,८४०।७२ को मुनाफाको २५ प्रतिशतले हुन आउने रकम गंगा श्रेष्ठ मल्लसमेतका १९ जना पूर्व कर्मचारीहरूलाईसमेत दामासाहीले कम्पनीको उत्पादकत्व पुरस्कार रकम नेपाल इन्स्योरेन्स कम्पनीका व्यवस्थापकले भुक्तानी

गर्नुपर्ने गरी श्रम ऐन, २०४८ को दफा ७३(५) अनुसार भनी मिति २०६७।९।१३ मा निर्णय गरेको र सोही निर्णयलाई श्रम अदालत काठमाडौँबाटसमेत मिति २०६८।८।१४ मा सदर गरेको देखियो प्रचलित श्रम ऐन, २०४८ को दफा ७३ ले व्यवस्था गरेअनुरूप कामदार वा कर्मचारीको व्यवस्थापकसँग सेवासम्बन्धमा व्यक्तिगत दाबी वा उजुर गर्न सक्ने कार्यविधिका बारेमा उक्त दफा ७३ ले स्पष्ट गरेकामा आकर्षित नै नहुने श्रम ऐन, २०४८ को दफा ७३(५) को प्रयोग गरी विपक्षी श्रम कार्यालय बागमती अञ्चलको निर्णय तथा सो निर्णयलाई सदर गर्ने गरी भएको श्रम अदालतको फैसलामा अधिकार क्षेत्रात्मक त्रुटि रहेको देखियो।

१२. अब निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो, होइन सोसम्बन्धमा विचार गर्दा माथि विवेचित उल्लिखित आधार कारणसमेतबाट विपक्षी श्रम कार्यालय बागमती अञ्चल काठमाडौँबाट प्रतिष्ठानको आर्थिक वर्ष २०६५/०६६ मा देखिएको रकम रु.७,६९,०३,८४०।७२ को मुनाफाको २५ प्रतिशतले हुन आउने रकम गंगा श्रेष्ठ मल्लसमेतका १९ जना पूर्व कर्मचारीहरूलाई समेत दामासाहीले कम्पनीको उत्पादकत्व पुरस्कार रकम नेपाल इन्स्योरेन्स कम्पनीका व्यवस्थापकले भुक्तानी गर्नुपर्ने गरी श्रम ऐन, २०४८ को दफा ७३(५) अनुसार निर्णय गरिन्छ भनी मिति २०६७।९।१३ मा गरेको निर्णय र सो निर्णयलाई सदर गर्ने गरी भएको श्रम अदालत काठमाडौँको मिति २०६८।८।१४ को निर्णयमासमेत अधिकारक्षेत्रको त्रुटि भै उक्त निर्णय एवम् निर्णयहरूका आधारमा भएका सम्पूर्ण काम कारवाहीहरू उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरिदिएको छ। प्रस्तुत आदेशको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत विपक्षी श्रम कार्यालय बागमती अञ्चल काठमाडौँसमेतलाई

दिनु। प्रस्तुत रिट निवेदनको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।
न्या. देवन्द्र गोपाल श्रेष्ठ

इति संवत् २०७१ साल असार ३ गते रोज ३ शुभम्।
इजलास अधिकृत : विष्णुप्रसाद गौतम

निर्णय नं.१४०३

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ
फैसला मिति : २०७१।३।२३।२
०६६-CR-०३४७

मुद्दा : भ्रष्टाचार।

पुनरावेदक/वादी : सूर्यनाथ प्रकाश अधिकारीको
प्रतिवेदनले नेपाल सरकार

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/प्रतिवादी : जिल्ला नवलपरासी, स्वाठी
गा.वि.स. वडा नं. १ घर भई हाल ऐ. सुनवल
गा.वि.स. वडा नं. ३ कीर्तिपुर घर भई राजा

माध्यमिक विद्यालय, पञ्चनगर, नवलपरासीको
प्रधानाध्यापक पदमा कार्यरत् दिलीपकुमार
मल्ल ठकुरी

०६७-CR-१२३९

पुनरावेदक/प्रतिवादी : जिल्ला नवलपरासी, स्वाठी
गा.वि.स. वडा नं. १ घर भई हाल ऐ. सुनवल
गा.वि.स. वडा नं. ३ कीर्तिपुर घर भई राजा
माध्यमिक विद्यालय, पञ्चनगर, नवलपरासीको
प्रधानाध्यापक पदमा कार्यरत् दिलीपकुमार
मल्ल ठकुरी

विरुद्ध

प्रत्यर्था/वादी : सूर्यनाथ प्रकाश अधिकारीको
प्रतिवेदनले नेपाल सरकार

- विद्यालयको सम्पत्तिको सुरक्षा गर्नु सबैको जिम्मेवारी हो भन्दैमा कसैको जिम्मेवारीमा नपर्ने गरी अर्थ गर्नु युक्तिसङ्गत हुँदैन । दायित्व सबैको आआफ्नो हुन्छ । आरोप को कसलाई लगाउने हो भन्ने विषय आरोपपत्र प्रस्तुतकर्ताको हुन्छ तर निर्णयको रोहमा अरूको पनि सम्पत्तिको रेखदेख गर्ने जिम्मेवारी छ भन्दैमा आरोपित व्यक्तिउपर लागेको कसुरको गाम्भीर्यमा कमीचाहिँ आउँदैन । प्रधानाध्यापक विद्यालयको प्रशासकीय प्रमुख भई निजको जिम्मेवारीमा छोडिएको विषयमा आफ्नो जिम्माको होइन भन्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ५)

- बैंकको कर्मचारीले गर्नुपर्ने पासबुक भने कामसमेत प्रतिवादी आफैँले गरेको कुरा

स्वीकार गरेकै देखिन्छ । विद्यालयको रकमको बैंकमा जम्मा गर्ने र आम्दानी बाँधने काम नगर्ने तर बैंकमा जम्मा नगरिएको रकम पासबुकमा रकम उल्लेख गर्ने कार्यलाई प्रतिवादीको लापरवाही वा बदनियतपूर्ण कार्य होइन भन्न नसकिने ।

(प्रकरण नं. ६)

- विद्यालयको रकम विद्यालयकै प्रयोजनको निम्ति बाँडेको भन्ने देखिएको र बदनियत वा लापरवाहीपूर्वक हिनामिना गरेको भन्ने देखिन नआएको अवस्थामा कानूनबमोजिम फरफारक नगरेको कारणले मात्र भ्रष्टाचार नै गरेको भन्न मिल्ने हुँदैन । रकम बेरुजु हुनु र भ्रष्टाचारको कसुर अलग अलग विषय भएको हुँदा यससम्बन्धमा वादीको पुनरावेदन जिकिरसँग सहमत हुन नसकिने ।

(प्रकरण नं. ९)

- जफतको मागदाबी लिइएको जग्गा प्रतिवादीको नाममा कसरी आएको हो, जग्गा निजको नाममा आउँदाको समयसम्म निजले विद्यालयको कति रकम हिनामिना गरी भ्रष्टाचार गरेको हो र सो रकमले जग्गाको मोल बिगो खाम्न सक्दछ सक्दैन भन्नेतर्फ आरोपपत्र स्पष्ट छैन । विद्यालयको रकमबाट नै उक्त जग्गा प्रतिवादीले किनेको भनी पुष्टि हुन नआएसम्म निजको नाममा भएको उक्त जग्गालाई जफत गर्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ११)

वादीको तर्फबाट: विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता शंकरबहादुर राई

प्रतिवादीको तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता शम्भु थापा एवम् अधिवक्ताद्वय यादवप्रसाद ढुंगाना र रामप्रसाद भण्डारी

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा १७
- शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा १२(६), १७(१)
- शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम १५८, १७०(५)

विशेष अदालतमा फैसला गर्ने :

मा.न्या. श्री गौरीबहादुर कार्की ।

मा.न्या. श्री भोलाप्रसाद खरेल ।

मा.न्या. श्री ओमप्रकाश मिश्र ।

फैसला

न्या. कल्याण श्रेष्ठ : विशेष अदालत ऐन, २०५९ को दफा १७ बमोजिम यस अदालतको क्षेत्राधिकारान्तर्गत विशेष अदालतको मिति २०६६।४।१९ को फैसलाउपर वादी तथा प्रतिवादी दुवै तर्फबाट पुनरावेदन परी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यसप्रकार रहेको छ : मुद्दाको तथ्य :

राजा माध्यमिक विद्यालय पञ्चनगरको प्रधानाध्यापक दिलीपकुमार मल्लले उक्त मा.वि. को आ.व. २०५९/०६० मा लेखा परीक्षण हुँदा देखिएको मौज्जात रकम रु.१७,७७,७६८।२९ बैंक मौज्जातमा पनि नदेखिएको र नगद दाखिला पनि नगरेकाले पटकपटक दाखिला गर्न अनुरोध गर्दासमेत पूर्णरूपमा बेवास्ता गरेकाले मिति २०६९/५/१८ को निर्णयअनुसार उक्त रकम असुल गरिदिन अनुरोध छ भन्नेसमेत व्यहोराको राजा मा.वि. पञ्चनगर, नवलपरासीको व्यवस्थापन समितिका का.वा.

अध्यक्ष बामदेव सुवेदीको जिल्ला प्रशासन कार्यालय, नवलपरासीमा परेको उजुरी निवेदन ।

म राजा मा.वि. पञ्चनगरमा प्रधानाध्यापक पदमा कार्यरत् रहेको नाताले म शिक्षण तथा आर्थिक रेखदेखसम्बन्धी कार्य हेर्दै आएको छु । विद्यालयको कारोबार म र लेखापाल टोपनारायण चौधरीबाट गरिएको छ । राजा मा.वि. को आ.व. २०५९/०६० को लेखा परीक्षणले देखाएको रु.१७,७७,७६८।२९ मैले हिनामिना गरेको भने तापनि अध्यक्ष खेमनारायण फौजदारमार्फत हिनामिना भएको हो । मैले आर्थिक कारोबार गरी अध्यक्षको आदेशले रकम निकाले पनि त्यसको जिम्मेवारी आफैँ लिन्छु । हिनामिना भएको रकम कानूनीरूपले बुझाउने छु । उक्त रकमबाट सुनवल गा.वि.स. वडा नं. ३ कीर्तिपुरमा कि.नं. ३९० ज.बि. ०-१८-० जग्गा मेरो नाममा किनेको छु । मैले भ्रष्टाचार गरेको हुँदा भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ बमोजिम सजाय भोग्न मञ्जुर छु भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी दिलीपकुमार मल्ल ठकुरीले अनुसन्धानको क्रममा गरेको बयान ।

म राजा मा.वि. पञ्चनगरमामिति २०५२/७/१ देखि लेखापाल पदमा काम गरिरहेको छु । लेखापालको हैसियतले विद्यालयको खाता सञ्चालन मबाट हुनुपर्ने हो तर विद्यालय व्यवस्थापन समितिका अध्यक्ष खेमनारायण फौजदार, प्रधानाध्यापक दिलीपकुमार मल्ल, शिक्षक नरबहादुर फौजदार, शम्भुलाल श्रेष्ठबाट सञ्चालन भएको छ । लेखासम्बन्धी सम्पूर्ण दायित्व प्रधानाध्यापक आफैँले गर्नुहुन्थ्यो । विद्यालयको रकम भ्रष्टाचार के कसरी भएको हो मलाई केही थाहा छैन । लेखापरीक्षण प्रधानाध्यापकले आफ्नै तरिकाले मेरो अनुपस्थितिमा गराउनुहुन्थ्यो । लेखा परीक्षणबाट औँल्याइएको रकम प्रधानाध्यापकबाट नै असुलउपर गर्नुपर्ने हो । लेखा परीक्षणमा देखाइएको रकम रु.१७,४९,५४३।८६ दिलीपकुमार मल्ल ठकुरीको

जिम्मामा छ । आर्थिक कारोबार मेरो आदेशबिना नगर्नु भनी मलाई निजले मिति २०५४।१०।५ मा एउटा लिखित जानकारी दिनुभएको थियो । विद्यालयको हिनामिना भएको रकम दिलीपकुमार मल्लबाट असुलउपर गरिदिन हुन अनुरोध छ भन्नेसमेत व्यहोराको टोपनारायण चौधरीले गरेको बयान ।

राजा मा.वि. पञ्चनगरको आ.व. २०५९/०६० को लेखा परीक्षण कार्य मैले गरेको हो । लेखा परीक्षण गर्दा बैंक स्टेटमेण्ट जाँच्नुपर्नेमा जिल्लाका सम्पूर्ण विद्यालयको लेखा परीक्षण पासबुकबाट भएको छ । विगत आ.व. बाटै पासबुकअनुसारको रकम जिम्मेवारी सरेको र आ.व. २०५९/०६० मा समेत पासबुकअनुसार नै मौज्दात देखाइएको छ । पासबुकमा रकम १७ लाखभन्दा बढी देखिन्छ र वास्तवमा १,०००।- मात्र बैंकमा देखिन्छ भने उक्त पासबुक नै कित्ते हो । यसमा मेरो कुनै संलग्नता छैन । कित्ते ठहरे निज दिलीपकुमार मल्ललाई नै कारवाही हुनुपर्दछ भन्ने हिमानसिंह के.सी.को बयान ।

म राजा मा.वि. मा २०४२ सालदेखि शिक्षण कार्य गर्दै आएको छु । मिति २०६०/१२/२७ देखि २०६१/५/६ गतेसम्म उक्त मा.वि. को रा.बा. बैंक, परासीको च.हि.नं. १४४० को खाता प्रधानाध्यापक दिलीपकुमार र मेरो संयुक्त दस्तखतबाट सञ्चालन भएको हो । मेरो कार्यकालभन्दा पहिला दिलीपकुमारले रकम हिनामिना गरेको प्रतिवेदनबाट थाहा हुन आएको छ । विद्यालयको नामको घडेरी कति मूल्यमा उठाई कुन बैंकको कुन खातामा जम्मा गरियो मलाई थाहा भएन । मैले मौज्दातको रकम हिनामिना तथा भ्रष्टाचार गरेको छैन भन्ने नरबहादुर फौजदारको बयान ।

म देवकोटा उच्च मा.वि. र दिव्यज्योती बहुमुखी क्याम्पसमा अध्यापन गर्दछु । मैले राजा मा.वि. को हिसाब किताबको आन्तरिक लेखा परीक्षण गरेको हो । उक्त विद्यालयमा आयव्यय विवरणको

आधारमा रु.१७,४९,५४३।८३ रकम विद्यालयको बाँकी देखिनुपर्छ तर बैंक विवरणपत्र उपलब्ध नहुनु र त्यससम्बन्धमा अन्य कुनै कुरा उपलब्ध गराउन नसक्नुबाट रकम बैंकमा नहुन सक्छ भन्ने कुरा मलाई लागेको हुँदा उक्त रकम तत्काल बैंकमा दाखिला गर्नुपर्ने कुरा उल्लेख गरेको हो । उपलब्ध स्त्रेस्ताको आधारमा केही विवरण प्रतिवेदनमा उल्लेख गरेको थिएँ तर स्त्रेस्ता दुरुस्त नभएको र पर्याप्त जानकारी नपाइएको हुँदा यथार्थ विवरण तयार पार्न सकिएन भन्ने बिनोद खनालले गरेको बयान ।

राजा मा.वि. को रा.बा. बैंक, परासीको च.नं. १४४० नं. को खाता मेरो र दिलीपकुमार मल्लको नाममा २०५२ देखि २०५७ सालसम्म सञ्चालन भएको थियो । उक्त खातामा घडेरी बिक्रीको रकम र शिक्षकहरूको तलबको लागि शिक्षा कार्यालयबाट प्राप्त हुने रकमहरू जम्मा हुने गर्दथ्यो । घडेरी बिक्रीबाट प्राप्त रकम २६ लाख देखि २७ लाखसम्म हुनुपर्ने देखिन्छ । गत आ.व. मा भएको लेखा परीक्षणबाट देखाइएको मौज्दात रकम हाल खातामा नभएपछि हिनामिना भएको कुरा प्रमाणित भइसकेको छ । साथै रकम दिलीपकुमारको जिम्मा रहेकाले निजबाट नै हिनामिना भएको छ । अरु कसैको मिलेमतो भएको कुरा मलाई जानकारी छैन भन्ने शम्भुलाल श्रेष्ठले गरेको बयान ।

म १७ वर्षदेखि अस्थायी पदमा कार्यरत रहेको र विद्यालय व्यवस्थापन समितिका अध्यक्ष खेमनारायण फौजदारको दबाब र जमिन्दारी शैलीको कारणले गर्दा जागीरको मायाले म निष्पक्ष र शुद्ध भई काम गर्न सकेन । २०५१ सालदेखि म प्रधानाध्यापक भएपछि १२ वटा घडेरी बिक्री भएको छ । त्यसमा २६ देखि २७ लाखसम्म रकम उठेको हो । उठेको रकम मेरो र लेखापालको जिम्मा रहन्थ्यो भन्ने प्रतिवादी दिलीपकुमार मल्ल ठकुरीले गरेको ततिम्बा बयान ।

अभियोग मागदाबी :

प्रतिवादी दिलीपकुमार मल्ल ठकुरीले राजा मा.वि. पञ्चनगर नवलपरासीको प्रधानाध्यापक पदमा कार्यरत् रहँदा विद्यालयको घडेरी जग्गा बिक्री गर्दा आएको रकममध्ये आम्दानी नजनाइएको रु.१,२३,१६६।७२, विद्यार्थीलाई वितरण गरिने २०० प्रति सर्तिफिकेट रु.३००।- का दरले शुल्क लिई विद्यालयभन्दा बाहिर लगी अनधिकृतरूपमा वितरण गरी विद्यालयलाई प्राप्त हुने सोबापतको रु.६०,०००।- बैंकको स्टेटमेन्टमा देखिएको भन्दा बढी रकम पासबुकमा देखाई कित्ते लेखाइको आधारमा हिनामिना गरेको रु.१७,६५,७८६।५९, आ.व. २०५९/०६० मा पाठ्यपुस्तक वितरण गर्न भनी निकास भएको रकम वितरण नगरेको एवम् आम्दानीसमेत नबाँधिएको रु.२३,६७०।-, सञ्चयकोषमा दाखिला गर्नुपर्ने रकम दाखिला नगरी कित्ते भौचर बनाई पेस गरेको रु.१,१७,४८५।६०, खेमनारायण फौजदारलाई दिएको भनेको रु.३,००,०००।-, आम्दानीमा समावेश नभएका रसीदहरूको रकम रु.४८,६९५।- गरी जम्मा रु.२४,३८,८०३।९१ भ्रष्टाचार गरेको देखिँदा प्रतिवादी दिलीपकुमार मल्ल ठकुरीलाई साबिक भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा १३ र प्रचलित भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा १७ बमोजिम सजाय गरिपाउँ । साथै निजले भ्रष्टाचार गरेकोमध्येबाट खरिद गरेको नवलपरासी जिल्ला, स्वाठी गा.वि.स. वडा नं. १(क), कि.नं. २०१ को ज.बि. ०-१८-० जग्गा र सोमा बनेको घरसमेत साबिक भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा १६(ग) र प्रचलित भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा ४७ अनुसार जफत गरी सोमा नपुग बिगो निजको अन्य सम्पत्तिबाट असुल गरी राजा मा.वि. नवलपरासीलाई दिलाई भराई पाउँ भन्ने व्यहोराको आरोपपत्र ।

प्रतिवादीको अदालतमा भएको बयान :

विद्यालयको प्रशासनिक कार्य प्रधानाध्यापकको हैसियतले मैले, आर्थिक कार्यको रेखदेख लेखापालले र कारोवार विद्यालय व्यवस्थापन समितिका अध्यक्ष खेमनारायण फौजदार र टोपनारायण चौधरीले गर्दथे । चेकमा अध्यक्ष र मेरो संयुक्त दस्तखत हुने गरेको थियो । २०० पानाको सर्तिफिकेटको ठेली लेखापालको जिम्मामा हुने भएको हुँदा कहाँ छ भन्ने कुरा निजलाई थाहा होला मलाई थाहा छैन । प्रति सर्तिफिकेट रु.३००।- लिएको भन्ने कुरा सत्य होइन, किनकि प्रा.वि. तहमा १००, नि.मा.वि. तहको २००।- र ट्रेष्ट तथा एस.एल.सी. को ३००।- लिने गरेको हुँदा रु.६०,०००।- उठ्दैन । घडेरी बिक्रीबाट उठेको रकम विद्यालय व्यवस्थापन समितिको जिम्मामा थियो । बैंकमा भएको रकम विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष र मेरो संयुक्त दस्तखतबाट चल्ने हुँदा अध्यक्षले भनेबमोजिम चेकमा हस्ताक्षर गर्ने मेरो बाध्यता थियो । पासबुकमा केरिएका तथा थपघट भएका अङ्कहरू अध्यक्षको दबाबमा मैले लेखेकाले बैंकमा जम्मा गर्नुपर्ने रकमहरू खेमनारायण फौजदारले निजी प्रयोजनको लागि प्रयोग गरेको र लेखा परीक्षण हुँदा आफैँले लेखापाल र अडिटरसँग कागजात मिलाई लेखा परीक्षण गराएका हुन् । पासबुकमा मलाई डर, धाक देखाई भर्न लगाएका हुन् । कर्मचारी सञ्चयकोषमा जम्मा गर्नुपर्ने रकम लेखापालको जिम्मामा थियो । निजले जम्मा गरेको वा नगरेको मलाई थाहा छैन । विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्षसँग निजको राम्रो सम्बन्ध थियो । लेखापाल वा अध्यक्ष कसले हिनामिना गरे मलाई थाहा छैन । मैले खरिद गरेको भनेको जग्गा म सेवा प्रवेश गर्नुभन्दा पहिले नै मेरो बुबाले किनेको जग्गा हो । मेरो जिम्मामा रहेको नगदमध्ये रु.५५,०००।- विद्यालय व्यवस्थापन समितिका कार्यवाहक अध्यक्ष बामदेव सुवेदीलाई र अरु

बैंकमा जम्मा गरेको छु । विद्यालयको अन्य रकममध्ये खेमनारायण फौजदारले रु.७,००,०००।-, शम्भुलाल श्रेष्ठले रु.४,५०,०००।-, स्कुलको श्रोत व्यक्ति विक्रम खनालले रु.१,५०,०००।-, शिक्षक बन्नी सुवेदीले रु.५०,०००।- र विद्यालय व्यवस्थापन समितिका सदस्य नरेश्वर शर्माले रु.१७,५००।- लिएका छन् । अनुसन्धानको क्रममा भएको बयान मैले भनेबमोजिम लेखेको छैन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी दिलीपकुमार मल्ल ठकुरीले अदालतमा गरेको बयान ।

विशेष अदालतको आदेश :

प्रतिवादीले विशेष अदालत ऐन, २०५९ को दफा ७(घ) बमोजिम रु.१२,००,०००।- (बाह्र लाख) नगद धरौट वा सोबापत आरोपपत्रमा हिनामिना गरेको र बनाएको भनी जफतमा दाबी लिएको कि.नं. २०१ को घर जग्गाबाहेकको जेथा जमानत दिए अ.ब. १२४क नं. को रीत पुर्याई लिई तारेखमा राखी र नदिए कानूनबमोजिमको पुर्जी दिई थुनामा राख्नु भन्ने विशेष अदालतको मिति २०६२/९/५ को आदेश ।

वादी प्रतिवादीतर्फका साक्षीहरूको बकपत्र :

रकम हिनामिना गर्ने सम्बन्धमा लेखापाल र विद्यालय सञ्चालक समितिको पनि त्यत्तिकै जिम्मेवारी हुन्छ । प्रतिवादी अस्थायी प्रधानाध्यापक भएकाले आफ्नो जागीर जोगाउन चेकमा सही गरेको हुन सक्दछ । प्रतिवादीले प्रशासनमा बयान गर्दा स्वतन्त्ररूपले बयान गर्न पाएजस्तो मलाई लागेन भन्ने प्रतिवादीका साक्षी क्षेत्रबहादुर शाहीले गरेको बकपत्र ।

लेखा परीक्षण प्रतिवेदन म आफैँले पेस गरेको हो । अनुसन्धानको क्रममा भएको बयानसमेत मेरै हो भन्ने वादीका साक्षी हिमानसिंह के.सी. ले गरेको बकपत्र ।

म विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष

हुँदा विद्यालय लथालिङ्ग थियो । तत्कालीन विद्यालय व्यवस्थापनका अध्यक्ष खेमनारायण फौजदारको बोलवालाको समय हुँदा निज र दिलीपकुमार मिली आर्थिक हिनामिना गरेको शङ्का लाग्दछ । प्रतिवादीविरुद्धको उजुरी मैले दिएको हो भन्ने वादीका साक्षी बामदेव सुवेदीले गरेको बकपत्र ।

विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अनुरोधमा हिसाब किताब हेरी प्रतिवेदन मैले प्रस्तुत गरेको हो भन्ने वादीतर्फका साक्षी बिनोद खनालले गरेको बकपत्र ।

प्रधानाध्यापकले बैंकबाट तलब झिकी ल्याएर लेखापाललाई दिनुहुन्थ्यो र लेखापालबाट तलब बुझ्दथे । सञ्चयकोष रकम प्रधानाध्यापकले नै जम्मा गर्नुहुन्थ्यो भन्ने वादीका साक्षी नन्दनारायण चौधरीले गरेको बकपत्र ।

प्रधानाध्यापकले विद्यालयको रकम हिनामिना गरेको भनी आन्तरिक लेखा परीक्षणले र जिल्ला शिक्षा कार्यालयले पठाएको अडिटले देखाएको भन्ने वादीका साक्षी शम्भुलाल श्रेष्ठले गरेको बकपत्र ।

अनुसन्धानको क्रममा भएको बयान मैले भनेबमोजिम लेखिएको छ । प्रतिवादी र मेरो संयुक्त खाता सञ्चालन हुन्थ्यो भन्ने वादीका साक्षी नरबहादुर फौजदारले गरेको बकपत्र ।

विद्यालयलाई प्राप्त हुने रकम, घडेरी बिक्रीबाट प्राप्त हुने रकम, पाठ्यपुस्तक वितरण गर्न निकास भएकको रकम, कर्मचारी सञ्चयकोषमा रकम जम्मा गर्ने काम सबै दिलीप सरले गर्नुहुन्थ्यो । म कहिलेकाहीँ निजले अहाएको काममात्र गर्दथे भन्ने वादीका साक्षी टोपनारायण चौधरीले गरेको बकपत्र ।

विशेष अदालत, काठमाडौँको फैसला :

विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पूर्व अध्यक्ष खेमनारायण फौजदारलाई यी प्रतिवादीले

दिएको भनेको रकम स्वतन्त्र प्रमाणबाट पुष्टि नभएको, कर्मचारी सञ्चय कोषको रकम बैंकमा दाखिला भएको नदेखिएको, पाठ्यपुस्तकका लागि विद्यालयलाई उपलब्ध गराईएको रकम आम्दानी बाँधिएको नदेखिएको र पाठ्यपुस्तक पनि वितरण गरेको नदेखिएको, रसीदबाट प्राप्त रकम पनि आम्दानी बाँधेको नदेखिएको हुँदा उक्त रकमहरू हिनामिना गरी भ्रष्टाचार गरेको होइन भन्न मिलेन । प्रतिवादीले रु.१,४१,५२०।- रा.वा. बैंक परासी शाखामा जम्मा गरेको, रु.६५,०००।- बामदेव सुवेदीलाई दिएको भनी प्रतिवादीले जिकिर लिएकामा उक्त रकम मैले लिएको हो भनी बामदेव सुवेदीले बकपत्र गरेको तथा सर्टिफिकेटको हकमा दाबी लिएको रकम रु.६०,०००।- आफूखुसी निजले वितरण गरेको पुष्टि हुन नआएकाले उक्त जम्मा रकम रु.२,६६,५२०।- प्रतिवादीले हिनामिना गरेको देखिएन । सोबाहेक रु.२१,७२,२८३।९९ निजले बदनियतपूर्वक हिनामिना गरी भ्रष्टाचार गरेको पुष्टि भएको हुँदा निजलाई भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा १७ र दफा ३(१)(च) अनुसार २ वर्ष ६ महिना कैद र रु. २१,७२,२८३।९९ जरिवाना भई सो बराबरको रकम प्रतिवादीबाट राजा मा.वि. नवलपरासीले असुलउपर गरी भराई लिन पाउने ठहर्छ । कि.नं. २०१ को ज.बि.०-१८-० जग्गा बुबाको नामबाट आएको र सोही जग्गामा घर निर्माण गरेको कुरा मिसिलबाट देखिन आएकाले उक्त जग्गा जफत गरिपाउँ भन्ने वादी दाबी पुन सक्दैन भन्ने विशेष अदालतको मिति २०६६/४/१९ को फैसला ।

वादी प्रतिवादीका तर्फबाट प्रस्तुत भएको पुनरावेदन व्यहोरा :

प्रतिवादीले सजायबाट बचनका लागि हिनामिना गरेको रकममध्ये रु.१,४१,५२०।- धेरै वर्षको अन्तरालमा विद्यालयको बैंक खातामा

जम्मा गरेकामा सो रकम राजा मा.वि. नवलपरासीले भराईपाउने रकममा कट्टा गर्नुपर्नेमा त्यसो नगरी बिगो नै कम कायम गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । रु.६५,०००।- प्रतिवादीले दिएको र बामदेव सुवेदीले लिएको हुँदा नै उक्त रकम हिनामिना भएको प्रस्ट छ । सर्टिफिकेटहरू लेखापालको जिम्मा रहेको भनी निजले भने तापनि सो पुष्टि भएको अवस्था छैन । प्रतिवादीले हिनामिना गरेको रकमबाट ज.बि.०-१८-० जग्गा रु. १८ लाखमा खरीद गरेको स्वीकार गरेका छन् । अतः विशेष अदालतको फैसलामा सो हदसम्म सजाय नगरिएकाले उक्त फैसला बदर गरी अभियोग मागदाबीबमोजिम प्रतिवादीलाई सजाय गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको यस अदालतमा पेस भएको पुनरावेदन ।

विद्यालयको सम्पत्ति हिनामिना वा नोक्सान गरेको अवस्थामा मुद्दाको तहकिकात, दायरी एवम् दण्ड सजायको हकमा शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा १७, १७(क)(१) र (२) एवम् शिक्षा निमयावली, २०५९ को नियम १३९ र १८५(ग) मा प्रभावकारी व्यवस्था रहेकाले भ्रष्टाचार निवारण ऐन आकर्षित हुँदैन । विद्यालयको खाता फरक फरक समयमा म र अरु व्यक्तिहरूको हस्ताक्षरबाट सञ्चालन भएकामा ममात्र खाता सञ्चालक रहेको मानी आरोपत्र दायर भएको छ । आर्थिक कारोबारको मुख्य जिम्मेवारी लेखापालको पनि हुने र विद्यालयको सम्पत्तिको रेखदेख र सुरक्षाको जिम्मेवारी विद्यालय व्यवस्थापन समितिको समेत हुनेमा सम्पत्तिको सुरक्षाको एकल दायित्व ममा निहित रहेको मानी विद्यालयको रकम मैले नै हिनामिना गरेको भनी भएको फैसला गम्भीररूपले त्रुटिपूर्ण छ । घडेरी बिक्रीबाट आएको रकम रु. २७ लाख तथा प्रमाणपत्र वितरणसमेतका विषयमा मउपर लगाइएको आरोपअनुसार म एकलैले अनियमित तवरबाट कारोबार गर्न सम्भव हुँदैन । तसर्थ

विशेष अदालतको त्रुटिपूर्ण फैसला उल्टी गरी अभियोग मागदाबीबाट सफाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी दिलीपकुमार मल्ल ठकुरीले यस अदालतमा गरेको पुनरावेदन ।

वादी प्रतिवादीका तर्फबाट प्रस्तुत भएको बहस :

वादी नेपाल सरकारका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री शंकरबहादुर राईले विद्यालयको घडेरी बिक्रीबाट प्राप्त रकम प्रतिवादीले हिनामिना गरेको भनी विशेष अदालतले फैसला गरे तापनि प्रतिवादीले बैंकमा जम्मा गरेको रकमलाई बिगोमा कायम गरिएको छैन, रु.६५,०००।- बामदेव सुवेदीलाई निजले दिएको भनी बयान गरेको र बामदेव सुवेदीले उक्त रकम आफूले लिएको भनी अदालतमा बकपत्र गर्दैमा अनियमित तरिकाबाट भएको लेनदेनलाई कानूनसम्मत भन्न मिल्दैन, दाबीको जग्गासमेत जफत नगरिएको विशेष अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा सो हदसम्म उल्टी गरी प्रतिवादीलाई अभियोग दाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

प्रतिवादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री शम्भु थापा एवम् अधिवक्ताद्वय श्री यादवप्रसाद ढुंगाना र श्री रामप्रसाद भण्डारीले रु.२७ लाख विद्यालयको घडेरी बिक्रीबाट आएकोमध्ये नपुग रकम प्रतिवादीले विद्यालयको बैंक खातामा जम्मा गरेकै अवस्था छ, विद्यालय व्यवस्थापन समिति र लेखापालसमेतले विद्यालयको सम्पत्ति संरक्षण र रेखदेखमा जिम्मेवारी र जवाफदेहीता वहन गर्नुपर्नेमा प्रतिवादीउपर मात्र सम्पूर्ण दायित्व थोपर्ने प्रयास भएको पक्षलाई फैसला हुँदा दृष्टिगत गरिएको छैन, शिक्षा ऐन, २०२८ तथा शिक्षा नियमावली, २०५९ ले विद्यालयको सम्पत्तिको रेखदेख एवम् संरक्षण गर्ने दायित्व प्रधानाध्यापकलाई मात्र तोकेको छैन, विद्यालयको

रकम हिनामिना भएमा यसै ऐन तथा नियमबमोजिम हुनुपर्नेमा भ्रष्टाचार निवारण ऐनअन्तर्गत कारवाही भएकोसमेत कानूनसम्मत नहुँदा विशेष अदालतबाट भएको त्रुटिपूर्ण फैसला उल्टी गरी प्रतिवादीलाई अभियोग मागदाबीबाट सफाई दिलाईपाउँ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

अदालतको ठहर :

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी निर्णयार्थ यस इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीउपर विद्यालयको घडेरी बिक्रीबाट आएको रकम, प्रमाणपत्र एवम् पाठ्यपुस्तक वितरणका लागि आएको रकम, सञ्चय कोषमा दाखिला गर्नुपर्ने रकम, आम्दानीमा समावेश नभएको नगदी रसिदको रकम तथा तत्कालीन विद्यालय व्यवस्थापन समितिका अध्यक्षसमेतलाई दिएको रकमसमेतका सम्बन्धमा जम्मा रु.२४,३८,८०३।९९ हिनामिना गरी भ्रष्टाचार गरेको भनी आरोपपत्र पेस भएको देखिन्छ । विशेष अदालतबाट फैसला हुँदा प्रतिवादीले विद्यालयको बैंक खातामा जम्मा गरेको रु.९,४९,५२०।-, प्रतिवादीले बामदेव सुवेदीलाई दिएको रु.६५,०००।- पाठ्यपुस्तक वितरण गर्दा प्रतिवादीकै जिम्मा रहेको नदेखिएको हुँदा सोको रु.६०,०००।- भ्रष्टाचार नगरी बाँकी बिगो रु.२९,७२,२८३।९९ मात्र भ्रष्टाचार गरेको र दाबीको जग्गा जफत नहुने गरी भई फैसला भएको पाइन्छ । पुरै बिगो कायम नगरी फैसला भएकामा वादी नेपाल सरकारको र अभियोग दाबीबाट पूर्णरूपले सफाई पाउनका लागि प्रतिवादीको यस अदालतमा पुनरावेदन परेको पाइयो ।

वादी प्रतिवादीतर्फबाट विद्वान् कानून व्यवसायीहरू तथा सरकारी वकिलको बहस जिकिर सुनी एवम् पुनरावेदनसमेतका मिसिल संलग्न कागजातहरू अध्ययन गरी हेर्दा प्रस्तुत मुद्दामा देहायका

प्रश्नहरूमा निर्णय दिनुपरेको छ :

- (क) प्रतिवादीउपर विद्यालयको रकम हिनामिना गरी भ्रष्टाचार गरेको विषयमा भ्रष्टाचार निवारण ऐन आकर्षित हुन्छ वा शिक्षा ऐन तथा नियमावलीले नै सो विषयलाई समेट्दछ ?
- (ख) विद्यालयको सम्पत्ति एवम् रकमको संरक्षण र रेखदेख गर्ने जिम्मेवारी प्रधानाध्यापकसमेत अरूको पनि हुने भनी कानूनी व्यवस्था भएको सन्दर्भमा प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीउपरको कसुरको गम्भीरतामा कमी हुन्छ, हुँदैन ?
- (ग) प्रतिवादीउपरको कसुरका सम्बन्धमा आंशिकरूपले ठहर गरी भएको पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको छ, छैन ?

२. पहिलो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा १७(१) बमोजिम कसैले विद्यालयको सम्पत्ति हिनामिना वा नोक्सान गरेमा त्यस्तो व्यक्तिलाई जरिवाना गर्न सक्ने गरी भएको व्यवस्थाको आधार लिई प्रतिवादीले प्रस्तुत मुद्दामा शिक्षा ऐन, २०२८ आकर्षित हुने भनी जिकिर लिएको देखिन्छ तर प्रस्तुत मुद्दाका सन्दर्भमा पेस भएका कागजातहरू अध्ययन गर्दा प्रतिवादीउपर लागेको आरोप शिक्षा ऐनमा भएको यो व्यवस्थाभन्दा भिन्न देखियो। शिक्षा ऐन, २०२८ को माथि उल्लिखित व्यवस्था प्रशासनिक प्रकृतिको निर्णय गर्नका लागि हो र यसअनुसार उक्त ऐनको दफा १७ख अनुसार प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई यस्ता विषयमा कारबाही र किनारा गर्न तोकिएको छ। विद्यालयमा आइपर्ने समस्यालाई तत्काल सम्बोधन गर्न आवश्यक हुने प्रकृतिका विषयलाई निराकरण गर्न यस प्रकारको व्यवस्था गरिएको हो।

३. प्रतिवादीउपरको आरोप हेर्दा सार्वजनिक सम्पत्ति हिनामिनामात्र गरेको नभई विद्यालयको सम्पत्तिको लापरवाही वा बदनियत गरी हिनामिना,

हानी नोक्सानी वा दुरुपयोग गरे गराएको वा मासेको वा निजी प्रयोगमा ल्याएको भन्ने विषयवस्तु देखिन्छ जुन कुरालाई भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा १७ ले सम्बोधन गरेको पाइन्छ। शिक्षा र शिक्षकसँग सम्बन्धित विषयमा शिक्षा ऐन तथा नियमावली स्वाभाविकरूपले आकर्षित हुने नै भए तापनि निवेदकउपर आरोप लागेको विषयवस्तुलाई भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा १७ ले समेटेको र उक्त ऐनले भ्रष्टाचारको कसुरको रूपमा परिभाषित गरेको हुँदा शिक्षा ऐन, २०२८ लागू हुन सक्ने देखिँदैन। त्यतिमात्र नभई शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा २१(१क) ले “यस ऐनमा लेखिएको कुनै कुराले पनि विद्यालयको सम्पत्ति हिनामिना गरेको कसुरमा भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ अन्तर्गत कारवाही चलाउन बाधा पर्ने छैन” भनी स्पष्टसँग उल्लेख गरेकाले प्रस्तुत विषयमा प्रतिवादीले गरेको कसुरका सम्बन्धमा भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ आकर्षित हुन नसक्ने भन्ने निवेदन जिकिर तथा विद्वान् कानून व्यवसायीको बहस जिकिरससँग सहमत हुन सकिएन।

४. दोस्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा विद्यालय व्यवस्थापन समितिको मातहतमा प्रतिवादीले काम गर्नुपर्ने भएकाले उक्त समितिलाई र प्रक्रियामा सहभागी हुने लेखापालको जिम्मेवारी नतोकी प्रधानाध्यापकको पदमा रहेका प्रतिवादीलाई जिम्मेवार बनाउन मिल्दैन भन्ने मुख्य पुनरावेदन जिकिर रहेको देखिन्छ। शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा १२(६) ले सामुदायिक विद्यालयको चल अचल सम्पत्तिको लगत राख्ने, राख्न लगाउने र सुरक्षा गर्ने काम, कर्तव्य र अधिकार विद्यालय व्यवस्थापन समितिको हुने भनी गरेको व्यवस्था र शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम १५८ ले विद्यालयको नाममा रहेको सम्पत्तिको सुरक्षा गर्ने प्रमुख दायित्व व्यवस्थापन समिति र प्रधानाध्यापकको हुने भनी गरेको व्यवस्थाले विद्यालयको सम्पत्तिको सुरक्षाको जिम्मेवारी विद्यालय व्यवस्थापन समितिको

पनि हुने कुरामा विवाद छैन तर पुनरावेदक स्वयम् प्रधानाध्यापक रहेको र प्रधानाध्यापकको पनि यस सम्बन्धमा जिम्मेवारी हुने कुरा उक्त नियम १५८ ले उल्लेख गरेकै छ । यसबाहेक नियम १७०(५) ले “विद्यालयको नगदी, जिन्सी जायजैथामा कुनै किसिमको हिनामिना, हानी नोक्सानी वा लापरवाही हुन नपाउने गरी सुरक्षित राख्ने र सोको लगत राख्ने तथा राख्न लगाउने दायित्व प्रधानाध्यापकको हुनेछ” भनी उल्लेख गरेको पाइन्छ ।

५. तसर्थ विद्यालयको सम्पत्तिको सुरक्षा गर्नु सबैको जिम्मेवारी हो भन्दैमा कसैको जिम्मेवारीमा नपर्ने गरी अर्थ गर्नु युक्तिसङ्गत हुँदैन । दायित्व सबैको आआफ्नो हुन्छ । आरोप कोकसलाई लगाउने हो भन्ने विषय आरोपपत्र प्रस्तुतकर्ताको हुन्छ तर निर्णयको रोहमा अरूको पनि सम्पत्तिको रेखदेख गर्ने जिम्मेवारी छ भन्दैमा आरोपित व्यक्तिउपर लागेको कसुरको गाम्भीर्यमा कमीचाहिँ आउँदैन । प्रधानाध्यापक विद्यालयको प्रशासकीय प्रमुख भई निजको जिम्मेवारीमा छोडिएको विषयमा आफ्नो जिम्माको होइन भन्न मिल्दैन ।

६. तेस्रो तथा अन्तिम प्रश्नतर्फ विचार गर्दा प्रतिवादीउपर लागेको विभिन्न विषयका आरोपका सम्बन्धमा प्रतिवादीले अदालतमा समेत बयान गर्दा विद्यालय व्यवस्थापन समितिको तत्कालीन अध्यक्षको प्रभावमा परी चेक काट्ने गरेको कुरालाई स्वीकार गरेका छन् । निजको प्रभावमै चेक काट्ने, रकम दिने दिलाउने कार्य गरे तापनि बामदेव सुवेदीलाई दिएको रकमबाहेक अन्यमा विद्यालयको प्रयोजनार्थ दिने र यस्तो रकम दिँदा भरपाई गर्ने गराउने समेतको जिम्मेवारी र दायित्वसम्म यी प्रतिवादीले निर्वाह गर्न सकेको पाइँदैन । निजले अदालतमा गरेको बयानमा नै खेमनारायण फौजदारले रु.७,००,०००।-,

शम्भुलाल श्रेष्ठले रु.४,५०,०००।-, बिक्रम खनालले रु.१,५०,०००।-, बट्टी सुवेदीले रु.५०,०००।- र नरिश्वर शर्माले रु.१७,५००।- प्रतिवादीबाट लिएको भनी व्यहोरा उल्लेख गरेको देखिन्छ । यसैगरी रा.बा. बैंक, परासी शाखाको मिति २०६१/६/१० को पत्रअनुसार च.हि.नं. १४४० को पासबुकमा मिति २०५२/७/१९ देखि पछिका विवरणहरू बैंकद्वारा भरिएको होइन भनी उल्लेख गरेको पाइन्छ । बैंकको कर्मचारीले गर्नुपर्ने पासबुक भर्ने कामसमेत प्रतिवादी आफैँले गरेको कुरा स्वीकार गरेकै देखिन्छ । विद्यालयको रकमको बैंकमा जम्मा गर्ने र आम्दानी बाँध्ने काम नगर्ने तर बैंकमा जम्मा नगरिएको रकम पासबुकमा रकम उल्लेख गर्ने कार्यलाई प्रतिवादीको लापरवाही वा बदनियतपूर्ण कार्य होइन भन्न सकिँदैन । विद्यालयको सम्पत्तिलाई यसरी गैरजिम्मेवारपूर्ण तरीकाबाट बाँडफाँड गर्ने, आम्दानी नबाँधिएको रकमलाई कृत्रिम व्यहोरा उल्लेख गरी पासबुकमा जनाउने, हिसाब दुरुस्त नराख्ने, नगदी रसिदमा आम्दानी जनिएको कुरालाई बैंकमा जम्मा गरेको पुष्टि गराउन नसक्नुले विद्यालयको रकम हिनामिना गर्ने कार्यमा यी प्रतिवादी निर्दोष देखिन आउँदैनन् ।

७. यसैगरी सञ्चय कोष दाखिला गरेको भने तापनि उक्त रकम दाखिला भएको देखिएन । कानूनबमोजिम स्रेस्ता राख्ने, राख्न लगाउने र बैंकमा रकम जम्मा गर्दा र झिक्दा भौचर उठाउनेसमेतको जिम्मेवारी प्रतिवादीले प्रधानाध्यापकको हैसियतले निर्वाह गर्न सकेको पाइएन । पाठ्यपुस्तक वितरणतर्फ लेखापरीक्षण प्रतिवेदनले औँल्याइएको रकमको आम्दानीसमेत बाँधेको भन्ने देखिएन ।

८. यसरी शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा १२(६) र शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम

१५८ तथा १७०(५) ले विद्यालयको सम्पत्ति रेखदेख गर्ने र नगद जिन्सी स्त्रेस्ता दुरुस्त राख्ने दायित्व विद्यालयको प्रधानाध्यापकको हुने भनी उल्लेख गरेकामा विद्यालयको आम्दानी बैंकमा जम्मा नगरी गैरजिम्मेवारीपूर्वक वितरण गरेको तथ्यलाई निजकै बयान तथा पुनरावेदन जिकिरमै स्वीकार गरेको अवस्था देखिँदा अभियोग दाबीबाट सफाई दिलाईपाउँ भन्ने प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर मुनासिब देखिन आएन।

९. वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिरतर्फ हेर्दा प्रतिवादीले बामदेव सुवेदीलाई दिएकोमध्ये रु.५५,०००।- को भरपाई मिसिल संलग्न देखिन्छ। मिति २०६१/५/६ को उक्त भरपाईमा भएको व्यहोरा हेर्दा विद्यालय मर्मत र चर्पी निर्माणको लागि रकम प्रतिवादीले दिएको देखिन्छ। यसरी विद्यालयको रकम विद्यालयकै प्रयोजनको निम्ति बाँडेको भन्ने देखिएको र बद्नियत वा लापरवाहीपूर्वक हिनामिना गरेको भन्ने देखिन नआएको अवस्थामा कानूनबमोजिम फरफारक नगरेको कारणले मात्र भ्रष्टाचार नै गरेको भन्न मिल्ने हुँदैन। रकम बेरूजु हुनु र भ्रष्टाचारको कसुर अलग अलग विषय भएको हुँदा यस सम्बन्धमा वादीको पुनरावेदन जिकिरसँग सहमत हुने अवस्था भएन।

१०. यसैगरी प्रतिवादीले रु.१,४१,५२०।- रा.वा. बैंकको खातामा जम्मा गरेको कारणले उक्त रकम बिगोमा कायम गर्नुपर्ने हो होइन भन्ने सन्दर्भमा प्रतिवादीले मिति २०६१।३।२७ मा उक्त रकम जम्मा गरेको भन्ने व्यहोरा पुनरावेदन जिकिरमा उल्लेख गरेको र रा.वा. बैंकको भौचरको प्रतिलिपिसमेत मिसिल संलग्न रहेको पाइन्छ। आरोपपत्र पेस हुनु अगावै प्रमुख जिल्ला अधिकारीसमक्ष बामदेव सुवेदीले मिति २०६१/५/२० मा उजुरी दिएको, मिति २०६१/६/४ मा निजसमेत छानबिन समितिका सदस्यहरूले उजुरी

दिएको र राजा मा.वि. छानबिन समितिको प्रतिवेदन मिति २०६१/५/३० मा तयार भएको परिप्रेक्ष्यमा सोभन्दा अगावै बैंक खातामा जम्मा भएको अवस्था हुँदा यसलाई भ्रष्टाचारको बिगोमा समावेश गर्ने अवस्था भएन।

११. प्रमाणपत्र वितरणको रकमका सम्बन्धमा उक्त प्रमाणपत्रहरू यिनै प्रतिवादीको जिम्मामा रहेको भनी वादी पक्षले पुष्टि गर्न सकेको अवस्था छैन। यी प्रतिवादीको नाममा साबिक स्वाठी गा.वि.स. पछि सुनवल गा.वि.स. वडा नं. ३ कीर्तिपुरमा रहेको कि.नं. ३९० को ज.बि. ०-१८-० जग्गा जफत हुनुपर्ने भन्ने जिकिरतर्फ हेर्दा प्रतिवादीले अनुसन्धानको क्रममा विद्यालयको हिनामिना गरेको रकममध्येबाट खरिद गरेको भनी उल्लेख गरे तापनि अदालतमा आई सो कुरामा इन्कार रही बयान गरेको पाइयो। जफतको मागदाबी लिइएको जग्गा प्रतिवादीको नाममा कसरी आएको हो, जग्गा निजको नाममा आउँदाको समयसम्म निजले विद्यालयको कति रकम हिनामिना गरी भ्रष्टाचार गरेको हो र सो रकमले जग्गाको मोल बिगो खाम्न सक्दछ सक्दैन भन्नेतर्फ आरोपपत्र स्पष्ट छैन। विद्यालयको रकमबाट नै उक्त जग्गा प्रतिवादीले किनेको भनी पुष्टि हुन नआएसम्म निजको नाममा भएको उक्त जग्गालाई जफत गर्न मिल्ने पनि भएन।

१२. अतः प्रतिवादीले भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा १७ बमोजिम कसुर गरेको पुष्टि भएको अवस्थामा निजलाई २ वर्ष ६ महिना कैद र रु.२१,७२,२८३।९९ जरिवाना भई सो बराबरको रकम निजबाट राजा मा.वि. नवलपरासीलाई भराईदिने गरी भएको विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति २०६६।४।१९ को फैसला मुनासिब नै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ। अभियोग दाबीबाट सफाई पाउँ भन्ने प्रतिवादी र पुरै बिगो कायम गरी प्रतिवादीलाई

सजाय गरिपाउँ भन्ने वादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ

इति संवत् २०७१ साल असार २३ गते रोज २ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : अनिलकुमार शर्मा

निर्णय नं. ९४०४

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गिरीश चन्द्र लाल
माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी
आदेश मिति : २०७२।३।२२।३
०६८-WO-०११३

विषय : उत्प्रेषण ।

रिट/निवेदक : जिल्ला पाँचथर, यासोक गा.वि.स. वडा
नं. ७ घर भई श्री सिद्धशरण प्राथमिक विद्यालय,
यासोकको प्राथमिक द्वितीय श्रेणीको शिक्षक
पदबाट अवकाश प्राप्त रामप्रसाद सापकोटा
विरुद्ध
विपक्षी : विद्यालय शिक्षक किताबखाना, छाउनीमार्ग,
काठमाडौंसमेत

- ६० वर्ष पूरा भई अवकाश भएको निवेदकलाई इ.सं. लाई वि.सं. मा रूपान्तर गर्दा फरक फरक मिति उल्लेख भए तापनि निज विद्यालयमा रही काम गरेको समयसम्मको तलब भत्ता भुक्तानी पाई सकेको स्थितिमा निजले बढी अवधि काम गरी पाएको भनिएको रकम अवकाशपश्चात् उपदानको किटानी रकमबाट कट्टा गर्ने गरी भएको आदेश नै प्रस्तुत विषयको मूल विवेचित प्रश्न देखिँदा शिक्षा नियमावली, २०५९ को छैठौं संशोधनपूर्वको व्यवस्थाले पनि ६० वर्ष पूरा भएपछि अवकाश दिने व्यवस्था गरेकै हुँदा वर्तमान व्यवस्था नै निवेदकको अवकाशको बाधक रहेको भनी अर्थ गर्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ३)

- शिक्षक कर्मचारीको वैयक्तिक विवरण अद्यावधिक राख्नु पर्ने दायित्व भएको विद्यालय शिक्षक किताबखानाले निवेदकलाई अवकाश हुने मितिको पूर्व जानकारी गराएको स्पष्ट आधार खुलाउन सकेको देखिँदैन । साथै निज कार्यरत विद्यालय र सोको नियमनकारी निकाय जिल्ला शिक्षा कार्यालय पाँचथरसमेतले निवेदकले उल्लेख गरेको अवकाश मितिकै आधारमा अनिवार्य अवकाश दिई निजले पाउने सुविधाको निमित्त सिफारिस गरेको देखिँदा बढी अवधि काम गरेकै भन्ने आधारमा पछि आएर निर्णय गरी औषधोपचार रकमबाट रु. १,२३,६३४।- कट्टा गर्नु न्यायोचित देखिन नआउने ।
- ऐन र नियममा भएको कुनै पनि व्यवस्थाहरु निरपेक्ष नभई सापेक्षरूपमा प्रयोग भएका

हुन्छन् । समयमै पूर्व जानकारी नगराई अवकाश नदिई निरन्तर काममा लगाई सेवा लिई रहेको विद्यालयले सेवा गरेबापत निजलाई उपलब्ध गराएको तलब भत्ता फिर्ता गर्नु वा कट्टा गर्नु भन्ने निर्णय काम गरे बापत उचित ज्याला पाउने भन्ने श्रमसम्बन्धी विधिशास्त्रीय अवधारणाको विपरीतसमेत हुने देखिने ।

- निवेदकलाई निजको अवकाश हुने मितिको पूर्व जानकारी गराउने दायित्वबाट विपक्षी किताबखानासमेतबाट भएको कमजोरी वा भूलको प्रतिफल यी निवेदकले व्यहोर्नु पर्छ भन्नु कानून र न्यायका मान्य सिद्धान्तविपरीत हुने देखिने ।

(प्रकरण नं. ४)

रिट निवेदकको तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता हरिप्रसाद उप्रेती र विद्वान् अधिवक्ता ज्ञानेन्द्र पोखरेल

विपक्षीको तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

- नेकाप नि.नं. ८०३३ पृ. १३२४
- नेकाप २०६९ अड्क ४, नि.नं. ८८१० पृ. ६१५

सम्बद्ध कानून :

- शिक्षा नियमावली, २०५९ (छैठौँ संशोधन पूर्व) को नियम १३१

आदेश

न्या. गिरीश चन्द्र लाल : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७(२) निवेदकको तर्फबाट यस अदालतमा परेको प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य तथा निर्णय यसप्रकार छ ।

म निवेदक मिति २०४१/१/२१ मा अस्थायी तथा २०४५/१/१/१ देखि स्थायी शिक्षण पेसामा सेवा प्रवेश गरी अध्यापन गर्दै आएका मेरो उमेर ६० वर्ष नपुगेसम्म शिक्षा नियमावलीको नियम १३१ ले कार्यरत् रहन पाउने हक प्रदान गरेको र मेरो जन्म मिति १७ मार्च १९४८ मा भएको हुनाले पदीय कर्तव्यमा जुटिरहेको थिएँ । यसैबीचमा जि.शि.का. ले मिति २०६५/१०/२७ को निर्णयअनुसार मिति २०६५/११/१ देखि लागू हुने गरी प्राथमिक शिक्षक द्वितीय श्रेणीमा विशेष बढुवा गरेको पत्र बुझाइयो । त्यस्तै सोही कार्यालयले मिति २०६५/१२/३ को पत्रमा मैले सेवा प्रवेश गर्दा पेस गरेको शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्रमा उल्लिखित जन्म मितिको आधारमा २०६५/११/३० मा ६० वर्ष पुग्ने भनी २०६५/१२/१ देखि नै लागू हुने गरी अनिवार्य अवकाश गरिएको भन्ने उल्लेख गरिएको रहेछ । सोपश्चात् स्कुल तथा जि.शि.का. को सिफारिससहित आवश्यक कागजात साथ लिई सेवा सुविधाबापतको रकम लिन किताबखानामा गै सुविधा दिन अनुरोध गर्दा मिति १७ मार्च २००८ देखि मेरो सेवा अवधि सकिएकाले सो समयसम्मको मात्र सेवा सुविधा पाउने र सोभन्दा बढी अवधिको जि.शि.का. ले दिन्छ भनी भनेकाले मैले यस किताबखानाबाट मेरो मिति १७ मार्च २००८ मा नै सेवा अवधि सकिन्छ भन्ने पत्र पाएको छैन मलाई जि.शि.का. ले उल्लिखित मितिसम्म काम गर्ने पत्र दिएकाले सोहीअनुसार काम गरेको हुँ भन्दा मिति २०६६/१/१७ को किताबखानाको च.नं. १३३५ को पत्रबाट निज शिक्षकको एस.एल.सी. मूल प्रमाणपत्रमा जन्म मिति १७ मार्च १९४८ उल्लेख भएको र सोअनुसार निज १७ मार्च २००८ देखि अनिवार्य अवकाश हुनेमा निज कार्यरत् भए निजलाई कुन आधारमा २०६५/११/१ देखि लागू हुने गरी प्रा. शि. द्वितीयमा बढुवा र २०६५/१२/१ देखि अनिवार्य अवकाश गरिएको हो स्पष्ट पारी पठाई दिनु भन्ने पत्र

लेखी पठाएकामा जि.शि.का. ले २०६६/१/२९ गतेको पत्रबाट अवकाश प्राप्त शिक्षक रामप्रसाद सापकोटाको शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्र (एस.एल.सी. को चारित्रिक प्रमाणपत्र) मा जन्म मिति वि.सं. २००५/१२/१ (१७ मार्च १९४८) भएको र त्यहाँबाट सङ्केत नं. कायम गरी पठाएको विवरणमा सोही जन्म मिति भएको आधारमा २०६५/१२/१ देखि अनिवार्य अवकाश गरी सेवा सुविधाको सिफारिस गरी पठाएको भनी पत्र पठाएको अवस्था छ।

यसै क्रममा किताबखानाको मिति २०६६/११/१० को निर्णयानुसार निज रामप्रसाद सापकोटा २०६४/१२/१ मा अनिवार्य अवकाश हुनुपर्नेमा मिति २०६५/१२/३० सम्म कार्यरत् रहेकाले सो कार्यरत् रहेको बढी सेवा अवधिको तलब भत्ता सुविधाबापत निजले खाईपाई आएको बढी रकम जम्मा रु.१,२३,६३४।- औषधि उपचार खर्चबाट कट्टा गरिएको भनी जिल्ला शिक्षा कार्यालयलाई लेखी आर्थिक प्रशासन शाखालाई बोधार्थ दिएको पत्रमा उल्लेख भएको रहेछ।

मिति २०६४/१२/१ देखि २०६५/१२/१ सम्मको अवधिको तलब र सञ्चयकोष कट्टा रकम मैले पाउने औषधि उपचारको रकमबाट कट्टा गर्ने विपक्षीको काम कारवाही गैरकानूनी एवम् त्रुटिपूर्ण भएकाले बदरभागी छ। मलाई अनिवार्य अवकाश दिएको मिति २०६५/१२/१ भन्दा अगाडिको मितिलाई अवकाश पाउने मिति कायम गर्न मिल्दैन। एस.एल.सी. को प्रमाणपत्रमा उल्लेख भएको मितिअनुसार अनिवार्य अवकाश पाउन सक्ने कानूनी व्यवस्था नै २०६७/१०/९ देखि मात्र लागू भएकाले सो कानूनी व्यवस्थापूर्वको मिति कायम गर्नु गैरकानूनी हुन जान्छ। २०६५/१२/३ को पत्रलाई कुनै निकायले बदर गरेको छैन। सो पत्रलाई निष्क्रिय बनाउने अधिकार किताबखाना वा त्यसको कुनै पदाधिकारीलाई रहेको

छैन। मैले अनिवार्य अवकाश पाएको अवधिसम्मको काम गरेबापतको तलब एवम् सञ्चयकोष कट्टा गरी रकमसमेत मैले खाईपाई सकेको हुनाले त्यस्तो रकम कट्टा गरी असुलउपर गर्न नमिल्ने भनी सम्मानित अदालतबाटै विभिन्न मुद्दामा कानूनी सिद्धान्त स्थापित भइसकेको हुनाले उक्त कानूनी सिद्धान्तहरू प्रस्तुत मुद्दामा पनि आकर्षित हुने अवस्था छ। जि.शि.का. ले अवकाश दिएको मितिभन्दा अर्कै अवकाश मिति कायम गरी हिसाब मिलान गर्ने कार्यहरू परस्पर विरोधाभाषपूर्ण छन्। मिति २०६४/१२/१ देखि नै मैले अनिवार्य अवकाश पाउनुपर्ने कुनै कानूनी आधार किताबखानाले देखाउन नसकेको र के कुन आधारमा मैले पाउने रकम कट्टा गरेको भन्ने किताबखानाले खुलाउन सकेको छैन।

विपक्षीहरूको काम कारवाही र निर्णयबाट मलाई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(क), १३(१) र १९(१) द्वारा प्रदत्त मौलिक हक एवम् उल्लिखित नियमावलीद्वारा प्रदत्त कानूनी हकहरूको समेत हनन् हुन गएको र ती हकहरू प्रचलन गराउने अन्य कुनै वैकल्पिक एवम् प्रभावकारी उपचारको बाटोसमेत नभएको हुनाले प्रस्तुत रिट लिई उपस्थित भएको छु।

अतः सम्मानित अदालतबाट अन्तरिम संविधानको धारा १०७(२) बमोजिम असाधारण अधिकारक्षेत्र ग्रहण गरी विपक्षी किताबखानाको मिति २०६६/१०/११ को पत्रलगायत विपक्षीहरूबाट कुनै निर्णय गरेको भए त्यसरी गरे भएका सम्पूर्ण काम कारवाही एवम् निर्णयलाई उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी म निवेदकले काम गरेबापत खाईपाई आएको तलब सुविधाबापतको रकम कट्टा नगरी नियमानुसार खान पाउने सम्पूर्ण रकम भुक्तानी दिनु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेशलगायत अन्य जो चाहिने उपयुक्त आदेश जारी गरी पूर्ण न्याय पाउँ भन्ने रामप्रसाद

सापकोटाको मिति २०६८/४/२४ को रिट निवेदन दाबी ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र विपक्षी नं. १ र २ को हकमा महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पठाउनु भनी र विपक्षी नं. ३ को हकमा आफैँ वा कानूनबमोजिमको आफ्नो प्रतिनिधिमार्फत लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी रिट निवेदन र आदेशको नक्कल साथै राखी सूचना म्याद पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६८/४/३० को आदेश ।

कुनै पनि स्थायी शिक्षक ६० वर्षको उमेरसम्म सेवामा रहन पाउने व्यवस्थामा द्विविधा नभए पनि उनीहरू कुन मितिमा ६० वर्ष पुग्ने हो भन्ने तथ्य मुख्य हुन आउँछ । निज शिक्षकले यस किताबखानामा पेस गरेको व्यक्तिगत फायलमा रहेका कागजातहरूमध्ये २०२५ सालको प्रवेशिका (एस.एल.सी.) परीक्षाको मूल प्रमाणपत्रमा जन्म मिति १७ मार्च १९४८ (वि. सं. २००४/१२/१ कायम हुने) जिल्ला प्रशासन कार्यालय, पाँचथरबाट मिति २०४३/८/९ मा जारी भएको नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्रमा जन्म मिति २००६/१२/१ (उमेर ३६ वर्ष र श्री पृथ्वी मा.वि. यासोक पाँचथरबाट एस.एल.सी. उत्तीर्ण गरी लिएको चारित्रिक प्रमाणपत्रमा जन्म मिति २००५/१२/१ उल्लेख भई जन्म मिति फरकफरक रहेको र यसरी जन्म मिति फरकफरक उल्लेख भएको अवस्थामा तत्काल (छैठौँ संशोधन हुनुपूर्व) प्रचलित शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम १३१ को उपनियम १ को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशबमोजिम नोकरीमा प्रवेश गरेको बेला पेस गरेको शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्रमा लेखिएको जन्म मिति वा वर्षबाट हुन आउने उमेरलाई

र शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्रमध्ये पनि परीक्षा नियन्त्रण कार्यालय (एस.एल.सी.बोर्ड) बाट जारी भएको मूल प्रमाणपत्रलाई आधार मान्नुपर्ने भएबाट निज मिति २०४५/११/१ मा स्थायी नियुक्ति हुनुपूर्वको २०२५ सालको प्रवेशिका परीक्षाको मूल प्रमाणपत्रमा उल्लिखित जन्म मितिबमोजिम मिति २०६४/१२/१ मा अनिवार्य अवकाशको मिति किटान गरिएको विषय गैरकानूनी हुन सक्दैन ।

रिट निवेदकको सम्बन्धमा जिल्ला शिक्षा कार्यालय, पाँचथरबाट २०४५/११/१ देखि अनिवार्य अवकाश भएको भनिएको मिति २०६५/१२/१ सम्मको बीचको अवधि २० वर्ष ०१ महिना सेवाबापत निवृत्तिभरणलगायतका सम्पूर्ण सुविधाको लागि सिफारिस भई आएको निजको जन्म मितिको आधारमा निज १ वर्ष अगावै मिति २०६४/१२/१ मा अनिवार्य अवकाश हुनुपर्ने अवस्थामा निजको सेवा अवधि २० वर्ष नपुग भई निवृत्तिभरण नपाउने भएकाले र निजले एक श्रेणी माथिको विशेष बढुवा पाउने अवस्था नरहेकाले प्रा.शि. तृतीय श्रेणीको शिक्षक पदको १९ वर्ष ०१ महिनाको सेवाको आधारमा यस किताबखानाको मिति २०६६/१०/११ को निर्णयानुसार प्रा.शि. तृतीय श्रेणीको उपादान रकम किटान गरिएको र निजले उक्त रकम स्वीकार गरी सकेको र विशेष बढुवा र निवृत्तिभरणको सुविधा रद्द गरिएको विरुद्धमा रिट निवेदनमा कुनै दाबी गरिएको नदेखिएकाले आंशिक दाबी रहेको रिट निवेदनको कुनै औचित्य देखिँदैन । सेवा सर्त नियमावलीविपरीत वास्तविक भन्दा अर्कै उमेर देखाई गरेको सेवा गैरकानूनी र त्यस्तो सेवाबापत पाएको तलब ग्रेडसमेत कानूनविपरीत हुने भएकाले काम गर्न नपाउने अवधिमा जबर्जस्ती रही पाएको तलब रकम कट्टा गर्ने निर्णय गैरकानूनी कार्य भन्न मिल्दैन । रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने विद्यालय शिक्षक किताबखानाको मिति २०६८/६/४ को लिखित

जवाफ ।

निवेदकले यस कार्यालयमा पेस गरेका कागजातहरूको आधारमा तयार गरिएको अभिलेखहरू एवम् विद्यालय शिक्षक किताबखानाबाट सङ्केत नं. कायम भई आएको विवरणमा समेत निजको जन्म मिति २००५/१२/१ उल्लेख भई आएको, निजले मिति २०६५/६/८ मा श्री पृथ्वी उच्च मा.वि. यासोकबाट लिएको एस.एल.सी. को चारित्रिक प्रमाणपत्रमा समेत जन्म मिति वि.सं. २००५/१२/१ र इ.सं. १७ मार्च १९४८ उल्लेख भएकामा वि.सं. लाई आधार मानी निजकै कागजातका आधारमा तत्कालिन नियमअनुसार विशेष बढुवाका साथै अनिवार्य अवकाश सम्बन्धमा कार्यवाही अगाडि बढाइएकामा विद्यालय शिक्षक किताबखानाबाट एस.एल. सी. को मूल प्रमाणपत्रमा उल्लिखित जन्म मितिका आधारमा गरिएको निजको सेवा सुविधासम्बन्धी अन्तिम निर्णय उपयुक्त देखिएकाले निजको रिट निवेदन बदरयोग्य छ । आफ्नो अवकाश हुने उमेर फरक पर्न गएमा जि.शि. का. मा सम्पर्क गरी अवकाशको उमेर सच्याउनु पर्नेमा सो नगरी आफ्नो सक्कल प्रमाणपत्र पेस नगरेकाले विपक्षीको दुराशय स्पष्ट भएकाले रिट निवेदन बदर गरिपाउँ भन्नेसमेत मिति २०६८/७/१३ मा जिल्ला शिक्षा कार्यालय, पाँचथरका तर्फबाट परेको लिखित जवाफ ।

विपक्षी रामप्रसाद सापकोटालाई विशेष बढुवासमेत गरी निजले अवकाश पाउने अवधि मिति २०६५/११/३० गतेसम्म निरन्तर आफ्नो कार्य गरी सो अवधिसम्मको आफ्नो तलब भत्तासमेत लिई मिति २०६५/१२/१ देखि लागू हुने गरी अनिवार्य अवकाश पाएको हुँदा निजले कार्यरत् रहुन्जेलसम्मको तलब यस स्कुलबाट लिई सक्नुभएको र स्कुलले निजलाई दिएको पारिश्रमिकबापतको तलब कट्टा नगरेकाले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको श्री सिद्धशरण प्रा.वि.

यासोक पाँचथरका तर्फबाट मिति २०६८/८/१९ मा परेको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम आजको दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस भएको प्रस्तुत निवेदन अध्ययन गरी निवेदक रामप्रसाद सापकोटाका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री हरिप्रसाद उप्रेती र विद्वान् अधिवक्ता श्री ज्ञानेन्द्र पोखरेलले विद्यालय शिक्षक किताबखानाले कायम गरेको सङ्केत नम्बर र जन्म मिति वि.सं. २००५/१२/१ कायम गरिएको आधारमा जिल्ला शिक्षा कार्यालयले निवेदकलाई दिएको अवकाश कहींबाट बदर भएको छैन । निवेदकले २०६४/१२/१ देखि लागू हुने गरी अवकाश गरिएको पत्र पाएको अवस्था छैन । विद्यालय शिक्षक किताबखानाले मिति २०६६/१०/११ मा गरेको निर्णयमा निवेदकलाई बढी भुक्तानी भएको जम्मा रु. १,२३,६३४।- औषधि उपचारबाट कट्टा गर्ने भनी गरेको निर्णय गैरकानूनी एवम् त्रुटिपूर्ण छ । निवेदकले ६० वर्ष सेवा गरी अनिवार्य अवकाश पाई सेवा निवृत्त हुँदा पाउने सुविधाहरू खाईपाई सकेको हुनाले त्यस्तो रकम कट्टा गरी असुलउपर गर्न नमिल्ने भनी सम्मानित अदालतबाटै विभिन्न मुद्दामा सिद्धान्त स्थापित भइसकेको र उक्त कानूनी सिद्धान्तहरू प्रस्तुत मुद्दामा पनि आकर्षित हुने अवस्था छ । विपक्षी किताबखानाको मिति २०६६/१०/११ को निर्णय र सो निर्णयबमोजिमको पत्रलगायत विपक्षीबाट कुनै निर्णय गरेको भए सो सम्पूर्ण काम कारवाही र निर्णयलाई उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी निवेदकले काम गरेबापत खाईपाई आएको तलब सुविधाबापतको रकम कट्टा नगरी नियमानुसार खान पाउने सम्पूर्ण रकम भुक्तानी दिनु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेशको आदेश जारी गरिनुपर्दछ भनी गर्नुभएको बहस सुनियो ।

निवेदक २०४१/१/२१ मा अस्थायी तथा २०४५/११/१ देखि शिक्षक पदमा स्थायी सेवा प्रवेश गरी २०६५/११/३० मा ६० वर्ष उमेर पूरा भई

२०६५/१२/१ देखि अनिवार्य अवकाश पाउने व्यहोरा जिल्ला शिक्षा कार्यालय, पाँचथरको २०६५/४/२९ को पत्रबाट देखिएको छ । सो अवकाश हुने मितिको १ महिना पूर्व विशेष बढुवासमेत भई निजलाई काम गरेको अवधिसम्मको सम्पूर्ण तलब सुविधा भुक्तानी भइसकेको स्थितिमा अवकाशपश्चात् सेवा सुविधाहरूको हिसाब गर्दा विपक्षी विद्यालय शिक्षक किताबखानाले बढी अवधिको भुक्तानी लिएको भनी औषधी उपचार रकमबाट रु.१,२३,६३४।- कट्टा गर्ने भनी मिति २०६६/१०/११ मा भएको निर्णय गैरकानूनी छ । उक्त निर्णय उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी निवेदकले काम गरेबापत खाईपाई आएको सुविधा कट्टा नगर्नु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत निवेदकको मुख्य निवेदन जिकिर रहेको देखियो ।

रिट निवेदकको सम्बन्धमा जिल्ला शिक्षा कार्यालय, पाँचथरको पत्रबाट अनिवार्य अवकाश भएको भनिएको मिति २०६५/१२/१ सम्मको बीचको अवधि २० वर्ष १ महिना सेवाबापत निवृत्तिभरणलगायतको सम्पूर्ण सुविधाको लागि सिफारिस भई आएकोमा निजले सेवा प्रवेश गर्दा पेस गरेको २०२५ सालको प्रवेशिका परीक्षाको मूल प्रमाणपत्रमा उल्लिखित जन्म मितिको आधारमा निज १ वर्ष अगावै मिति २०६४/१२/१ मा अनिवार्य अवकाश हुनुपर्ने देखिएकाले निजको सेवा अवधि २० वर्ष नपुग भई विशेष बढुवा एवम् निवृत्तभरण नपाउने देखिएकाले जम्मा कायम हुने १९ वर्ष १ महिनाको सेवाको आधारमा यस किताबखानाले मिति २०६६/१०/११ का निर्णयानुसार उपदान रकम किटान गरिएको हो । सो रकम निजले स्वीकार गरिसकेको हुँदा रिट निवेदनको औचित्य छैन । सेवा सर्तसम्बन्धी नियमावलीविपरीत वास्तविकभन्दा अर्कै उमेर देखाई गरेको सेवा र सोबापत लिएको सुविधा गैरकानूनी भई कट्टा गरिएकाले रिट खारेज गरिपाउँ

भन्नेसमेत व्यहोराको विद्यालय शिक्षक किताबखानाको लिखित जवाफ देखियो । निवेदकले काम गरेको अवधिको सुविधा लिइसकेको भन्ने सिद्धशरण प्रा.वि. र निवेदकको जन्म मितिको आधारमा किताबखानाले गरेको निजको सेवा सुविधासम्बन्धी निर्णय उपयुक्त देखिएको भन्नेसमेत जिल्ला शिक्षा कार्यालय, पाँचथरबाटसमेत लिखित जवाफ परेको देखियो ।

निवेदनमा उल्लिखित तथ्य, लिखित जवाफको व्यहोरा एवम् उपस्थित विद्वान् कानून व्यवसायीहरूको बहस जिकिरसमेतलाई मध्यनजर गरी अनिवार्य अवकाशपश्चात् पाउने सुविधाको अधिकारपत्रको लागि विद्यालय किताबखानाले मिति २०६६/१०/११ मा निवेदकले बढी अवधि गरेको सेवाबापत पाएको भुक्तानी रकम रु. १,२३,६३४।- निवेदकको औषधि उपचार रकमबाट कट्टा गर्ने गरी गरेको निर्णय मिलेको छ छैन ? निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय गर्नुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा अनिवार्य अवकाशपश्चात् सुविधा लिन जिल्ला शिक्षा कार्यालय पाँचथरको सिफारिससहित विद्यालय शिक्षक किताबखाना जाँदा निवेदकले निवृत्तभरण नपाउने, उपदान पाउने र अवकाश हुनुपर्ने अवधिभन्दा पछिसम्म काम गरी पाएको तलब भत्ता सुविधाबापतको रकम निवेदकले पाउने औषधोपचारको रकमबाट रु.१,२३,६३४।- कट्टा गरेर मात्र भुक्तानी दिने भनी उक्त किताबखानाले मिति २०६६/१०/११ मा निर्णय गरेको देखिन्छ । आफूले विद्यालय शिक्षक किताबखानाबाट दर्ता भई पाएको सङ्केत नम्बरको आधारमा आफ्नो जन्म मिति वि.सं. २००५/१२/१ (१७ मार्च १९४८) उल्लेख भएको र आफूले २०६५/११/३० सम्म नियमित सेवा गरी जि.शि. का. पाँचथरको प्राप्तपत्रको आधारमा २०६५/१२/१

देखि उमेरको हदको कारण ६० वर्ष पूरा भई अवकाश पाएको भन्ने निवेदन जिकिर रहेको पाइन्छ। विद्यालय शिक्षक किताबखानाको लिखित जवाफमा निवेदकले आफ्नो उमेर फरकफरक उल्लेख गरेको, सेवा प्रवेश गर्नुपूर्व २०२५ सालमा निजले उत्तीर्ण गरेको प्रवेशिका परीक्षाको मूल प्रमाणपत्रमा निजको जन्म मिति इ.सं. १९४८ मार्च १७ उल्लेख भएको र सो आधारमा निज १७ मार्च २००८ देखि अवकाश हुने कुराको २०६५/५/४ मा नै किताबखानाबाट लेखी पठाएको भनी उल्लेख गरे तापनि विपक्षीबाट सो को प्रमाण पेस गर्न सकेको देखिएन। शिक्षा नियमावली, २०५९ (छैठौं संशोधन पूर्व) को नियम १३१ अनुसार शैक्षिक प्रमाणपत्रमा उल्लिखित निवेदकको जन्म मितिको आधारमा निज २०६४/१२/१ देखि अनिवार्य अवकाश पाउने हुँदा बढी काम गरेको अवधिको रकम निजले पाउने औषधि उपचार रकमबाट कट्टा गरी भुक्तानी दिने निर्णय भएको भन्ने मिसिल संलग्न विद्यालय शिक्षक किताबखानाको मिति २०६६/१०/११ प.सं. २७७६ को भुक्तानी आदेशपत्रबाट देखिन आयो।

३. शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम १३१(१) मा "कुनै शिक्षकको उमेर साठी वर्ष पूरा भएपछि निजलाई विद्यालयको सेवाबाट अवकाश दिइनेछ" भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ। ६० वर्ष पूरा भई अवकाश भएको निवेदकलाई इ.सं. लाई वि.सं. मा रूपान्तर गर्दा फरकफरक मिति उल्लेख भए तापनि निज विद्यालयमा रही काम गरेको समयसम्मको तलब भत्ता भुक्तानी पाइसकेको स्थितिमा निजले बढी अवधि काम गरी पाएको भनिएको रकम अवकाशपश्चात् उपदानको किटानी रकमबाट कट्टा गर्ने गरी भएको आदेश नै प्रस्तुत विषयको मूल विवेचित प्रश्न देखियो। शिक्षा नियमावली, २०५९ को छैठौं संशोधनपूर्वको व्यवस्थाले पनि ६० वर्ष पूरा भएपछि अवकाश दिने व्यवस्था गरे कै हुँदा वर्तमान व्यवस्था

नै निवेदकको अवकाशको बाधक रहेको भनी अर्थ गर्न मिलेन।

४. निवेदक रामप्रसाद सापकोटा श्री सिद्धेश्वर प्रा.वि. यासोक पाँचथरको शिक्षक पदमा मिति २०६५/११/३० सम्म कार्यरत् रहेको भन्ने कुरामा विवाद देखिँदैन। जहाँसम्म पूर्व जानकारी पाइसकेपछि अवकाश नदिई काम गराएको वा जानाजानी निजले उमेर ढाँटी काम गरेको हो कि भन्नलाई तत्सम्बन्धी कुनै पत्रबाट पुष्टि गरेको नदेखिएकाले सोतर्फको लिखित जवाफ व्यहोरा तथ्ययुक्त देखिँदैन। शिक्षक कर्मचारीको वैयक्तिक विवरण अद्यावधिक राख्नुपर्ने दायित्व भएको विद्यालय शिक्षक किताबखानाले निवेदकलाई अवकाश हुने मितिको पूर्व जानकारी गराएको स्पष्ट आधार खुलाउन सकेको देखिँदैन। साथै निज कार्यरत् विद्यालय र सोको नियमनकारी निकाय जिल्ला शिक्षा कार्यालय, पाँचथरसमेतले निवेदकले उल्लेख गरेको अवकाश मिति कै आधारमा अनिवार्य अवकाश दिई निजले पाउने सुविधाको निमित्त सिफारिस गरेको देखिँदा बढी अवधि काम गरे कै भन्ने आधारमा पछि आएर निर्णय गरी औषधोपचार रकमबाट रु. १,२३,६३४।- कट्टा गर्नु न्यायोचित देखिएन। बढी अवधि काम गरेको तलब सुविधा लिएको फिर्ता गराउनु कानूनसम्मत हो भन्ने विपक्षीको जिकिरतर्फ हेर्दा ऐन र नियममा भएको कुनै पनि व्यवस्थाहरू निरपेक्ष नभई सापेक्षरूपमा प्रयोग भएका हुन्छन्। समयमै पूर्व जानकारी नगराई अवकाश नदिई निरन्तर काममा लगाई सेवा लिई रहेको विद्यालयले सेवा गरेबापत निजलाई उपलब्ध गराएको तलब भत्ता फिर्ता गर्नु वा कट्टा गर्नु भन्ने निर्णय काम गरेबापत उचित ज्याला पाउने भन्ने श्रमसम्बन्धी विधिशास्त्रीय अवधारणाको विपरीतसमेत हुने देखिन्छ। यस स्थितिमा निवेदकलाई निजको अवकाश हुने मितिको पूर्व जानकारी गराउने दायित्वबाट विपक्षी किताबखानासमेतबाट भएको

कमजोरी वा भूलको प्रतिफल यी निवेदकले व्यहोर्नुपर्छ भन्नु कानून र न्यायका मान्य सिद्धान्तविपरीत हुने देखिन्छ । विद्यालय शिक्षक किताबखानाले निवेदक रामप्रसाद सापकोटालाई निजले अवकाश पाउनुपर्ने मिति २०६४/१२/१ देखि २०६५/१२/१ सम्मको अवधिसम्म काम गरेबापत लिएको तलब भत्तासमेत रु. १,२३,६३४।- निजले अवकाशपश्चात् पाउने औषधि उपचारको रकमबाट कट्टा गर्नु भनी भएको उक्त किताबखानाको मिति २०६६/१०/११ को निर्णय कानूनसम्मत देखिन आएन ।

५. यस्तै विषयवस्तु समावेश भएको रिट निवेदनमा उठाइएको उपरोक्त विषयमा सान्दर्भिक हुने यस अदालत संयुक्त इजलासबाट (२०६५ सालको रिट नं. WO-०७६८) निवेदक सुरेन्द्रबहादुर कार्की वि. निजामती किताबखानासमेत भएको उत्प्रेषणको रिट निवेदनमा मिति २०६७/९/१३ मा काम गरेको अवधिको तलब सुविधा कट्टा गर्न नमिल्ने भनी फैसला भइरहेको पाइन्छ । त्यसै गरी २०६५ सालको नेकाप नि.नं. ८०३३ पृ. १३२४ निवेदक केशव प्र. भण्डारी विपक्षी उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयसमेत भएको उत्प्रेषणको रिट निवेदनमा “काममा लगाइएको निजामती कर्मचारीलाई पारिश्रमिकबाट वञ्चित गर्न नमिल्ने स्थितिमा राजिनामा स्वीकृत गराई सेवा निवृत्त भए पछि पहिले गरेको अवधिको आर्थिक सुविधा असुलउपर गर्ने गरी गरिएको निर्णयलाई कानून र न्यायका दृष्टिले उपयुक्त मान्न नसकिने” भनी सिद्धान्त प्रतिपादन भइरहेको देखियो । त्यस्तै नेकाप २०६९ अङ्क ४, नि.नं. ८८१० पृ. ६१५ मा प्रकाशित निवेदक पुण्य प्र. खरेल विपक्षी विद्यालय शिक्षक किताबखानासमेत भएको उत्प्रेषणयुक्त परमादेश रिट निवेदनमा पेस गरेको शैक्षिक प्रमाणपत्र, नागरिकता वा वैयक्तिक विवरणमा फरकफरक जन्म मिति उल्लेख भएको पाइएमा जुनबाट पहिला अवकाश पाउने हो

सोही जन्म मिति मान्नु पर्ने र सोही मितिबाट अवकाश मिति निर्धारण गर्नुपर्ने, ... अविच्छिन्नरूपमा काम गरेको अवधिको पाउने तलबलगायतको सुविधासमेत पाउने नै हुँदा काम गरेको अवधिको खाईपाई सकेको तलब भत्ता एवम् सञ्चयकोष कट्टि रकम निवेदकलाई प्राप्त हुने औषधि उपचारको रकमबाट कट्टा गरी असुल गर्ने कार्य कानूनसम्मत र न्यायपूर्ण देखिन नआउने” भनी सिद्धान्त प्रतिपादन भइरहेको पाइन्छ ।

६. अतः निवेदक शिक्षक पदमा मिति २०६५/११/३० सम्म कार्यरत् रहेको, शिक्षक किताबखानाले अवकाश मितिको पूर्व जानकारी नगराएको साथै निज कार्यरत् विद्यालय र सोको नियमनकारी निकाय जिल्ला शिक्षा कार्यालय पाँचथरसमेतले उल्लेख गरेको अवकाश मितिको आधारमा निवेदकले आफ्नो अवकाश मिति २०६५/१२/१ उल्लेख गरेको देखिएको कारणसमेत तथा कानूनी व्यवस्थाको विवेचना र प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतबाट नियमितरूपमा श्री सिद्धेश्वर प्रा. वि. यासोक पाँचथरमा उपस्थित भई सेवा गरी कानूनबमोजिम प्राप्त गरेको तलब भत्ताको रकम अवकाशपश्चात् पाउने सुविधाको अधिकारपत्र बनाउने सिलसिलामा फिर्ता गर्न निवेदकको औषधि उपचारको रकमबाट कट्टा गर्नु भनी विपक्षी विद्यालय शिक्षक किताबखानाले मिति २०६६/१०/११ मा गरेको निर्णय र सो निर्णयका आधारमा जिल्ला शिक्षा कार्यालय, पाँचथरलाई लेखेको पत्रसमेत सोहदसम्म उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुने ठहर्छ । सो ठहर्नालेसमेत मिति २०६५/११/३० सम्म निवेदकले प्राप्त गरेको तलब भत्ता निजले पाउने औषधि उपचार खर्च रकमबाट कट्टा नगरी निवेदकलाई दिलाई दिनु भनी विपक्षीको नाममा परमादेशको आदेश जारीसमेत गरिदिएको छ । प्रस्तुत रिट निवेदनको दायरी लगत कट्टा गरी विपक्षीहरूको जानकारीको लागि यो आदेशको १ प्रति

महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत विपक्षीहरूलाई पठाई मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।
न्या. दीपकराज जोशी

इति संवत् २०७२ साल असार २२ गते रोज ३ शुभम्।
इजलास अधिकृत : शान्तिप्रसाद आचार्य

निर्णय नं. ९४०५

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री गोपाल पराजुली
आदेश मिति : २०७१।१०।२६।२
०६७-WO-०६४६

विषय : उत्प्रेषण।

रिट निवेदक : बलराम चापागाईको छोरा जिल्ला
धादिङ, थाक्रे गा.वि.स. वडा नं. ६ बस्ने
नवराज चापागाई

विरुद्ध

विपक्षी : नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को
कार्यालय, सिंहदरबार, काठमाडौं

- एउटै निर्णयउपर असाधारण अधिकार क्षेत्र र साधारण अधिकार क्षेत्रबाट मुद्दा परेको

छ भने साधारण अधिकार क्षेत्र नै आकर्षित हुन आउने।

(प्रकरण नं. ९)

- संवैधानिक व्यवस्थाअनुरूप अर्को उपचारको व्यवस्था अथवा साधारण अधिकार क्षेत्रको व्यवस्था नभएको वा सो व्यवस्था भए पनि सो उपचार अपर्याप्त भएको अवस्थामा मात्र रिट क्षेत्राधिकार आकर्षित हुने।

(प्रकरण नं. १०)

रिट निवेदकको तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ताहरू डा.
डम्बरकुमार श्रेष्ठ, मुरारी सापकोटा र अञ्जिता
खनाल

विपक्षीको तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायधिवक्ता भरतलाल
शर्मा, वरिष्ठ विद्वान् अधिवक्ता शम्भु थापा तथा
उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताहरू शिवप्रसाद
रिजाल, डा. रामकृष्ण तिमल्सिना, शिवराज
तिमल्सिना, इन्द्र खरेल, प्रभुकृष्ण कोईराला र
राजन अधिकारी

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२)
- जग्गा सम्बन्धी प्रशासन निर्देशिका, २०५८ को नं. ८१(७)(१)
- प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २६
- मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७(२) र २४ (१)(२)

आदेश

न्या. सुशीला कार्की : नेपालको अन्तरिम
संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७(२) अन्तर्गत दायर

भएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यसप्रकार छः

जिल्ला धादिङ थाक्रे गा.वि.स. वडा नं. ९ क कि.नं. २६१ को ज.रो. १२-७-३-० जग्गा सार्वजनिक सरकारी जग्गा हो । उक्त जग्गालाई विपक्षीहरूमध्ये जुनुकुमारी आचार्य, प्रलाद आचार्य र नवराज आचार्यले हाम्रो हकभोगको जग्गा नापीका बखत छुट हुन एकाले छुट जग्गा दर्ता गरिपाउँ भनी मालपोत कार्यालय, धादिङमा मिति २०६५।८।२३ मा निवेदन दिएको रहेछ । उक्त निवेदन, गाउँ विकास समितिको कार्यालय, थाक्रे, धादिङको मिति २०६५।८।१९ को सिफारिस, नापी कार्यालय धादिङको २०६६।२।१२ र २०६६।२।१३ को पत्रको आधारमा मालपोत कार्यालय, धादिङले मिति २०६६।४।६ मा टिप्पणी आदेश गरी मिसिल भूमि सुधार तथा व्यवस्था विभागमा पठाएपछि उपरोक्त जग्गा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७ को उपदफा २ बमोजिम आवश्यक जाँचबुझ तथा छानबिन गरी सो छानबिनबाट देखिएको अवस्थाअनुसार नेपाल सरकारका नाउँमा रहेको दर्ता सच्याई जुनुकुमारी आचार्यसमेतका नाउँमा दर्ता गर्न स्वीकृति दिने भन्ने नेपाल सरकार (म.प.) बाट मिति २०६६।७।१२ मा निर्णय भएको व्यहोरासहित मिसिल प्राप्त भएपछि मालपोत कार्यालय, धादिङबाट मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७(२) अनुसार समितिबाट भएको सिफारिससमेतका आधारमा पेस भएबमोजिम सदर भनी मिति २०६६।७।१९ मा निर्णय गरी उक्त सरकारी जग्गा जुनुकुमारी आचार्यसमेतका नाउँमा कायम गरिदिएको कार्य देहायका आधारमा कानूनविपरीत हुँदा बदर गरिपाउँ ।

छुट जग्गादर्ता गरी पाउन दिएको निवेदनमा आवश्यक जग्गाको साबिक दर्ता तिरो भोग चलन आदिको कुनै प्रमाण पेस नगरी निवेदनमात्र दिएको र सोही निवेदनको आधारमा गरिएको दर्ता प्रक्रिया

कानूनविपरीत रहेको ।

नेपाल सरकारको नाउँमा रहेको जग्गा स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा २८ बमोजिम गा.वि.स. को स्वामित्व तथा नियन्त्रणमा रहने व्यवस्था भएकामा सोको विपरीत व्यक्तिको हक भोग रहेको भनी गलत र पूर्वाग्रही भै मुचुल्का खडा गरेको कार्य स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा ३ को उपदफा ८, ९ समेतको प्रतिकूल रहेको ।

मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७ बमोजिम जग्गा नापजाँच ऐन, २०१९ बमोजिम नाप नक्सा भएको कुनै जग्गा दर्ता गर्न छुट भएकामा उक्त जग्गाको साबिक दर्ता तिरो र भोग स्वामित्वको छानबिन गरी दर्ता गर्न सकिने भन्ने व्यवस्था भएकामा २०३३ सालमा नापी भै २०५० सालदेखि साबिक श्री ५ को सरकारको नाउँमा सार्वजनिक बुटेन भनी फिल्डबुकमा उल्लेख भएकामा “बुटेन” शब्दको गलत व्याख्या गरी उक्त जग्गा वन क्षेत्रमा नपरेको भनी जिल्ला वन कार्यालय, धादिङको पत्र जवाफ कानूनविपरीत रहेको छ ।

मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ मा सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा दर्ता गर्ने वा आवाद गर्न गराउन हुँदैन भनी गरेको व्यवस्थाविपरीत गरेको दर्तासम्बन्धी निर्णय मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ को उपदफा १(२) बमोजिम बदरभागी रहेको छ ।

अतः उपरोक्त आधार कारणहरूबाट विपक्षीले भूमिसुधार कार्यालयमा ७ नं. फाँटवारी भरे नभरेको यकिन नगरी नेपाल सरकारको नाउँको जग्गालाई व्यक्ति विशेषको नाउँमा दर्ता सच्याउने गरी मिति २०६७।७।१२ मा नेपाल सरकार, मन्त्रपरिषद्को निर्णय, भूमिसुधार तथा व्यवस्था विभागको मिति २०६६।७।१८ को पत्र, मा.पो.का. धादिङको मिति २०६६।७।१९ को निर्णय र मा.पो.का धादिङबाट विपक्षीहरूको नाउँमा मिति २०६७।१।५ मा आ-आफ्नो

नाउँमा श्रेस्तासमेत दिई सोहि दिन विपक्षीहरूमध्ये साथी उद्योग प्रा.लि. का नाउँमा मालपोत कार्यालय, धादिङबाट भएको हक हस्तान्तरणको कार्य मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७(२), २४(१)(२) तथा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२, १३, १६, १९, २७ समेतको विपरीत हुँदा उक्त सम्पूर्ण कार्यहरू उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको नवराज चापागाईंको यस अदालतमा परेको मिति २०६७।९।२९ को रिट निवेदन।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र सम्बन्धित मिसिल साथ राखी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पठाउनु भनी रिट निवेदनको एकप्रति नक्कल साथै राखी विपक्षी नं. १, २, ३, ४ र ५ लाई सूचना पठाई त्यसको बोधार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई पठाई दिनु र निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ लिई आफैं वा आफ्नो कानूनबमोजिमको प्रतिनिधिमार्फत उपस्थित हुनु भनी रिट निवेदनको एकप्रति नक्कल साथै राखी विपक्षी गा.वि.स.समेतका अन्य विपक्षीहरूलाई सम्बन्धित जिल्ला अदालतमार्फत सूचना पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि व्यतित भएपछि पेस गर्नु।

अन्तरिम आदेशको सम्बन्धमा विचार गर्दा विवादित कि.नं. २६१ को ज.रो. १२-७-३-० जग्गा नापी हुँदा बुटेन भनी नापी भएको फिलडबुकबाट देखिन्छ । सोही जग्गा नेपाल सरकारको नाममा रही आएकामा ज.रो. ०-८-० को नापसँग भिड्ने जग्गा भनी दाबी गर्ने जुनुकुमारी आचार्य र नवराज आचार्य, प्रलाद आचार्यसमेतका नाममा दर्ता गर्ने प्रयोजनको

लागि नेपाल सरकारका नाउँमा रहेको दर्ता सच्याई जुनुकुमारी आचार्यसमेतका नाममा दर्ता गर्न स्वीकृति दिने भनी नेपाल सरकार र मन्त्रिपरिषद्बाट मिति २०६६।७।१२ मा निर्णय भएको भन्ने भूमिसुधार तथा व्यवस्था विभागले मालपोत कार्यालय, धादिङलाई मिति २०६६।७।१८ मा लेखेको प.सं. १३५६ को पत्रबाट देखिएकाले प्रस्तुत रिट निवेदनको अन्तिम निर्णय नभएसम्म विवादित नेपाल सरकारको उक्त मितिको निर्णय कार्यान्वयन नगर्नु, नगराउनु, तबसम्म व्यक्तिको नाउँमा दर्ता गर्ने कार्य नगर्नु, नगराउनु वा व्यक्तिको नाउँमा दर्ता गरिसकेको भए दर्तावाला व्यक्तिलाई सो जग्गाको भोगचलन गर्न नदिई यथास्थितिमा राख्नु भनी सबै विपक्षीहरूका नाममा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१ अनुसार अन्तरिम आदेश जारी गरिदिएको छ भन्ने यस अदालतको मिति २०६७।१०।४ को आदेश।

जिल्ला धादिङ थाक्रे गा.वि.स. वडा नं. ९(क) कि.नं. २६१ को ज. रो. १२-७-३-० जग्गा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७(२) बमोजिम आवश्यक जाँचबुझ तथा छानबिन गरी सोबाट देखिएको अवस्थाअनुसार नेपाल सरकारको नाउँमा रहेको दर्ता सच्याई जुनुकुमारी आचार्यसमेतका नाउँमा दर्ता गर्न स्वीकृति दिने गरी नेपाल सरकार मं.प.को मिति २०६७।७।१२ मा निर्णय भएको र सोही निर्णयानुसार हक भोगको प्रमाणहरूको उचित मुल्याङ्कन गरी जुनुकुमारी आचार्यसमेतको नाउँमा उल्लिखित जग्गा दर्ता गरिएको हो। त्यसरी भूलवश नेपाल सरकारका नाउँमा दर्ता हुन गएका जग्गाहरू मन्त्रिपरिषद्को स्वीकृतिपश्चात् मालपोत कार्यालयले दर्ता सच्याउन सक्ने कानूनी व्यवस्था जग्गा प्रशासन निर्देशिका, २०५८ को दफा ८१(७)(१) मा उल्लेख भएकाले सोहीबमोजिम भएको निर्णयलाई गैरकानूनी भन्न नमिल्ने हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ

भन्ने भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयको मिति २०६७।१०।१२ मा परेको लिखित जवाफ ।

यसमा धादिङ जिल्ला थाक्रे गा.वि.स. वडा नं. ९क कि.नं. २६१ ज.रो. १२-७-३-० जग्गा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७ को उपदफा (२) बमोजिम आवश्यक जाँचबुझ तथा छानबिन गरी सोबाट देखिएको अवस्थानुसार नेपाल सरकारको नाउँमा रहेको दर्ता सच्याई जुनुकुमारी आचार्यसमेतका नाउँमा दर्ता गर्न स्वीकृति दिने भनी नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्बाट मिति २०६६।७।१२ मा निर्णय भएको हुँदा सोअनुसार गर्न गराउनु हुन भनी भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयको पत्रबाट लेखिआएकाले यस कार्यालयबाट सोबमोजिम गर्न पत्राचारसम्म भएको हो ।

यस विभागबाट मिति २०६६।७।१८ मा भएको पत्राचार भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयको च.नं. ६६९ मिति २०६६।७।१७ को परिपत्रबमोजिम भएको हुँदा र रिट निवेदनमा उल्लिखित कित्ता जग्गाको सम्बन्धमा यस विभागबाट कुनै निर्णय नभएकाले यस विभागलाई विपक्षी बनाउनु पर्ने अवस्था नहुँदा रिट खारेज गरिपाउँ भन्ने भूमिसुधार तथा व्यवस्था विभागको मिति २०६७।१०।२६ को लिखित जवाफ ।

मन्त्रिपरिषद्बाट स्वीकृत जग्गा प्रशासन निर्देशिका, २०५८ को नं. ८१(७)(१) बमोजिम नेपाल सरकारको नाउँमा दर्ता भएको जग्गा व्यक्ति विशेषको हो भन्ने प्रमाण पेस हुन आई कार्यालयले प्रमाणको मुल्याङ्कन गर्दा गल्लिले नेपाल सरकारको नाउँमा दर्ता हुन गएको भनी किटानी राय पेस भएमा नेपाल सरकारको स्वीकृति भएपछिमात्र मालपोत कार्यालयले दर्ता गरी दर्ता सच्याउन सक्नेछ भन्ने व्यवस्था गरेको र सोका लागि नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) समक्ष प्रस्ताव पेस गर्न माननीय विभागीय मन्त्रीज्यूबाट मिति २०६६।६।६ मा स्वीकृति प्राप्त भई नेपाल

सरकारको नाममा दर्ता रहेको जग्गा व्यक्तिको नाममा दर्ता गर्न स्वीकृति दिने विषयको भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयको नं. ९/२५ मिति ०६६।६।१८ को प्रस्ताव मं.प.बै.सं. ३६/०६६ मिति २०६६।७।१२ को मन्त्रिपरिषद्को बैठकमा पेस हुँदा जिल्ला धादिङ थाक्रे गा.वि.स. वडा नं. ९क कि.नं. २६१ ज.रो. १२-७-३-० जग्गाको मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७(२) बमोजिम आवश्यक जाँचबुझ तथा छानबिन गरी सोबाट देखिएको अवस्थानुसार नेपाल सरकारको नाममा रहेको दर्ता सच्याई जुनुकुमारी आचार्यसमेतका नाउँमा दर्ता गर्न स्वीकृति प्रदान गरिएको हो । नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्को स्वीकृतिपश्चात् मालपोत कार्यालयले दर्ता सच्याउन सक्ने कानूनी व्यवस्था जग्गा प्रशासन निर्देशिका, २०५८ को नं. ८१(७)(१) मा उल्लेख भएकाले सोही कानूनी व्यवस्थाअनुरूप भएको निर्णयलाई विपक्षीले अन्यथा भन्न मिल्ने होइन । अतः रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको तर्फबाट पेस भएको मिति २०६७।१०।२८ को लिखित जवाफ ।

यसमा मन्त्रिपरिषद्को मिति २०६६।७।१२ को निर्णयसमेत बदर गरिपाउँ भन्ने मागदाबी लिई धादिङ जिल्ला अदालतमा निर्णय दर्ता बदरसमेत मुद्दामा फिराद दायर भएको अवस्थामा रिट क्षेत्राधिकार आकर्षित हुने होइन । तहतह हुँदै जग्गा दर्ता प्रक्रिया पूरा गरिएको उपरमा असाधारण अधिकार क्षेत्रबाट प्रमाणको मुल्याङ्कन गरी विवाद निरोपण गर्न मिल्दैन । मालपोत कार्यालयबाट मिति २०६६।२।१५ मा प्रकाशित सार्वजनिक सूचनामा म्यादभित्र कसैको पनि दाबी विरोध परेको छैन ।

जग्गा प्रशासन निर्देशिका, २०५८ को नं. ८१(७)(१) बमोजिम नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्बाट मिति २०६७।७।१२ का निर्णयले लिखित जवाफ

कर्ताहरूका नाउँमा दर्ता गर्ने गरेको कार्य कानूनसम्मत रहेको छ । सम्पूर्ण कानूनी प्रक्रियाहरू अवलम्बन गरी भएको आफ्नो भोगभित्रको छुट जग्गा दर्ता गराएको कार्यबाट निवेदकको संविधान प्रदत्त हक अधिकारमा आघात पुगेको मान्न मिल्दैन ।

अतः मालपोत कार्यालय धादिङले कि.नं. २६१ को जग्गा दर्ताको लागि मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७(२) बमोजिम साबिक दर्ता, तिरो र भोगको सम्बन्धमा छानबिन गरी जग्गा दर्ता गरेको हो । उक्त जग्गा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४, २४(१) (२) अन्तर्गतको साबिक परापूर्वकालदेखि सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा नभै टिकावल्लभ आचार्यका नाउँमा साबिक लगत, भोग तिरोभित्रको जग्गा नेपाल सरकारको नाउँमा दर्ता हुन गएको अवस्थामा सबै प्रक्रिया पूरा गरी दर्ता सच्याइएको हुँदा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४, २४(१)(२) आकर्षित नहुने हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने विपक्षी जुनुकुमारी आचार्य, प्रलाद आचार्य, नवराज आचार्य र जिल्ला धादिङ थाक्रे गा.वि.स. वडा नं. ९ स्थित साथी उद्योग प्रा.लि. को तर्फबाट यस अदालतमा पेस गरेको मिति २०६७।११।२३ को संयुक्त लिखित जवाफ ।

मिति २०६५।८।१९ मा विवादित जग्गाको सिफारिस गर्दा २००९ सालको नम्बरी, २०२३ मा मोही भएको, २०३४ सालको तिरो तिरेको नापीको समयमा भुलबस बुटेन लेखिन गएको थाक्रे गा.वि.स. वडा नं. ९(क) कि.नं. २६१ ज.रो. १२-७-३-० को जग्गा टिकावल्लभको शेषपछि हक खाने जुनुकुमारी आचार्य, प्रलाद आचार्य, नवराज आचार्य रहेको भनी सर्जमिन सिफारिससम्म भएको हो । थाक्रे गा.वि.स.बाट मिति २०६५।८।१९ मा भएको सिफारिस यथावत् रही रहेको अवस्थामा विवादित जग्गा सार्वजनिक रहेको भनी विवाद भएकाले हाल उक्त जग्गाको दर्ता रोक्न सर्वदलिय निर्णय भई मिति २०६५।११।१६ मा

उक्त निर्णयको जानकारी मा.पो.का. धादिङलाई गराई सकिएको छ ।

अतः गा.वि.स. कार्यालयबाट विवादित जग्गाको दर्ता गर्न कुनै सहयोग नगरेको र जग्गा दर्ता गर्ने निकायसमेत गा.वि.स.को कार्यालय नहुँदा यस गाउँ विकास समितिको हकमा उक्त रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने गाउँ विकास समितिको कार्यालय, थाक्रे, धादिङका तर्फबाट मिति २०६७।१२।२५ मा परेको लिखित जवाफ ।

प्रस्तुत मुद्दाका लिखित जवाफ कर्ताहरूमध्ये जुनुकुमारी आचार्यसमेतले मिति २०६५।८।२३ गते टिकावल्लभ आचार्यका नाउँमा रहेको २००९ सालको लगत नम्बरी, २०२३ सालको मोही लगत (गौजेको पाखावारी) तथा मिति २०३४।१।२० मा तिरो तिरेको रसिद, नाता प्रमाण, गा.वि.स. को सिफारिस साथै राखी जिल्ला धादिङ, थाक्रे गा.वि.स. वडा नं. ९(क) कि.नं. २६१ को छुट जग्गा दर्ता गरी पाउन निवेदन गरेकामा गा.वि.स. को सिफारिस, वन कार्यालयको सर्जमिन सिफारिससमेत भएपछि जग्गा दर्ताको लागि ३५ दिने सार्वजनिक सूचना प्रकाशित भएको थियो । उक्त सूचनामा कसैको दाबी विरोध नपरेको हुँदा तत्काल नेपाल सरकारको नाउँमा दर्ता रहेको जग्गा निवेदकहरूका नाउँमा दर्ता गर्न मालपोत कार्यालयले नसक्ने हुँदा तहतह हुँदै मन्त्रिपरिषद्बाट मिति २०६६।७।१२ मा नेपाल सरकारको नाउँबाट दर्ता सच्याई जुनुकुमारी आचार्यसमेतका नाउँमा दर्ता गर्न स्वीकृति दिने गरी निर्णय भएअनुसार यस कार्यालयबाट दर्ता गर्ने कार्य भएको हुँदा रिट पाउँ भन्ने मालपोत कार्यालय, धादिङको तर्फबाट पेस भएको लिखित जवाफ ।

मन्त्रिपरिषद्को मिति २०६७।७।१२ को निर्णय बदर गरी पाउन धादिङ जिल्ला अदालतमा दायर भएको दे.नं. १८१ नं. को निर्णय दर्ता बदर

मुद्दा विचाराधिन रहिरहेको अवस्थामा प्रस्तुत रिट निवेदनबाट हक बेहकका सम्बन्धमा प्रमाणको मुल्याङ्कन गरी बोल्न मिल्दैन । फिल्लडबुकमा बुटेन उल्लेख भै नेपाल सरकारका नाउँमा देखिएको जग्गा वन सिमानाभिन्न नपर्ने भनी ईलाका वन कार्यालय, गजुरीमार्फत नौबिसे रेन्ज पोष्टले स्थलगत नापजाँच गरी जाँचबुझ प्रतिवेदन र विवादित जग्गा राष्ट्रिय वन बुटेन, सामुदायिक वन सिमानामा पर्दैन भनी ईलाका वन कार्यालय, गजुरीबाट लेखिआएको हुँदा तहतह हुँदै मन्त्रिपरिषद्बाट उक्त विवादित जग्गा व्यक्तिका नाउँमा दर्ता गर्ने मिति २०६७।७।१२ मा निर्णय भइसकेपछि रिट जारी हुने अवस्था रहँदैन, रिट खारेज गरिपाउँ भनी जिल्ला वन कार्यालय, धादिङको तर्फबाट परेको मिति २०६७।१।१३० को लिखित जवाफ ।

यसमा विपक्षी जुनुकुमारी आचार्यसमेतको लिखित जवाफको प्रकरण (ख) मा उल्लिखित धादिङ जिल्ला अदालतमा चलेको दे.नं. १८१ को निर्णय दर्ता बदर मुद्दाको फिरोद, प्रतिउत्तरको प्रमाणित प्रतिलिपी तथा सो मुद्दा हाल के कस्तो कारवाहीयुक्त अवस्थामा छ सोसमेत उल्लेख गरी पठाउनु भनी पत्राचार गरी ती कागजातहरू प्राप्त भएपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने मिति २०६८।३।१६ को यस अदालतको आदेश ।

यसमा धादिङ जिल्ला थाक्रे गा.वि.स. वडा नं. ९क कि.नं. २६१ को क्षे.फ. १२-७-३-० जग्गा नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को मिति २०६७।७।१२ को निर्णयले नेपाल सरकारको नाउँको जग्गा व्यक्तिको नाउँमा दर्ता गरिएको भन्ने विवाद देखिँदा सो मिति २०६७।७।१२ को जग्गा दर्ता सम्बन्धमा भएको निर्णय फायल महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत झिकाई पेस गर्नु भन्ने मिति २०६८।५।१५ को यस अदालतको आदेश ।

यसमा यही विवादित जग्गाको विषयमा धादिङ जिल्ला अदालतमा चलेको वादी ज्ञानेन्द्रप्रसाद

विडारीसमेत प्रतिवादी नवराज आचार्यसमेत भएको दे.नं. १८१ को निर्णय बदर मुद्दा फैसला भएको भए सोको प्रतिलिपी र नभएको भए सोही व्यहोराको जवाफ मगाई पेस गर्नु भन्ने मिति २०६८।१०।१९ को आदेश ।

यसमा पूर्व आदेशानुसारको सक्कल फाइल महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत प्रस्तुत गर्न लगाई पेस गर्नु भन्ने मिति २०६९।३।६ को आदेश ।

यसमा निवेदनमा उल्लेख भएको कि.नं. २६१ को जग्गा विषयमा धादिङ जिल्ला अदालतमा दायर भई विचाराधिन रहेको वादी ज्ञानेन्द्रप्रसाद विडारीसमेत प्रतिवादी मालपोत कार्यालय, धादिङसमेत भएको निर्णय दर्ता बदर मुद्दा फैसला भएको छ, छैन ? भए के कस्तो फैसला भएको हो ? फैसला भइसकेको भए सोको जानकारी यस अदालतलाई दिनु तथा फैसला नभएको भए चाँडो अङ्ग पुर्याई फैसला गरी परिणामको जानकारी पठाउनुसमेत भनी धादिङ जिल्ला अदालतलाई लेखी पठाई जवाफ आएपछि नियमानुसार पेस गर्नु भनी मिति २०६९।३।२७ मा भएको आदेश ।

नियमबमोजिम मुद्दा पेसी सूचीमा चढी निर्णयार्थ पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा रिट निवेदनको तर्फबाट उपस्थित हुनुभएका विद्वान् अधिवक्ताहरू डा. डम्बरकुमार श्रेष्ठ, श्री मुरारी सापकोटा, श्री अञ्जिता खनालले धादिङ जिल्ला थाक्रे गा.वि.स.वडा नं. ९क कि.नं. २६१ को क्षे.फ. १२-७-३-० राजन सुरलाई देखाउनुपर्ने जग्गा सुरुदेखि नै सार्वजनिक जग्गा भई उक्त जग्गा त्यहाँका नागरिकले घाँस दाउरा गर्दै आएका हुन् । त्यस्तो सार्वजनिक जग्गा विपक्षीहरू जुनुकुमारी आचार्य, निजका छोराहरू नवराज आचार्य र प्रलाद आचार्यले नापीका बखत छुट हुन गएकाले छुट जग्गा दर्ता गरिपाउँ भनी मालपोत कार्यालय, धादिङमा दिएको निवेदनअनुसार मालपोत कार्यालय,

धादिङले मिति २०६६।४।६ मा टिप्पणी आदेश गरी मिसिल भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयमा पठाएको र नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) बाट मिति २०६६।७।१२ मा नेपाल सरकारका नाउँमा रहेको दर्ता सच्याई जुनुकुमारी आचार्यसमेतका नाउँमा दर्ता गर्न स्वीकृत दिने भन्ने निर्णय भई सोहीअनुसार मालपोत कार्यालय, धादिङबाट उक्त सरकारी जग्गा जुनुकुमारी आचार्यसमेतका नाउँमा कायम गरिदिएको कार्य सम्पूर्ण नागरिकको हक अधिकारमा आघात पुर्याएको हुँदा उक्त दर्ता हुन गएको जग्गा उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरिपाउँ भन्नेसमेतको बहस गर्नुभयो।

त्यसैगरी विपक्षी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थिति विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री भरतलाल शर्माले जग्गा प्रशासन निर्देशिका, २०५८ को ८१(७) (१) नं. बमोजिम नेपाल सरकारको नाउँमा दर्ता भएको जग्गा व्यक्ति विशेषको हो भन्ने प्रमाण पेस हुन आएमा गलतिले नेपाल सरकारको नाउँमा दर्ता हुन गएको भनी किटानी राय पेस भई नेपाल सरकारको स्वीकृति पेस भएपछि मालपोत कार्यालयले दर्ता गरी दर्ता सच्याउन सक्नेछ भन्ने व्यवस्था गरेको र सोही व्यवस्था अवलम्बन गरी नेपाल सरकारको नाममा रहेको दर्ता सच्याई जुनुकुमारी आचार्यसमेतका नाउँमा दर्ता गर्न स्वीकृति प्रदान गरेको निर्णय कानूनअनुरूप नै भएकाले रिट निवेदन खारेज होस् भन्ने बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

त्यसका अतिरिक्त विपक्षी जुनुकुमारी आचार्यसमेतको तर्फबाट उपस्थित वरिष्ठ विद्वान् अधिवक्ता श्री शम्भु थापा तथा उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री शिवप्रसाद रिजाल, डा.श्री रामकृष्ण तिमल्सिना, श्री शिवराज तिमल्सिना, श्री इन्द्र खरेल, श्री प्रभुकृष्ण कोइराला तथा थाक्रे गा.वि.स.धादिङको तर्फबाट उपस्थित अधिवक्ता श्री राजन अधिकारीले परापूर्वकालदेखि नै मेरो पक्षको ससुरा तथा हजुरबुवा टिका वल्लभ आचार्यका नाउँमा साबिक लगत भोग

तिरोको जग्गा भूलले बुट्यान भनेर जनिङ नेपाल सरकारको नाउँमा दर्ता हुन गएको अवस्थामा जग्गा प्रशासन निर्देशिका, २०५८ को ८१(७)(१) नं. बमोजिम नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को निर्णयबाट जुनुकुमारी आचार्यसमेतको नाउँमा सबै प्रक्रिया पुरा गरी दर्ता सच्याइएको हुँदा यसबाट रिट निवेदनको संविधान प्रदत्त हकमा आघात पुगेको नदेखिनुका अतिरिक्त यसै विवादमा वादी ज्ञानेन्द्रप्रसाद विडारी प्रतिवादी मालपोत कार्यालय, धादिङसमेत भएको निर्णय बदर मुद्दा वादी दाबी पुग्न नसक्ने गरी सुरु जिल्ला अदालतबाट फैसला भई पुनरावेदन अदालत, पाटनबाटसमेत सदर हुने ठहरी साधारण अधिकारक्षेत्रबाट टुङ्गो लागिसकेको हुँदा साधारण अधिकारक्षेत्र आकर्षित हुने एउटै विवादमा असाधारण अधिकारक्षेत्र लगाउन संविधान तथा कानूनतः नमिल्ने हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज भागी भएकाले खारेज होस् भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनियो।

यसरी पक्ष विपक्षतर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता तथा अधिवक्ताहरू एवम् विद्वान् उपन्यायाधिवक्ताको बहससमेत सुनी तथा मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा निम्न प्रश्नहरूमा केन्द्रित रही निर्णय दिनुपर्ने देखियो।

१. विवादित कि. नं. २६१ को क्षेत्रफल १२-७-३-० को जग्गा सार्वजनिक हो वा निजी हो।
  २. नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को निर्णय एवम् मालपोत कार्यालय धादिङबाट जुनुकुमारी आचार्यसमेतका नाउँमा जग्गा दर्ता हस्तान्तरणको कार्य स्वतः बदर हुनपर्ने हो वा होइन।
  ३. निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गरी जग्गा दर्ताको कार्य स्वतः बदर हुने हो वा होइन।
- यसमा धादिङ जिल्ला थाक्रे गा.वि.स.

ज.रो.१२-७-३-० सार्वजनिक जग्गा रहेकामा जुनुकुमारी आचार्यसमेतले आफ्नो नाउँमा दर्ता गर्ने गरी नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद् तथा मालपोत कार्यालयबाट भएको निर्णय एवम् सिफारिससमेतका आधारमा सरकारी जग्गा व्यक्तिको नाउँमा दर्ता गरेको कार्य संविधान एवम् कानूनविपरीत हुँदा बदर गरिपाउँ भन्ने निवेदन माग दाबी तथा उक्त विवादित जग्गा विपक्षी जुनुकुमारी आचार्यका ससुराको नाममा रहेकामा भुलवस नेपाल सरकारका नाउँमा दर्ता हुन गएकाले उक्त जग्गा व्यक्तिको नाउँमा दर्ता गर्न मन्त्रिपरिषद्को निर्णयपश्चात् मालपोत कार्यालयले दर्ता सच्याएको कार्य संविधान तथा कानून अनुरूपकै हुनाले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने लिखित जवाफ भएकामा निवेदन माग दाबीबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो वा होइन भन्ने सन्दर्भमा आज यस इजलाससमक्ष निर्णयार्थ पेस हुन आएको रहेछ ।

२. उपरोक्त तथ्यगत स्पष्टतापछि माथि निर्धारण गरिएका प्रश्नहरूमध्ये पहिलो प्रश्नमा प्रवेश गर्नु सान्दर्भिक देखिन्छ । सो सम्बन्धमा विचार गर्दा धादिङ जिल्ला थाक्रे गा.वि.स.वडा नं.९(क) कि.नं.२६१ को क्षे.फ.१२-७-३-० जग्गा यी विपक्षीका ससुरा बाजे टिकावल्लभ आचार्यको नाउँमा साबिक मौजे फोगरपुर मु. भक्तबहादुरको जिम्माको गौजे डाँडा पाखा बारीको नाउँमा हाल सर्वे नापनक्सा हुँदा जिल्ला धादिङ थाक्रे गा.वि.स.वडा नं.९(क) कि.नं.२६१ को क्षे.फ.१२-६-३-० कायम भएको जग्गा निजहरूका बाजेको शेषपछि विपक्षी हकदारहरूका नाममा दर्ता हुनुपर्नेमा नभई भूलले सरकारको नाममा नापी भएकाले उक्त जग्गा दर्ता गर्ने सम्बन्धमा गा.वि.स.थाक्रेको सिफारिस सर्जमिनको आधारमा कि.नं.२६१ को जग्गा के कुन अवस्थामा छ भनी नापी शाखा, धादिङ तथा वन कार्यालय, धादिङलाई पत्राचार गरेकामा नापी शाखाका अमिनको रोहवरमा इलाका वन कार्यालय,

नौबिसेद्वारा मिति २०६५।९।१२ मा गरिएको स्थलगत सर्जमिन मुचुल्का, वन कार्यालय, नौबिसेद्वारा मिति २०६५।९।१६ को स्थलगत जाँचबुझसम्बन्धी प्रतिवेदन, जिल्ला वन कार्यालय, धादिङको मिति २०६५।९।१७ को स्थलगत जाँचबुझ प्रतिवेदन, जिल्ला नापी कार्यालय, धादिङ नौबिसे रेन्जपोष्टको रोहबरमा तयार गरेको फिल्ड प्रतिवेदन, नापी विभाग, धादिङले मालपोत कार्यालय, धादिङलाई विवादित जग्गा लिखित जवाफवालाका नाउँमा दर्ता गरिदिन हुने यकिन जवाफ मिति २०६५।८।१९ मा दिने क्रममा स्थानीय राजनीतिक दलका प्रतिनिधि तथा स्थानीय भद्र भलादमीसहितको सर्जमिन मुचुल्कासमेतबाट विवादित जग्गा परापूर्वकालदेखि लिखित जवाफवालाका सन्तान दर सन्तानले हक भोग गरी आएको जग्गा हो भनी कि.नं.२६१ को जग्गाको साँध साँधियारसमेतले लेखाई व्यहोरा उल्लेख गरी मालपोत कार्यालय, धादिङले मिति २०६६।२।२४ मा जग्गा दर्तासम्बन्धी सार्वजनिक सूचना प्रकाशित गरेको हो भन्ने मिसिल संलग्न प्रतिलिपी प्रमाणबाट पुष्टि हुन आएको देखिन्छ ।

३. उक्त सार्वजनिक सूचना प्रकाशित भएको ३५ दिनभित्र कुनै व्यक्तिको दाबी उजुरी नपरेपछि मालपोत कार्यालय, धादिङलाई यकिन जवाफ पठाई दिने भनी जवाफ माग गरिएकामा जिल्ला वन कार्यालय, धादिङको च.नं.१२४ मिति २०६६।५।१६ को पत्रबाट कि.नं.२६१ को जग्गा स्थलगत जाँचबुझ एवम् नापनक्सा गर्दा उक्त जग्गा कुनै सरकारी वन बुटेन सामुदायिक वन क्षेत्रभित्र पर्दैन भनी जवाफ प्राप्त भएपश्चात् सोही आधारमा मालपोत कार्यालय, धादिङबाट सिफारिस भई भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय गएको र मन्त्रालयको निर्णयबमोजिम नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्मा पेस भई मन्त्रिपरिषद्को मिति २०६७।७।१२ मा उक्त विवादित जग्गा

विपक्षी जुनुकुमारी आचार्यसमेतका नाउँमा स्थलगत अवलोकन, प्रमाणका आधारमा दर्ता गर्ने गरी गरेको निर्णयले कानूनबमोजिम मिलेकै देखियो।

४. यसैसम्बन्धी जग्गा प्रशासन निर्देशिका, २०५८ को नं.८१(७)(१) हेर्दा “नेपाल सरकारको नाममा दर्ता भएको जग्गा व्यक्ति विशेषको मूल्याङ्कन गर्दा गलतिले नेपाल सरकारको नाममा दर्ता हुन गएको भनी किटानी राय साथ पेस भएमा नेपाल सरकारको स्वीकृत भएपछिमात्र मालपोत कार्यालयले दर्ता गरी दर्ता सच्याउन सक्नेछ।” उपरोक्त माथि उल्लिखित जिल्ला वन कार्यालय, धादिङ र धादिङ मालपोत कार्यालयले पेस गरेको मिसिल संलग्न लिखित प्रमाणहरूसमेतको आधारमा विवादित कि.नं.२६१ को ज.रो.१२-७-३-० जग्गा विपक्षी जुनुकुमारीसमेतको निजी जग्गा नभई सरकारी जग्गा हो भनी दाबी लिने निवेदकले निजी जग्गा होइन भन्ने कुनै ठोस प्रमाणद्वारा पुष्टि गरेको भने देखिएन।

५. कुनै कुरो यस्तो हो भनी कसैले कसैको विरुद्ध कुनै कुरामा दाबी लिन्छ भने त्यो कुरा स्थापित गर्ने वा पुष्टि गर्ने अभिभारा पनि आरोपकर्तामा नै रहन्छ भन्ने कुरा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २६ मा उल्लेख भएको पाइन्छ। यस प्रकार “देवानी मुद्दामा दाबी प्रमाणित गर्ने भार वादीको हुनेछ” भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ। उक्त कानूनी व्यवस्थाअनुसार यी निवेदकले विवादित जग्गा सरकारी सार्वजनिक हो भनी जिकिर लिए पनि लिखित जवाफकर्ताले निजी जग्गा नै हो भनी प्रमाणित गरिदिएको कुरालाई खण्डन गर्न सकेको पाइएन।

६. निवेदकले दाबी लिएको मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७(२) को कानूनी प्रावधान हेर्दा “जग्गा नापजाँच ऐन, २०१९ बमोजिम नापनक्सा भएको कुनै जग्गा दर्ता गर्नसम्म छुट भएकामा उक्त जग्गाको साबिक दर्ता तिरो र भोगसमेतको आवश्यक छानबिन गरी

तोकिएबमोजिमको समितिको सिफारिसमा तोकिएको प्रक्रिया अपनाई मालपोत कार्यालयले त्यस्तो जग्गा दर्ता गर्न सक्नेछ। त्यस्तो दर्ता सम्बन्धमा मालपोत कार्यालयले निवेदन परेको मितिले दुई वर्षभित्र अन्तिम टुङ्गो लगाई सक्नुपर्नेछ” भन्ने कानूनी व्यवस्थाअनुसार विवादित जग्गा भुलले नेपाल सरकारको नाउँमा दर्ता हुनुभन्दा अगाडि विपक्षीका ससुरा तथा हजुरबुबा टीका बल्लभ आचार्यको नाउँमा साबिकमा रहेको २००९ सालको लगत नम्बरी मोहीको लगत (गौजेको पाखा बारी) २०३४।९।२० मा तिरो तिरेको रसिद भोगको आधारमा उक्त विवादित जग्गाको आवश्यक छानबिन भई यी लिखित जवाफकर्ता जुनुकुमारीसमेतको हो भन्ने यकिनसाथ देखिन आएको छ।

७. निवेदकले मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७(२) र २४(१) र (२) अनुसार उक्त विवादित जग्गा सार्वजनिक गरिपाउँ भन्ने निवेदन दाबी लिएको सन्दर्भमा विचार गर्दा विपक्षी जुनुकुमारी आचार्यको पूर्खा टिकावल्लभ आचार्यका नाउँमा साबिक लगत, तिरो तिरान र भोग रहेको जग्गा भइ सर्वे नापीमा छुट हुन गएको उक्त जग्गा पूर्णतः सरकारी जग्गा निज जुनुकुमारीको नाममा दर्ता भएको नभई निजको पूर्खाको नाममा साबिक दर्ता तिरो तिरानको जग्गा दर्ता भएको हुँदा माथि उल्लेख गरिएको दफा ७(२) र दफा २४(१) र (२) प्रस्तुत मुद्दामा लागू हुनुपर्दछ भन्ने सान्दर्भिक हुने देखिएन। उपरोक्त कानूनी व्यवस्थासमेतको आधारमा विवादित जग्गा सार्वजनिक नभई व्यक्तिको भएको देखिएकाले नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को मिति २०६६।७।१२ को निर्णयले मालपोत कार्यालय, धादिङबाट भएको व्यक्तिका नाउँको दर्ता मिलेकै देखियो।

८. यसमा निवेदनमा उल्लेख भएका कि.नं. २६१ को जग्गा विषयमा धादिङ जिल्ला अदालतमा दायर भई वादी ज्ञानेन्द्रप्रसाद विडारीसमेत प्रतिवादी

मालपोत कार्यालय, धादिङसमेत भएको निर्णय दर्ता बदर मुद्दा धादिङ जिल्ला अदालतबाट मिति २०६९।१२।११ मा वादी दाबी पुग्न नसक्ने गरी फैसला भएकामा सो फैसलामा वादीले चित्त नबुझाई पुनरावेदन अदालत, पाटनमा पुनरावेदन परी सुनुवाई हुँदा मालपोत कार्यालयले प्रमाणको मूल्याङ्कन गर्दा गलतिले व्यक्ति विशेषको जग्गा नेपाल सरकारको नाममा दर्ता भएको अवस्थादेखि नेपाल सरकारको स्वीकृति लिई दर्ता सच्याई व्यक्तिका नाममा दर्ता गरिदिन सक्ने नै देखिँदा वादी वादी नपुग्ने ठहर्याएको सुरु धादिङ जिल्ला अदालतको फैसला सदर कायम हुने गरी पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०७१।१।२९ मा फैसला भएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको दे.पु. नं. ००९७ को सक्कल मिसिलबाटसमेत अवगत आयो ।

९. त्यसका अतिरिक्त उपरोक्त एउटै विषयमा धादिङ जिल्ला अदालतमा विचाराधीन निर्णय बदर मुद्दा सुनुवाई कै क्रममा रहेको अवस्थामा सोही विषयमा प्रस्तुत रिट निवेदन यस अदालतमा दायर भएको पाइयो । यसरी एउटै निर्णयउपर असाधारण अधिकारक्षेत्र र साधारण अधिकारक्षेत्रबाट मुद्दा परेको छ भने साधारण अधिकारक्षेत्र नै आकर्षित हुन आउँदछ ।

१०. नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२) को संवैधानिक व्यवस्था हेर्दा “यस संविधानको प्रदत्त मौलिक हकको प्रचलनको लागि अर्को उपचारको व्यवस्था नभएको वा अर्को व्यवस्था भए पनि सो उपचार अपर्याप्त वा प्रभावहीन देखिएको अन्य कुनै कानूनी हकको प्रचलनको लागि वा सार्वजनिक हक वा सरोकारको कुनै विवादमा समावेश भएको कुनै संवैधानिक वा कानूनी प्रश्नको निरूपणको लागि आवश्यक र उपयुक्त आदेश जारी त्यस्तो हकको

प्रचलन गराउने वा विवाद टुङ्गो लगाउने असाधारण सर्वोच्च अदालतलाई हुनेछ । सो प्रयोजनको लागि पूर्णरूपमा न्याय गरी उचित उपचार प्रदान गर्न सर्वोच्च अदालतले बन्दीप्रत्यक्षीकरण, उत्प्रेषण, प्रतिषेध, अधिकारपृच्छालगायत जुनसुकै उपयुक्त आदेश जारी गर्न सक्नेछ” भन्ने संवैधानिक व्यवस्था रहेको छ । उक्त संवैधानिक व्यवस्थाअनुरूप अर्को उपचारको व्यवस्था अथवा साधारण अधिकारक्षेत्रको व्यवस्था नभएको वा सो व्यवस्था भए पनि सो उपचार अपर्याप्त भएको अवस्थामा मात्र रिट क्षेत्राधिकार आकर्षित हुने देखिन्छ ।

११. अतः माथि उल्लिखित तथ्य, प्रमाण, संवैधानिक व्यवस्था तथा प्रतिपादित सिद्धान्त एवम् विवेचनासमेतको आधारमा सरकारी जग्गालाई व्यक्ति विशेषको नाउँमा दर्ता सच्याउने गरी मिति २०६७।७।१२ मा नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को निर्णय भूमिसुधार तथा व्यवस्था विभागको मिति २०६६।८।१८ को पत्र मालपोत कार्यालय, धादिङको मिति २०६६।७।१९ को निर्णय र मालपोत कार्यालय, धादिङबाट विपक्षीहरूको नाउँमा मिति २०६७।९।५ मा आआफ्नो नाउँमा स्वेस्तासमेत दिई सोही दिन विपक्षीहरूमध्ये साथी उद्योग प्रा.लि.का नाउँमा मालपोत कार्यालय, धादिङबाट भएको हक हस्तान्तरणको कार्य कानूनबमोजिमकै देखिनुका अतिरिक्त उक्त कि. नं. २६१ को जग्गा वादी ज्ञानेन्द्रप्रसाद विडारीसमेत प्रतिवादी मालपोत कार्यालय, धादिङसमेत भएको निर्णय दर्ता बदर मुद्दा वादी दाबी पुग्न नसक्ने गरी भएको धादिङ जिल्ला अदालतको फैसला पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट सदर हुने ठहरी फैसला भएकाले साधारण अधिकार क्षेत्रबाट विवेचना र विश्लेषण गरी निक्क्यौल भइसकेकोसमेत आधारमा निवेदन दाबी पुग्न नसकी प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ ।

दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. गोपाल पराजुली

इति संवत् २०७१ साल माघ २६ गते रोज २ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : शकुन्तला कार्की

निर्णय नं.९४०६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी
फैसला मिति : २०७२।५।७।२
०७०-CR-१२४०

मुद्दा : सम्पत्ति शुद्धीकरण ।

पुनरावेदक/प्रतिवादी : कमलावारी, गौडटोल जयनगर
जिल्ला, मधुबनी बिहार भारत घर भई
कारागार कार्यालय डिल्लीबजार थुनामा रहेको
माधवकुमार भगत

विरुद्ध

प्रत्यर्था/वादी : अनुसन्धान अधिकृत क्षेत्रबहादुर
भण्डारीसमेतको प्रतिवेदनले नेपाल सरकार

- अपहरण, भ्रष्टाचार, आतङ्कवाद,
राजस्वको छली आदि गैरकानूनी कार्यबाट

आर्जित सम्पत्ति भूमिगत रूपमा पुनः
त्यस्तै गैरकानूनी कार्यमा लगानी हुने र
शुद्धीकरण गर्ने चक्रहरू चलिरहने हुँदा
पुनः त्यो गैरकानूनी कार्यबाट आर्जित
सम्पत्ति आपराधिक कार्यमा प्रयोग
नहोस् आपराधिक कार्य रोकियोस् भनी
निवारणात्मक व्यवस्था (Preventive
Measures) को प्रयोजनार्थ सम्पत्ति
शुद्धीकरण ऐन आएको हो । सम्पत्ति
शुद्धीकरण आफैँमा सम्बद्ध कसुर
(Predicate offence) होइन अपितु मूल
कसुरको सह उत्पादन (By Product)
को रूपमा सह अपराध (Secondary
Offence) हो । मूल कसुरलाई लुकाई
छिपाई त्यसबाट आर्जित सम्पत्तिलाई
लुकाउन शुद्धीकरण गरिएको कसुर यस
ऐनअन्तर्गत पर्ने ।

- सम्पत्ति शुद्धीकरण एउटा बहु आयामिक
वित्तीय अपराध (Multi-Dimensional
Financial Crime) पनि हो । मूल
अपराध लुकिने हुनाले शुद्धीकरणको
अपराध भएपछि उसले मूल अपराध गर्‍यो
वा गरेन र उसको अपराध गर्ने मनसाय
थियो वा थिएन भनी विचार गरिँदैन ।
त्यसैले सम्पत्ति शुद्धीकरण ऐन,२०६४
को दफा २८ ले कसैसँग आयस्रोत वा
आर्थिक अवस्थाको तुलनामा उसको
सम्पत्ति अस्वाभाविक देखिएमा र उसले
आर्जन गरेको स्रोत देखाउन नसके सम्पत्ति
शुद्धीकरणको अपराध हुने व्यवस्था गरेको
हो । अस्वाभाविक सम्पत्ति देखियो भने
त्यसको स्रोत जायज थियो भन्ने प्रमाणित
गर्नुपर्ने प्रमाण भार प्रतिवादीमा राखिएको

हो । प्रतिवादीले स्रोत देखाउन सकेन भने उसले सम्पत्ति शुद्धीकरणको अपराध गरेको हो भनी मान्नुपर्ने हुँदा वादीले यो वा त्यो आतङ्ककारी अपराधबाट आर्जित गरेको सम्पत्ति हो भनी किटान गर्नु पर्ने बाध्यता कानूनले गरेको देखिँदैन । त्यस्तो आय स्रोत लुकेको सम्पत्ति बरामद हुनु नै कसुरको लागि पर्याप्त हुने ।

(प्रकरण नं. ४)

- यो अपराध जसले गरेपनि र जहाँ गरे पनि यस ऐनको बहिर्क्षेत्रीय प्रभाव (Extra Territorial Jurisdiction) ले समाउने देखिन्छ । उल्लिखित कानूनले अपराध गर्ने व्यक्ति नेपाली भएमात्र सम्पत्ति शुद्धीकरण ऐनअनुसारको कसुरदार हुने नभनी नेपालबाट वा नेपालमा विप्रेषण, स्थानान्तरण वा रकमान्तर गर्ने जहाँसुकै बसेको जुनसुकै व्यक्ति समेत उपर लागू हुने भनी विश्वव्यापी क्षेत्राधिकार कायम गरेको हुँदा आफू भारतीय नागरिक भएको कारण सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुर र सजायसमेतबाट उन्मुक्ति पाउनुपर्छ भन्ने जिकिर मनासिब देखिन नआउने ।

(प्रकरण नं. ५)

- रकम लिएर हिँड्न पाउनु एउटा कुरा हो भने अस्वाभाविक सम्पत्तिको स्रोत खुलाउने अर्को कुरा हो । विदेशी विनिमय (नियमित गर्ने) ऐन, २०१९ को दफा ५ अनुसार नेपाल र भारतबीचको भाइचारा एवम् साँस्कृतिक सम्बन्धसमेतलाई मध्यनजर राखी नेपाली र भारतीय नागरिकले आफ्ना देशमा प्रचलनमा रहेको करेन्सी एक देशबाट अर्को देशमा ल्याउन र लैजान पाउने गरी जारी

गरेको सूचनाले वैध रकमलाई छुट दिएको हो । त्यस्तो करेन्सी नोटबाहकले रकमको वैधता लुकाउन पाउने वा स्रोत खुलाउनु पर्ने छैन भनी छुट दिने कुरा कहींकतै सूचनामा उल्लेख भएको नदेखिने ।

(प्रकरण नं. ६)

- सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने उद्देश्य नराखी आफ्नो व्यापार व्यवसाय वा अन्य कुनै व्यक्तिबाट प्राप्त गरेको हुँ भन्ने पक्षले वस्तुनिष्ठ प्रमाणबाट प्रमाणित गर्नुपर्ने ।
- आर्थिक अवस्थाको तुलनामा कसैसँग अस्वाभाविक सम्पत्ति देखिन आएमा त्यस्तो सम्पत्ति के कस्तो स्रोतबाट आर्जन गरेको हो भन्ने कुरा प्रमाणित उसैले गर्नुपर्ने कानूनी दायित्व सम्पत्ति शुद्धीकरण (Money Laundering) निवारण ऐन, २०६४ को दफा २८ ले गरेको हुँदा पुनरावेदक प्रतिवादीबाट अस्वाभाविक देखिने सम्पत्ति बरामद भएपछि सोको स्रोत यो हो भनी सम्पत्ति आर्जन गरेको स्रोत देखाउनु पर्ने कानूनी दायित्व पनि निजैमा रहने ।

(प्रकरण नं. ७)

- प्रस्तुत पुनरावेदनसँग समान तथ्य भएको नेपाल कानून पत्रिका २०७०, अङ्क ९, नि. नं. १०५४, पृष्ठ ११६८ मा प्रकाशित सिद्धान्तसमेतमा भएको सम्पत्ति शुद्धीकरण (Money Laundering) निवारण ऐन, २०६४ को दफा ४ र २८ समेतको कानूनी व्याख्या र प्रतिपादित सिद्धान्तको सम्बन्धमा दुई संयुक्त इजलासको निर्णय भिन्नभिन्न भई राय नभिलेकाले राय यकिनका लागि प्रस्तुत

मुद्दाको संयुक्त इजलासको लगत कट्टा गरी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३(ख) बमोजिम पूर्ण इजलाससमक्ष पेस हुने ।

(प्रकरण नं. ११)

पुनरावेदक/प्रतिवादीको तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता मिथिलेशकुमार सिंह

विपक्षी/प्रतिवादी तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

- नेकाप २०७०, अड्क ९, नि. नं. ९०५४, पृष्ठ ११६८
- नेकाप २०७०, अड्क ९, नि. नं. ९०५४, पृष्ठ ११६८

सम्बद्ध कानून :

- सम्पत्ति शुद्धीकरण (Money Laundering) निवारण ऐन, २०६४ को दफा १(२), ३, ४, २८, ३०(२), ३४(१)
- विदेशी विनिमय (नियमित गर्ने) ऐन, २०१९ को दफा ५

सुरू तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या. श्री केदारप्रसाद चालिसे
मा.न्या. श्री मोहनरमण भट्टराई
मा.न्या. श्री भूपेन्द्रप्रसाद राई

फैसला

न्या. बैद्यनाथ उपाध्याय : विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति २०७०।९।२८ को फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ (१)क बमोजिम वादीको तर्फबाट पुनरावेदन पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यसप्रकार रहेको छ :

२०६९।१२।३० गते ०८.४५ बजेको

समयमा स.प्र.नि. विकास थापाको कमान्डमा खटिएको टोलीले जिल्ला धनुषा खजुरी वडा नं.१ स्थित रेल्वे स्टेसनमा भारतको जयनगरबाट जनकपुरतर्फ आउँदै गरेको रेल चेकजाँच गर्दा जिल्ला मधुबनी ग्राम पञ्चायत जयनगर वडा नं.११ बस्ने अं. वर्ष २२ का अशोक कारखसँग नेपाली रु.८,६०,०००।- (आठ लाख साठी हजार) र जिल्ला मधुबनी ग्राम पञ्चायत कमलावारी वडा नं.२ बस्ने वर्ष २० को माधवकुमार भगतसँग नेपाली रु.९,५०,०००।- (नौ लाख पचास हजार) अवैधरूपमा ल्याएको अवस्थामा निजहरूलाई अवैध बरामद रूपैयाँसहित पक्राउ गरिएको भन्नेसमेत व्यहोराको सशस्त्र प्रहरी बल वि.ओ.पि. खजुरीबाट खडा गरेको बरामदी/खानतलासी मुचुल्का ।

मिति २०६९।१२।३० गते ०८।४५ बजेको समयमा भारतको जयनगरबाट नेपालको जनकपुरतर्फ आउँदै गरेको रेललाई चेकजाँच गर्ने क्रममा जिल्ला मधुबनी ग्राम पञ्चायत जयनगर वडा नं.११ भारत घर भएका अन्दाजी वर्ष २२ को अशोक कारखबाट नेपाली रूपैयाँ रु.८,६०,०००।- तथा ऐ. मधुबनी कमलावारी वडा नं.२ घर भएका वर्ष २० को माधवकुमार भगतबाट नेपाली रूपैयाँ रु.९,५०,०००।- गरी जम्मा रु.१८,१०,०००।- अवैधरूपमा ल्याएको अवस्थामा पक्राउ गरी सशस्त्र प्रहरी बल वि.ओ.पी. खजुरीको पत्रसाथ आवश्यक कारवाहीको लागि प्राप्त भएकामा थप अनुसन्धान कारवाहीको लागि सशस्त्र प्रहरी बल सीमा सुरक्षा कार्यालय धनुषाको च.नं.४६२ मिति २०७०।०१।०२ को पत्रसाथ बरामदी नेपाली मुद्रासहित प्रतिवादीहरू सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागसमक्ष दाखिला भएको देखिएको ।

मलाई भारत जयनगरबाट मिति ०६९।१२।३० गते नेपाल आउने क्रममा धनुषा खजुरी रेल्वे स्टेसनमा प्रहरीले पक्राउ गरी आफ्नो साथमा भएको नेपाली रूपैयाँ रु.८,६०,०००।- र

मोबाइल २ थानसहित पक्राउ गरी बरामद भएको हो, उल्लिखित नेपाली मुद्रा आफ्नो किराना पसल रहेको नेपाल भारत सीमानजिक पसलमा आउने ग्राहकबाट प्राप्त गरेको रकम हो, त्यहाँ नेपाली मुद्रा चलन चल्तीमा कारोबार हुन्छ, नेपालको धनुषामा आफ्नो ससुराली भएको र ससुराले जग्गा खरिद गर्न टेलिफोनबाट सापट माग गरेकाले पुर्याइदिन आउँदा पक्राउ परेको हो, मलाई प्रहरीले पक्राउ गर्दा अन्य कोही थिएन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी अशोककुमार कारखले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

१२-४-२०१३ का दिन जयनगरबाट नेपाल आउने क्रममा धनुषाको खजुरी रेल्वे स्टेसनमा प्रहरीले मसँग भएको ने.रु.९,५०,०००।- बरामद गरेको हो, उक्त रकम जयनगरमा हार्डवेयरको पसल गर्ने विकासकुमार साहको हो, उनी भारतीय हुन्, म आफू जनकपुर घुम्न जान लागेको बेला उनले तिमी रूपैयाँ लिएर जनकपुर पुगेर रेल स्टेसन ओर्लनू, म त्यहीं आइपुगेको हुन्छु । म तिमीलाई मोटरसाइकलमा लिएर आफ्नो भिनाजुकहाँ जान्छु, भिनाजुको त्यहाँ इँट्टाभट्टा छ । यो पैसा उनीलाई दिन्छु । त्यसपछि तिमीलाई घुमाउँछु भनी भनेबमोजिम बरामदी रकम लिएर आएको हुँ, यो पैसा उनैको हो, सोबापत कुनै पारिश्रमिक लिएको छैन, बरामदी मोबाइल मेरा भिनाजुको साथीले दिएका हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी माधवकुमार भगतले अधिकार प्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

सशस्त्र प्रहरी बल सीमा सुरक्षा कार्यालय धनुषाको च.नं.४६२ मिति २०७०।०१।०२ को पत्रसाथ बरामदी नेपाली रूपैयाँ रु.१८,१०,०००।-सहित पक्राउ परेका अशोक कारखले आफूबाट बरामद भएको रु.८,६०,०००।- तथा माधवकुमार भगतले आफूबाट बरामद भएको रु.९,५०,०००।- कसरी प्राप्त भएको सोको यकिन स्रोत खुलाउन नसकी लिखत प्रमाण पेस गर्न नसकेको निजहरू भारतीय

नागरिकहरूले त्यति ठूलो नेपाली रकम भारततर्फबाट नेपाल ल्याएकामा सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने उद्देश्य पुष्टि हुन आएको, साथै बरामदी नेपाली रूपैयाँ आफूबाट बरामद भएको भनी तथ्यलाई स्वीकार गरेको हुँदा उक्त कार्य सम्पत्ति शुद्धीकरण (Money Laundering) निवारण ऐन, २०६४ को दफा ३ र ४ विपरीत दफा २८ बमोजिमको कसुर गरेको देखिँदा निज प्रतिवादी अशोक कारखबाट बरामद भएको रु.८,६०,०००।- (आठ लाख साठी हजार) र अर्का प्रतिवादी माधवकुमार भगतबाट बरामद भएको रु.९,५०,०००।- (नौ लाख पचास हजार) गरी जम्मा रु.१८,१०,०००।- (अठार लाख दश हजार) बिगो कायम गरी सोही ऐनको दफा ३०(२) बमोजिम सजाय हुन तथा ऐ.ऐनको दफा ३४(१) बमोजिम बरामदी नेपाली रूपैयाँ जफत हुन प्रतिवादी अशोक कारख र माधवकुमार भगतलाई यसै अभियोगपत्रसाथ पेस गरिएको छ भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०७०।१।३० मा विशेष अदालतमा दायर भएको अभियोग मागदाबी ।

मिति २०६९।१२।३० गतेका दिन बिहान ८:४५ बजे म भारतको जयनगरबाट नेपालको जनकपुरतर्फ आउँदै गर्दा खजुरीको चेकपोस्टमा खानतलासी हुँदा म पक्राउ परेको थिएँ । जयनगरको हार्डवेयर व्यापारी विकासकुमार साहले उसको जनकपुरमा रहेको भिनाजुलाई रु.९,५०,०००।- रकम दिन भनेको र जनकपुरमा घुम्ने हिसाबमा जान लागेको बेलामा मैले सो रकम लिएर गएको थिएँ । मेरो साथबाट उक्त रकम, LG Mobile र २ थान कपडा बरामद भएको थियो । मैले सो रकम कुनै गैरकानूनी प्रयोजनका लागि ल्याएको थिएन । म माथिको झुठ्ठा आरोपबाट सफाइ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी माधवकुमार भगतले विशेष अदालतमा गरेको बयान ।

मिति ०६९।१२।३० मा मबाट रु.८,६०,०००।- बरामद भएको ठिक हो, मेरो सासूले

जग्गा खरीद गर्न भनी मसँग सापटी मागेकाले सापटी स्वरूप रु.८,६०,०००।- पुर्याउन धनुषास्थित ससुराली आउँदा मलाई रकमसहित पक्राउ गरेका हुन्, साथै मेरो साथबाट मोबाइल थान-२, ड्राईभिङ्ग लाईसेन्स-२, पर्स-१, भोटो कपडालगायतका वस्तु बरामद भएको हो। तुलो रकम ब्यागमा बोकी हिँडदा कसैले लुटी मारिदिने हो कि भन्ने डरले भित्री भोटोमा बोकी ल्याएको हुँ। कानूनी व्यवस्था मलाई थाहा थिएन, मलाई अभियोग दाबीबमोजिम सजाय हुनुहुँदैन, सफाइ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी अशोक कारखले मिति ०७०।१।३० मा विशेष अदालतमा गरेको बयान।

यस मुद्दामा पक्राउ परी अनुसन्धानको क्रममा मलाई काठमाडौँ ल्याएको थियो, सो बेला म थुनामा थिएँ, तसर्थ विकासकुमार साहलाई उपस्थित गराउन सकिन, सो रकम विकासकुमार साहको हो। विकास साहलाई यस अदालतले खोजेको बखतमा ल्याउने प्रयास गर्नेछु भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी माधवकुमार भगतले मिति २०७०।१।३१ मा गरेको ततिम्बा बयान।

प्रतिवादीहरूले अनुसन्धान अधिकारी र यस अदालतमासमेत बयान गर्दा आरोपित कसुरमा इन्कार रही बयान गरेको देखिए पनि दाबीमा उल्लिखित रकम निजहरूबाट बरामद भएको कुरामा विवाद नरहेको र सो रकम आफूहरूले साथमा लिई नेपाल आएको कुरा स्वीकार गरी अधिकार प्राप्त अधिकारीसमक्ष र आज यस अदालतमा बयान गरेको देखिएको र निजहरूबाट बरामद भएको उक्त रकमको वैधानिक स्रोत पुष्टि हुने प्रमाण प्रतिवादीहरूले पेस गर्न सकेको नदेखिएकाले दाबीको कसुर गरेको होइन भन्ने अवस्था तत्काल नहुँदापछि प्रमाण बुझ्दै जाँदा ठहरेबमोजिम हुने गरी हाल विशेष अदालत ऐन, २०५९ को दफा ७(घ) अनुसार प्रतिवादी अशोक कारखबाट रु.८,६०,०००।- (आठ लाख साठी हजार) र प्रतिवादी माधवकुमार भगतबाट

रु.९,५०,०००।- (नौ लाख पचास हजार) धरौट माग गरी सो धरौट नगदै वा सो रकम खाम्ने बैंक ग्यारेन्टी वा जेथा जमानत दिन सके लिई तारेखमा राखी र सो दिन नसके कानूनबमोजिम सिधा खान पाउने गरी अ.बं.१२१ नं. बमोजिम थुनुवा पुर्जी दिई थुनामा राखी मुद्दाको पुर्पक्ष गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०७०।१।३१ मा विशेष अदालत, काठमाडौँबाट भएको आदेश।

अदालतबाट भएको आदेशानुसार धरौट दिन नसकी प्रतिवादीहरू अशोककुमार कारख र माधवकुमार भगत थुनामा रही मुद्दाको पुर्पक्ष भएको।

अशोक कारखको घर इन्डिया बोर्डर नजिकै र ससुराली नेपालको धनुषा जिल्ला लम्मा गाउँमा पर्छ। उसको किराना पसल, खेतीपातीबाट आएको पैसा र ससुरालीबाट लिएको पैसासमेत ससुरालीलाई जग्गा किन्न मागेकाले बोकेर ल्याएको हो। निजले कुनै पनि गैरकानूनी तवरले आर्जन गरी सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने उद्देश्यले बोकेको पैसा होइन। अभियोग दाबी झुठ्ठा हो। निजले सफाइ पाउनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको अशोक कारखका साक्षी विजय भन्ने ब्रज किशोर नायकले मिति २०७०।४।२७ मा गरेको बकपत्र।

मिति २०७०।६।१७ मा प्रतिवादी अशोककुमार कारखले जेथा जमानत दिई थुनामुक्त भै तारेखमा रहेका।

सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐन, २०६८ को दफा २८ अन्तर्गत आफ्नो साथमा भएको सम्पत्तिको वैधानिक स्रोत प्रमाणित गर्न नसके सो ऐनअन्तर्गतको कसुर गरी प्राप्त गरेको सम्पत्ति हो भनी मान्नुपर्ने हुनाले वैधानिक स्रोतबाट आर्जन गरेको भन्ने पुष्टि हुने कुनै आधार प्रमाणबाट नदेखिने प्रतिवादीहरू अशोक कारख र माधवकुमार भगतको साथबाट बरामद भएको रकम यस ऐनअन्तर्गतको कसुर गरी आर्जन गरेको मान्नुपर्ने हुन आयो। प्रतिवादी अशोक कारखले

रु.८,६०,०००।- (आठ लाख साठी हजार रुपैयाँ) र प्रतिवादी माधवकुमार भगतले रु.९,५०,०००।- (नौ लाख पचास हजार रुपैयाँ) को वैधानिक स्रोत पुष्टि गर्ने प्रमाण दिन नसकेकाले निजहरूले सम्पत्ति शुद्धीकरण (Money Laundering) निवारण ऐन, २०६४ को दफा ३ र २८ को कसुर गरेको ठहरेको छ । उक्त ऐनको दफा ३०(२) बमोजिम प्रतिवादी अशोक कारखलाई कैद वर्ष १(एक) र जरिवाना रु.८,६०,०००।- (आठ लाख साठी हजार) र प्रतिवादी माधवकुमार भगतलाई कैद वर्ष १(एक) र जरिवाना रु.९,५०,०००।- (नौ लाख पचास हजार) हुन्छ । निजहरूबाट बरामद भएको नगद सोही ऐनको दफा ३४(१) बमोजिम जफत हुन्छ भन्नेसमेत व्यहोराको विशेष अदालत काठमाडौंको मिति २०७०।१२।२८ को फैसला ।

म नेपालको धनुषा जिल्लाको सदरमुकाम जनकपुरधाममा निःशुल्क घुमाइदिने सर्तमा जयनगरको हार्डवेयर व्यापारी विकासकुमार साहले निजको भिनाजुलाई जनकपुरमा दिने सर्तमा रकम पठाएको हो । सम्पत्ति शुद्धीकरण ऐन, २०६४ को उद्देश्य अपराधजन्य कार्यबाट प्राप्त रकम शुद्धीकरण गर्ने कार्य नियन्त्रण गर्नु हो । तर अपराधजन्य कार्य गर्न रकम बोकेर ल्याएको भनी अभियोगपत्रमा उल्लेख हुन सकेको छैन । उक्त ऐनको दफा २८ अन्तर्गतको कसुर हुन मुद्दा चलाईएको व्यक्तिको आयस्रोत वा आर्थिक अवस्थाको तुलनामा सम्पत्ति अस्वाभाविक, उच्च जीवनस्तर कायम गरेका वा हैसियतभन्दा बढी दान दातव्य चन्दा दिएको प्रमाणित भएमा त्यस्तो सम्पत्ति कस्तो स्रोतबाट आएको हो प्रमाणित गर्नुपर्छ भन्ने कानूनी व्यवस्था नेपाली नागरिकका लागि हो, विदेशी नागरिकका लागि होइन । लाग्नै नसक्ने दफा उल्लेख गरी मलाई कैद र जरिवाना गरिएको फैसला उल्टी गरी सफाई पाउँ भनी पुनरावेदक प्रतिवादी माधवकुमार भगतले यस अदालतमा लिएको पुनरावेदन जिकिर ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस भएको प्रस्तुत पुनरावेदनपत्र र संलग्न मिसिल अध्ययन गरियो । पुनरावेदक प्रतिवादीतर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री मिथिलेशकुमार सिंहले प्रतिवादी भारतीय नागरिक हुन् । यिनको उमेर १८ वर्षको मात्र छ । नेपाल सरकारद्वारा प्रकाशित मिति २०५९।३।१२ को राजपत्रअनुसार नेपाली र भारतीय नागरिकहरूले नेपाली र भारतीय सिक्का करेन्सी असीमित मात्रामा ल्याउन लैजान पाउँछ । लागू औषध र आतङ्ककारी गतिविधिबाट आर्जित गरेको भएमात्र सम्पत्ति शुद्धीकरण ऐन, अन्तर्गतको कसुर नेपाली र भारतीय नागरिकलाई लाग्न सक्ने हो । यस्तै समान तथ्य भएको मुद्दामा आरोपित कसुरबाट प्रतिवादीले सफाई पाउने भनी यस अदालत संयुक्त इजलासबाट फैसला भै *नेकाप* २०७०, अङ्क ९, नि. नं. ९०५४, पृ.सं. ११६८ मा प्रकाशित सिद्धान्तसमेतका आधारमा विशेष अदालतबाट भएको फैसला नमिलेको हुँदा बदर उल्टी गरी सफाई दिलाई पाउँ भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनियो ।

प्रतिवादी अशोक कारखले आफूबाट बरामद भएको रु.८,६०,०००।- तथा अर्का प्रतिवादी माधवकुमार भगतले आफूबाट बरामद भएको रु.९,५०,०००।- को कसरी प्राप्त भएको हो सोको यकिन स्रोत खुलाउन नसकेकाले निजहरूको उक्त कार्य सम्पत्ति शुद्धीकरण (Money Laundering) निवारण ऐन, २०६४ को दफा ३ र ४ विपरीत दफा २८ बमोजिमको कसुर गरेको देखिँदा दुवै प्रतिवादीबाट बरामद भएको जम्मा रु.१८,१०,०००।- बिगो कायम गरी ऐ. ऐनको दफा ३०(२) बमोजिम सजाय हुन तथा ऐ. ऐनको दफा ३४(१) बमोजिम बरामद रुपैयाँ जफतसमेतको मागदाबी अभियोगपत्रमा लिएको देखिन्छ । विशेष अदालत काठमाडौंबाट प्रतिवादीहरूले सम्पत्ति शुद्धीकरण (Money Laundering) निवारण ऐन, २०६४ को दफा ३ र २८ को कसुर गरेको ठहर

गरी उक्त ऐनको दफा ३०(२) बमोजिम प्रतिवादी अशोक कारखलाई कैद वर्ष १ र जरिवाना रु.८,६०,०००/- र प्रतिवादी माधवकुमार भगतलाई कैद वर्ष १ जरिवाना रु.९,५०,०००/- हुने तथा बरामद नगद दफा ३४(१) बमोजिम जफत गर्ने भनी फैसला भएको देखियो। उक्त फैसलामा चित्त नबुझाई प्रतिवादीमध्येका माधवकुमार भगतको यस अदालतमा पुनरावेदन परेको पाइयो।

उक्त तथ्य एवम् विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताको बहस जिकिरसमेतलाई मध्यनजर राखी विशेष अदालतबाट भएको फैसला मिलेको छ, छैन र पुनरावेदन जिकिरबमोजिम पुनरावेदक प्रतिवादीले आरोपित कसुरबाट सफाई पाउनुपर्ने हो, होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय गर्नुपर्ने देखियो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा पुनरावेदक प्रतिवादीले सम्पत्ति शुद्धीकरण (Money Laundering) निवारण ऐन, २०६४ को प्रस्तावनाबाट अपराधजन्य कार्यबाट प्राप्त सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने कार्यलाई निवारण गर्न उक्त ऐन आएको हो, वादी नेपाल सरकारले अभियोगपत्रमा मबाट बरामद भएको रूपैयाँ अपराधजन्य कार्यबाट आर्जित भएको हो भनी पुष्टि गर्न सकेको छैन। तसर्थ विशेष अदालत काठमाडौँबाट मलाई कसुदार ठहराई भएको फैसला कानूनअनुरूपको भएन भनी पुनरावेदन जिकिर लिएको देखिन्छ। तत्सम्बन्धमा विचार गर्दा सम्पत्ति शुद्धीकरण (Money Laundering) निवारण ऐन, २०६४ को प्रस्तावनामा अपराधजन्य कार्यबाट प्राप्त सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने भन्ने उल्लेख भएपनि ऐ. ऐनको दफा २८ मा सम्पत्ति शुद्धीकरण गरी सम्पत्ति आर्जन गरेको मानिने भन्ने शीर्षकमा देहायको कानूनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ।

३. यस ऐनअन्तर्गतको कसुरमा मुद्दा चलाईएको व्यक्तिको आयस्रोत वा आर्थिक अवस्थाको तुलनामा निजको सम्पत्ति अस्वाभाविक देखिन आएमा

वा निजले अस्वाभाविक उच्च जीवनस्तरयापन गरेमा वा आफ्नो हैसियतभन्दा बढी कसैलाई दान, दातव्य, उपचार, सापटी, चन्दा वा बकस दिएको प्रमाणित भएमा निजले त्यस्तो सम्पत्ति केकस्तो स्रोतबाट आर्जन गरेको हो भन्ने कुरा प्रमाणित गर्नुपर्नेछ र त्यसरी प्रमाणित गर्न नसकेमा त्यस्तो सम्पत्ति यस ऐनअन्तर्गतको कसुर गरी प्राप्त गरेको मानिनेछ।

४. अपहरण, भ्रष्टाचार, आतङ्कवाद, राजस्वको छली आदि गैरकानूनी कार्यबाट आर्जित सम्पत्ति भूमिगत रूपमा पुनः त्यस्तै गैरकानूनी कार्यमा लगानी हुने र शुद्धीकरण गर्ने चक्रहरू चलिरहने हुँदा पुनः त्यो गैरकानूनी कार्यबाट आर्जित सम्पत्ति आपराधिक कार्यमा प्रयोग नहोस्, आपराधिक कार्य रोकियोस् भनी निवारणात्मक व्यवस्था (Preventive Measures) को प्रयोजनार्थ सम्पत्ति शुद्धीकरण ऐन आएको हो। सम्पत्ति शुद्धीकरण आफैँमा सम्बद्ध कसुर (Predicate offence) होइन अपितु मूल कसुरको सह उत्पादन (By Product) को रूपमा सह अपराध (Secondary Offence) हो। मूल कसुरलाई लुकाई छिपाई त्यसबाट आर्जित सम्पत्तिलाई लुकाउन शुद्धीकरण गरिएको कसुर यस ऐनअन्तर्गत पर्दछ। यो एउटा बहु आयामिक वित्तीय अपराध (Multi-Dimensional Financial Crime) पनि हो। मूल अपराध लुकिने हुनाले शुद्धीकरणको अपराध भएपछि उसले मूल अपराध गर्‍यो वा गरेन र उसको अपराध गर्ने मनसाय थियो वा थिएन भनी विचार गरिँदैन। त्यसैले उक्त ऐनको दफा २८ ले कसैसँग आयस्रोत वा आर्थिक अवस्थाको तुलनामा उसको सम्पत्ति अस्वाभाविक देखिएमा र उसले आर्जन गरेको स्रोत देखाउन नसके सम्पत्ति शुद्धीकरणको अपराध हुने व्यवस्था गरेको हो। अस्वाभाविक सम्पत्ति देखियो भने त्यसको स्रोत जायज थियो भन्ने प्रमाणित गर्नुपर्ने प्रमाण भार प्रतिवादीमा राखिएको हो। प्रतिवादीले

स्रोत देखाउन सकेन भने उसले सम्पत्ति शुद्धीकरणको अपराध गरेको हो भनी मान्नुपर्ने हुन्छ । वादीले यो वा त्यो आतङ्ककारी अपराधबाट आर्जित गरेको सम्पत्ति हो भनी किटान गर्नुपर्ने बाध्यता कानूनले गरेको देखिँदैन । त्यस्तो आयस्रोत लुकेको सम्पत्ति बरामद हुनु नै कसुरको लागि पर्याप्त हुन्छ । तसर्थ प्रतिवादीले आतङ्ककारी कार्यबाट आर्जन गरेको हो भन्ने प्रमाणित नभएकाले सम्पत्ति शुद्धीकरण ऐनअनुरूपको कसुर भएन र सजाय पनि गर्न मिल्दैन भन्ने पुनरावेदन जिकिर र विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताको बहस बुँदासँग सहमत हुन सकिएन ।

५. त्यसैगरी यी पुनरावेदकले सम्पत्ति शुद्धीकरण (Money Laundering) निवारण ऐन, २०६४ को दफा २८ को कानूनी व्यवस्था नेपाली नागरिकका लागि हो विदेशी नागरिकका लागि होइन भनी आफू विदेशी नागरिक भएको कारण कसुरबाट सफाइ पाउनुपर्छ भनी पुनरावेदनमा दोस्रो जिकिर लिएको पाइन्छ । तर, नेपालीलाई मात्र यो ऐन लाग्ने अरु विदेशीलाई नलाग्ने भनी कतै पनि ऐनमा उल्लेख गरेको देखिँदैन । सम्पत्ति शुद्धीकरण (Money Laundering) निवारण ऐन, २०६४ को दफा १(२) मा “यो ऐन नेपालभर लागू हुनेछ र यस ऐनअन्तर्गतको कसुरबाट प्राप्त सम्पत्ति जुनसुकै उपाय वा माध्यमबाट नेपालबाट विदेशमा वा विदेशबाट नेपालमा विप्रेषण (रेमिटेन्स), स्थानान्तरण वा रकमान्तर गर्ने जहाँसुकै रहे बसेको भएपनि जुनसुकै व्यक्ति वा सङ्गठित संस्थासमेतलाई लागू हुनेछ” भनी कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ । यसप्रकार यो अपराध जसले गरेपनि र जहाँ गरे पनि यस ऐनको बहिर्क्षेत्रीय प्रभाव (Extra Territorial Jurisdiction) ले समाउने देखिन्छ । यसप्रकार उल्लिखित कानूनले अपराध गर्ने व्यक्ति नेपाली भए मात्र सम्पत्ति शुद्धीकरण ऐन, अनुसारको कसुरदार हुने नभनी नेपालबाट वा नेपालमा विप्रेषण,

स्थानान्तरण वा रकमान्तर गर्ने जहाँसुकै बसेको जुनसुकै व्यक्तिसमेतउपर लागू हुने भनी विश्वव्यापी क्षेत्राधिकार कायम गरी नागरिकताको आधारमा विभेद वा सङ्कुचित गरेको पाइँदैन । अतः कानूनले नै जुनसुकै देशको नागरिकउपर कारवाही गर्न रोक तोक नलगाएको स्थितिमा पुनरावेदकले आफू भारतीय नागरिक भएको कारण सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुर र सजायसमेतबाट उन्मुक्ति पाउनुपर्छ भन्ने निजको जिकिर मनासिब रहेको देखिन आउँदैन ।

६. विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताले बहसको क्रममा मिति २०५९।३।१२ को नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित “नेपाली र भारतीय सिक्का करेन्सी नोट र बैंडक नोट असीमित मात्रामा लैजान वा पठाउन सक्ने छन्” भन्ने सूचनाअनुसार पुनरावेदकलाई सजाय गर्न मिल्ने होइन भनी लिएको जिकिरतर्फ विचार गर्दा, यस सूचनाले नेपाली र भारतीय सिक्का करेन्सी असीमित मात्रामा नेपालबाट भारतमा र भारतबाट नेपालमा ल्याउन लैजान पाउने भन्ने विवाद यहाँ रहेको देखिँदैन अपितु कुनै पनि व्यक्तिले आफूसँग भएको रकमको स्रोत खुलाउन पर्ने हो वा होइन भन्ने कुराको विवाद यहाँ रहेको छ । रकम लिएर हिँड्न पाउनु एउटा कुरा हो भने अस्वाभाविक सम्पत्तिको स्रोत खुलाउने अर्को कुरा हो । विदेशी विनिमय (नियमित गर्ने) ऐन, २०१९ को दफा ५ अनुसार नेपाल र भारतबीचको भाइचारा एवम् साँस्कृतिक सम्बन्धसमेतलाई मध्यनजर राखी नेपाली र भारतीय नागरिकले आफ्ना देशमा प्रचलनमा रहेको करेन्सी एक देशबाट अर्को देशमा ल्याउन र लैजान पाउने गरी जारी गरेको सूचनाले बैंक रकमलाई छुट दिएको हो । छुट त्यस्तो करेन्सी नोटबाहकले रकमको वैधता लुकाउन पाउने वा स्रोत खुलाउनु पर्ने छैन भनी छुट दिने कुरा कहाँकतै सूचनामा उल्लेख भएको देखिँदैन । यसरी सूचनामा व्यवस्था नै नभएको आधार मानी पुनरावेदकले अभियोग दाबी एवम् कसुरबाट

छुट पाउनुपर्छ भन्ने विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताको बहस जिकिरसँग पनि सहमत हुन सकिने स्थिति रहेन ।

७. अब यी पुनरावेदक माधवकुमार भगतबाट अपराध भएको छ छैन भनी विचार गर्दा निज भारत जयनगरबाट जनकपुर आउँदै गर्दा ने.रु.९,५०,०००।- सहित पक्राउ परेको कुरा स्वीकार गरी मौकामा र अदालतसमेतमा बयान गरेको अवस्था छ । पुनरावेदक प्रतिवादीबाट बरामद भएको रकम निजको आर्थिक अवस्थाको तुलनामा अस्वाभाविक छैन भन्ने जिकिर निजले कतै लिएको देखिन आएन । निजबाट बरामद भएको रकम निजको आर्थिक अवस्थाको तुलनामा अस्वाभाविक सम्पत्ति रहेको देखिन आयो । बरामद रकम भारतीय नागरिक विकासकुमार साहको हो भनी बयानमा जिकिर लिएपनि निजलाई अदालतमा उपस्थित गराई आफ्नो सो भनाइको पुष्टि गर्न पुनरावेदकले सकेको पाइँदैन । सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने उद्देश्य नराखी आफ्नो व्यापार व्यवसाय वा अन्य कुनै व्यक्तिबाट प्राप्त गरेको हुँ भन्ने पक्षले वस्तुनिष्ठ प्रमाणबाट प्रमाणित गर्नुपर्ने हुन्छ । आर्थिक अवस्थाको तुलनामा कसैसँग अस्वाभाविक सम्पत्ति देखिन आएमा त्यस्तो सम्पत्ति के कस्तो स्रोतबाट आर्जन गरेको हो भन्ने कुरा प्रमाणित उसैले गर्नुपर्ने कानूनी दायित्व सम्पत्ति शुद्धीकरण (Money Laundering) निवारण ऐन, २०६४ को दफा २८ ले गरेको हुँदा पुनरावेदक प्रतिवादीबाट अस्वाभाविक देखिने सम्पत्ति बरामद भएपछि सोको स्रोत यो हो भनी सम्पत्ति आर्जन गरेको स्रोत देखाउनु पर्ने कानूनी दायित्व पनि निजैमा रहने देखिन आयो । तर, फगत जिकिरबाहेक आफ्नो भनाइको पुष्टि गर्न सक्ने कुनै तथ्ययुक्त प्रमाण पुनरावेदक प्रतिवादीबाट पेस हुन सकेको देखिँदा निजबाट कसुर भएन भनी मान्न मिल्ने अवस्था देखिन आएन ।

८. अब विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताले बहसका

क्रममा पुनरावेदक प्रतिवादी सुनिल जयसवालसमेत प्रत्यर्थी वादी नेपाल सरकार भएको सम्पत्ति शुद्धीकरण मुद्दामा यस अदालत संयुक्त इजलासबाट मिति २०७०।३।२६ मा फैसला भई *नेकाप* २०७०, अड्क ९, नि. नं. ९०५४, पृ.सं. ११६८ मा प्रकाशित प्रतिपादित कानूनी सिद्धान्तको परिप्रेक्ष्यमा विशेष अदालतबाट पुनरावेदकलाई कसुरदार ठहर गरेको फैसला मिलेन भनी राखेको अर्को जिकिरतर्फ विचारगर्दा, उक्त मुद्दाको तथ्यको रोहमा प्रतिवादी सुनील जयसवालबाट रु.१९,२०,०००।- र अर्का प्रतिवादी श्रवणकुमार साहबाट रु.९,२०,०००।- समेत रु.२८,४०,०००।- नेपाली रुपैयाँ भारतबाट नेपाल ल्याउँदा पक्राउ परेको देखिन्छ । प्रतिवादीहरूले स्रोत नखुलेको रकम बोकी लिई सम्पत्ति शुद्धीकरण (Money Laundering) निवारण ऐन, २०६४ को दफा ३ ले निषेधित कार्य गरेकाले सोही ऐन, (संशोधन सहित) को दफा ४(ड), २८ र २९ को कसुर गरेको ठहर विशेष अदालतबाट भई प्रतिवादीहरूलाई उक्त ऐनको दफा ३०(२) बमोजिम जनही वर्ष एक कैद, बरामद बिगोबमोजिम जरिवाना र बरामद भएको कसुर गर्न प्रयोग भएको सम्पत्ति सोही ऐनको दफा ३४(१) बमोजिम जफतसमेत हुने ठहरी फैसला भएको देखिन्छ । उक्त फैसलाउपर यस अदालतमा प्रतिवादीको पुनरावेदन पर्दा यस अदालतबाट “प्रतिवादीहरूले नेपाली रुपैयाँ बोकी हिँड्नुमात्र आफैँमा कसुरजन्य कार्य हुन सक्दैन । कसुरजन्य कार्य तबमात्र मान्न सकिन्छ जब त्यस्तो रकम गैरकानूनीरूपमा आर्जन गरेको वा कानून प्रतिकूलरूपमा लिएको वा धारण गरेको हुन्छ” । भनी निर्णयधार कायम गरी रकम बोकी हिँडेकै आधारमा सम्पत्ति शुद्धीकरण ऐनको कसुर नमानिने भनी फैसला भएको पाइयो ।

९. यसप्रकार उक्त मुद्दामा प्रतिवादीहरूले गरेको कसुर, वादी नेपाल सरकारले अनुसन्धान गरी

प्रतिवादीहरूलाई सजाय हुन भनी अभियोगमा लिइएको मागदाबी र अभियोग दाबीबमोजिम विशेष अदालतबाट कसुर ठहरी भएको फैसला तथा यस मुद्दाका पुनरावेदक प्रतिवादी माधवकुमार भगतसमेतको कसुरको कार्य प्रकृति, सजायका लागि प्रस्तावित गरेको अभियोग दाबी एवम् विशेष अदालतबाट कसुर ठहर भएको फैसलासमेतका तथ्यहरूमा समेत यी दुई मुद्दामा समानता रहेको पाइन्छ। सम्पत्ति शुद्धीकरण (Money Laundering) निवारण ऐन, २०६४ को दफा २८ ले अस्वाभाविकरूपमा रकम बोकी हिँड्ने व्यक्तिले आफूसँग भएको रकम के कुन स्रोतबाट आफूले प्राप्त गरेको हो भन्ने कुरा प्रमाणित गर्ने दायित्व रकमबाहक व्यक्तिलाई नै सुम्पेको छ। विदेशी विनिमय नियमित गर्ने ऐन, २०१९ को दफा ५ अनुसार नेपाल सरकारद्वारा मिति २०५७।३।१२ मा जारी सूचनामा नेपाली र भारतीय नागरिकलाई असीमित मात्रामा सिक्का करेन्सी नोट ल्याउन लैजान पाउने गरी सूचनाले छुट दिएको भएपनि उक्त सूचनामा रकमबाहकले आफूसँग रहेको सम्पत्ति रूपैयाँको विधिवत् स्रोत खुलाउन नपर्ने भनी उन्मुक्ति प्रदान गरेको छैन। यसरी कानूनले रूपैयाँ ल्याउने लैजाने व्यक्तिले उक्त रूपैयाँको स्रोत खुलाउन अनिवार्य गरेको अवस्थामा गैरकानूनीरूपमा आर्जन गरेको वा कानून प्रतिकूलरूपमा लिएको वा धारण गरेको प्रमाणित भएमा मात्र सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसुर कायम हुने भन्ने यस अदालतको उक्त संयुक्त इजलासबाट भएको फैसला एवम् प्रतिपादन भएको सिद्धान्तसँग सहमत हुन सकिएन।

१०. माथि उल्लिखित तथ्य र कानूनको विश्लेषणका आधारमा पुनरावेदक प्रतिवादी माधवकुमार भगतलाई सम्पत्ति शुद्धीकरण (Money Laundering) निवारण ऐन, २०६४ को दफा ३ र २८ को कसुर ठहर गरी ऐ. ऐनको दफा ३०(२) बमोजिम कैद वर्ष १ (एक), जरिवाना रु.९,५०,०००।- र ऐ. ऐनको दफा ३४

(१) बमोजिम बरामद भएको नगद जफत हुने ठहर्याई विशेष अदालत काठमाडौँबाट मिति २०७०।९।२८ मा भएको फैसला मिलेको हुँदा सदर हुने ठहर्छ। पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन।

११. प्रस्तुत पुनरावेदनसँग समान तथ्य भएको पुनरावेदक प्रतिवादी सुनील जयसवालसमेत प्रत्यर्थी वादी नेपाल सरकार भएको ०६८-CR-०९३१ को सम्पत्ति शुद्धीकरण मुद्दामा यस अदालत संयुक्त इजलासबाट मिति २०७०।३।२६ मा फैसला भई नेपाल कानून पत्रिका २०७०, अङ्क ९, नि. नं. ९०५४, पृष्ठ ११६८ मा प्रकाशित सिद्धान्तसमेतमा भएको सम्पत्ति शुद्धीकरण (Money Laundering) निवारण ऐन, २०६४ को दफा ४ र २८समेतको कानूनी व्याख्या र प्रतिपादित सिद्धान्तको सम्बन्धमा दुई संयुक्त इजलासको निर्णय भिन्नभिन्न भई राय नमिलेकाले राय यकिनका लागि प्रस्तुत मुद्दाको संयुक्त इजलासको लगत कट्टा गरी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३(ख) बमोजिम पूर्ण इजलाससमक्ष पेस गर्नु।

उक्त रायमा सहमत छु।
न्या. दीपकराज जोशी

इति संवत् २०७२ साल भदौ ७ गते रोज २ शुभम्।
इजलास अधिकृत : कपिलमणि गौतम

निर्णय नं. ९४०७

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री वैद्यनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
आदेश मिति : २०७१।१०।२२।५
०७०-WO-०१४२

मुद्दा : उत्प्रेषण / परमादेश ।

निवेदक : धनुषा जिल्ला यदुकुहा गा.वि.स. वडा नं. २
बस्ने तेजनारायण व्यारकी नाबालिका छोरी वर्ष
९ की खुसवुकुमारी व्यारसमेत
विरुद्ध

विपक्षी : पुनरावेदन अदालत, जनकपुरसमेत

- नाबालकको वास्तविक संरक्षक भनेका आमा र बाबु नै हुन् । बाबु आमा छँदा छँदै कुनै खास कारणबाहेक नाबालकहरूको संरक्षक अरु हुन सक्ने अवस्था हुँदैन । एउटै परिवारकी आमाले व्यवहार गरी मुद्दा हार जित भएपछि सम्पत्ति जान लाग्यो भनी बाबुले निवेदन गरी आफ्नो भाग छुट्याई लिई सकेपश्चात् पुनः नाबालकहरूको बाबु आमा छँदा छँदै मावली हजुरबुवाले नाति नातिनीको हकमा निवेदन गर्ने र बाबु आमाको लिखितजवाफसमेतको व्यहोरा हेर्दा पनि रिट निवेदकलाई सघाउ पुग्ने खालको देखिएको अवस्थामा प्रथम दृष्टि मै निवेदक सफा हात लिई आएको देखिन नआउने ।

(प्रकरण नं. ६)

निवेदकको तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता सुरेन्द्रकुमार महतो

विपक्षीको तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता भरतलाल शर्मा

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, लेनदेन व्यवहारको ८ नं.
- दण्ड सजायको महलको २६, ६१ नं.

आदेश

न्या. वैद्यनाथ उपाध्याय : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७ को उपधारा (२) बमोजिम यस अदालतमा दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् आदेश यसप्रकार छ :

उल्लिखित नाबालिका तथा नाबालकहरूका पिता विपक्षी तेजनारायण र आमा सुमनदेवी व्यार हुन् । म संरक्षक मावली हजुरबुवा हुँ । नाबालक तथा नाबालिकाहरू मेरो संरक्षकत्वमा छन् । विपक्षी तेजनारायण व्यार वैदेशिक रोजगारको लागि विदेश गएको समयमा सुमनदेवी व्यारले विपक्षी बर्ती महतो सुडीबाट रु.९,०५,०००।- २०६५ साल फागुन मसान्तभित्र तिर्ने बुझाउने भाखा राखी मिति २०६४।१।१९ मा कपाली तमसुक गरी ऋण लिएको रहेछ । उक्त भाखाभित्र रकम नबुझाएको भनी बर्ती महतो सुडीले दायर गरेको लेनदेन मुद्दा मिति २०६६।१२।१५ मा धनुषा जिल्ला अदालतबाट सावाँ रु.९,०५,०००।- र सोको सयकडा दश प्रतिशतले हुने ब्याज तिर्नु बुझाउनु पर्ने गरी फैसला भएको रहेछ । सो फैसलाबमोजिम बिगो भरीभराउको लागि विपक्षी बर्ती महतो सुडीले नाबालक तथा नाबालिकाको समेत हक लाग्ने कि.नं. १, कि.नं. ६७२, ६८० / कि.नं. ६८९ का जग्गा देखाई निवेदन दिएपछि विपक्षी तेजनारायण

व्यारले फुकुवा गरी पाउन धनुषा जिल्ला अदालतमा मिति २०६७।७।२४ मा दिएको निवेदनमा उल्लिखित जग्गामध्ये आधा जग्गा फुकुवा हुने गरी तहसिलदारबाट मिति २०६८।५।२० मा आदेश भएको रहेछ ।

नाबालकहरूको अंश हक संरक्षणको लागि मैले जग्गा फुकुवाको लागि गरेको निवेदनमा विपक्षी तहसिलदारबाट मिति २०६९।६।१ मा आधा जग्गा फुकुवा भै सकेकोले फुकुवा गर्न मिलेन भन्ने व्यहोराले आदेश भयो । सोआदेश पनि बदर गरी पाउन दिएको निवेदनमा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६९।८।२९ मा कानूनबमोजिम गर्नु भनी आदेश भएपछि सोआदेश पनि बदरको लागि मैले गरेको अ.बं. १७ नं को निवेदन कारवाहीयुक्त अवस्थामा रही रहेको समयमा मिति २०६९।१०।७ मा सुमनदेवी व्यारको हकको जग्गा रामजतन वरहीले डाक लिलाम सकार गरेको रहेछ । उक्त डाक लिलाम बदरको लागि धनुषा जिल्ला अदालतसमक्ष गरेको निवेदनमा पनि मिति २०६९।१२।९ मा र पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट मिति २०७०।३।६ मा कानूनबमोजिम गर्नु भन्ने आदेश भएको छ । विपक्षी तेजनारायण व्यारले बदनीयत चिताई जग्गा फुकुवाको निवेदनमा छोरा छोरी नदेखाएको हो । नाबालकहरूको अंशको जग्गा दण्ड सजायको महलको २६ नं. बमोजिम डाक लिलाम हुन सक्दैन । जग्गा फुकुवा गर्न नमिल्ने भनी धनुषा जिल्ला अदालतका तहसिलदारले मिति २०६९।६।१ मा गरेको आदेशलाई कानूनबमोजिम गर्नु भनी धनुषा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६९।८।२९ मा भएको आदेश, मिति २०६९।१०।७ को डाक लिलाम मुचुल्का बदर नगर्ने धनुषा जिल्ला अदालतको मिति २०६९।१२।९ को आदेश र पुनरावेदन अदालत जनकपुरको मिति २०७०।३।६ को आदेश उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी

५ भाग लिलाम बदर गरी जग्गा फुकुवा गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको संरक्षक भोला महतो सुडीको तर्फबाट यस अदालतमा परेको रिट निवेदन ।

यसमा विपक्षीहरूबाट १५ दिनभित्र लिखित जवाफ मगाई लिखित जवाफ पेस भएपछि वा अवधि व्यतित भएपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०७०।५।३ को आदेश ।

मेरी श्रीमती सुमनदेवी व्यारले लिएको ऋणमा मेरो सहमति थिएन । मेरो नामको सम्पत्ति रोक्का रहेकामा पछि मैले मेरो भाग हिस्साको जग्गामात्र फुकुवा गराएको छु । निवेदक नाबालकहरूको भाग फुकुवा गराएको छैन । मैले पिताको दायित्व निर्वाह गर्न नसकेको अवस्थामा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको विपक्षी तेजनारायण व्यारको तर्फबाट पेस भएको लिखितजवाफ ।

मैले व्यक्तिगतरूपमा लिएको ऋण मेरो सम्पत्तिबाटमात्र असुलउपर हुन सक्नेमा अन्यको सम्पत्तिबाट असुलउपर गराएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको विपक्षी सुमनदेवी व्यारको तर्फबाट पेस भएको लिखित जवाफ ।

घरको मुख्य व्यक्ति घरमा नभएको समयमा तेजनारायणको श्रीमती सुमनदेवी व्यारले घरको मुलीको हैसियतले लिए खाएको ऋण मुलुकी ऐन लेनदेन व्यवहारको ८ नं. र दण्ड सजायको महलको २६ नं. बमोजिम सगोलको ऋण हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको विपक्षी बट्टी महतो सुडीको तर्फबाट पेस भएको लिखित जवाफ ।

बट्टी महतो सुडी वादी र सुमनदेवी व्यार प्रतिवादी भई यस अदालतमा चलेको लेनदेन मुद्दामा

मिति २०६६।१२।१५ मा वादी दाबीअनुसार विपक्षी सुमनदेवी व्यारले सावाँ र सो को ब्याजसमेत तिर्नु बुझाउनु पर्ने ठहरी भएको फैसला कार्यान्वयनको सिलसिलामा डाक लिलाम भएको र सोउपर परेको यी निवेदकको निवेदनमा मिति २०६९।१२।९ मा डाक लिलाम बदर नहुने भनी भएको आदेश पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट मिति २०७०।३।६ मा सदर भै फैसला कार्यान्वयन भएको कार्यमा कुनै कानूनको त्रुटि नभएकोले प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको धनुषा जिल्ला अदालत र ऐ.को तहसिलदारको तर्फबाट पेस भएको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री सुरेन्द्रकुमार महतोले मुलुकी ऐन दण्ड सजायको महलको २६ नं. बमोजिम जायजात गर्दा नाबालकहरूको अंश भाग पर सारी जायजात गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यी नाबालकहरूकी आमाले एकलौटी लिए खाएकामा ऋणमा सबैको नैसर्गिक अंश हकलाई मारेर डाँक लिलाम सकार गर्न गराउन मिल्दैन । लेनदेन मुद्दाको बिगो भरी भराउ ऋण खाने व्यक्तिको सम्पत्तिबाट हुने हो । अरूको सम्पत्तिबाट अरूले लिए खाएको ऋण जायजात गर्न मिल्दैन । फैसला कार्यान्वयन गर्ने भन्दैमा कानूनद्वारा निर्धारित रीत र प्रक्रिया प्रतिकूल गर्नुपर्छ भन्ने होइन । त्यसै गरी नाबालकहरूको हकमा निजहरूको बुबाले आफ्नो भागको जग्गा फुकुवा गरी पाउन दिएको निवेदनमा उनीहरूको नाम उल्लेख नगरेको र मावलीपट्टीका हजुरबा संरक्षक भई आएको देखिँदैमा निजहरूको अंश हक समाप्त गर्न मिल्दैन । अंश हक नै समाप्त हुने गरी जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालतबाट भएको आदेश रीत र प्रक्रिया

नमिली बेरीतको भएको अवस्थामा यस अदालतबाट बदर हुन सक्ने नै हुँदा जग्गा फुकुवा गर्न नमिल्ने गरी भएको तहसीलदारको मिति २०६९।६।१ को आदेश, सोआदेश सदर गर्ने धनुषा जिल्ला अदालतको मिति २०६९।८।२९ को आदेश, मिति २०६९।१०।७ को डाक लिलाम मुचुल्का बदर नगर्ने जिल्ला अदालतको मिति २०६९।१२।९ को आदेश र पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको मिति २०७०।३।६ को आदेश बदर गरिपाउँ भन्ने बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

विपक्षी पुनरावेदन अदालतसमेतको तर्फबाट उपस्थित उपन्यायाधिवक्ता श्री भरतलाल शर्माले निवेदकहरूले आफ्नोसमेत अंश भागको जग्गा डाक लिलाम भएको भनी अदालत प्रवेश गरेको देखिए तापनि उक्त जग्गा डाक लिलाम सकार गर्ने रामजतन बरहीलाई विपक्षी नै नबनाएको कारण प्रस्तुत रिट निवेदनबाट उपचार प्राप्त हुन नसक्ने हुँदा रिट खारेज हुनुपर्दछ भन्नेसमेत व्यहोराको बहस गर्नुभयो ।

विपक्षी बढी महतो सुडीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री प्रकाश के.सी.ले लेनदेन मुद्दामा ठहरेको बिगो भरीभराउको क्रममा रीतपूर्वक सुमनदेवी व्यार नामको जग्गा डाँक लिलाम भएको हो । उक्त डाँक लिलाम बदरको लागि परेको दण्ड सजायको ६१ नं. को निवेदनमा धनुषा जिल्ला अदालतबाट डाक लिलाम बदर नहुने गरी भएको आदेश पुनरावेदन अदालतबाट पनि कानूनबमोजिम गर्नु भनी आदेश भइसकेको र फैसला कार्यान्वयन भैसकेको अवस्थामा डाक लिलाम मुचुल्का बदर गर्न नमिल्ने हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज होस् भन्ने व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

विद्वान् अधिवक्ताहरूले गर्नुभएको बहससमेत सुनी मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन

भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा निवेदकले जग्गा फुकुवाको लागि दिएको निवेदनमा जग्गा फुकुवा गर्न नमिल्ने भनी गरेको मिति २०६९।८।२९ को आदेश र डाक लिलाम बदर नगर्ने भनी तहसीलदारबाट भएको आदेश सदर गर्ने जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालतको आदेश बदरको माग गरेको देखिन्छ । वादी बट्टी महतो सुडी विरुद्ध सुमनदेवी व्यास प्रतिवादी भई धनुषा जिल्ला अदालतमा चलेको लेनदेन मुद्दामा मिति २०६६।१२।१५ गते वादीले प्रतिवादी सुमनदेवी व्यासबाट रु.९,०५,०००।- बिगोको भरीभराउसम्मको सावाँ र ब्याज दुवै भराई लिन पाउने ठहरी फैसला भएको तथ्य बिगो मिसिलमा संलग्न फैसलाको प्रतिलिपिबाट देखिन्छ । सोबमोजिम विपक्षी बट्टी महतो सुडीले विपक्षी सुमनदेवी व्यासको श्रीमान् तेजनारायण व्यासको नामका धनुषा जिल्ला धवौली गा.वि.स. वडा नं.१ कि.नं.६८०, ६८१, ६७२ र वडा नं.२ कि.न.१ का जग्गाबाट बिगो भरीपाउन धनुषा जिल्ला अदालतमा निवेदन गरेको देखिन्छ । उल्लिखित जग्गा फुकुवाको लागि तेजनारायणले दिएको निवेदनमा दुई भागको एक भाग फुकुवा गरी फैसला कार्यान्वयन गर्नु भनी तहसीलदारबाट मिति २०६८।५।२० मा आदेश भएको देखिन्छ ।

३. उक्त आदेशउपर तेजनारायण व्यास र विपक्षी बट्टी महतो सुडीले दिएको निवेदनमा धनुषा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६८।७।२५ मा सदर भएकामा सो आदेशउपर तेजनारायणको तर्फबाट परेको १७ नं. को निवेदनमा पुनरावेदन अदालत, जनकपुरबाट मिति २०६८।१०।२६ मा कानूनबमोजिम गर्नु भनी आदेश भएको देखिन्छ ।

४. त्यसरी तेजनारायण व्यासले दिएको

निवेदनको कारवाही सकिएपछि भोला महतो सुडीले निवेदक नाबालक तथा नाबालिकाहरूको संरक्षक भनी सुमनदेवी व्यासको नामको जग्गाबाट ६ भागको ५ भाग बदर गरी फुकुवा गरी पाउन भनी मिति २०६८।११।१६ मा निवेदन दिएको देखिन्छ । सो निवेदनउपरको कारवाहीमा तहसिलदारले मिति २०६९।६।१ मा तेजनारायणले आधा जग्गा आफ्नो जिम्मा लिइसकेको हुँदा उनीहरूको पालन पोषण गर्नेलगायतको मुख्य दायित्व तेजनारायण व्यासमा निहित रहेको देखिँदा जग्गा फुकुवा गर्न नमिल्ने भनी भएको आदेश धनुषा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६९।८।२९ मा र पुनरावेदन अदालतबाट कानूनबमोजिम गर्नु भनी आदेश भएको देखिन्छ ।

५. मिति २०६९।१०।७ मा सुमनदेवी व्यासको हकको जग्गा डाँक लिलामको माध्यमबाट रामजतन बरहीले सकार गरेको मिसिल संलग्न डाक सकार मुचुल्काबाट देखिन्छ । निज रामजतन वरहीले डाक लिलाम गरेपश्चात् यिनै निवेदकले सो डाक लिलाम मुचुल्का बदरको लागि धनुषा जिल्ला अदालतमा निवेदन दिएको देखिन्छ । उक्त निवेदनमा पनि धनुषा जिल्ला अदालतबाट मिति २०६९।१२।१९ मा डाक लिलाम मुचुल्का बदर गर्न नमिल्ने भनी भएको आदेश पुनरावेदन अदालतबाट मिति २०७०।३।६ मा यथोचित नै मानी आदेश भएपश्चात् जग्गा फुकुवासँग सम्बन्धित आदेश र डाक लिलाम मुचुल्का उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरिपाउन असाधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत निवेदक यस अदालतमा प्रवेश गरेको देखिन्छ ।

६. प्रस्तुत विवादमा जग्गा फुकुवा गर्न नमिल्ने भनी भएका आदेशहरू तह तह सदर भएपछि डाक लिलाम मुचुल्का बदर माग राखी निवेदन दिएको देखिन्छ । सुमनदेवी व्यासको हकको जग्गा

डाक लिलाम सकार भएकोले यी नाबालक तथा नाबालिकासमेतको अंश हकमा आघात पर्ने भनी प्रश्न उठाइएको छ । नाबालकको वास्तविक संरक्षक भनेका आमा र बाबु नै हुन् । बाबु आमा छँदा छँदै कुनै खास कारणबाहेक नाबालकहरूको संरक्षक अरु हुन सक्ने अवस्था हुँदैन । एउटै परिवारकी आमाले व्यवहार गरी मुद्दा हार जित भएपछि सम्पत्ति जान लाग्यो भनी बाबुले निवेदन गरी आफ्नो भाग छुट्याई लिई सकेपश्चात् पुनः नाबालकहरूको बाबु आमा छँदा छँदै मावली हजुरबुवाले नाति नातिनीको हकमा निवेदन गर्ने र बाबु आमाको लिखितजवाफसमेतको व्यहोरा हेर्दा पनि रिट निवेदकलाई सघाउ पुग्ने खालको देखिएको अवस्था छ । प्रथम दृष्टि मै निवेदक सफा हात लिई आएको देखिन आएन ।

७. उक्त जग्गा रामजतन वरहीले मिति २०६९।१०।७ मा लिलाम सकार गरेको कुरा मिसिल संलग्न डाक लिलाम सकार मुचुल्काबाट देखिन्छ । दाबीको जग्गा डाक लिलाम सकार गर्ने व्यक्ति रामजतन वरहीलाई निवेदकले प्रस्तुत निवेदनमा विपक्षी बनाएको देखिँदैन । रिट जारी भएको अवस्थामा जसलाई प्रतिकूल असर पर्ने हो त्यसलाई विपक्षी बनाउनु नै पर्दछ । लिलाम सकार गरी सम्पत्ति प्राप्त गरी सकेका रामजतन वरहीको हक स्थापित भइसकेकोले निवेदकले सो विषयमा रिट दायर गर्दा प्रत्यक्ष सरोकारवाला रामजतन वरहीलाई विपक्षी बनाउनु पर्ने नै हुन्छ । यसरी जसलाई विपक्षी बनाउनु पर्ने हो, उसलाई विपक्षी नै नबनाई दायर हुन आएको रिट निवेदनमा मागअनुरूपको आदेश जारी हुन सक्ने देखिन आएन । यसप्रकार निवेदक सफा हात लिई अदालत प्रवेश गरेको नदेखिनुको अलावा डाक लिलाम सकार गर्ने व्यक्ति रामजतन वरहीलाई विपक्षी नबनाई दायर भएको निवेदनबाट माग गरेको उपचार प्राप्त हुन नसक्ने हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने

ठहर्छ । प्रस्तुत रिट निवेदनको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. गोविन्दकुमार उपाध्याय

इति संवत् २०७१ साल माघ २२ गते रोज ५ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : भीमबहादुर निरौला

निर्णय नं. १४०८

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री जगदीश शर्मा पौडेल
फैसला मिति : २०७१।१।२२।५
०६४-CI-०८५०

मुद्दा : लेनदेन ।

पुनरावेदक/वादी : का.जि.का.म.न.पा.वडा नं. १९
बस्ने शान्तबहादुर शाही (खड्गो)
विरुद्ध
प्रत्यर्थी/प्रतिवादी : का.जि.का.म.न.पा.वडा नं. १९
बस्ने भाजुरत्न महर्जन

०६४-CI-०८५३

पुनरावेदक/प्रतिवादी : का.जि.का.म.न.पा.वडा नं. १९
बस्ने दुर्गादेवी शाही

विरुद्ध

फैसला

विपक्षी/वादी : का.जि.का.म.न.पा.वडा नं. १९ बस्ने
शान्तबहादुर शाही

- लिखत परीक्षणमा दक्षता हासिल गरेका विशेषज्ञहरूको राय न्याय सम्पादनको सहजताको लागि भएको तथ्यमा विवाद छैन । लिखत परीक्षण वैज्ञानिक कार्य हो । वैज्ञानिक तरिकाले विवादित लिखतको परीक्षण हुने हुँदा विशेषज्ञको राय विश्वास नगर्ने मनासिब आधार र कारण भएमाबाहेक निजले व्यक्त गरेको रायलाई अस्वीकार गर्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ५)

वादीको तर्फबाट :

प्रतिवादीको तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताहरू बसन्तराम भण्डारी, लोकभक्त राणा र विद्वान् अधिवक्ताहरू दामोदरप्रसाद जोशी, बलबहादुर राई, द्रोण दाहाल, रामबहादुर राउत, विजयराज मिश्र, बसन्त गौतम र नवराज तिमिल्सेना

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, अ.बं. ७८ नं.
- मुलुकी ऐन, किर्ते कागजको महलको १० नं.
- मुलुकी ऐन, लेनदेन व्यवहारको महलको २

सुरू तहमा फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या. श्री मोहनरमण भट्टराई

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या. श्री अलिअकवर मिकरानी

मा. न्या.श्री हरिबहादुर बस्नेत

न्या. बैद्यनाथ उपाध्याय : पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६४।४।२८ को फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार छ :

प्रतिवादी भाजुरत्न महर्जनले मिति २०४६।१२।३०।५ मा मसँगबाट एक वर्षभित्र सावाँ रकमको १० प्रतिशतले हुने ब्याजसमेत तिर्ने बुझाउने भाखा राखी सावाँ २,००,०००।- रुपैयाँ लिई कपाली तमसुक गरी दिनुभएकामा हालसम्म सावाँ र ब्याज नतिर्नु भएकाले कानूनबमोजिम सावाँ र ब्याजसमेत दिलाई भराई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी शान्तबहादुर शाही (खड्गे) ले मिति २०५६।१२।२९ मा काठमाडौं जिल्ला अदालतमा पेस गरेको फिरोद ।

वादी दाबी झुट्टा हो । मैले वादीबाट कपाली तमसुक गरी रकम लिएको छैन । म आफू वादी प्रतिवादी भई विभिन्न मुद्दा चलेको र ती मुद्दाहरूमा मेरोतर्फबाट वादीले वारिस राख्न भनी ८० थान खाली लिफामा ल्याप्चे छाप र सही गराई लिएका थिए । पछि वादीले ती लिफामा कपाली तमसुकको व्यहोरा लेखी लेनदेन मुद्दाको फिरोद दायर गरेका हुन । लिफामा कपाली तमसुक लेखेको तथ्य तमसुकको अन्तिम हरफको इति संवत् २०४६ साल भनी लेखिएको अङ्कको आकारभन्दा ३० गते भनी लेखिएको अङ्कको आकार सानो, अङ्क ३ को माथिल्लो अंश गाढा भएको, रोज ५ टाढा लेखिएको, लेखक स्वयम् साक्षी रहेको र हरफहरूको दुरी असमान रहेबाट पनि समर्थित छ । तसर्थ वादी दाबीको लिखत अ.बं. ७८ नं. बमोजिम देखाइएका बखत सद्दे किर्तेमा बयान गर्ने छु भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीको तर्फबाट पेस भएको प्रतिउत्तरपत्र ।

विवादित लिखतको सक्कल वादीबाट पेस गर्न लगाइ उक्त लिखत प्रतिवादीलाई देखाइ अ.बं. ७८ नं. बमोजिम बयान गराई लिखतका अन्तर साक्षीलाई प्रतिवादीसह बुझी नियमानुसार पेस गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको काठमाडौं जिल्ला अदालतको आदेश।

प्रतिवादीले वादीबाट रकम लिएको होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीका साक्षी नारायण दास फसिकवले गरेको बकपत्र।

मिति २०४६।१२।३०।५ को लिखत किर्ते हो। मुद्दा मामिलाका लागि वारिस राख्नको लागि दिएका खाली लिफामा वादीले कपाली तमसुकको लिखत खडा गरेका हुन। लिखतको बीचमा लागेको ल्याप्चे र शीर पुछारमा लागेको कारणीको ल्याप्चे छाप एक आपसमा भिड्दैन। लिखतको पाँचौं, एघारौं र बाह्रौं हरफमा काटिएको ठाउँमा लागेको ल्याप्चे मेरो होइन। अक्षरको आकार पनि मिलेको छैन। तसर्थ उक्त लिखत विशेषज्ञबाट परीक्षण गराई न्याय निरूपण गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीले अ.बं. ७८ नं. बमोजिम गरेको बयान।

वादी दाबीको कपाली तमसुक सद्दे साँचो हो। किर्ते भनेकामा प्रतिवादीलाई सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादीका वारिस गोविन्द खड्काले गरेको बयान।

प्रतिवादी भाजुरत्नले वादी शान्तबहादुरबाट घर खर्च गर्नबाट रु.२,००,०००।- रकम लिएको ठीक साँचो हो भन्नेसमेत व्यहोराको अ.बं. १३९ नं. बमोजिम बुझिएकी लिखत साक्षी दुर्गादेवी शाहीले गरेको बयान।

लिखत सद्दे हो। प्रतिवादीले वादीबाट रु. २,००,०००।- रकम लिएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको अ.बं. १३९ नं. बमोजिम बुझिएका लिखत साक्षी चिनिकाजी महर्जन र बाबुकाजी महर्जनले एकै

व्यहोराले गरेको फरकफरक बयान।

मिति २०४६।१२।३० को सक्कल लिखतको सिर, पुछार र बीचमा लागेको भाजुरत्न महर्जनको ल्याप्चे भिड्छ भिड्दैन परीक्षण गरी आएपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने व्यहोराको काठमाडौं जिल्ला अदालतको आदेश।

विवादित कपाली तमसुकको लिखितम र मिति पुछारमा लागेको कारणीको ल्याप्चे छापहरूसँग व्यहोराको दश हरफको बायाँ र दायाँतर्फ लागेको ल्याप्चेहरूमा देखिएको जात, रेखाका बहाव र प्रस्ट देखिएको रेखाका गुणहरू आपसमा भिडी मिलेका छन भन्नेसमेत व्यहोराको सर्वोच्च अदालत रेखा तथा लेखा विशेषज्ञको मिति २०५९।३।२० को राय।

मिति २०५९।३।२० को राय प्रतिवेदन मैले दिएको हो। विवादित लिखतका ल्याप्चेहरू अक्षरभन्दा माथि वा तल छ भन्ने सम्बन्धमा र लिफामा पछि व्यहोरा भरेको वा नभरेको सम्बन्धमा मैले परीक्षण गरेको छैन। फोटो Q ८ मा रातो मसीले घेरा दिई बायाँतर्फ अंश १ र दायाँतर्फ अंश १ ले दर्शाइएको रेखाहरूको बीचमा के कति रेखाहरू छन भनेर गणना गर्न सकिने अवस्था छैन भन्नेसमेत व्यहोराको रेखा तथा लेखा विशेषज्ञ घनश्याम मुखियाले गरेको बकपत्र।

यसमा विवादित लिखत लेखिसकेपछि कारणीको ल्याप्चे छाप लागेको हो वा पहिले ल्याप्चे लागेको खाली लिफामा पछि लिखत खडा गरेको हो भन्ने उल्लेख नगरी विशेषज्ञलाई परीक्षण गर्न पठाइएको कारण उक्त कुराको जाँच हुन छुट भएको देखिँदा पुनः मिति २०५८।१२।२९ को आदेशबमोजिम विवादित लिखत लेखिसकेपछि त्यसमा कारणीको ल्याप्चे छाप लागेको हो वा पहिले ल्याप्चे लागेको लिफामा लिखत लेखेको हो भन्ने सम्बन्धमा परीक्षण गर्न सर्वोच्च अदालत, रेखा तथा लेखा विशेषज्ञसमक्ष पठाइ जाँच

प्रतिवेदन आएपछि नियमानुसार गर्नु भन्ने व्यहोराको काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६०।१०।२८ को आदेश।

विवादित कपाली तमसुकको व्यहोराको हरफहरू, अक्षरहरू, मिति हरफको महिना, गते, र रोज तथा साक्षी महलको साक्षीहरूको व्यहोरा साथै शिर, पुछार र व्यहोराहरू बीचको छापहरूको अवस्थाअनुसार लिफा कागजमा तमसुक व्यहोरा लेखिएको छ भन्नेसमेत व्यहोराको सर्वोच्च अदालत रेखा तथा लेखा विशेषज्ञको मिति २०६०।११।२२ को राय।

ल्याप्चे छाप लागेको लिफामा पछि व्यहोरा भरेको भन्ने कुरा लिखत जाँच प्रतिवेदनबाट देखिन आएकाले वादी दाबीको लिखतलाई सद्दे रहेछ भन्न मिल्ने आधार पाउन सकिएन। किर्ते जालसाजीबाट तयार भएको लिखतको आधारमा सावाँ ब्याज भराई पाउँ भन्ने वादी दाबी पुग्न सक्दैन। दाबीको लिखतलाई सद्दे हो भनी दाबी लिने यी वादीलाई र लिखतका साक्षी चिनिकाजी महर्जन, बाबुकाजी महर्जन र दुर्गादेवी शाहीलाई किर्ते कागजको १० नं. बमोजिम बिगो रु.२,००,०००।- को २५ प्रतिशतले हुने रु. ५०,०००।- रूपैयाँ जरिवाना भई दामासाहीले असुल गरी लिनुपर्ने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६१।२।११ को फैसला।

उक्त फैसलामा चित्त बुझेको छैन। लिखतमा केरमेट भएको र थपेको ठाउँमा परेको ल्याप्चे किनाराको ल्याप्चेसँग भिड्न सक्दैन भनी अ.बं. ७८ नं. बमोजिम प्रतिवादीले बयान गरेको भए तापनि सोको पुष्टि नभई केरमेट र थपेको ठाउँको ल्याप्चेसँग किनाराको ल्याप्चे मिले भिडेको भनी विशेषज्ञले राय दिएको छ। एउटै विशेषज्ञले दुई किसिमको राय दिएको

छ। पछिल्लो पटक दिएको राय प्रतिवेदनको सम्बन्धमा राय दिने विशेषज्ञलाई बकपत्र गराउन सकेको देखिँदैन। निजभन्दा भिन्न व्यक्ति वा सङ्ख्या वा रोनाष्टबाट जाँच गराई पाउन दिएको निवेदनलाई पनि बेवास्ता गरी भएको फैसला प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २३, ३६ र लेनदेन व्यवहारको २, ४, ६, ७ नं. को विपरीत छ। साथै किर्तेमा सजाय गरिपाउँ भन्ने प्रतिवादीको माग दाबी नभएकामा किर्तेमा पनि जरिवाना हुने ठहरी भएको फैसला मुलुकी ऐन अ.बं. १८४क तथा १८५ नं. को विपरीत हुँदा सुरु जिल्ला अदालतको फैसला बदर गरी वादी दाबीबमोजिम गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी शान्तबहादुर शाही (खड्गो) कोतर्फबाट पुनरावेदन अदालत, पाटनमा पेस भएको पुनरावेदनपत्र।

किर्ते जालसाज हुन लिखतले कसैको हक मेटने, हदम्याद, तारिख जाने वा नोक्सान पार्ने काम भइसकेको हुनुपर्दछ। उक्त अवस्था विद्यमान नरहेको अवस्थामा किर्ते कागजको १० नं. बमोजिम जरिवाना हुने गरी भएको फैसला बदर गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको अ.बं. १३९ नं. बमोजिम बुझिएकी प्रतिवादी दुर्गादेवी शाहीको तर्फबाट पुनरावेदन अदालत, पाटनमा पेस भएको पुनरावेदनपत्र।

यसमा वादी दाबीका लिखतका सम्बन्धमा एउटै विशेषज्ञले दुईपटक लिखत जाँच गरी राय व्यक्त गरेकामा दुईपल्ट व्यक्त गरेको राय अलगअलग र पछिल्लो पटक विशेषज्ञले व्यक्त गरेको रायलाई आधार मानी वादी दाबीको लिखतलाई किर्ते ठहर गरी फैसला भएको देखिएको तर जुन रायलाई आधार मानी फैसला गरिएको हो सो पछिल्लोपल्ट व्यक्त गरेको रायको सम्बन्धमा विशेषज्ञलाई बकपत्र गराएको अवस्था नदेखिँदा सुरु फैसलामा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २३(७) को त्रुटि विद्यमान भई

सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ.बं. २०२ नं. बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई आए वा अवधि व्यतित भएपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६३।१।८ को आदेश ।

वादी दाबीको लिखत सम्बन्धमा एउटै विशेषज्ञबाट दुईपटक लिखत जाँच हुँदा दुवैपटक अलगअलग राय व्यक्त भएकामा पछिल्लोपटक विशेषज्ञले दिएको रायलाई आधार मानी वादी दाबीको लिखतलाई किर्ते ठहर गरी फैसला भएकामा पछिल्लो पटक व्यक्त गरेको रायको सम्बन्धमा विशेषज्ञलाई बकपत्र गराएको अवस्था नदेखिँदा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २३(७) बमोजिम पछिल्लोपटक व्यक्त राय सम्बन्धमा बकपत्र गराउन सम्बन्धित विशेषज्ञलाई झिकाई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६३।१।१४ को आदेश ।

यसमा यस अदालतबाट मिति २०६३।१।१४ मा विवादित लिखत जाँच गर्ने विशेषज्ञ घनश्याम मुखियालाई बकपत्र गराउन झिकाउनु भनी आदेश भएकामा आदेशबमोजिम निज विशेषज्ञ अदालतमा अनुपस्थित रहेको र आज बहस गर्ने कानून व्यवसायीहरूले निज सेवा निवृत्त भइसकेका भन्ने कुरा व्यक्त गरेको हुँदा निज पूर्व कार्यरत् सर्वोच्च अदालत, प्रशासन शाखामा निजलाई झिकाई दिई यस अदालतमा पूर्व आदेशबमोजिम बकपत्रको लागि पठाई दिन सर्वोच्च अदालत, प्रशासन शाखामा पत्राचार गरी हाजिर हुन आएपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, पाटनको आदेश ।

पूर्व आदेशबमोजिम विशेषज्ञ उपस्थित नभएको सम्बन्धमा सर्वोच्च अदालत प्रशासन शाखाबाट जवाफ मगाई वा विशेषज्ञ उपस्थित

भए बकपत्र गराउन पेस गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, पाटनको आदेश ।

यस अदालतमा तत्काल कार्यरत घनश्याम मुखियाले अवकाश प्राप्त गरी सक्नुभएको हुँदा उपस्थित गराउन नसकिने हुँदा तहाँ अदालतबाट निजको ल.पु. जि.ल.पु.उ.म.न.पा. वडा नं.५ को ठेगानामा पत्राचार गरी उपस्थित गराउने व्यवस्था गर्नु हुन भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतबाट पुनरावेदन अदालत, पाटनमा भएको पत्राचार मिसिल सामेल रहेको देखियो ।

विवादित लिखतको सम्बन्धमा पछिल्लो पटक राय व्यक्त गर्ने विशेषज्ञको बकपत्र हुन नसकेको हुँदा पुनः लिखत जाँच गराई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी र प्रतिवादीले पुनरावेदन अदालत, पाटनमा पेस गरेको निवेदन ।

यसमा मिति २०४६।१२।३०।५ मा विवादित तमसुक लेखिसकेपछि त्यसमा कारणीको ल्याप्चे सहिछाप लागेको हो वा पहिले ल्याप्चे लागेको लिफामा पछि व्यहोरा लेखिएको हो भन्ने विषयमा जाँच गर्न सर्वोच्च अदालत, रेखा तथा लेखा विशेषज्ञसमक्ष लिखत पठाई त्यसको जाँच प्रतिवेदन प्राप्त भएपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६४।२।१४ को आदेश ।

कपाली तमसुकको व्यहोरा लेखिसकेपछि कारणीको ल्याप्चे छाप लाग्न गएको देखिए तापनि इति संवत् २०४६ सालको अङ्क ६ र चैत ३० को अङ्क पहिले लेखिएको अङ्कलाई उडाई पछि थपिएको पाइयो भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतका रेखा तथा लेखा विशेषज्ञको राय ।

यसमा विवादित लिखतको सहिछाप जाँच गरी राय पेस गर्ने विशेषज्ञ केशवबहादुर थापा क्षेत्रीलाई प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २३(७) अनुसार झिकाई बकपत्र गराउन पेस गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको

पुनरावेदन अदालत, पाटनको आदेश ।

इति संवत् २०४६ लेखिएकोमध्ये ६ अङ्क लेख्नुभन्दा पहिले अरु कुनै अङ्क लेखिई उक्त अङ्क उडाउँदा सो भागको कागज प्वाल पर्न गएको देखिन्छ । अन्य अङ्कमा देखिएको कलमको टाका र मसीको रंगभन्दा फरक छ । ३० अङ्क पहिले लेख्दा कै अवस्थाको होइन । पछि अक्षर थप्दा अक्षर थपिचिला हुन गएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको विशेषज्ञ केशवबहादुर थापाले पुनरावेदन अदालत, पाटनमा गरेको बकपत्र ।

ल्याप्चे छाप लागेको लिफामा व्यहोरा भरेको भन्ने कुरा लिखत जाँचबाट देखिएकाले वादी दाबीको लिखतलाई सद्दे रहेछ भन्न मिल्ने देखिएन । लिखत पहिले नै ल्याप्चे लागेको खाली लिफामा पछि व्यहोरा भरी तयार गरेको देखिएकाले यस्तो लिखतलाई किर्ते जालसाजी मान्नु पर्ने हुँदा यस्तो लिखतका आधारमा फिराद वादीको सावाँ ब्याज भराई पाउँ भन्ने दाबी पुग्न नसक्ने भएको सुरुको फैसला सो हदसम्म मिलेकै हुँदा सदर हुन्छ । विवादको लिखत सम्बन्धमा मिसिल संलग्न विशेषज्ञबाट जाँच भएका विभिन्न मितिका रायबाट कपाली तमसुकको इति संवत्को २०४६ सालमध्ये ६ अङ्क र चैत ३० को अङ्क पहिले लेखिएको अङ्कलाई उडाई पछि थपिएको पाईएको भन्ने व्यहोरा उल्लेख भै रहेको हुँदा यस्तो लिखतको आधारमा परेको फिराद खारेज गर्नुपर्नेमा ठहर गरी पुनरावेदक वादी र अ.बं. १३९ नं. बमोजिम बुझिएका लिखत साक्षीहरूलाई सजाय गर्ने गरेको हदसम्म सुरु फैसला केही उल्टी भई लेनदेनतर्फको वादी दाबी खारेज हुने ठहर्छ । पुनरावेदक वादी तथा प्रतिवादीहरूलाई सजाय गर्ने गरेको हदसम्म सुरु फैसला उल्टी हुने ठहर फैसला भएको हुँदा जरिवानाको लगत कट्टा गर्नु भनी काठमाडौँ जिल्ला अदालतमा लेखी पठाई दिनु

भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६४।४।२८ को फैसला ।

किर्ते ठहर गरेको सुरु अदालतको फैसला केही उल्टी गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला सो हदसम्म चित्त बुझेको छ । फिराद नै खारेज हुने गरी भएको हदसम्म चित्त बुझेको छैन । तमसुकको इति संवत्को हरफमा उल्लेख भएको चैत महिना सम्बन्धमा विवाद देखिएको छैन । २०४६ लेखिएकोमध्ये ६ अङ्कको स्थानमा ४ अङ्क थियो भन्ने विवाद छ । त्यस सम्बन्धमा विशेषज्ञको प्रतिवेदनको प्रकरण नं. १ मा साबिकमा ४ अङ्क लेखिएको भन्ने कुरा प्रस्ट उल्लेख छैन । बकपत्रबाट त्यो अनुमानसम्म गरिएको भन्ने उल्लेख भएबाट अनुमानको आधारमा दिएको राय प्रमाणमा ग्रहण गर्नु प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ५४ को प्रतिकूल छ । जहाँसम्म चैत ३० गते लेखिएको अङ्क पहिले लेखिएको अङ्कलाई उडाई पछि थपिएको भन्ने छ, त्यस सम्बन्धमा म अनुभवी व्यक्ति नभएकाले गतेको अङ्क र रोज लेख्ने ठाउँ खाली राखिएको कारण रोज लेख्ने ठाउँ अली बढी छोडिएकाले अङ्क केही सङ्कुचन हुन गएको हुँदा पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६४।४।२८ को फैसला बदर गरी वादी दाबीबमोजिम गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी शान्तबहादुर शाही (खड्गो) कोतर्फबाट यस अदालतमा पेस भएको पुनरावेदनपत्र ।

पुनरावेदन अदालत पाटनले लिखत लिफा ठहराएको हदसम्म चित्त बुझेको छैन । लिखत लिफा हो वा तमसुक हो भन्ने सम्बन्धमा विशेषज्ञले राय दिन नसकेको अवस्थामा पुनरावेदन अदालतबाट पुनः परीक्षण गर्न पठाउँदा तमसुकको व्यहोरा लेखिसकेपछि कारणीको ल्याप्चे लाग्न गएको भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएबाट लिफा र तमसुक के हो भन्ने स्पष्ट नभएको अवस्थामा लिफा ठहर गरेको पुनरावेदन अदालतको

फैसला सो हदसम्म उल्टी गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको अ.बं. १३९ नं. बुझिएकी प्रतिवादी दुर्गादेवी शाहीको तर्फबाट यस अदालतमा पेस भएको पुनरावेदनपत्र ।

यसमा दाबी गरिएको मिति २०४६।१२।३०।५ को तमसुकमा लेखिएको अड्क ६ र ३० पहिलाको उडाई पछि थपिएको भन्ने विशेषज्ञको राय भएकामा सो लिखतलाई किर्ते भनी जिल्ला अदालतले जरिवाना गरेको फैसला उल्टी गरी दाबी नै खारेज गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसलामा वादीको दाबी हदम्याद विहिन हो वा हक दैयाविहिन व्यक्तिबाट परेको भन्न नसक्नुका साथै कुन कानूनको आधारमा उल्लिखित तमसुकको आधारमा इन्साफ गर्न नमिल्नेसमेत उल्लेख नभएकाले सो फैसला आफैँमा विरोधाभाषपूर्ण भई फरक पर्न सक्ने देखिएकाले अ.बं. २०२ नं. अनुसार प्रत्यर्थी प्रतिवादीलाई झिकाई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने व्यहोराको यस अदालतको मिति २०६६।५।२५ को आदेश ।

प्रतिवादी भाजुरत्न महर्जनले प्रतिउत्तर दिँदा लिखतको मितिका सम्बन्धमा विवाद उठाएको देखिन्छ । लिखत जाँच गरी विशेषज्ञले दिएको पहिलो र दोस्रो राय प्रतिवेदनमा उक्त मितिका सम्बन्धमा विवाद उठाएको देखिँदैन । विशेषज्ञको तेस्रो राय प्रतिवेदनमा २०४६ सालको अड्कमध्ये ६ पहिले लेखिएको अड्क उडाइ पछि लेखिएको हो भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ । त्यसैगरी लिखतको व्यहोरा लिफामा लेखिएको हो वा व्यहोरा लेखिसकेपछि ल्याप्चे लगाइएको हो भन्ने सम्बन्धमासमेत विशेषज्ञहरू बीच मतैक्य रहेको देखिएन । तसर्थ अब “लिखतको शीर, पुच्छार र बीचमा लागेको ल्याप्चे छापहरू एउटै व्यक्तिका हुन होइनन्” लिखतको मिति २०४६ सालको अड्क ६ पहिले लेखिएको अड्क उडाइ

पछि लेखिएको हो होइन र समुच्चा लिखत लिफामा लेखिएको हो वा पहिले व्यहोरा लेखी पछि ल्याप्चे लगाइएको हो भन्ने सम्बन्धमा राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशालामा लिखत पठाई जाँच प्रतिवेदन प्राप्त भएपछि विशेषज्ञको बकपत्र गराई नियमानुसार पेस गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतको २०६७।३।१६ को आदेश ।

लिखत व्यहोरामा विभिन्न स्थानमा सच्याइएको तथा थपिएको सङ्केत पाइन्छ । तीमध्ये लिखतको अन्तिम हरफको मिति २०४६ मध्ये पछिल्लो अड्क ६ साबिकमा भएको ४ अड्कको केही भाग उडाई फरक मसीले पछि लेखिएको देखिन्छ भन्नेसमेत व्यहोराको राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशालाको परीक्षण प्रतिवेदन ।

विवादित लिखतको इति संवत् २०४६ को अड्क ६ साबिक (पहिले) मा भएको अड्क ४ को केही भाग उडाई लेखिएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशालाका विशेषज्ञ सहायक वैज्ञानिक अधिकृत बासुदेव के.सी.ले यस अदालतमा गरेको बकपत्र ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक वादी र प्रतिवादी दुर्गादेवी शाहीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताहरू श्री बसन्तराम भण्डारी, श्री लोकभक्त राणा, विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री दामोदरप्रसाद जोशी, श्री बलबहादुर राई, श्री द्रोण दाहाल र श्री रामबहादुर राउतले प्रस्तुत विवादमा कपाली तमसुक लिफा हो, होइन भन्ने प्रश्न उपस्थित भएकामा परीक्षणबाट लिखत भन्ने स्थापित छ । अड्क सच्याएको सम्बन्धमा वादीसमेतलाई जरिवाना भएकामा पुनरावेदनबाट उल्टी भएउपर प्रतिवादीको पुनरावेदन परेको छैन । लिखत लिफा होइन भन्ने भएपछि लेनदेन कारोबार

भएको प्रस्ट नै छ । लिखतको अन्तिममा लेखिएको इति संवत्को हरफमध्ये २०४६ सालको ६ अङ्कलाई पुनरावेदन अदालतको आदेशले परीक्षण हुँदा विशेषज्ञले सो ६ अङ्कलाई ४ अङ्कको अनुमान गरेको छ । यसरी अनुमान गरिएको राय प्रतिवेदनलाई प्रमाणमा ग्रहण गरी गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६४।४।२८ को फैसला सो हदसम्म उल्टी गरी वादी दाबीबमोजिम होस् भन्नेसमेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

झिकाइएका प्रतिवादी भाजुरत्न महर्जनको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री विजयराज मिश्र, श्री बसन्त गौतम र श्री नवराज तिमिल्सेनाले कपाली तमसुक भनी वादीले दाबी गरेको लिखत लिफा हो भन्ने कुरा रेखा तथा लेखा विशेषज्ञ र राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशालाको परीक्षण प्रतिवेदनबाट प्रस्ट भएको छ । हाम्रो पक्षले वादीलाई पहिले नै मुद्दा मामिलाको क्रममा खाली लिफा दिई राखेकामा सोही लिफामा व्यहोरा भरी लेनदेनको तमसुक बनाएको हो । इति संवत् २०४४ साल लेखिएकोमध्ये ४ अङ्कलाई उडाई फरक मसीले ६ अङ्क लेखी सालमा २०४६ र गतेमा ३० बनाई लेनदेनमा दाबी गरेको देखिन्छ । जिल्ला, पुनरावेदन र यस अदालतको आदेशले भएका लिखत जाँच परीक्षणबाट इति संवत् २०४४ मध्ये पछिल्लो ४ अङ्कलाई उडाइ ६ अङ्क थपी २०४६ बनाइएको तथ्य स्थापित भएको हुँदा पुनरावेदन अदालतको फैसला सदर हुनुपर्दछ भन्नेसमेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

उपरोक्त व्यहोराको बहससमेत सुनी पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६४।४।२८ को फैसला मिलेको छ, छैन ? पुनरावेदक वादी र अ.बं. १३९ नं. बमोजिम बुझिएको प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुन सक्छ सक्दैन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय

दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा वादी शान्तबहादुर शाही (खड्गो) ले प्रतिवादी भाजुरत्न महर्जनले मिति २०४६।१२।३०।५ मा कपाली तमसुक गरी मसँगबाट रु.२,००,०००।- सावाँ र सो को हुने ब्याज एक वर्षभित्र तिर्ने बुझाउने भाखा राखी लिएकामा हालसम्म नतिरेको हुँदा प्रतिवादीबाट दिलाई भराउ पाउँ भनी काठमाडौँ जिल्ला अदालतमा मिति २०५६।१२।२९ गते प्रस्तुत मुद्दाको फिराद दायर गरेको देखिन्छ । प्रतिवादीले आफूले रकम लिएको होइन, विभिन्न मुद्दाको प्रयोजनको लागि लिएको खाली लिफामा व्यहोरा भरी रिसइवीका कारण मुद्दा दायर गरेको भन्ने व्यहोराको प्रतिउत्तर फिराएको देखिन्छ । इति संवत्को हरफमा लेखिएको २०४६ र चैत ३० गते वादीले आफैँले केरमेट गरी थपी कपाली तमसुकको व्यहोरा लेखी फिराद दायर गरेको हुँदा वादीलाई किर्ते गरेकामा सजाय गरी वादी दाबी खारेज होस् भनी अ.बं. ७८ नं. बमोजिम बयान गरेको देखिन्छ । सुरु काठमाडौँ जिल्ला अदालतबाट लेनदेनतर्फ वादी दाबी नपुग्ने ठहर्याई, वादी र अ.बं. १३९ नं. बमोजिम बुझिएको प्रतिवादीलाई किर्ते कागजको १० नं. बमोजिम बिगोको २५ प्रतिशतले हुने जरिवाना गर्ने गरी फैसला भएको देखिन्छ । उक्त फैसलाउपर वादी शान्तबहादुर शाही र बुझिएको प्रतिवादी दुर्गादेवी शाहीले गरेको पुनरावेदनमा पुनरावेदन अदालत, पाटनले मिति २०६४।४।२८ मा फिराद खारेज हुने ठहर्याई उल्टी फैसला गरेउपर वादी शान्तबहादुर शाही (खड्गो) र प्रतिवादी दुर्गादेवी शाहीको तर्फबाट यस अदालतमा छुट्टाछुट्टै पुनरावेदनपत्र दायर हुन आएको देखियो ।

३. प्रस्तुत मुद्दामा मुख्यरूपमा लेनदेन मुद्दाको फिराद हदम्यादभित्र दायर भएको हो, होइन भन्ने प्रश्न उपस्थित भएको पाइयो । वादीले मिति

२०४६।१२।३०।५ को लिखतको आधारमा मिति २०५६।१२।२९ मा लेनदेन मुद्दाको फिरोद दायर गरेको देखिन्छ । विवादित तमसुक चारपटक परीक्षण भएको तथ्यमा विवाद देखिएन । वादी दाबीको उक्त लिखतको सम्बन्धमा पहिलो पटक जाँच भई आएको परीक्षण प्रतिवेदनमा लिखतको ल्याप्चेहरूमा देखिएको जात, रेखाका बहाव र प्रस्ट देखिएको रेखाका गुणहरू आपसमा भिडी मिलेका छन भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको भए तापनि लिखत परीक्षण गर्ने विशेषज्ञले लिफामा पछि व्यहोरा भरेको वा नभरेको सम्बन्धमा परीक्षण नगरेको भनी बकपत्र गरेको देखिन्छ । काठमाडौं जिल्ला अदालतको आदेशले दोस्रोपटक परीक्षण गर्न पठाउँदा कपाली तमसुकको मिति हरफको महिना, गते, र रोज तथा साक्षी महलको साक्षीहरूको व्यहोरा साथै शिर, पुछार र व्यहोराहरूबीचको छापहरूको अवस्थाअनुसार लिफा कागजमा तमसुक व्यहोरा लेखिएको छ भन्नेसमेत व्यहोरा उल्लेख भएको देखिन्छ । त्यसै आधारमा सुरु जिल्ला अदालतले वादी दाबी नपुग्ने गरी फैसला गरेपछि यी वादीले पुनरावेदन अदालतमा राय प्रतिवेदन दिने विशेषज्ञको बकपत्र नभएको भनी जिकिर लिई पुनरावेदन गरेकामा उक्त लिखत पुनरावेदन अदालत, पाटनको आदेशले तेस्रोपटक परीक्षण हुँदा लिखतको अन्तिम हरफको इति संवत्को २०४६ सालको ६ अङ्क र चैत ३० को अङ्क पहिले लेखिएको अङ्कलाई उडाइ पछि थपिएको पाइयो भन्नेसमेत व्यहोरा उल्लेख गरी मिति २०६४।२।२५ मा विशेषज्ञले राय प्रतिवेदन दिएको पाइयो । उक्त राय व्यक्त गर्ने रेखा तथा लेखा विशेषज्ञ केशवबहादुर थापा क्षेत्रीले प्रतिवेदन व्यहोरा समर्थन गरी बकपत्र पनि गरेको देखिन्छ ।

४. यस अदालतको मिति २०६७।३।१६ को आदेशले उक्त विवादित लिखत पुनः जाँच गर्न राष्ट्रिय

विधि विज्ञान प्रयोगशालामा पठाएको देखिन्छ । उक्त प्रयोगशालाबाट मिति २०६७।७।१८ मा पठाएको परीक्षण प्रतिवेदन हेर्दा लिखतको अन्तिम हरफको मिति २०४६ मध्ये पछिल्लो अङ्क ६ साबिक (पहिले) मा भएको अङ्क ४ को केही भाग उडाई फरक मसीले लेखिएको पाइन्छ भन्नेसमेत व्यहोरा उल्लेख भएको देखिन्छ । उक्त लिखत परीक्षण गर्ने राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशालाका विशेषज्ञ सहायक वैज्ञानिक अधिकृत बासुदेव के.सी.ले राय प्रतिवेदन व्यहोरा समर्थन गरी यस अदालतमा बकपत्रसमेत गरेको देखिन्छ । यस प्रकार विशेषज्ञहरू केशवबहादुर थापा क्षेत्री र बासुदेव के.सी.ले अदालतमा आई यी वादी पुनरावेदकको तर्फबाट जिरह हुँदासमेत प्रतिवेदनमा उल्लिखित राय पुष्टि हुने गरी बकपत्र गरेको अवस्थामा प्रतिवेदनमा व्यक्त रायलाई अन्यथा भन्न मिल्ने अवस्था देखिएन ।

५. लिखत परीक्षणमा दक्षता हासिल गरेका विशेषज्ञहरूको राय न्याय सम्पादनको सहजताको लागि भएको तथ्यमा विवाद छैन । लिखत परीक्षण वैज्ञानिक कार्य हो । वैज्ञानिक तरिकाले विवादित लिखतको परीक्षण हुने हुँदा विशेषज्ञको राय विश्वास नगर्ने मनासिब आधार र कारण भएमा बाहेक निजले व्यक्त गरेको रायलाई अस्वीकार गर्न मिल्दैन । प्रस्तुत विवादमा चारपटक विशेषज्ञले विवादित तमसुकको परीक्षण गरेको कुरा मिसिलबाट देखिन आएको छ । पुनरावेदन अदालतले विषय विशेषज्ञ केशवबहादुर थापा क्षेत्रीबाट लिखतको परीक्षण गराई कपाली तमसुकको इति संवत्को २०४६ सालमध्ये ६ अङ्क र चैत ३० को अङ्क पहिले लेखिएको अङ्कलाई उडाई पछि थपिएको पाइएको भनी दिएको रायको आधारमा फिरोद खारेज हुने गरी फैसला गरेको देखिन्छ । यस अदालतको आदेशले भएको परीक्षण प्रतिवेदनमा पनि लिखत सट्टे हो भन्ने देखिएको छैन । पटकपटक

भएका परीक्षण प्रतिवेदनमा अन्तरविरोध देखिएको भए अदालतले अन्य विकल्प खोजी न्याय निरूपण गर्नुपर्ने हुने थियो । तर, परीक्षण प्रतिवेदनबाट वादी दाबीको लिखतको अन्तिम हरफको इति संवत् पछि लेखिएको २०४६ सालमध्ये ६ अङ्क र चैत ३० को अङ्क पहिले लेखिएको अङ्कलाई उडाई पछि थपिएको भन्ने देखिँदा लिखत सद्दे हो भन्ने देखिन आएन ।

६. मुलुकी ऐन अ.बं. ७८ नं. बमोजिम प्रतिवादीले लिखतलाई अस्वीकार गरी शङ्का गरेकामा लिखत परीक्षणबाट सो शङ्काको निवारण भइसकेको देखिन आयो । यसरी रेखा तथा लेखा विशेषज्ञ केशवबहादुर थापा क्षेत्रीले मिति २०६४।२।२५ मा दिएको राय प्रतिवेदन र राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला, खुमलटारको मिति २०६७।७।१८ को राय प्रतिवेदनले विवादित कपाली तमसुकको लिखत मिति २०४६।१२।३०।५ मा विधिवत तयार भएको भन्ने देखिन आएन । परिणामतः उक्त कपाली तमसुकको लिखत वादीले कित्ते जालसाजीबाट नै तयार भएको भन्ने देखिन आयो । त्यसमा पनि मिसिल संलग्न रहेको लिखतमा लेखिएको अन्तिम हरफको इति संवत् २०४६ सालमध्ये ६ अङ्क लेखिएको ठाउँमा प्वाल परेको प्रस्ट देखिएबाट पनि कित्ते जालसाजीबाट लिखत तयार भएको तथ्य समर्थित हुन आयो ।

७. अतः वादीले मुलुकी ऐन लेनदेन व्यवहारको २ नं. को १० वर्षे हदम्यादभित्र नै फिराद परेको देखाउन इति संवत्को २०४६ सालमध्येको पछिल्लो ६ अङ्क थप गरेको परीक्षण प्रतिवेदनबाट पुष्टि हुन आएको मिति २०५६।१२।२९ गते दायर भएको फिराद हदम्याद विहिन देखिन आएको पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०६४।४।२८ मा फिराद खारेज गर्ने ठहर्याइ भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक वादी र अ.बं.

१३९ नं अनुरूप बुझी प्रतिवादी बनाइएकी लिखत साक्षीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. जगदीश शर्मा पौडेल

इति संवत् २०७१ साल पुस २२ गते रोज ५ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : भीमबहादुर निरौला

निर्णय नं.१४०९

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
फैसला मिति : २०७१।१२।२२
०७०-CI-०४१६

मुद्दा : दर्ता फोड गरी दर्ता गरिपाउँ ।

पुनरावेदक/प्रतिवादी : जिल्ला महोत्तरी, कोल्हुवा
वगेया गाउँ विकास समिति वडा नं. ३ बस्ने
बिर्जु महतो

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : ऐ.ऐ. बस्ने बेचन महतो

- संयुक्त दर्तामा रहेको सम्पत्तिमा अन्यथा उल्लेख भएमा बाहेक सबै दर्तावालाको बराबर हक रहेको मान्नुपर्ने हुन्छ । सो

सम्पत्तिमा बराबर हक छैन भन्ने कुरा कुनै पक्षले भन्न मिल्दैन । संयुक्त दर्ता र हाँगापिच्छे सगोल लगायतको अरु दर्ताको यहि फरक हो । सगोल दर्तामा दर्तावाला भनेको आलङ्कारिक हुन्छ । सगोल जग्गामा दर्तावाला लगायतका अंसियारहरूको हक हुन्छ । संयुक्त दर्तामा बराबर हक हुन्छ । प्रस्तुत दर्तामा यी प्रतिवादी आफैँ सहभागी भै कहिकतै नालिश नगरी चित्त बुझाई व्यवहारसमेत चलाई बसेको र वादीले दर्ता फुटाउनका लागि कारवाही चलाएपछि प्रतिउत्तरपत्रबाटमात्र यो विवाद खडा गरेकोलाई मनासिब मान्न नमिल्ने ।

- अपुतालीको विवादलाई संयुक्त दर्ताले टुङ्ग्याई सकेको छ । संयुक्त दर्ताभन्दा पहिलेको अपुताली हक हिस्साको कुरालाई फेरी ब्युँताउनका लागि विबन्धन, समर्पण, व्यवहार तथा कारोबारको निश्चितता (certainty of transactions), असल नियत, सदाचार र नैतिकता सबै कुराले प्रतिवादीलाई छेकेको छ । ती छेकबारहरू निरर्थक हुने गरी अपुतालीको महल लगायतका कानूनले प्रतिवादीलाई मद्दत गरेको र प्रतिवादीले ती कानूनको आधार लिन सकेको देखिँदैन । उल्टो यसमा अपुतालीको महलको २० नं. को हदम्यादको छेकबारसमेत लाग्ने अवस्था रहने ।

(प्रकरण नं. ५)

पुनरावेदक/प्रतिवादीको तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता लक्ष्मीबहादुर निराला

प्रत्यर्थी/वादीको तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, अ. ब. ८२, अ. ब. १८४(क), १८५
- मुलुकी ऐन, अपुतालीको महलको २० नं.
- प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३ र ५४

सुरु तहमा फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या. श्री चिन्तामणि बराल

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या. श्री डम्बर बहादुर शाही

मा.न्या. श्री विनोद शर्मा

फैसला

न्या. गोविन्दकुमार उपाध्याय : न्याय

प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको मिति २०६९।१।१८ को फैसलाउपर पुनरावेदन पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार रहेको छ :

हाप्रो काकी पानो देवीको कुनै छोरा छोरी नभएको र निस्सन्तान नै परलोक हुनु भएको हुँदा काकी पानो देवीको नाममा दर्ता रहेको जिल्ला महोत्तरी गा.वि.स. वहोरा जव्दी वडा नं. १ कि.नं. १६४, ऐ. वडा नं. २ को कि.नं. २४८ र ६३६ तथा ऐ. वडा नं. ३ को कि.नं. ६९, ७३, ११७ र १४३ समेत क्षेत्रफल २-११-१३^१/_२ जग्गाहरू हामी वादी प्रतिवादीको नाममा संयुक्त दर्ता गराई भोग चलन गरी आएको थियोँ तर मालपोत तिर्ने कार्य तथा व्यवहारमा कठिनाई हुने भएको हुँदा आ-आफ्नो भोगअनुरूप दर्ता फुटाई छुट्टाछुट्टै दर्ता गराई मेरो भागमा पर्ने ३ भागको १ भाग जग्गा मेरो नाममा दर्ता गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको फिरादपत्र ।

स्व. गोपी महतोको ३ भाइ छोरा झपसी महतो, रामलखन महतो र दुखरन महतो भएकामा हाम्रा बाबु काकाको बीचमा भएको बन्डापत्रको लिखतमा नै २०२४ सालमा दुखरन महतोको छोरा नभएकाले निजहरू श्रीमान् श्रीमती परलोक भएपश्चात् झपसी महतोका सन्तानले आधी र आधी रामलखन महतोको सन्तानले लिने खाने भनी उल्लेख भै सकेको छ । यसरी म रामलखनको सन्तान बिर्जु महतोको आधा र आधामा निज वादी बेचन महतो र सुदामा देवीको उक्त सम्पत्तिमा हक लाग्ने हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिउत्तरपत्र ।

प्रतिवादी सुदामा देवीको नाउँमा जारी भएको म्याद मिति २०६७।२।२२ मा टाँस तामेल भए पनि प्रतिउत्तर नफिराई सुरु म्यादै गुजारी बसेको तथा र.नं. ३७० मिति २०२५।७।१२ मा पारित भएको बन्डापत्रको प्रमाणित प्रतिलिपि मिसिल संलग्न रहेको देखिन्छ ।

वादी दाबीका कि.नं. १६४, ६९, ७३, ११७, १४३, २४८ र ६३६ का कित्ता जग्गा वादी बेचन महतो र प्रतिवादी बिर्जु र सुदामा देवीका नाउँमा संयुक्त दर्ता रहेको भनी मालपोत कार्यालय, महोत्तरीको च.नं. ५७६ मिति २०६७।५।२० को पत्र साथ प्राप्त जग्गाको दर्ता उतार स्नेस्ताको प्रतिलिपिबाट देखिन्छ । प्रतिवादीको जिकिरअनुसार बिर्जु महतोले आधा र आधामा बेचन र सुदामाले पाउने भन्ने प्रमाण प्रतिवादीबाट गुज्रन आएको नदेखिँदा वादी दाबीअनुसार ३ भागको १ भाग जग्गाको दर्ता फोड गरी वादीका नाउँमा दर्तासमेत हुने ठहर्छ भनी सुरु महोत्तरी जिल्ला अदालतबाट मिति २०६८।१२।२१ गते भएको फैसला ।

मैले प्रतिउत्तरपत्रमा गोपी महतोको ३ जना छोराहरूमा एक जना दुखरन महतोको छोरा नभएको निजको श्रीमती पानो देवी मर्दा अपुतालीमा प्राप्त

गरी संयुक्त दर्ता भएको तर्फ विचार गरी रामलखन र झपसीका सन्तानले आधा आधा पाउने गरी निर्णय गर्नु पर्नेमा सोतर्फ प्रमाण बुझ्दै नबुझी गरेको फैसला गैरकानूनी, त्रुटिपूर्ण रहेकाले उक्त फैसला बदर गरी इन्साफ प्रदान गरिपाउँ भन्ने प्रतिवादीको पुनरावेदन अदालत जनकपुरमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

अघिल्लो पुस्ताका अंसियारहरू झपसी, रामलखन, दुखरन (पानादेवी) का बीच मिति २०२५।७।१२ मा भएको बन्डापत्र व्यहोराबाटसमेत पानोदेवी (दुखरनको श्रीमती) को अंश भागमा परेको सम्पत्ति निजको शेषपछि समान पुस्ताका रामलखन र झपसी अथवा निजका हाँगातर्फ आधा आधा बाडी खाने भन्ने देखिँदैन । हालको अवस्थामा समान पुस्ताका रामलखन र झपसीसमेतको निधन भई झपसीतर्फका बेचन तथा सुदामादेवी (मिश्रीलालको श्रीमती) तथा रामलखन तर्फका बिर्जु महतोसमेत समान पुस्ताका ३ जना रही पानो देवीको निधनपश्चात् निजका नाउँको उल्लिखित ७ कित्ता जग्गाहरू यी वादी र प्रतिवादीहरू तीन जनाका नाउँमा संयुक्त नामसारी भई आएको अवस्थामा झपसी तथा रामलखनको हाँगातर्फ आधा आधा हुनुपर्ने भन्ने वादी दाबी सबुद प्रमाणबाट पुष्टि हुन नसकेको अवस्था हुँदा अपुताली खाने समान हकदार संयुक्त दर्ता स्नेस्ता रहेका वादी तथा प्रतिवादीहरू तीन जनाको समान हक रहन जाने स्थिति भएकाले वादी दाबीबमोजिम तीन भागको एक भाग जग्गाको दर्ता फोड गरी वादीका नाउँमा दर्तासमेत हुने ठहर्‍याएको सुरु महोत्तरी जिल्ला अदालतको मिति २०६७।१२।२१ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको मिति २०६९।१।१८ को फैसला ।

सुरु जिल्ला अदालतको फैसलालाई सदर गर्ने पुरावेदन अदालत, जनकपुरको फैसलामा अपुतालीको

१ नं.समेतको व्यवस्थाको पालना नगरी फैसला भएको छ। दुखरन महतो र पानो देवीको मृत्यु पछि अपुताली पर्न आएका कारण हामी ३ जना अंसियार बाँकी रहेकाले हाम्रो नाउँमा नामसारी गरिएको हो। मृतकको अपुताली निजकै दाजुहरू झपसी र रामलखनलाई प्राप्त भएको हो र यस अर्थमा झपसी महतोको सन्तानले १ भाग र रामलखनको सन्तानले १ भाग गरी इन्साफ गर्नुपर्नेमा ३ भाग लाग्ने गरी भएको फैसला अपुतालीको सिद्धान्तसमेतको प्रतिकूल भएकाले मुद्दा दोहोर्याई हेरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी बिर्जु महतोको निवेदनपत्र।

मर्नेको सम्पत्ति क-कसमा जाने भन्ने कानूनी प्रश्न रहेको यस मुद्दामा निजका समानस्तरका दुई दाज्यू रहेकामा विवाद छैन। दुई दाजुमध्ये १ जनाको दुई छोरा र एक जनाको १ छोरा रहेको अवस्थामा मृतक दुखरनका निकटस्थ समान पुस्ताका झपसी र रामलखनमा निजको सम्पत्ति गई त्यसपछि मात्र निजहरूका छोरोमा विभाजन हुनुपर्ने हुन्छ। प्रस्तुत मुद्दा अपुताली विषयक नभई दर्ता फोड गरिपाउँ भन्ने भएबाट मृतकका तीन भतिजामा समानरूपमा सम्पत्ति विभाजन गर्न अ.बं. ८२ नं. को हकदैयाको सिद्धान्तसमेतले मेल खाँदैन। झपसीतर्फ एकजना र रामलखनतर्फ एकजना गरी बेचन महतो र बिर्जु महतोमात्र दुई अंशी देखिएकामा तीन भागको एका भागमात्र दर्ता फोड गरी वादी नाउमा दर्ता हुने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको मिति २०६९।१।१८ को फैसलामा अ.बं. ८२, अ.बं. १८४(क), १८५ तथा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३ र ५४ को त्रुटि गरी भएको देखिँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१)(क) बमोजिम प्रस्तुत मुद्दामा दोहोर्याई पाउने निस्सा प्रदान गरिएको छ भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतबाट भएको मिति २०७०।४।२२ को आदेश।

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री लक्ष्मीबहादुर निरालाले ३ अंसियारमध्ये १ जनाको मृत्यु भएपश्चात् निजको नाउँको सम्पत्ति बाँकी रहेका मूल अंसियारहरूको बराबर भाग लाग्ने अवस्था हुन्छ, सोभन्दा मुनिका अंसियारहरूलाई बराबर भाग लाग्ने अवस्था हुँदैन। अतः हाल संयुक्त दर्तामा रहे तापनि वादी दाबीका जग्गा २ भाग लाग्ने हो भनी गर्नुभएको बहस सुनियो। मिसिल अध्ययन गरियो।

अब पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको फैसला मिलेको छ छैन भनी निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो।

२. यसमा काकी पानो देवीको कुनै छोरा छोरी नभएको र निःसन्तान परलोक हुनुभएको हुँदा काकी पानो देवीको नाममा दर्ता रहेको जिल्ला महोत्तरी गा.वि.स. वहोरा जब्दी वडा नं.१को कि.नं. १६४, ऐ. वडा नं.२ को कि.नं. २४८ र ६३६ तथा ऐ. वडा नं.३ को कि.नं. ६९, ७३, ११७ र १४३ समेतको क्षेत्रफल २-११-१३^१/_२ जग्गाहरू हामी वादी प्रतिवादीको नाममा संयुक्त दर्ता गराई भोग चलन गरी आएको थियो तर व्यवहारमा कठिनाई भएको हुँदा दर्ता फुटाई तीन भागको १ भाग मेरा नाममा दर्ता गरिपाउँ भन्ने फिराद भएकामा हाम्रा बाबु काकाको बीचमा भएको बन्डापत्रको लिखतमा नै २०२४ सालमा दुखरन महतोको छोरा नभएकाले निजहरू श्रीमान् श्रीमती परलोक भएपश्चात् झपसी महतोका सन्तानले आधा र आधा रामलखन महतोको सन्तानले लिने खाने भनी उल्लेख भैसकेको छ अतः म बिर्जु महतोको आधा र आधामा बेचन र सुदामा देवीको हक लाग्ने अवस्था छ भन्ने प्रतिउत्तर फिराएको देखिन्छ। सुरु जिल्ला अदालतबाट ३ भागको १ भागमात्र वादीले पाउने ठहर्याई फैसला

भएको र सो फैसला सदर गरी पुनरावेदन अदालतबाट फैसला भएको अवस्था छ । त्यसमा मुद्दा दोहोर्याई पाउँ भनी प्रतिवादीले यस अदालतमा निवेदन गरेकामा झपसीतर्फ एकजना र रामलखनतर्फ एकजना गरी बेचन महतो र बिर्जु महतो दुई अंशीमात्र देखिएकामा दुई भाग नलगाई वादीका नाउँमा ३ भागको १ भाग दर्ता हुने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको फैसलामा त्रुटि रहेको भन्नेसमेतका आधारमा प्रस्तुत मुद्दामा दोहोर्याई पाउने निस्सा प्रदान गरिएको पाइयो ।

३. यसमा गोपी महतोको ३ भाइ छोराहरू झपसी महतो, रामलखन महतो र दुखरन महतो भएको र दुखरन तथा निजकी श्रीमती पानोदेवीको मृत्यु भैसकेको तथा प्रस्तुत मुद्दाका वादी प्रतिवादीहरू झपसी महतो र रामलखन महतोका सन्तान र बुहारी भएको भन्ने कुरामा विवाद देखिँदैन । एक हाँगाको मृत्युपश्चात् निजको नाउँको सम्पत्ति समान तहका हकवालाले बराबर पाउनुपर्ने भन्ने नै प्रतिवादी पुनरावेदकको जिकिर तथा यस अदालतबाट प्रदान भएको निस्साको आधार देखिन्छ । तर यसको लागि पुनरावेदकले वादी भै दाबी लिन सक्नुपर्छ । पुनरावेदकले प्रतिउत्तरपत्रबाट प्रस्तुत दर्तालाई चुनौति गर्न मिल्दैन । बेलायतलगायतका केही मुलुकमा जस्तो नेपालमा प्रतिदाबी (counter claim) पेस हुने कानूनी व्यवस्था देखिन्छ ।

४. विवादित जग्गाहरूको संयुक्त दर्ता प्रक्रियालाई प्रतिवादीले स्वीकार गरेको कारणबाटै विवादित जग्गा वादी बेचन महतो, सुदामा देवी र यी प्रतिवादीको नाममा संयुक्त दर्ता भएकामा विवाद छैन । संयुक्त दर्ता गर्दाकै अवस्थामा प्रतिवादीले हाँगा पिच्छेको विवाद खडा गरेको भए त्यसमा विचार गर्न सकिन्थ्यो । त्यसबेला मृतकको हकवाला दुई हाँगामध्ये

एउटै हाँगाबाट निःसृत दुईले १/१ भाग तर अर्को हाँगाको यी प्रतिवादी एक व्यक्तिले १ भागमात्र पाउनु पर्ने कारण जान्न सकिन्थ्यो । त्यसमा एउटै हाँगाका बेचन र सुदामाले १/१ भाग पाउने गरी दर्ता हुने विभिन्न कारण जस्तो कि मृतकको हेरचाह, सेवा वा अरु हकवालाले पहिले गरेको सेवा आदि बापत निर्वाह गर्नुपर्ने दायित्वबाट छुटकारा आदि हुन सक्छन् । त्यस किसिमले दर्ता हुने नसक्ने भन्ने अपुतालीको महलको कानूनी संरचना पनि छैन । हकवालाले पाउनेभन्दा कम लिएर वा लिँदै नलिएर हक छाड्नलाई संविधानले कुनै छेकबार नलगाए जस्तै यसमा पनि अपुतालीका हकवालाहरूले के कस्तो भाग लगाउने भन्ने कुरा आपसी सहमतिमा जसरी पनि गर्नलाई अपुतालीको महलको कुनै बाधा छेकबार गरेको छैन । यो संयुक्त दर्ता प्रतिवादीको इच्छा विरुद्ध भएको देखिँदैन । यसबाट दर्तावालाहरूले स्वेच्छाले अपुतालीको हिस्साको विवाद टुङ्ग्याई संयुक्त दर्तामा दाबीका जग्गाहरू राखेको पाइन्छ । अहिलेको विवाद भनेको संयुक्त दर्ताको जग्गामा कसको कति हक पुग्ने भन्ने नै हो न कि दुखरन र पानो देवीको अपुताली के कसरी भाग लाग्ने भन्ने हो ।

५. संयुक्त दर्तामा रहेको सम्पत्तिमा अन्यथा उल्लेख भएमा बाहेक सबै दर्तावालाको बराबर हक रहेको मान्नु पर्ने हुन्छ । सो सम्पत्तिमा बराबर हक छैन भन्ने कुरा कुनै पक्षले भन्न मिल्दैन । संयुक्त दर्ता र हाँगा पिच्छे सगोललगायतको अरु दर्ताको यै फरक हो । सगोल दर्तामा दर्तावाला भनेको आलङ्कारिक हुन्छ । सगोल जग्गामा दर्तावाला लगायतका अंसियारहरूको हक हुन्छ । संयुक्त दर्तामा बराबर हक हुन्छ । प्रस्तुत दर्तामा यी प्रतिवादी आफैँ सहभागी भै कर्हिकतै नालिस नगरी चित्त बुझाई व्यवहारसमेत चलाई बसेको र वादीले दर्ता फुटाउनका लागि

कारवाही चलाएपछि प्रतिउत्तरपत्रबाटमात्र यो विवाद खडा गरेकोलाई मनासिब मान्न मिल्दैन। अपुतालीको विवादलाई संयुक्त दर्ताले टुङ्ग्याई सकेको छ। संयुक्त दर्ता भन्दा पहिलेको अपुताली हक हिस्साको कुरालाई फेरि ब्युँताउनका लागि विवन्धन, समर्पण, व्यवहार तथा कारोबारको निश्चितता (certainty of transactions), असल नियत, सदाचार र नैतिकता सबै कुराले प्रतिवादीलाई छेकेको छ। ती छेकबारहरू निरर्थक हुने गरी अपुतालीको महललगायतका कानूनले प्रतिवादीलाई मद्दत गरेको र प्रतिवादीले ती कानूनको आधार लिन सकेको देखिँदैन। उल्टो यसमा अपुतालीको महलको २० नं. को हदम्यादको छेकबारसमेत लाग्ने अवस्था रहन्छ।

६. माथि उल्लेख भएबमोजिम वादी प्रतिवादीहरूको संयुक्त दर्तामा रहेको विवादित ७ कित्ता जग्गाहरूमा सबै दर्तावालाको बराबर हक हुने भएकाले दाबीबमोजिम तीन भागको एक भाग जग्गाको दर्ता फोड गरी वादीका नाउँमा दर्तासमेत हुने ठहर्याएको सुरु महोत्तरी जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको मिति २०६९।१।१८ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ। यस अदालतले मिति २०७०।४।२२ मा प्रदान गरेको निस्सासँग सहमत हुन सकिएन। प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।
न्या. दीपकराज जोशी

इति संवत् २०७१ साल चैत २ गते रोज २ शुभम्।
इजलास अधिकृत : सुमनकुमार न्यौपाने

निर्णय नं. ९४१०

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.
आदेश मिति : २०७१।१।१३।१३।४

०७०-WO-०३१३

मुद्दा : उत्प्रेषण।

रिट/निवेदक : जिल्ला सर्लाही गा.वि.स. गोडैता
वडा नं.१ घर भई हाल चिकित्सा विज्ञान
राष्ट्रिय प्रतिष्ठान वीर अस्पतालअन्तर्गत
प्यारासाईटोलोजी युनिट प्याथोलोजी विभाग
ल्याव टेक्निसियन अधिकृत छैठौं तहमा
कार्यरत् शोभाचन्द्र मिश्र

विरुद्ध

विपक्ष : स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय,
रामशाहपथ, काठमाडौंसमेत

- कानूनद्वारा तोकिएको निकाय वा पदाधिकारीलाई भएको सरुवा गर्ने अधिकार तल्लो निकायलाई भएकामा माथिल्लो निकायले प्रयोग गर्ने नमिल्ने भनी व्याख्या गर्न नमिल्ने।
- विधायिकाको मनसाय सरुवा गर्दा माथिल्लो निकायका पदाधिकारीलाई भएको सरुवा गर्ने अधिकार सोभन्दा तल्लो निकाय तथा पदाधिकारीले प्रयोग नगरुन् भन्ने हो। तर जुन निकाय वा पदाधिकारीलाई सरुवा गर्ने अधिकार

तोकिएको छ सो निकाय वा पदाधिकारीलाई भएको सरुवा गर्ने अधिकारले तोकिएको निकाय वा पदाधिकारीभन्दा माथिल्लो निकायको सरुवा गर्न सक्ने अधिकारलाई सङ्कुचित गरेको अवस्था होइन । त्यसरी सङ्कुचित गरिएमा तल्लो निकायबाट भए गरेको अनियमिततालाई माथिल्लो निकायले उचित तवरबाट नियन्त्रण गर्न सक्ने अवस्थासमेत आउँदैन । माथिल्लो निकाय तथा पदाधिकारीले गरेको त्यस्तो सरुवालालाई मान्यता नदिने हो भने न्याय र कानूनको मर्म प्रतिकूल हुन जाने ।

(प्रकरण नं. ४)

आयोगको मिति २०७०।६।४ को सहमति तथा नेपाल सरकार (सचिवस्तर) को मिति २०७०।६।१८ को निर्णयानुसार तपाइँलाई देहायबमोजिम सरुवा गरिएको छ भनी सरुवा गरिएको व्यहोरा मिति २०७०।५।२० मा प्राप्त भयो ।

साबिक पद तथा कार्यालय सरुवा गरिएको पद तथा कार्यालय

सेवा:- नेपाल स्वास्थ्य सेवा समूह:- मे.ल्या.टे.

पद:- ल्याब टेक्निसियन

तह:- छैठौं

कार्यालय:- चि.वि.रा.प्र.

वीर अस्पताल काठमाडौं

सेवा:- नेपाल स्वास्थ्य सेवा समूह:- मे.ल्या.टे.

पद:- ल्याब टेक्निसियन

तह:- छैठौं

कार्यालय:- जिल्ला

स्वास्थ्य कार्यालय, गोरखा

रिट/निवेदकको तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ताहरू सुनिलरञ्जन सिंह, अरविन्दकुमार सिंह र धिरेन्द्रकुमार शाह

विपक्षीको तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता रेवतीराज त्रिपाठी र विद्वान् अधिवक्ता पूर्णिमा गुरागाईं
अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ को दफा २१
- स्वास्थ्य सेवा नियमावली, २०५५ को नियम ३१

आदेश

न्या. चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा. : नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा ३२ र १०७(२) अनुसार पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् आदेश यसप्रकार छ :

स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालयको मिति २०७०।६।१८ को सरुवासम्बन्धी पत्रमा निर्वाचन

विपक्षीहरूको कार्यले मनसायपूर्वक र ममाथि कलुसित भावना राखी सरुवा गरिएको प्रस्ट देखिन्छ । मलाई स्वास्थ्य सेवा विभागको मिति २०६३।१२।१९ को निर्णयानुसार च.नं. २८५ मार्फत साबिक पद र कार्यालय मे.ल्या.टे. शुकुराज ट्रपिकल तथा सरुवा रोग अस्पताल टेकुबाट मे.ल्या.टे. वीर अस्पताल काठमाडौंमा सरुवा गरिएको थियो । वीर अस्पतालले २०६४।१।२ को पत्रद्वारा वीर अस्पतालको प्याथोलोजी विभागमा काम काजमा लगाएपश्चात् हालसम्म अनवरतरूपमा कार्यरत् छु । मलाई नेपाल सरकार स्वास्थ्य सेवा विभागको मिति २०६४।४।३० को निर्णयानुसार २०६४।२।१४ देखि लागू हुने गरी अधिकृत छैठौं तहमा सेवा स्वास्थ्य समूह प्याथोलोजीमा स्तरवृद्धि गरिएको थियो ।

चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान ऐन, २०६३ को दफा ४ ले प्रतिष्ठान स्वशासित र संगठित संस्था हुने भनी व्यवस्था गरेको छ । उक्त ऐनको दफा २४ बमोजिम नेपाल सरकारले कर्मचारी प्रतिष्ठानको

अनुरोधमा मात्र काजमा खटाउन सक्ने व्यवस्था गरेको छ । ऐजको दफा ३४ ले कर्मचारी प्रतिष्ठानमा रहन सक्ने व्यवस्था गरेको छ । मिति २०६५।१०।१० मा चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान सभाको बैठकबाट चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान ऐन, २०६३ को दफा ३४ पुनर्लेखन भएको छ । साथै वीर अस्पतालले २०६८।६।१२ मा कर्मचारीहरूको वृत्ति विकास सम्बन्धमा निर्णय तथा व्यवस्थाबारे स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालयको सचिवलाई चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान कार्यकारी परिषद्को बैठक नं. ६३ निर्णय नं. २ को उतार पठाउँदा दफा ३४ मन्त्रालयबाट लागू नगरिएको सम्बन्धमा जानकारी गराईएको थियो ।

वीर अस्पतालमा नेपाल सरकार स्वास्थ्य सेवातर्फका ६३३ जना कर्मचारी र चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान विकास समितितर्फका ४३५ जना कर्मचारी कार्यरत रहेको बेला नेपाल सरकारतर्फको कर्मचारीहरूको वृत्ति विकासमा काखापाखा भएको अवस्थामा नेपाल सरकारतर्फको कर्मचारीहरूको हकहितको लागि नेपाल सरकार कर्मचारी हकहित संघर्ष समिति आधिकारिक ट्रेड युनियन वीर अस्पताल काठमाडौं मेरो अध्यक्षतामा तदर्थ समिति गठन भै कार्यहरू हुँदै आएको छ ।

नेपाल सरकारतर्फ स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालयमा कार्यरत कर्मचारीहरू त्यहीँको कर्मचारी हुनुपर्ने भनी चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान ऐनको दफा ३४ को कार्यान्वयनको लागि संवत् २०६९-WO-१२८३ समेतको रिट निवेदनको अन्तिम टुङ्गै नलागी म नेपाल सरकारतर्फका कर्मचारीहरूबाट खोलिएको ट्रेड युनियनको अध्यक्षलाई निर्वाचनको मुखमा नै विपक्षीहरूबाट गैरकानूनीरूपमा सरुवा गरिएको छ । निर्वाचन आयोगबाट मिति २०७०।६।१४ मा दिइएको सरुवाको सहमति त्रुटिपूर्ण र गैरकानूनी भएको भन्दै

त्रुटी सच्याउनलाई निवेदन गर्दा मौखिकरूपमा त्यहाँबाट केही हुँदैन भनी फर्काएका थिए ।

नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ को चौथो संशोधन अध्यादेश २०६९ को दफा २० को उपदफा (२)(क) को कानूनी व्यवस्थाअनुसार छैठौं र सातौं तहका कर्मचारीको हकमा सम्बन्धित विभागीय महानिर्देशक वा महानिर्देशक पद नभएको विभागमा निर्देशकले मात्रै सरुवा गर्न पाउने, उक्त दफाको उपदफा (२)(ख) ले आठौं, नवौं र दशौं तहका कर्मचारीको हकमा मन्त्रालयको सचिवले सरुवा गर्न पाउने कानूनी अधिकार राख्दछ । यसरी म छैठौं तहका अधिकृतलाई कानूनले सरुवा गर्ने अधिकार सचिवलाई नभएकाले सरुवा बदर गरिपाउँ ।

मिति २०७०।६।१८ को सरुवापत्रमा प्रस्टरूपमा मेरो साबिक पद तथा कार्यालय वीर अस्पताल, चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान ऐन, २०६३ द्वारा सञ्चालित भएको हुँदा उक्त ऐनको दफा ४ कोविपरीत नेपाल सरकार स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालयले स्वशासित र संगठित संस्थामाथि शासन गर्न खोजिएको प्रस्ट देखिन्छ । व्यक्तिगत रीसङ्गीको कारणले स्वशासित संस्थामाथि हस्तक्षेप गर्दा वीर अस्पतालले केही नगरी नबोली चुप लागेर बस्नुभनेको एकआपसमा मिलेमतो गरी जसरी पनि मलाई गैरकानूनीरूपमा सरुवा गराउनु हो ।

वीर अस्पतालले नेपाल सरकारको कर्मचारीको सरुवासम्बन्धमा कानूनी सल्लाहकारबाट प्रस्टरूपमा यस प्रतिष्ठानमा रहन नचाहने नेपाल स्वास्थ्य सेवाका कर्मचारीहरूले आफ्नो राजीखुशीअनुसार सरुवा भई रमाना लिएर जान सक्नेछ भनी कानूनी राय दिएका थिए । सोअनुसार मैले आफ्नो राजीखुशीले माग गरेको खण्डमा मात्र सरुवा गर्न सक्दथ्यो तर उक्त सरुवामा मेरो कुनै प्रकारको

सहमति छैन ।

विपक्षीहरूमध्ये नेपाल सरकार स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालयले मिति २०७०।६।१८ मा मलाई गरिएको सरुवा नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ को चौथो संशोधन २०६९ को दफा २० को उपदफा २(क) को विपरीत स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालयको सचिवलाई सरुवा गर्ने अधिकार नै छैन । क्षेत्राधिकार विहीन अधिकारको प्रयोग गरेकाले अधिकारपृच्छाको रिट जारी गरी मिति २०७०।६।४ को निर्वाचन आयोगको सहमतिपत्र र नेपाल सरकार (सचिवस्तर) को मिति २०७०।६।१८ को निर्णयानुसार गैरकानूनीरूपमा गरिएको सरुवालाई उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरिपाउँ । साथै चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान ऐन, २०६३ को दफा ३४ सम्बन्धी ०६९-WO-१२८३ को निवेदनको टुङ्गो लागेपछि सोहिअनुसार हुने गरी मलाई यथावतरूपमा साबिक पद तथा कार्यालयमा कार्य गर्न दिनु भनी परमादेशको आदेश जारी गरी तत्कालको लागि अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्ने रिट निवेदन ।

यसमा निवेदकको मागबमोजिम आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन आदेश जारी हुनु नपर्ने भएमा सोको कारण तथा प्रमाणसहितको लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी प्रत्यर्थीहरूका नाममा म्याद जारी गरी म्यादभित्र लिखित जवाफ पेस भए वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु । अन्तरिम आदेशको सम्बन्धमा दुवै पक्ष राखी छलफल गराई निर्णयमा पुग्नु उपयुक्त हुने हुँदा मिति २०७०।७।१३ को छलफलको लागि पेसी तोकी विपक्षीहरूलाई सूचित गर्नु । साथै सो छलफल नभएसम्मको लागि नेपाल सरकार स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालयबाट मिति २०७०।६।१८ को निवेदकलाई सरुवा गर्न जारी गरिएको पत्र तत्काल

कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु र निवेदकलाई साबिक पद र कार्यालयमा साबिकको हैसियतमा काम गर्न दिनु भनी विपक्षीहरूको नाममा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) बमोजिम यो अल्पकालिन अन्तरिम आदेश जारी गरिदिएको छ । विपक्षीहरूलाई सूचित गरी नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।७।८ को आदेश ।

वीर अस्पतालमा कार्यरत् ल्या.टे. (छैठौं) शोभाचन्द्र मिश्र कार्यालय समयमा नआउने, विभागीय प्रमुखले लिए अह्राएको आफ्नो जिम्मेवारीको काममा लापरवाही गरी कार्यालयको काम गर्ने वातावरणमा समेत असर पर्न गएको भनी निजलाई उक्त अस्पतालबाट अन्यत्र सरुवा वा काज गर्ने व्यवस्था मिलाई दिन लेखी आएबमोजिम निर्वाचन आयोगको सहमति लिई स्वास्थ्य सेवा नियमावली २०५५ को नियम ३१क को खण्ड (क) बमोजिम निवेदकलाई सरुवा गरिएको हो । पुनरावेदक विन्देश्वरप्रसाद पटेल विपक्षी वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयसमेत भएको रिट नं. २०६६-WO-०८५८ मा सम्मानित अदालतले मिति २०६८।८।६ मा एउटा ट्रेड युनियनको पदाधिकारी हुँदैमा सरुवा र बढुवा जस्तो सामान्य प्रशासनिक कामकारवाहीमा उसको इच्छाअनुसार मात्र हुनुपर्ने भनी मौलिक हकको व्याख्या गर्नु सार्वजनिक प्रशासनको उद्देश्य तथा कानून र न्यायको मान्य सिद्धान्तअनुरूप हुन नसक्ने । ट्रेड युनियनको कार्यरत् निजामती कर्मचारीको सरुवा निजको सहमति बिना हुनै नसक्ने भन्न नमिल्ने भनी प्रतिपादन भएको नजिरको आधारमासमेत निवेदन मागदाबी खारेजभागी छ । निवेदक स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ तथा स्वास्थ्य सेवा नियमावली, २०५५ बमोजिम नियुक्ति भएका कर्मचारी हुन् । निवेदक उक्त कार्यालयमा स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ को दफा २१ तथा स्वास्थ्य सेवा नियमावली, २०५५ को

नियम ३१ खण्ड (ग) बमोजिम न्यूनतम सेवा अवधि पुरा भैसकेको आधारमा निवेदकलाई सरुवा गरिएको हुँदा मागबमोजिम रिट जारी हुनुपर्ने होइन । निवेदक स्वास्थ्य सेवा ऐन तथा नियमावलीबमोजिम नियुक्ति भएको हुँदा श्रम ऐनअन्तर्गत कर्मचारीको लागि व्यवस्था भएको ट्रेड युनियन अधिकारको माग प्रस्तुत सन्दर्भमा लागू हुन नसक्ने देखिँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

सरुवा गर्ने निकाय र अधिकार यस आयोगको नभएको सोसम्बन्धी सम्पूर्ण अधिकार स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालयलाई रहेको छ । निर्वाचन आचार संहिता लागू भएको अवस्था भएकाले निर्वाचन आयोगको सहमति लिई अख्तियारवालाले सरुवा गरेको हो । सरुवा सहमति दिने नदिने अधिकार आयोगलाई भएकाले औचित्य, आधार र कारणसमेत विचार गरी विवेकपूर्ण तरिकाले आयोगले सहमति दिन सक्छ । यस क्रममा रिट निवेदक शोभाचन्द्र मिश्रलाई कार्यालयमा राखिराख्दा कार्यालयको काम गर्ने वातावरणमा असर पर्न गएको निजलाई विभागीय कारवाहीसमेत गर्नुपर्ने अवस्था सिर्जना भएको हुँदा नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ को दफा २२(ख) आकर्षित हुने अवस्था भएकाले निजलाई काज वा सरुवा गर्न आयोगमा सहमतिका लागि सचिवस्तरीय निर्णयअनुसार स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालयबाट अनुरोध भै आएको हुँदा आयोगबाट सहमति प्रदान गरिएको हो । आयोगको सहमतिपछि मात्र सरुवा गरिने भएकाले कुन अधिकारीले सरुवा गर्यो भन्ने विषय आयोगलाई जानकारी हुने विषय होइन । तसर्थ प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने निर्वाचन आयोगको लिखित जवाफ ।

चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान ऐन,

२०६३ केवल यस प्रतिष्ठानमा कार्यरत् कर्मचारीहरूको हकमा मात्र आकर्षित हुने र निवेदकको हकमा स्वास्थ्य सेवा ऐन नियम नै आकर्षित हुने हुँदा सोही ऐन नियमअनुसार निजको सरुवा भएको हो । यस प्रतिष्ठानमा निजामती सेवा, स्वास्थ्य सेवा र लेखा समूहका कर्मचारीहरू रहेको र निजहरूको सरुवा बढुवा सेवा सुविधासम्बन्धी सम्पूर्ण कारवाही जुन ऐन नियमअन्तर्गत निजहरू सेवा प्रवेश गरेको हो सोही ऐन नियमअन्तर्गत हुने र सरुवा भन्ने कुरा सेवा अवधिमा रहनुजेल निरन्तर हुने सामान्य प्रक्रिया हो । अतः निजबाहेक अन्य चिकित्सक स्टाफ नर्स निजामती सेवा अन्तर्गतका कर्मचारीहरूको समेत सरुवा भई नै रहने प्रक्रिया हो । निज कुनै एउटा ट्रेड युनियनसँग आवद्ध हुँदैमा निजको सरुवा नै नहुने होइन । तर निजले ट्रेड युनियनको नाममा यस प्रतिष्ठानमा काम गर्ने कर्मचारीहरू बीच पनि द्वन्द्व सिर्जना गरेको र निजको सरुवा यस प्रतिष्ठान र म उपकुलपतिसमेतले नगरेको हुँदा उक्त रिट जारी हुनुहुँदैन । निवेदक स्वास्थ्य सेवाअन्तर्गतको कर्मचारी भएकाले स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ (संशोधित) को दफा २०, २१ र स्वास्थ्य सेवा नियमावली, २०५५ (संशोधित) को दफा ३१(ग), ३५ मा रहेको व्यवस्थाअनुसार निजको मिति २०६३।१२।१९ को निर्णयअनुसार शुक्रराज ट्रॉपिकल तथा सरुवा रोग अस्पताल टेकुबाट वीर अस्पतालमा सरुवा भएको र मिति २०७०।६।४ को निर्णयअनुसार यस वीर अस्पतालबाट पुनः जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, गोरखा सरुवा भएको हुँदा उक्त रिट खारेज गरिपाउँ भन्ने चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान वीर अस्पतालको लिखित जवाफ ।

निवेदक चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान ऐन, २०६३ को दफा ३४ बमोजिम प्रतिष्ठानका कर्मचारी कायम भएको औपचारिक आधार नै

प्रस्तुत हुन नसकेको भन्ने जिकिर प्रतिष्ठानको रहेको परिप्रेक्ष्यमा मागबमोजिम अन्तरिम आदेश जारी गरी रहनुपर्ने अवस्था नदेखिएको र मिति २०७०।७।८ को यस अदालतको आदेशलाई निरन्तरता दिइरहनु पर्ने अवस्था देखिएन भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।८।२५ को आदेश।

नियमबमोजिम पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताहरु श्री सुनिलरञ्जन सिंह, श्री अरविन्दकुमार सिंह र श्री धिरेन्द्रकुमार शाहले नेपाल स्वास्थ्य सेवा छैठौं र सातौं तहका कर्मचारीको हकमा सम्बन्धित विभागीय महानिर्देशक वा निर्देशकले मात्रै सरुवा गर्न पाउनेमा अधिकारै नभएको मन्त्रालयको सचिवले छैठौं तहका निवेदकलाई सरुवा गरेको कार्य कानूनविपरीत छ। कानूनविपरीत भएको सरुवा उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरिपाउँ भन्ने बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

विपक्षीतर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री रेवतीराज त्रिपाठी र विद्वान् अधिवक्ता श्री पूर्णिमा गुरागाईले नेपाल सरकारले जुनसुकै कर्मचारीलाई सरुवा गर्न सक्छ। तल्लो निकायलाई भएको सरुवा गर्ने अधिकारमा माथिल्लो निकायले सरुवा गर्न नमिल्ने होइन। निवेदकलाई अधिकारप्राप्त अधिकारीले नै सरुवा गरेकाले निवेदकको हक अधिकार हनन् नभएको हुँदा रिट खारेज हुनुपर्दछ भन्ने बहस सुनी रिट निवेदनसहितको मिसिल अध्ययन गरियो।

अब निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो होइन सोही विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा रिट निवेदक स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ तथा स्वास्थ्य सेवा नियमावली, २०५५ बमोजिम नियुक्ति भएका कर्मचारी भएको देखिन्छ। त्यस्ता कर्मचारीको हकमा

नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ र स्वास्थ्य सेवा नियमावली, २०५५ नै लागू हुन्छ। रिट निवेदकको निवेदन व्यहोराबाटसमेत निज शुक्रराज ट्रपिकल तथा सरुवा रोग अस्पताल, टेकुबाट मिति २०६३।१२।१९ को निर्णयानुसार वीर अस्पताल काठमाडौंमा सरुवा भै आएको देखिन्छ। स्वास्थ्य सेवा नियमावली, २०५५ को नियम ३९ खण्ड (ग) बमोजिम कर्मचारीको सरुवा गर्दा स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ को दफा २९ को अधीनमा रही *अधिकृत तहका कर्मचारीलाई एउटै कार्यालयको एउटै पदमा साधारणतया पाँच वर्षभन्दा बढी नराख्ने गरी* सरुवाको आधार तोकिएको छ। सोबमोजिम निज एउटै कार्यालय वीर अस्पतालमा बस्न पाउने सेवा अवधिसमेत बाँकी रहेको देखिएन। बस्न पाउने अवधि पूरा भएकै देखिन्छ। जसबाट निवेदकलाई कानूनबमोजिम सरुवा गर्न सक्ने अवधि बाँकी रहेको र सोभन्दा अगावै सरुवा गरेको अवस्था पनि देखिएन।

३. रिट निवेदकको सरुवाको सम्बन्धमा वीर अस्पतालले मिति २०७०।५।२५ मा स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालयको सचिवलाई लेखेको पत्रमा यस अस्पतालमा कार्यरत् ल्या.टे. (छैठौं) शोभाचन्द्र मिश्रले कार्यालय समयमा नआउने आएपनि विभागीय प्रमुखले लिए अह्लाएको आफ्नो जिम्मेवारीको काममा लापरवाही गरी कार्यालयको काम गर्ने वातावरणमासमेत असर पर्न गएको भनी सम्बन्धित विभागीय प्रमुखबाटसमेत पटकपटक लेखी आएको निजलाई यस अस्पतालबाट अन्यत्र काज वा सरुवा गर्ने व्यवस्था मिलाई दिन अनुरोध गरी पत्राचार गरेको देखिन आयो। त्यसैगरी निर्वाचन आयोगबाट मिति २०७०।६।४ मा रिट निवेदकलाई सरुवा गर्न सहमति प्रदान भएकोसमेत देखियो। सोही आधारमा स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय सचिव स्तरको

मिति २०७०।६।१८ को निर्णयानुसार निजको वीर अस्पताल काठमाडौँबाट जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, गोरखा सरूवा भएको देखिन्छ ।

४. छैठौँ र सातौँ तहका कर्मचारीको हकमा सम्बन्धित विभागीय महानिर्देशक वा निर्देशकले मात्रै सरूवा गर्न पाउनेमा सचिवस्तरबाट सरूवा गर्न पाउने हो वा होइन भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा कानूनद्वारा तोकिएको निकाय वा पदाधिकारीलाई भएको सरूवा गर्ने अधिकार तल्लो निकायलाई भएकामा माथिल्लो निकायले प्रयोग गर्ने नमिल्ने भनी व्याख्या गर्न मिल्दैन । विधायिकाको मनसाय सरूवा गर्दा माथिल्लो निकायका पदाधिकारीलाई भएको सरूवा गर्ने अधिकार सोभन्दा तल्लो निकाय तथा पदाधिकारीले प्रयोग नगरून् भन्ने हो । तर जुन निकाय वा पदाधिकारीलाई सरूवा गर्ने अधिकार तोकिएको छ सो निकाय वा पदाधिकारीलाई भएको सरूवा गर्ने अधिकारले तोकिएको निकाय वा पदाधिकारी भन्दा माथिल्लो निकायको सरूवा गर्न सक्ने अधिकारलाई सङ्कुचित गरेको अवस्था होइन । त्यसरी सङ्कुचित गरिएमा तल्लो निकायबाट भए गरेको अनियमिततालाई माथिल्लो निकायले उचित तवरबाट नियन्त्रण गर्न सक्ने अवस्थासमेत आउँदैन । माथिल्लो निकाय तथा पदाधिकारीले गरेको त्यस्तो सरूवालाई मान्यता नदिने हो भने न्याय र

कानूनको मर्म प्रतिकूल हुन जान्छ ।

५. रिट निवेदक छैठौँ तहका कर्मचारी भएको र वीर अस्पतालका निर्देशककै हस्ताक्षर भई मिति २०७०।५।२५ मा स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालयको सचिवलाई लेखेको पत्रमा रिट निवेदकलाई अस्पतालबाट अन्यत्र काज वा सरूवा गर्ने व्यवस्था मिलाई दिन अनुरोध गरी पत्राचार भएकोसमेत छ । सोही अधिकारप्राप्त अधिकारीबाट भएको पत्राचारबमोजिम अधिकारप्राप्त मन्त्रालयका सचिवस्तरबाट सरूवा गरेको अवस्था हुँदा तोकिएको पदाधिकारीभन्दा माथिल्लो अधिकारप्राप्त अधिकारी (स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालयका सचिव) बाट भएको सरूवालाई रिट निवेदकको मागबमोजिम उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गर्नुपर्ने र परमादेशको आदेश जारी गर्नुपर्ने देखिएन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । दायरीको लगत कडा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. गोविन्दकुमार उपाध्याय

इति संवत् २०७१ साल फागुन १३ गते रोज ४ शुभम् ।
इजलास अधिकृत : गेहेन्द्रराज रेग्मी

